SIFIR NOKTASINDA DEVRİM

Silvia Federici

otonom

SIFIR NOKTASINDA DEVRİM

Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele

Silvia Federici

Çeviren: Damlanur Meral
Hilal Mertol
Özlem Avcı

otonom
cadı kazanı

SIFIR NOKTASINDA DEVRİM

Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele

Silvia Federici

İtalya'da doğup büyüyen Silvia Federici, 1967'de felsefe eğitimi için gittiği Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde ve ayrıca Nijerya'da Port Harcourt Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Feminist bir eylemci, araştırmacı ve eğitimci olan Federici'nin çalışmaları, esinini toplumsal mücadelelerden almış ve bu mücadelelerle sürekli bir diyalog içinde olmuştur. 1970'lerin başından itibaren, Maria Dalla Costa ve Selma James gibi kuramcılarla birlikte, Uluslararası Feminist Kolektif'in kurucuları ve "Ev İşi için Ücret" kampanyasının örgütleyicileri arasında yer almıştır. Bu hareket, toplumsal yeniden üretimde yer alan kadınlar için ekonomik bağımsızlık talebini dile getirerek kapitalist ve patriyarkal iktidara karşı devrimci bir itiraz oluşturmuş ve feminist gruplar arasında küresel bir dayanışmaya zemin sunmuştur. Federici, *Caliban ve Cadı*'nın [Çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, 2011] yanında, Afrika'daki politik değişim ve toplumsal mücadeleler üzerine çalışmalarıyla da tanınmaktadır.

Otonom 57

Cadı Kazanı 2

Sıfır Noktasında Devrim
Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele
Silvia Federici

ISBN 978-975-6056-61-5
1. Basım Mart 2014, İstanbul (1000 adet)

Kitabın Özgün Adı
Revolution At Point Zero: *Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*
© PM Press, 2012
© Türkçe yayım hakları Otonom Yayıncılık, 2013

İngilizceden Çevirenler
Damlanur Meral, Hilal Mertol, Özlem Avcı

Yayıma Hazırlayan
Münevver Çelik

Kapak ve İç Tasarım
Mert İnan

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Tel (0212) 576 01 36

Yayınevi Sertifika no: 11821

Otonom Yayıncılık
Firuzağa Mah. Çukurcuma Cad. Yazıcı Çıkmazı No:2
Beyoğlu - İSTANBUL
Tel 0 212 244 87 09
Faks 0 212 244 87 88
e-posta: iletisim@otonomyayincilik.com
www.otonomyayincilik.com

SIFIR NOKTASINDA DEVRİM

Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele

Silvia Federici

otonom
çadır kazan

İÇİNDEKİLER

7 **Teşekkür**

11 **Önsöz**

15 **Giriş**

28 **Ev İçi Emeğin Kuramsallaştırılması ve Politikleştirilmesi**

29 Ev İşi Karşılığı Ücret (1974)

41 Cinsellik Neden Görevdir? (1975)

47 Mutfaktan Başlayan Karşı Plan (1975)

69 1970'lerde Birleşik Devletler'de Ev İşlerinin ve Yeniden Üretimin Yeniden Yapılandırılması (1980)

93 Feminizmi Yeniden Ayaklandırmak (1984)

108 **Küreselleşme ve Toplumsal Yeniden Üretim**

109 Yeni Uluslararası İşbölümünde Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele (1999)

131 Savaş, Küreselleşme ve Yeniden Üretim (2000)

147 Kadınlar, Küreselleşme ve Uluslararası Kadın Hareketi(2001)

157 Küresel Ekonomideki Emek Gücünün Yeniden Üretimi ve Bitmemiş Feminist Devrim (2008)

188 **Ortak Olanın Yeniden Üretimi**

189 Yaşlı Bakımı ve Marksizm'in Sınırları Üzerine (2009)

209 Kadın, Toprak Mücadeleleri ve Küreselleşme: Uluslararası Bir Bakış Açısı (2004)

229 Feminizm ve İlksel Birikim Döneminde Ortak Olan Politikası (2010)

247 **Kaynakça**

Teşekkür

Politik fikirler hareketlerden çıkar, ama onların bir kitaba giden yolculuğu birçok kişinin emeğini gerektirir. Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan kişiler arasında, bu projeye sundukları katkı ve politik eylemlilikteki yaratıcılıkları ve cömertlikleri dolayısıyla özellikle iki kişiye, Common Notions Series'in editörü olan ve bu kitabı yayımlamam için beni yüreklendirerek bütün bir hazırlık süreci boyunca coşku ve yerinde önerileri ile bana destek olan Malav Kanuga'ya ve sanatının gücünü ve imgeleri kavramsallaştırmasını değişimin tohumları olarak bir kez daha bu kitabın kapağında somutlaştıran tasarımcı Josh MacPhee'ye teşekkür etmek isterim.

Ayrıca *Women at Zero Point* adlı çalışmasıyla bu kitabın başlığına ve daha pek çok şeye esin kaynağı olan feminist yazar, devrimci Nawal E Saadawi'ye teşekkür ederim.

Sıfır Noktasında Devrim, gündelik yaşamın dönüştürülmesi ve yeni dayanışma biçimlerinin yaratılması ile ilgilidir. Bu kitabı sanatı, politik eylemleri ve kansere karşı yürüttüğü mücadele sayesinde, hastalığı boyunca onun iyileşmesini sağlayan "bir şifa adası" olan somut bir bakım topluluğunda yeniden hayata dönen Dara Greenwald'da adıyorum.

"Ev İşi Karşılığı Ücret" adlı makale ilk olarak *Wages against Housework*'da (Bristol: Falling Wall Press, 1975) yayımlandı. Ayrıca *The Politics of Housework*'da, Ellen Malos (ed.) (Cheltenham: New Cla-

rion Press, 1980) ve *Dear Sisters: Dispatches from the Women's Liberation Movement*'de, Rosalyn Baxandall and Linda Gordon (ed.) (New York: Basic Books, 2000) yayımlandı.

"Cinsellik Neden Görevdir?" makalesi, 1975 yılının Ocak ayında Toronto'da düzenlenen ikinci uluslar arası Ev İşi için Ücret başlıklı konferansta sunulmak üzere yazıldı.

"Mutfaktan Başlayan Karşı Plan" adlı makale ilk kez *Mutfaktan Başlayan Karşı Plan* (Bristol, Falling Wall Press, 1975) olarak yayımlandı. Daha sonra *From Feminism to Liberation*, Edith Hoshino Altbach (ed.) (Cambridge, MA: Schenkman Publishing Company, 2007) içinde yayımlandı.

"1970'lerde Birleşik Devletler'de Ev İşlerinin ve Yeniden Üretimin Yeniden Yapılandırılması" makalesi, Centro Studi Americani tarafından German Marshall Fund of the United States'in sponsorluğu ile 9-11 Aralık 1980'de Roma'da düzenlenen "The Economic Policies of Female Labor in Italy and the United States," başlıklı konferansta dağıtıldı. Ayrıca *The Commoner* 11 (Bahar-Yaz 2006) içinde yayımlandı.

"Feminizmi Yeniden Ayaklandırmak" makalesi ilk kez *The Sixties Without Apologies*, Sohnya Sayres ve diğerleri (ed.) (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984) içinde yer aldı.

"Yeni Uluslararası İşbölümünde Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele" adlı makale ilk kez *Women, Development and Labor Reproduction: Struggles and Movements*, Mariarosa Dalla Costa ve Giovanna Franca Dalla Costa (ed.) (Trenton, NJ: Africa World Press, 1999) içinde yer aldı.

"Savaş, Küreselleşme ve Yeniden Üretim" makalesi, ilk kez *Peace and Change* 25, no. 2, (April 2000) içinde yer aldı. Ayrıca *There Is an Alternative: Subsistence and Worldwide Resistance to Corporate Globalization*, Veronika Bennholdt-Thomsen, Nicholas Faraclas ve Claudia von Werlhof (ed.) (Londra: Zed Books, 2001) içinde ve *Seeds of Hope*, Matt Meyer and Elavie Ndura-Ouedraogo (ed.) (Pan-African Peace Studies for the Twenty-First Century) içinde yayımlandı.

"Kadınlar, Küreselleşme ve Uluslararası Kadın Hareketi" başlıklı makale ilk kez *Canadian Journal of Development Studies* 22 (2001)'in özel sayısında yayımlandı.

"Küresel Ekonomideki Emek Gücünün Yeniden Üretimi ve Bitmemiş Feminist Devrim" makalesi, 27 Ocak 2009'da UC Santa

Cruz'da "The Crisis of Social Reproduction and Feminist Struggle" adlı seminerde sunuldu.

"Yaşlı Bakımı ve Marksizm'in Sınırları Üzerine" adlı makale ilk kez Almancada "Anmerkungen über Altenpflegearbeit und die Grenzen des Marxismus" başlığıyla *Uber Marx Hinaus*, Marcel van der Linden ve Karl Heinz Roth (ed.) (Hamburg: Assoziation A, 2009) içinde yayımlandı.

"Kadın, Toprak Mücadeleleri ve Küreselleşme" makalesi, ilk kez *Journal of Asian and African Studies*, özel sayı *Africa and Globalization: Critical Perspectives* 39, no. 1–2 (Ocak-Mart 2004) içinde yer aldı.

"Feminizm ve İlksel Birikim Döneminde Ortak Olan Politikası" adlı makale, ilk kez *Uses of a Whirlwind. Movement, Movements, and Contemporary Radical Currents in the United States*, Team Colors (Baltimore: AK Press, 2010) ve *The Commoner* 14 (2011) içinde yayımlandı.

ÖNSÖZ

Tarihteki belirleyici güç gündelik yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir (Frederick Engels).

> Özel alanı direnişin bir parçası yapma görevi tüm dünyada siyahî kadınlar tarafından, özellikle üstünlük taslayan "beyaz" toplumlardaki siyahî kadınlar tarafından üstlenilmiştir (bell hooks).

Bu kitap, 30 yıldan daha fazla süredir, ev içi emek, toplumsal yeniden üretim ve ev işinden kaçmak, ev işinin şartlarını iyileştirmek ve kapitalist ilişkilere bir alternatif sunabilecek şekilde yeniden yapılandırmak amacıyla verilen kadın mücadelelerinin doğası üzerine yapılan araştırmaları ve düşünceleri bir araya getirir. Politikayı, tarihi ve feminist teoriyi bir araya getiren bu kitap, aynı zamanda feminist ve küreselleşme karşıtı hareketler içindeki politik eylemciliğimin yönünü ve ev içi emeğin "reddedilmesi" fikrinden, şu an kolektif deneyimin bir dışavurumu olarak algıladığım ev içi emeğin "değerlenmesi" fikrine geçişimi de yansıtmaktadır.

Hiç şüphesiz ki benim kuşağımdaki kadınlar arasında kadının doğal kaderi olarak ev işi yapmayı reddetmesi 2. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde çok yaygın görülen bir durumdu. Bu durum, doğduğum ve büyüdüğüm ülke olan İtalya'da özellikle çok yaygındı; İtalya'da 1950li yıllarda faşizmle birlikte egemen bir ataerkil kültür etkiliydi, savaştan ve kısmen de olsa savaş sonrasındaki yeniden sanayileşmenin ihtiyaçlarından dolayı bir "toplumsal cinsiyet krizi" yaşanıyordu.

Annelerimizin savaş sırasında öğrendiği ve bizlere öğrettiği bağımsızlık dersi, ev işi, aile ve yeniden üretime adanmış yaşam görüşünü pek çok kişi için olanaksız, bazıları için ise katlanılamaz hale getirmiştir. 1974 yılında yayınlanan "Ev İşi Karşılığı Ücretler" isimli makalemde ev kadını olmanın "ölümden daha kötü bir kader" olarak görüldüğünü yazdığımda aslında ev içi işe karşı kendi tavrımı ortaya koymuştum. Gerçekten de ev işinden kaçmak için elimden ne geldiyse yaptım.

Geçmişten bugüne baktığımda bu makaleyi yazdığım zamandan sonra hayatımın 40 yılını, uygulamada olmasa bile en azından teorik ve politik anlamda yeniden üretici emek sorunu ile uğraşarak geçirmem gerektiği oldukça ironik bir durum. Kadınlar olarak neden ev içi işe karşı, en azından kapitalizmde kurulu biçimine karşı mücadele etmemiz gerektiğini gösterme çabasındayken, ev içi emeğin yalnızca kapitalist sınıf için değil aynı zamanda mücadelemiz ve yeniden üretimimiz için ne kadar önemli olduğunu anladım.

Kadın hareketine katılmamla birlikte fark ettim ki insan varlığının yeniden üretimi, her ekonomik ve politik sistemin temelidir ve kadınlar tarafından evde yapılan ücretli ve ücretsiz işlerin büyük çoğunluğu dünyanın dönmesini sağlamaktadır. Ama bu teorik farkındalık, kendi ailem içinde yaşadığım tecrübeler tarafından hazırlanan pratik ve duygusal zeminde oluşmaya başlamıştır. Bu da beni uzun süredir doğal olarak karşıladığım, ancak bir çocuk ve genç olarak hayranlıkla seyrettiğim etkinlikler dünyasına yönlendirmiştir. Şimdi bile, ço-

cukluğuma dair en değerli hatıralar annemin ekmek, makarna, domates sosu, tartlar, likörler yaptığı, örgü ördüğü, dikiş diktiği, yama yaptığı, nakış işlediği ve bitkileriyle ilgilendiği anlardır. Genellikle gönülsüz olarak yapsam da anneme belli işlerinde yardım ederdim. Bir çocuk olarak onun yaptıklarını gördüm, bir feminist olarak ise annemin mücadelesini görmeyi öğrendim ve yaptığı işlerde ne kadar çok sevgi olduğunu, ancak annem her ne kadar bunu kanıksamış olsa da yaptığının ne denli zahmetli olduğunu, kendisi için hiçbir zaman bir kenara para ayıramadığını ve harcadığı her kuruş için her zaman babama bağımlı olmak zorunda olduğunu fark ettim.

Evdeki deneyimlerim ve ailemle olan ilişkilerim sayesinde, yeniden üretim işinin "ikili karakteri" olarak adlandırdığım şeyin, bizi sadece emek piyasasıyla bütünleşmemizde değil ayrıca o piyasanın kendisine karşı da "değerli kılan" ve yeniden üreten iş olduğunu fark ettim. Yine de evdeki deneyimlerimi ve hatıralarımı, "evi bir direniş alanı"[1] olarak resmeden bell hooks'un yazdıklarıyla kesinlikle karşılaştıramam. Ancak, yaşamlarımızı kapitalist emek piyasasının değerleri ve talepleri ile değerlendirmeme ihtiyacı her zaman gündemde olmuş ve zaman zaman yaşamlarımızın yeniden üretilmesine rehberlik etmesi gereken bir prensip olarak açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bugün bile, annemin bizlere kendi değerimizi anlatmak için verdiği çaba zor durumlarla baş etmemde bana güç vermiştir. Kendimi koruyamadığım zamanlarda beni kurtaran şey annemin yaptıklarına ve bu yapılanların adanmış olduğu çocukluğuma olan bağlılığımdır. Hiç şüphesiz yeniden üretim işi, sermayeye ve "kendimize" ne verdiğimiz sorusunun ortaya atıldığı[2] yerde sorunsallaştırılan tek emek biçimi değildir. Ama yeniden üretim işi, "yabancılaşmış emeğin" doğasında var olan çelişkilerin en tartışmalı olduğu iştir ve bu nedenle devrimci

1 bell hooks, "Homeplace: A Site of Resistance," *Yearning: Race, Gender, and CulturalPolitics* (Boston: South EndPress, 1990).

2 A.g.e.

pratiğin, tek sıfır noktası olmasa da, *sıfır noktasını* oluşturmaktadır.[3] Hiçbir şey yaşamlarımızı, isteklerimizi karşılayan ilişkiler ve etkinlikler işine dönüşmesi kadar etkili şekilde bastıramaz. Aynı şekilde, kendi varlığımızı ürettiğimiz günlük etkinlikler sayesinde, elbirliği yapma gücümüzü geliştirmekte ve insanlıktan uzaklaştırılmamıza direnerek dünyayı beslenme, yaratıcılık ve bakım alanı olarak yeniden düzenlemeyi öğrenmekteyiz.

SilviaFederici,
Brooklyn, NY, Haziran 2011

3 Donna J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (Londra: Routledge, 1990), 181–82. 180 ve 181. sayfada, Haraway şöyle demektedir: "Feministler yakın bir zamanda, kadınların gündelik işleri yapıverdiğini, böylece kadınların, yaşamı erkeklerden daha fazla sürdürdüğünü ve bu nedenle daha ayrıcalıklı bir epistemolojik duruma sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddianın ilgi uyandıran bir tarafı vardır ki, bu da değer verilmeyen kadın etkinliğini görünür kılmak ve onu yaşamın temeli olarak adlandırmaktır. Peki yaşamın temeli nedir?"

GİRİŞ

Geçmişte sadece "yeniden üretim" sorunu ile ilgili makalelerden oluşan bir kitap yayınlamakta tereddüt ediyordum, çünkü böyle bir kitap yayımlamak, bana, uzun yıllar boyunca çalışmalarımı adadığım mücadelelerin ve meselelerin çeşitliliğinden yapay bir soyutlama gibi görünüyordu. Ama bu derlemede yayınlanan yazıların arkasında bir mantık bulunuyor: Yaşamımız ve emeğimiz tarafından her gün yeniden kurulan ilişkiler ve etkinliklerin birleşimi olarak düşünülen yeniden üretim sorunu, tüm yazılarımda ve politik etkinliğimde vazgeçilmez konusudur.

İlk başta ev işi ya da ev içi emek olarak anlaşılan "yeniden üretim işi" ile karşılaşma, II. Dünya Savaşı sonrasında benim kuşağımdaki birçok kadın için belirleyici bir etmendi. 30 yıllık bir süreçte yetmiş milyondan fazla kişinin öldüğü 2. dünya savaşından sonra, hiçbirimizin hayalinde ev içine çekilmek ve devlet için daha fazla işçi ve asker üretmek üzere yaşamlarımızı feda etme niyeti yoktu. Aslında, özellikle Avrupa'da savaş sonrası dönemde yeniden üretim ile olan ilişkimizi şekillendiren şey, savaşın ABD'deki Perçinci Rosie sembolü gibi pek çok ka-

dının omuzlarına yüklediği kendi ayakları üzerinde durabilme deneyiminden ziyade, hemen peşinden doğduğumuz katliamın hatırasıdır. Bu, uluslararası feminist hareketin tarihinde hâlâ yazılmayı bekleyen bir dönemdir.[1] Ama çocukken İtalya'da sığınma kamplarına yaptığımız ziyaretleri, atılan bombalardan canımızı zor kurtararak yemek yediğimiz masamızda anlatılan öyküleri ve geceleri güvenli bir yer bulmak için kaçışlarımızı hatırlarken, bu tecrübelerin ne kadarının ben ve benim gibi kadınların çocuk sahibi ve ev kadını olmama kararını vermesinde etkili olduğunu düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum.

Ev, aile ve ev işi konularında eleştirmen olan daha önceki feministlerden farklı olarak bizim tutumumuzun reformcular gibi olmamasının nedeni belki de bu savaş karşıtı bakış açısıdır. 1970'li yılların ilk zamanlarındaki feminist literatüre baktığımda, 1920'li yıllardaki feministlerin feminist teori ve uygulama açısından ev işi, teknoloji ve mekân düzenlemesi anlamında ev kavramını yeniden tahayyül etmek gibi oldukça önemli gördükleri kaygıların 1970'li yıllardaki feministlerde olmaması beni şaşırtıyor.[2] Feminizmin, ilk kez, kendini sadece başkaları için yapıldığında değil ailemiz ve akrabalarımız için yapılmış dahi olsa yeniden üretimle özdeşleştirememesi gerçeği, özellikle savaş tehdidinin hiçbir zaman yok olmaması ve nükleer silahların gelişmesiyle giderek artması

1 Bu tarihi yazmadaki ilk adım, savaşın İtalya ve Avrupa'daki aile örgütlenmesinde ürettiği ve kadınların özerkliklerinin, aile düzeninin ve erkeğe bağımlılığının reddedilişinin artmasıyla başlayan başlıca değişikliklere değinen Leopoldina Fortunati'nin "La famiglia: verso la ricostruzione" isimli eseridir. 2.Dünya Savaşı'nı işçi sınıfına yönelik bir saldırı ve emek gücünün önemli derecede tahribi olarak betimleyen Fortunati, "savaş işçi sınıfının yeniden üretildiği dokuyu parçalamış, savaş yüzünden kadınların ailelerinin iyiliği için fedakârlıkta bulunduğunda elde ettiği ne kadar fayda varsa onarılamayacak şekilde zarar görmüştür. Bu anlamda, savaş dönemi öncesindeki aile kavramı molozların altında kalmıştır" der. Bkz. Mariarosa Dalla Costa, *Brutto Ciao*, Rome: Edizioni dele Donne, 1976, s. 82.

2 Bu konu hakkında bkz.Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution*, Cambridge, MA: MIT Press, 1985.

yüzünden savaşın kadınlar için getirdiği dönüm noktası ile bağlantılı olabilir.

Her ne kadar ev işi feminist politikalar için son derece önemli olsa da, 1972 yılında katıldığım örgütlenme açısından özel bir öneme sahipti: 5 yıl boyunca aktif olarak çalıştığım uluslararası Ev İçi Emek için Ücret Kampanyası (Wages for Housework Campaign). Ev İçi Emek için Ücret kampanyasının eşi benzeri yoktu, çünkü dünyanın farklı bölgelerinden gelen siyasi akımları ve dünyadaki işçi sınıflarının farklı sektörlerini bir araya getirmişti ki söz konusu sektörlerin her biri mücadele vererek gelişmiş ve feminizmin sunduğu ve değiştirdiği ortak bir zemin bulmaya çalışmıştır. Birçok feminist için çıkış noktaları liberal, anarşist ve sosyalist olsa da, Ev İçi Emek için Ücret kampanyası için çalışan kadınlar Marksizm ile özdeşleşen örgütlerde militanlık yapmış ve Vatandaşlık Hakları Hareketi, Öğrenci Hareketi ve "İşçici (Operaist)" Hareket gibi sömürge karşıtı hareketin deneyimlerinden geçmiştir. İşçici hareket 1960lı yılların ilk dönemlerinde İtalya'da fabrika mücadelelerinin yeniden başlamasının bir sonucu olarak gelişmiş, "komünizmin" radikal bir şekilde eleştirilmesine ve bütün bir eylemci kuşağı etkileyen ve İtalyan otonomist harekete olan dünya çapındaki ilginin gösterdiği üzere analitik gücünü hâlâ daha yitirmemiş olan Marx'ın yeniden okunmasına neden olmuştur.[3]

"Kadın sorununa" dair analizlerimizi, kapitalizmde kadının sömürülmesinin tanımlanmasında en önemli etken haline gelen ve bu kitaptaki çoğu makalenin ana konusu olan ev işinin analizine dönüşmesi, hem bu hareketler tarafından ortaya konulmuş kategoriler *sayesinde* hem de bu kategorilere *karşı* gerçekleşmiştir. En iyi Samir Amin, Andre Gunder Frank ve Frantz Fanon'un çalışmalarında açıklandığı şekliyle, sömürge karşıtı hareket bize

3 İtalya'daki İşçici (Operaismo) ve otonomist hareketlere dair bir tartışma için bkz.Harry Cleaver. "Introduction" *Reading Capital Politically*, Edinburgh: AK Press, 2000 ["Giriş," *Kapital'i Politik Olarak Okumak*, Otonom Yayıncılık, 2008].

ücretsiz emeğin Marksist analizini fabrikanın sınırlarından öteye genişletmeyi ve böylece evi ve ev işini fabrika sisteminin "öteki"si olmaktan daha ziyade bu sistemin temeli olarak görmeyi öğretti. Sınıf mücadelesinin kahramanlarını sadece sanayide çalışan erkek işçi sınıfı arasında değil, aynı zamanda ve çok daha önemlisi, köleleştirilmiş, sömürgeleştirilmiş, komünist geleneğin yıllıklarında marjinalleştirilmiş ücretsiz işçilerin dünyası arasında aramayı da bu bakış açısından öğrendik. Artık söz konusu kahramanların arasına işgücünün (yeniden) üretiminin öznesi olarak yeniden kavramsallaştırılan proleter ev kadını figürünü de ekleyebiliriz.

Feminist hareketin geliştiği toplumsal/siyasal bağlam bu özdeşleşmeye olanak sağlamıştır. En azından 19.yüzyıldan bu yana, feminist aktivizmin Siyah özgürleşmenin doğuşunun ayak izlerini takip etmesi Amerika tarihinde değişmez bir durum olmuştur. 20. Yüzyılın ikinci yarısındaki feminist hareket istisna değildir. Uzun süredir, 1960'lı yıllarda ABD'deki feminizmin ilk örneğinin, Vatandaşlık Hakları Hareketi'nden esinlenen Afro-Amerikan kadınların önderlik ettiği ve çocuklarını yetiştirme işi karşılığında devletten ücret talep etmek için harekete geçen annelerin mücadelesi olduğunu düşünüyorum. Bu annelerin mücadelesi, Ev İçi Emek için Ücret gibi örgütlenmelerin gelişebileceği zemini ortaya koymuştur.

Sermaye-emek ilişkisinde işçilerin otonomi için yürüttükleri mücadelelerinin merkeziyetine vurgu yapan İşçici hareketten, toplumu örgütlemenin bir aracı ve aynı zamanda işçi sınıfı içindeki hiyerarşileri göz ardı etmenin bir kaldıracı olarak ücretin politik önemini öğrendik. İtalya'da bu politik ders, işçilerin üretkenlik ile doğru orantılı olarak ücret artışı ve herkes için eşit ücret talep ettikleri 1969 yılının "sıcak sonbaharındaki" fabrika mücadeleleriyle bir sonuca ulaşmış, bu durum sektörel kazançları değil ücret farklılıklarına dayanan ayrımcılığın sona ermesini amaçlayan kararlığı işaret etmiştir.[4] Benim

4 Bkz. Karl Marx, "Wages of Labour," *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* [*1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, 1993].

bakış açıma göre, ekonomik ve politik mücadele arasındaki Leninist ayrımı reddeden bu ücret anlayışı, cinsiyetçi ve uluslar arası iş bölümünün ve daha sonraki çalışmalarımda ifade ettiğim "ilksel birikimin sırrının" maddi temellerini açığa çıkarmanın bir yolu haline gelmiştir.

Bakış açımızın gelişmesinde İşçici hareketin "toplumsal fabrika" kavramı da eşit derecede önemlidir. Mario Tronti'nin *Operai e Capitale* (1966) adlı çalışmasında ortaya attığı bu teoriye göre, kapitalist gelişmenin belli bir aşamasında kapitalist ilişkiler öylesine hâkim hale gelir ki her toplumsal ilişki sermayeye tabi kılınır ve toplumla fabrika arasındaki ayrım ortadan kalkar, öyle ki toplum bir fabrikaya ve toplumsal ilişkiler de *doğrudan üretim ilişkilerine dönüşür.* Tronti burada fabrika üretiminin ve sermaye birikiminin ihtiyaçları dâhilinde yapılandırılan bir toplumsal alan olarak "egemenlik alanının" giderek yeniden örgütlenmesine atıfta bulunur. Ama bizim açımızdan kapitalist üretim döngüsünün ve yaratılan "toplumsal fabrika"nın başlamış olduğu ve her şeyin üzerinde, emek-gücü üretiminin merkezleri oldukları sürece mutfakta, yatak odasında, evde yoğunlaştığı ve buradan okul, iş yeri ve laboratuardan geçerek fabrikaya doğru yayıldığı gayet açıktır. Kısacası, daha önce bahsettiğim ve hareketlerden çıkardığımız dersleri edilgen bir biçimde kabullenmedik, aksine bu dersleri ters yüz ettik, yeni bir politik öznellik ve strateji oluşturmak için bu yaklaşımların teorik yapıtaşlarından yararlanarak sınırlarını ortaya koyduk.

Bu politik bakış açısının tanımlanması ve solcular ile feministler tarafından yöneltilen suçlamalara karşı savunulması, Birinci Bölümde yer alan ve hepsi 1974-1980 yılları arasında Ev İçi Emek için Ücret kampanyasına örgütsel anlamda destek verdiğim dönemde yazılmış olan makalelerin ortak konusudur. Bu makalelerin temel ilgi alanı, ev işi ve diğer işler arasındaki başlıca farklılıkları göstermek, ücretlendirilmemiş olduğu için görmezden gelinen ev içi emeğin doğallaştırılma sürecini orta-

ya çıkarmak, ücretin özgün kapitalist doğasını ve işlevini göstermek ve tarihsel açıdan "üretkenlik" sorununun her zaman toplumsal güç mücadelesiyle bağlantılı olduğunu gözler önüne sermektir. Daha da önemlisi söz konusu makaleler, kadınlığa atfedilen niteliklerin aslında aslında *iş işlevleri* olduğunu göstermeye ve paranın bir ödeme biçimi olarak dolaysız niteliğinin yanı sıra diğer işlevini anlayamayan eleştirmenlerin ev işi karşılığında ücret talebini düşünürken kullandıkları iktisadi yöntemi çürütmeye girişmiştir.

Ev işi için ücret kampanyası İtalya, İngiltere, Fransa ve ABD'deki bir grup kadın tarafından oluşturulan Uluslararası Feminist Kolektif ile 1972 yılının yaz ayında Padua'da başlamıştır. Kampanyanın amacı, devleti ev işinin iş, yani emek gücünün üretimine katkı sunduğu ve sermayeyi ürettiği, dolayısıyla diğer bütün üretim biçimlerinin gerçekleşmesini sağladığı için karşılığı ödenmesi gereken bir etkinlik olduğunu kabul etmeye zorlayacak uluslararası bir feminist hareketlilik süreci başlatmaktı. Ev işi için ücret kampanyası, yalnızca, kapitalist bir toplumda "kadının baskı altına alınmasının" temel nedenini ortaya çıkardığı için değil ayrıca kapitalizmin kendi iktidarını devam ettirdiği ve işçi sınıfını böldüğü temel mekanizmaları gözler önüne serdiği için de devrimci bir bakış açısı sunmuştur. Bu mekanizmalar, insan yaşamının yeniden üretimini sağlayan faaliyetlerden başlayarak insan etkinliğinin bütün alanlarını değersizleştiren ve ücret ilişkisinin dışındaymış gibi görünen büyük bir işçi nüfusunun, yani kölelerin, sömürge mağdurlarının, mahkûmların, ev kadınlarının ve öğrencilerin emeğini sızdırmak için ücreti kullanan mekanizmalardır. Diğer bir deyişle, Ev İçi Emek için Ücret bizim için devrimci bir niteliğe sahipti, çünkü kapitalizmin, emek gücünün maliyetini sınırlandırmak için karşılığı ödenmeyen yeniden üretim emeğine ihtiyaç duyduğunu fark etmiştik ve karşılığı ödenmeyen bu emeğin kaynağını kurutacak başarılı bir kampanyanın, sermaye birikimi sürecini parçalayacağına; sermayeyi ve devleti,

pek çok kadın için ortak bir alanda karşı karşıya getireceğine inanmıştık. Son olarak, Ev İçi Emek için Ücreti, devrimci bir talep olarak görüyorduk, çünkü ev işinin doğallaşmasına bir son vermiş, "kadın emeği" mitini yıkmış ve daha fazla iş için mücadele etmek yerine zaten yaptığımız işler için kadınlara ücret ödenmesi gerektiğini talep etmiştir. Burada, *ev işi* için ücret mücadelemizin ev kadınları için olmadığını, bu talebin ev işinin "cinsiyetsizleştirilmesi"ne kadar gidecek uzun bir yol olduğuna inandığımızı vurgulamam gerek. Ayrıca ev işi için ücret erkeklerden değil, kolektif sermayenin temsilcisi olan devletten yani bu işten kâr sağlayan tek "Adam'dan" talep edildi.

Bugün özellikle daha genç kadınlar arasında bu tür bir sorun modası geçmiş gibi görünebilir, çünkü gençken bu işin büyük bölümünden kaçılabilir. Dahası, benim kuşağımla karşılaştırıldığında, bugün genç kadınlar ekonomik olarak daha bağımsız ve erkeklerden özerk. Oysa ev işi ortadan kalkmış değil ve ister karşılığı ödensin ister ödenmesin, parasal ya da başka bakımlardan ev işinin değersizleştirilmesi, pek çoğumuz için hâlâ bir sorun olmaya devam ediyor. Üstelik ev dışındaki tam zamanlı istihdamın üzerinden geçen 40 yıldan sonra 1970'li yıllarda feministler arasında, ücretli işin "özgürleşmeye" giden yol olduğu ifadesinin artık geçerli olmadığı varsayımı yayılmıştır. Ev işi için ücret kampanyasında ifade bulan çerçevenin temel öğelerinin, teorik seviyede kaldığı sürece günümüzde daha kolaylıkla kabul edilebilmesinin nedeni budur. Bu kabul edişin kilit faktörlerinden biri de yeniden üretim emeği analizini ekofeminist bir bakış açısından ve "sömürgelerdeki" kadınların görüşünden yola çıkarak yeni bir seviyeye taşıyan Avustralyalı Ariel Salleh ve Alman Maria Mies gibi feminist aktivistlerin/akademisyenlerin çalışmalarıdır.[5] Sonuç olarak, Ev İçi Emek için Ücret hakkındaki klasik tartışmaların, akademik femi-

5 Bkz. Ariel Salleh, *Ecofeminism as Politics: Nature, Marx, and the Postmodern*, Londra: Zed Books, 1997; Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, Londra: Zed Books, 1986 [*Ataerki ve Birikim*, Dipnot Yayınları, 2012].

nistler tarafından sanki bunları yeni keşfetmişler gibi tartışıldığını bile gördük. Ama 1970'lerde az sayıda politik konum, bu denli hararetli bir karşı çıkışı tetikledi.

1970'lerin sonlarında, sermaye birikim sürecinin temellerini sarsan 20 yıllık uluslararası mücadele sona erdi ve halen devam etmekte olan küresel krizin düzenlemelerine karşı savunmaya geçti. 1974 yılındaki petrol ambargosunun başlamasıyla birlikte, "Washington Konsensüsü," "neoliberalizm" ve "küreselleşme" maskesi altında sınıf "bileşiminin çözülmesi"ne yönelik uzun bir kapitalist deney dönemi başladı. 1974-75 yıllarındaki "Sıfır Büyüme" teorisinden borç krizine ve daha sonra da eski sömürge bölgelerinde uygulanan yapısal uyumun dayatılmasına, oradan da endüstriyel üretimin kaydırılmasına uzanan ve dünya çapında işçiler ve sermaye arasındaki güç dengesini kökten değiştiren yeni bir dünya yaratılmaya zorlandı.

Bu değişimin emek gücünün yeniden üretimi üzerindeki etkilerinden bazılarını bu kitabın İkinci Bölüm'ündeki makalelerde ve *Midnight Notes*'ta yayımlanan makalelerde, özellikle "New Enclosures" başlıklı makalede ele aldım.[6] Burada ilk olarak Ev İçi Emek için Ücret kampanyasında ve daha sonra *Midnight Notes* adlı çalışmada geliştirdiğimiz analize minnettar olduğumu eklemek isterim; olup bitenin endüstriyel bir yeniden dönüşüm değil, sınıf ilişkilerinde toplumsal yeniden üretim sürecinden başlayan bir yeniden yapılandırma olduğunu bu analiz sayesinde görebildim.[7] Yeni dünya düzenine dair kavrayışım, kendi teorik ve politik pratiğimi derinden etkileyen iki gelişme tarafından oluştu. İlki, 70'lerin sonunda, kapitalizme geçiş döneminde kadınların tarihiyle ilgili bir çalışmaya başlama kararımdı. Bu karar, 1984 yılında Leopoldina Fortunati ile birlikte yazdığım *Il Grande Calibano* adlı çalışma ve daha sonra

6 *Midnight Notes* 10 (Sonbahar 1990).

7 Bkz. "The New Enclosures," *Midnight Notes* 10 (Sonbahar 1990); George Caffentzis, "The Work Energy Crisis," *Midnight Notes* 3 (1981); Midnight Notes Collective ed.,*Midnight Oil: Work, Energy, War. 1973–1992* (New York: Autonomedia, 1992).

2004 yılındaki *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (Otonom Yayıncılık, 2011) kitabının yayınlanmasıyla doruk noktasına ulaştı.

İkincisi ise 80'li yılların ortalarında Nijerya'da Port Harcourt Üniversitesi'ndeki sözleşmeli öğretmenlik görevimin, Dünya Bankası ve IMF tarafından yeni borçlar karşılığında dayatılan kemer sıkma programlarının "borçlu devletler" üzerindeki tahrip edici toplumsal sonuçlarını gözlemleme imkânı sunması oldu.

Yaptığım tarihsel çalışma, yalnızca "kapitalizmde kadınlar"la değil aynı zamanda kapitalizmin kendisi ile ilgili anlayışımı da derinleştirdi. Bu çalışma, yeni küresel ekonominin ortaya çıkışının en önemli parçası olan "yapısal uyum" sayesinde harekete geçirilen süreçler ile *Caliban ve Cadı*'da kapitalizmin 300 yıllık cadı avıyla kadınlara karşı açtığı savaşla başlayan "İlksel Birikimin gerçek sırrı" olarak açıkladığım süreçler arasında bağlantı kurmama yardımcı oldu. Kapitalizmin yükselişini tekrar gözden geçirmek, yeniden üretime dair kavrayışımı ev işinden geçimlik çiftçiliğe doğru genişletti ve Mariarosa Dalla Costa'nın yakın zamanda yayınladığı bir makalesinde bahsettiği gibi "kapıyı" mutfaktan bahçeye ve toprağa "açtı."[8] Yeniden üretim işi üzerine tekrar düşünmem, Nijerya'daki durumdan da etkilendi. Petrol üretiminin yıkıcı etkilerine rağmen topraktan faydalanmanın günlük hayatın yeniden üretilmesinde hâlâ önemli bir durum olduğu ve ülkede tüketilen yiyeceklerin büyük çoğunluğunun kadınlar tarafından yapılan geçimlik çiftçilikle elde edildiği bir bağlamda "ev işi" kavramı daha geniş bir anlama sahip olmak durumundaydı.

İkinci Bölüm'de yer alan makaleler bu farkındalıkları ve yakın zamanda yeni politik pratiklere dönüşen analizimin daha geniş kapsamını yansıtmaktadır. Nijerya'da kaldığım dönem, 1980'li yılların başında Nijeryalı Kadınlar gibi feminist hare-

8 "Mariarosa Dalla Costa" *Gli Operaisti*, ed. Guido Borio, Francesca Pozzi, Gigi Roggero, Roma: Derive/Approdi, 2005, 121–22.

ketlerin ve yapısal uyuma karşı hareketlerin yükselişiyle birlikte Afrika'da zaten şekillenmiş olan küreselleşme karşıtı hareketin içinde aktif olarak yer almaya başladığım dönemdir. Bu makaleler bir bütün olarak yeni ekonomik düzenin yapısını anlama ve "gelişmiş" dünyaya ulaştığı zaman özellikle güçlenmiş olan bu hareketin içindeki reformist güçlere karşı koyma çabasıdır. Bu hareketin görevini Dünya Bankası ve IMF'yi "cinsiyet kalıbına sokan", insancıl ve reformist olarak görenlerin aksine bu makaleler bahsedilen kurumlara, yeniden sömürgeleştirme sürecinin yeni araçları ve kapitalizmin işçilerin gücüne tüm dünyada saldıran yapılar olarak bakmaktadır. Özellikle, 90'lı yılların ilk zamanlarındaki yapısal uyum programları tarafından tetiklenen yaygın göç hareketleri ile Arlie Hochschild'in "bakımın küreselleşmesi" terimi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ayrıca savaş ile geçimlik tarımın yıkıcı etkileri arasındaki bağlantıyı ve daha önemlisi de yeni küresel ekonominin kadınlara karşı açtığı savaşın arkasındaki etkenleri ele almaktadır.

İkinci Bölüm'deki makalelerin ortak konusu feminizmin kurumsallaştırılmasının ve feminist politikaların Birleşmiş Milletler'in neoliberal gündeminin araçlarına indirgenmesinin eleştirisidir. Yıllar boyu inatla feminist özerkliği yalnızca erkeklerden değil, ayrıca sermayeden ve devletten bağımsız olmak şeklinde tanımlayan bizler için, hareketi başlatacak şeyin yavaş yavaş kaybolması ve Birleşmiş Milletler'e tabi kılınması, özellikle bu kurumun askeri ve ekonomik açılardan yeni savaşları meşrulaştırma hazırlığında olduğu bir zamanda yenilgidir. Geriye dönük bakıldığında bu eleştiri tam yerindeydi. Kadınlar üzerine yapılmış dört küresel konferans ve kadın haklarına adanmış 10 yıl, pek çok kadının yaşamında bir iyileşmeye sebep olmadığı gibi, dünyanın zenginliğinin şirketlere devrine ve bizzat Birleşmiş Milletler'e karşı feminist bir eleştiri ya da hareketlilik de yaratmadı. Tam tersine, "kadınların güçlendirilmesi" ile ilgili bu kutlamalar milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan, toprağı ve kıyı sularını istimlâk

eden, zehirli atıkları bu sulara döken ve tüm insanları mülteciye dönüştüren kanlı politikaların onaylanmasıyla çok yakın ilişki içindedir.

Kaçınılmaz bir şekilde, "kalıcı kriz" politikaları tarafından ebedileştirilen insan hayatlarına böyle bir tarihi saldırı pek çoğumuzu kendi politik stratejilerimizi ve görüşlerimizi yeniden değerlendirmeye yönlendirdi. Beni ise, "ev işi için ücret" sorununu yeniden düşünmeye ve farklı uluslararası radikal çevrelerdeki "ortak olanın" üretimine yönelik çağrının anlamını incelemeye yöneltti.

Ev İçi Emek için Ücret hareketi, "ev işçisini," onun ücretsiz konumu üzerine inşa edilen karşılığı ödenmeyen emek sömürüsünün ve eşitsiz güç ilişkilerinin kapitalist üretim örgütlenmesinin temel taşları olduğu öncülüne dayalı önemli bir toplumsal özne olarak tanımlamıştır. Ancak, "İlksel Birikimin" dünya çapında emek piyasasının giderek genişlemesi ve farklı mülksüzleştirme değişik biçimlerinin uygulanmasıyla başlayan geri dönüşü, Ev İçi Emek için Ücret talebinin 1970'li yılların ilk zamanlarında ifade ettiğim gibi yalnızca feminist hareket için değil "bütün işçi sınıfı" için bir strateji olduğunu yazmamı mümkün kılmıştır. Kârlı toprak özelleştirmeleri ve bütün doğal kaynakların metalaştırılmasının yanı sıra ciddi değersizleştirme sayesinde bütün nüfusun pratik olarak ortadan kaldırılması gerçeği, üretim araçlarının yeniden ele geçirilmesi ve yeni toplumsal elbirliği biçimlerinin yaratılması sorunun acilen önümüze koymakta. Bu amaçlar "ücret" mücadelelerine alternatif olarak düşünülmemelidir. Örneğin, "bakım işinin" kurumsal olarak kabul edilmesi için savaşan göçmen ev işçilerinin mücadelesi stratejik olarak çok önemlidir, çünkü yeniden üretim işinin değersizleşmesi, sermaye birikiminin ve kadın emeğinin kapitalist sömürüsünün temel direklerinden biridir. Ürettiğimiz zenginliğin büyük kısmını rehin aldığı için devleti "toplumsal ücret" ya da yeniden üretimimizi garantiye alan "güvenceli gelir" ödemeye zorlamak da önemli bir politik amaçtır.

O halde istihdamın her zamankinden daha istikrarsız olduğu, parasal gelirlerin sürekli maniplasyona maruz kaldığı ve esnekleşmenin, burjuvalaşmanın ve göçün bir zamanlar proleter yaşamı niteleyen toplumsallık biçimlerine zarar verdiği bir bağlamda, ortak olanın/olanların yaratılması, ücret mücadelesinin tamamlayıcısı ve önvarsayımı olarak görülmelidir. Üçüncü Bölüm'de açıkça bahsettiğim gibi toprakları yeniden ele geçirmek, ormanları ağaç kesicilerden korumak ve kent çiftlikleri yaratmak sadece başlangıçtır. Massimo De Angelis ve Peter Linebaugh'un eserlerinde ve politik faaliyetlerinde sıklıkla bahsettikleri gibi en önemlisi, yeni kolektif üretim biçimleriyle başlayıp, ırk, toplumsal cinsiyet, yaş ve coğrafi konum temelinde aramızda oluşturulan bölünmelerle yüzleşen "ortaklaşma" pratiklerinin üretimidir. Bu, son yıllarda en çok ilgimi çeken konulardan biri oldu; dolayısıyla hem hapishanelerde çürümeye bırakılmış ve çoğunluğunu beyaz olmayan genç insanların oluşturduğu genç kuşağın yıkımı da içeren mevcut yeniden üretim krizi hem de ABD'deki aktivistler arasında yaygınlaşmaya başlayan kendini yeniden üretmeyi öğrenmeyen bir hareketin devam edemeyeceğinin fark edilmesi yüzünden gelecekteki çalışmalarımın önemli bir kısmını bu konuya ayırmak niyetindeyim.[9] New York'ta bu farkındalık, birkaç yıldır toplum temelli çeşitli yapıların gelişmesiyle birlikte "kendini yeniden üreten hareketler" ve "bakım toplulukları" hakkında bir tartışmaya ilham kaynağı olmaktadır. Ortak olan kavramını genişletmek ve ona daha geniş bir politik anlam kazandırmak da İşgal Hareketi, Arap Baharı ve dünya üzerinde kemer sıkmaya karşı duran pek çok mücadelenin ufkunu genişletmektedir. Çünkü söz konusu hareketlerin dönüştürücü gücü devlet tarafından kontrol edilen ve piyasa tarafından metalaştırılan toprakları sahiplenme ve bu toprakları yeniden ortak kullanıma açma becerisinden gelmektedir.

9 Bu konuyla ilgili bkz. Team Colors, "TheImportance of Support Building Foundations: Creating Community Sustaining Movements," *Rolling Thunder* 6 (Sonbahar 2008): 29–39.

EV İÇİ EMEĞİN KURAMSALLAŞTIRILMASI VE POLİTİKLEŞTİRİLMESİ

Ev İşi Karşılığı Ücret (1974)

Onlar sevgi dedi. Biz "ücretsiz iş" dedik.
Onlar, cinsel soğukluk diye adlandırdı. Biz işe gelmeme diye adlandırdık.
Her çocuk düşürme, bir iş kazasıdır.
Homoseksüellik de heteroseksüellik de çalışma koşuludur... Fakat homoseksüellik, işçilerin üretim kontrolüdür; işin sonu değildir.
Daha fazla tebessüm? Daha fazla para. Hiçbir şey, bir tebessümün iyileştirici erdemlerini yok etmek hususunda para kadar güçlü olmayacaktır.
Nevrozlar, intiharlar, cinsel öğelerin ortadan kaldırılması... İşte bunlar, ev kadınının meslek hastalıklarıdır.

Kadınların, ev işi için ücret konusunu tartışırken ifade ettiği güçlükler ve anlam karmaşası, çoğu zaman kadınların ev işine politik bir bakış açısıyla bakmak yerine onu bir şeye, peşin paraya indirgemeleri gerçeğinden kaynaklanır. Bu iki görüş açısı arasındaki fark, çok büyüktür. Ev işi için ücreti bir bakış açısı olarak değil de bir şey olarak görmek, mücadelemizin nihai sonucunu mücadelenin kendisinden ayırmak ve ev işinin, kadınları kapitalist toplum içine hapseden rolünün

gözler önüne serilmesindeki ve yıkılmasındaki önemini kaçırmak demektir.

Ev işi için ücreti bu indirgemeci bakış açısıyla gördüğümüzde, kendimize şunu sormaya başlarız: Daha çok para, hayatımızda neyi değiştirebilir? Hatta daha çok paranın, ev işi ve evlilikten başka şansı olmayan birçok kadının hayatında çok şeyi değiştireceğini düşünebiliriz. Ama başka tercihlere, örneğin profesyonel işe, aydın bir kocaya, komünal bir yaşam biçimine, eşcinsel ilişkilere ya da bunların birleşimine sahip görünen bizim gibi kadınların hayatında daha çok paranın bir fark yaratmayacağına inanabiliriz. Varsayıldığı üzere, biz kadınlar için ekonomik özgürlüğe ulaşmanın başka yolları vardır ve istediğimiz son şey, ekonomik özgürlüğümüzü, kendimizi deyim yerindeyse ölümden beter bir kader olduğu hususunda hemfikir olduğumuz ev kadınları olarak tanımlayarak elde etmektir. Bu konumla ilgili sorun, tahayyülümüzde şu an sahip olduğumuz acınacak haldeki yaşantılarımıza genellikle birazcık para katmak ve sonrasında, onun için çabalama sürecinde tüm ailemizi ve sosyal ilişkilerimizi aynı zamanda kökten değiştirmeden bu parayı asla alamayacağımızı öneren hatalı öncülde "ne yani?" diye sormaktır. Fakat ev işi için ücreti politik bir bakış açısından ele alırsak; kadın olarak, mücadelenin yaşamlarımızda ve toplumsal gücümüzde bir devrim yaratacağını görebiliriz. Şu da açıktır ki, bu paraya ihtiyacımız olmadığını düşünüyorsak, bunun nedeni, bu ihtiyacı gizlemek için para aldığımızda beden ve ruh fahişeliğinin belirli biçimlerini kabul etmiş olmamızdandır. Göstermeye çalışacağım üzere, ev işi için ücret talebi yalnızca devrimci bir bakış açısı sunmakla kalmaz, aynı zamanda feminist görüşün tek devrimci bakış açısıdır.

"Sevgi Emeği"

Ev işinden bahsettiğimizde, diğer işler gibi bir işten değil, kapitalizmin, işçi sınıfının başka hiçbir kesimine karşı işlemediği incelikli bir şiddetten ve en yaygın maniplasyondan bah-

settiğimizin farkında olmak önemlidir. Kapitalizm altında her işçinin, maniple edildiği ve sömürüldüğü ve yine her işçinin sermayeyle ilişkisinin gizemlileştirildiği doğrudur. Adil bir anlaşmayla ücret ödendiği izlenimi yaratılır; çalışırsınız ve ücret alırsınız, dolayısıyla siz ve patronunuz hakkınız neyse alırsınız; aslında ücret, yaptığınız iş için ödenmekten ziyade, kâra dönüşen karşılığı ödenmemiş emeği saklar. Fakat ücret ilişkisi, sizin bir işçi olduğunuzu kabul eder; pazarlık yapabilir ve ücret miktarı ve koşulları, çalışma süresi ve koşulları etrafında mücadele edebilirsiniz. Ücret almak, toplumsal bir sözleşmenin parçası olduğunuz anlamına gelir ve bu sözleşmenin anlamına dair hiç şüphe yoktur: Hoşunuza gittiği ya da size doğal geldiği için değil, yaşamanıza olanak sağlayan tek koşul olduğu için çalışırsınız. Sömürülüyor olmanız çalışmanızı engellemez. Bugün bir postacı, yarın bir taksi şoförü olarak çalışırsınız. Bütün mesele, bu işi ne kadar yapmanız gerektiği ve ne kadar para kazanabileceğinizdir.

Ev işinin diğer işlerden farkı, sadece kadınlara dayatılan bir iş olmasından kaynaklanmaz, aynı zamanda ev işinin kadın bedenine ve kişiliğine atfedilen doğal bir niteliğe, içten gelen bir ihtiyaca, kadın olma niteliğimizin derinliklerinden geldiği varsayılan bir isteğe dönüştürülmüş olmasında yatar. Ev işi, karşılığı ödenmemeye yazgılı olduğu için iş olarak kabul görmek yerine, doğal bir niteliğe dönüştürüldü. Sermaye, ücretsiz çalışmayı bize kabul ettirmek için, ev işinin doğal, kaçınılmaz ve hatta tatmin edici bir aktivite olduğuna bizi inandırmak zorundaydı. Dolayısıyla ev işinin ücretsiz yapılması koşulu, ev işinin iş olmadığı genel varsayımını pekiştirmenin, böylece kadınların ücretsiz çalışmaya karşı mücadelesini önlemenin, dahası bütün toplumun fikir birliği içinde alay konusu haline getirdiği özelleştirilmiş mutfak–yatak odası dışında bir mücadelenin öncüsünü küçümsemenin en etkili silahı olmuştur. Mücadelede, işçiler olarak değil de dırdırcı cadılar olarak görülürüz.

Bir kadını ev kadınlığı rolüne hazırlamak ve onu hayattan bekleyebileceği en iyi şeyin bir koca ve çocuk olduğuna ikna etmek için ücretsiz çalışan bir annenin sergilediği performans ve her gün yinelenen eğitimi içeren en az yirmi yıllık bir toplumsallaşma süreci gerektirmesi gerçeği ile ev kadını olmanın ne kadar doğal olduğu gösterilir. Böyle bir süreçten sonra bile pek az başarı elde eder. Ne kadar iyi eğitildiğimizin bir önemi yoktur, pek az kadın düğün bitip de kendini kirli bir lavabonun önünde bulduğunda kandırılmış hissetmez. Çoğumuz, hâlâ aşk için evlendiğimiz yanılsamasına sahiptir. Birçoğumuz ise, para ve güvenlik için evlendiğimizin farkındadır; ama evlilikte aşk ya da para az olmasına rağmen bizi bekleyen işin ne kadar çok olduğuna açıklık getirme vaktidir. Yaşlı kadınlar bu yüzden bize her zaman, "Fırsatınız varken özgürlüğünüzün tadını çıkarın; şimdi ne isterseniz satın alın" der. Fakat ne yazık ki yaşamınızın ilk anlarından beri söz dinleyen, boyun eğen, bağımlı biri olmak için ve daha önemlisi kendini feda etmek ve hatta bundan zevk almak için eğitilirseniz, herhangi bir özgürlüğün tadını çıkarmak neredeyse imkânsızdır. Bunu sevmezseniz; sizin sorununuz, başarısızlığınız, hatanız ve anormalliğinizdir.

Sermayenin, yaptığımız işi gizlemekte çok başarılı olduğunu kabul etmeliyiz. Sermaye, kadınların aleyhine işleyen gerçek bir başyapıt yaratmıştır. Ev işi için ücreti inkâr ederek ve ev işini bir sevgi eylemine dönüştürerek, sermaye bir taşla iki kuş vurmuştur. Her şeyden önce, çok fazla işi neredeyse bedavaya getirmiştir ve ücretsiz çalışmaya karşı mücadeleden uzak kadınların ev işini hayattaki en iyi şey olarak görmelerini sağlamıştır (sihirli sözcükler şöyledir: "Evet, sen gerçek bir kadınsın hayatım"). Aynı zamanda, erkek işçiyi, "onun" kadınını erkeğin işine ve ücretine bağımlı kılarak disiplin altına almış ve bu disiplin içinde fabrika ya da ofiste çok fazla hizmet ettikten sonra ona (erkek işçiye) bir hizmetçi vererek, onu (erkek işçiyi) tuzağa düşürmüştür. Aslında, kadın olarak rolümüz, "işçi sınıfı"na, yani sermayenin daha fazla toplumsal

iktidar bahşetmek zorunda olduğu proletarya kesimine hizmet eden ücretsiz ama mutlu ve her şeyden önemlisi sevgi dolu hizmetçileri olmaktır; Tanrı'nın Havva'yı Adem'i memnun etmek yaratması gibi, sermaye de erkek işçiye fiziksel, duygusal ve cinsel hizmet vermesi, çocuklarını büyütmesi, çoraplarını onarması, işte ve sermayenin ona ayırdığı sosyal ilişkilerinde (yalnızlıktan oluşan ilişkilerinde) ezilen egosunu onarması için, "ev kadını"nı yarattı. Tam da kadınların sermaye için yerine getirmesi gereken rollere dâhil olan fiziksel, duygusal ve cinsel hizmetlerin bu kendine özgü birleşimi, "ev kadını" denilen hizmetçinin belli ve açık niteliğini oluşturur, yaptığı işi son derece sıkıcı ve aynı zamanda görülmez kılar. Birçok erkek ilk işini bulur bulmaz evlenmeyi düşünmeye başlıyorsa, bu bir tesadüf değildir. Evlenmeyi istemesi, yalnızca evliliği artık maddi olarak karşılayabilecek olmasından değil, aynı zamanda tüm gün boyunca montaj hattında ya da masa başında harcanan günün sonunda çıldırmamak için tek koşulun evde ona bakan birinin olmasıdır. Her kadın, gerçek bir kadın olmak ve "başarılı" bir evliliğe sahip olmak için kadınların bunu yapması gerektiğini bilir. Bu durumda da, aile ne kadar fakirse, kadın da o kadar köleleşir; bu köleleşme, öyle basitçe maddi durum yüzünden değildir. Aslında, sermayenin ikili bir politikası vardır; biri orta sınıf diğeri de işçi sınıfı ailesi içindir. İkincisinde en basit maçoluğu bulmamız, rastlantı değildir: Erkek, işte ne kadar çok darbe alırsa, karısı da bunun etkisini azaltmak için o kadar itaatkâr olmalıdır. Karısının harcanması pahasına, erkeğin egosunun tatmin edilmesine daha çok müsaade edilir. Erkek, işte hayal kırıklığına uğradığında ya da fazla yorulduğunda veya bir mücadelede yenildiğinde (oysa bir fabrikada çalışmak baştan bir yenilgidir), karısını döver ve öfkesini karısına karşı dışa vurur. Bir erkek hizmet ettikçe ve yönetildikçe, o kadar çok yönetir. Bir erkeğin evi, onun kalesidir ve karısı şunları öğrenmelidir: erkek huysuz olduğunda, kadın sessizce beklemelidir; erkek bitkin olduğunda ve dünyaya söv-

düğünde, kadın onunla beraber olmalıdır; erkek "bu gece çok yorgunum" dediğinde, kadın diretmemeli ya da erkek, sekste çok hızlı davrandığında kadın bunu reddederse, erkek, bunu bir mayonez kavanozuyla da yapabilir. Kadınlar her zaman direnmenin, erkeklerden intikam almanın yollarını bulmuştur, ama bunlar her zaman yalıtılmış ve özel yöntemlerdir. O zaman sorun, bu mücadelenin mutfaktan ve yatak odasından çıkarılıp sokaklara nasıl taşınacağı haline gelir.

Aşk ve evlilik adı altında yürütülen bu hilekârlık, evli olmasak bile hepimizi etkiler; çünkü ev işi bir kere doğallaştırıldığında ve cinsiyetleştirildiğinde, bir kere kadınsı bir özellik haline geldiğinde, kadın olarak hepimizi niteler. Belirli işleri yapmak doğalsa, o zaman bütün kadınlardan bu işleri yapması ve hatta sosyal konumundan dolayı, kocaları hizmetkârlara ve psikiyatristlere para ayırabildiğinden dolayı bu işlerin bazısından ya da çoğundan kaçabilen ve dinlenceyle eğlencenin çeşitli şekillerinin keyfini çıkarabilen kadınlardan bile bu işleri yapmaktan hoşlanması beklenir. Bir erkeğe hizmet etmiyor olabilirsiniz, fakat bütün erkek dünyasına nazaran hepimiz bir hizmetçi ilişkisindeyiz. Bu yüzden bir kadın; bastırılmış, aşağılayıcı bir şey olarak adlandırılır. İster kocanız olsun, ister tren biletinizi alan adam olsun, ister işinizdeki patronunuz olsun; "Gülümse tatlım, derdin ne?" cümlesi, her erkeğin kendini size bu soruyu sormaya yetkisi olduğunu hissettiği bir şeydir.

Devrim Niteliğinde Bakış Açısı

Bu bakış açısından yola çıktığımızda, ev işi için ücret talebinin devrimci etkilerini görebiliriz. *Doğamızın bittiği ve mücadelemizin başladığı yer bu taleptir, çünkü sadece ev işi için ücret istemek, doğamızın bir ifadesi olarak ev işini* ve dolayısıyla tam da sermayenin bizim için icat ettiği kadın rolünü reddetmek demektir.

Ev işi için ücret talep etmenin kendisi, toplumun bizden beklentilerinin altını oyacaktır, çünkü toplumsallaşmamızın özü olan bu beklentiler, yalnızca ev içindeki ücretsiz konumu-

muz için bütünüyle işlevseldir. Bu anlamda, kadınların ev işi için ücret mücadelesiyle erkek işçilerin fabrikada daha fazla ücret için verdiği mücadeleyi karşılaştırmak saçmadır. Ücretli işçi daha fazla ücret için mücadele verirken, kendi toplumsal rolüne meydan okur, ama bu rolün içinde kalır. Biz kadınlar ev işi için ücret mücadelesi verdiğimizde, açık bir biçimde ve doğrudan toplumsal rolümüze karşı mücadele veririz. Aynı şekilde, ücretli işçilerin mücadeleleriyle kölelerin bir ücret almak için köleliğe karşı yürüttükleri mücadeleler arasında da niteliksel bir fark vardır. Yine de ücret için mücadele ettiğimizde, zaten hiçbir zaman kapitalist ilişkilerin dışında olmadığımız için bu ilişkilere dâhil olma mücadelesi vermediğimiz açıkça anlaşılmalıdır. Biz kadınlar, sermayenin kadınlara yönelik planını bozmak için mücadele ederiz. Bu plan, iş bölümünün ve işçi sınıfı içinde sermayenin kendi egemenliğini sürdürebileceği toplumsal iktidarın temel uğrağıdır. O zaman, ev işi için ücret talebi, sadece kendi başına sermayeyi tahrip ettiği için değil, aynı zamanda sermayeyi, toplumsal ilişkileri, kadınların lehinde yapılandırmaya ve sonuç olarak sınıf birliğine daha uygun bir yeniden yapılandırmaya zorluyor olması bakımından da devrimci bir taleptir. Aslında ev işi için ücret talep etmek, karşılığında ücret ödenirse ev işi yapmaya devam edeceğimiz anlamına gelmez. Tam tersi bir anlam taşır. Ev işi için ücret istediğimizi söylemek, ev işini yapmayı reddetmenin ilk adımdır; çünkü ücret talep etmek yaptığımız işi görünür kılar; bu da hem ev işinin dolaysız boyutu, hem de kadınsılığın daha sinsi niteliği anlamında ev işine karşı mücadeleye başlamamızın vazgeçilmez koşuludur.

"Ekonomizmin" her türlü ithamı karşısında, paranın sermaye olduğunu, yani emeğe komuta etmenin gücü olduğunu unutmamalıyız. Dolayısıyla emeğimizin (annelerimizin ve büyükannelerimizin emeğinin) meyvesi olan parayı yeniden kendimize mal etmek, aynı zamanda, sermayenin bizden daha fazla emek sızdırma gücünü baltalamak anlamına gelir. kadın-

lığımızın gizemini açığa çıkarmak ve yaptığımız işi, iş olarak kadınlığımızı görünür kılmak için ücretin gücüne inanmalıyız, çünkü ücretin olmaması, kadınlık rolünü biçimlendirmede ve yaptığımız işi gizlemede çok etkilidir. Ev işi için ücret talep etmek, zihnimizi, bedenimizi ve duygularımızı beli bir işlevi yerine getirmek üzere bütünüyle çarpıtan ve bu toplumda kadın olarak kabullenilmek istiyorsak bu belli işlev içerisinde her şeye boyun eğdiğimiz bir model olarak bizi engelleyen ev işini görünür kılmaktır.

Ev işi için ücret talep ettiğimizi söylemek, ev işinin sermaye için zaten para olduğunu, yemek pişirmemizden tutun da gülümsememize, seks yapmamıza kadar yaptığımız bütün işlerden, para kazandığını ve para kazanmakta olduğunu ifşa etmektir. Aynı zamanda, bunları yapmak yıllardır bizim için herkesten daha kolay olduğu için değil, başka bir seçeneğimiz olmadığı için yemek pişirdiğimizi, gülümsediğimizi, seks yaptığımızı gösterir. Yüzlerimiz çok fazla gülmekten biçim değiştirdi, duygularımız çok fazla sevmekten dolayı kayboldu, aşırı cinselleştirilmemiz bizi cinsellikten vazgeçirdi.

Ev işi için ücret sadece başlangıçtır, fakat verdiği mesaj açıktır: Şu andan itibaren, bize para ödemek zorundalar; çünkü kadın olarak artık hiçbir şeyi garantilemiyoruz. İş ne ise, işi öyle adlandırmak istiyoruz, ta ki aşkın ne olduğunu er ya da geç yeniden keşfedene ve hiç tanımadığımız cinselliğimizi ortaya çıkarana dek. İş açısından baktığımızda, bir kerede çok fazla iş yapmak zorunda kaldığımız için bir değil birçok ücret talep edebiliriz. Bizler hizmetçileriz, fahişeleriz, hemşireleriz, psikologlarız; bu, "Anneler Günü"nde kutlanan "kahraman" hayat arkadaşının özüdür. Şunu söylemeliyiz: Sömürülmemizi ve kahramanlığımızı kutlamayı bırakın! Şu andan itibaren, ev işi için harcadığımız her bir anın ücretini istiyoruz, böylece ev işinin bir kısmını, nihayetinde de tamamını reddedebilelim. Bu açıdan hiçbir şey, kadınsı meziyetlerimizin hâlihazırda hesaplanabilir bir para değeri olduğunu göstermekten daha etkili

olamaz: Bu para değeri, yenildiğimiz ölçüde bugüne dek yalnızca sermaye için artmış, şu andan itibaren ise sermayeye karşı, gücümüzü örgütlediğimiz ölçüde kendimizi için artmakta.

Sosyal Hizmetler için Mücadele

Sosyal hizmetler için mücadele, benimseyebileceğimiz en uç bakış açısıdır; çünkü günlük bakım, eşit ücret, ücretsiz çamaşırhaneler talep edebilmemize rağmen, kadın rolümüze kökten müdahale etmezsek, gerçek bir değişimi hiçbir zaman başaramayacağız. Her şeyden önce yaptığımız işin iş olduğunu kabul ettiremezsek, sosyal hizmetler için yani daha iyi çalışma koşulları için yürüttüğümüz mücadele, her zaman boşa çıkacaktır. Ev işinin bütününe karşı mücadele etmezsek, mücadelemizin uğraklarında herhangi bir zafere asla ulaşamayacağız. Önce gün be gün bedenlerimize, cinselliğimize, sosyal ilişkilerimize zarar veren, bitmek tükenmek bilmeyen işin değeri haricinde sevemeyecek oluşumuz gerçeğine karşı mücadele etmezsek ve kocalarımıza, çocuklarımıza ve arkadaşlarımıza karşı durmaksızın gücenmiş hissettiğimiz ve sonra da bu gücenmeden dolayı suçlu hissettiğimiz için şefkat verip alma ihtiyacımızın bize bir iş yükü olarak geri döndürülerek yapılan para sızdırma konumunda kaçmazsak, ücretsiz çamaşırhaneler için mücadelemizde başarısız olacağız. Yıllardır ev dışında çalışan kadınların emeğinin de göstermiş olduğu üzere, ikinci bir iş bulmak bu rolü değiştirmeyecektir. İkinci bir iş yalnızca sömürülmemizi artırmakla kalmaz, aynı zamanda rolümüzü değişik biçimlerde yeniden üretir. Nereye dönersek dönelim, kadınların yaptığı işlerin bütün sonuçları itibariyle ev kadınının koşullarının yaygınlaştırılmış hali olduğunu görebiliriz. Yalnızca hemşire, hizmetçi, öğretmen, sekreter olmakla kalmayız –ki tüm bu işler için evimizde iyi eğitiliriz- bu işleri yaparken evdeki mücadelelerimizi engelleyen aynı sıkışmışlığın içine gireriz: yalıtılmışlık, başkalarının hayatının bize bağlı olması gerçeği ve işimizin nerede başlayıp bittiğini, işimizin

nerede bittiğini ve arzularımızın nerede başladığını görmenin imkânsızlığı. Patronunuza kahve getirmek ve evliliğiyle ilgili problemler hakkında onunla sohbet etmek, sekreterlik işleri midir yoksa kişisel bir iyilik midir? İş başında görüntümüz hakkında endişelenmek zorunda olmak gerçeği, bir iş koşulu mudur yoksa kadınlara yüklenmiş bir boşunalığın sonucu mudur? (Yakın geçmişe kadar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hostesler, periyodik olarak tartılırlardı ve işten çıkarılma korkusuyla sürekli diyette olmak zorundalardı –bütün kadınların bildiği bir işkencedir.) Sık sık söylendiği üzere, ücretli emek piyasasının ihtiyaçları kadın emekçinin varlığını gerektirdiğinde, "bir kadın, kadınlığını kaybetmeden her işi yapabilir," bu da açıkçası ne yaparsanız yapın, hâlâ bir "vajina"sınız demektir.

Ev işinin öngörülen toplumsallaşma ve kolektifleştirilmesine gelince, bu alternatifler ve bizim bakış açımız arasındaki çizgiyi çekmek için birkaç örnek. Bir tanesi, istediğimiz gibi bir kreş kurmak ve bunun ücretini devletin ödemesini talep etmektir. Diğeri ise çocuklarımızı devlete gönderip, devletten çocuklara günde beş değil, on beş saat bakmasını istemektir. Yemek yeme tarzının komünal olarak (kendi başımıza ya da gruplar halinde) örgütlenmesi bir başka örnektir, devletten yemek için ödeme yapması istenir; bu talep devletten öğünlerimizi düzenlemesini istemekten apayrı bir taleptir. İlk talepte hayatımızın kontrolünü yeniden ele geçiririz, ikinci talepte ise devletin üstümüzdeki kontrolünü genişletiriz.

Ev İşine Karşı Mücadele

Bazı kadınlar şöyle der: Ev işi için ücret, kocalarımızın bize karşı tavrını nasıl değiştirecek? Kocalarımız, hâlâ aynı görevleri ve hatta ücret aldığımız için öncekine göre daha da fazla görev beklemeyecek mi? Fakat bu kadınlar; yaptığımız iş ücretlendirilmediği ve erkekler ev işinin fazla çaba gerektirmeyen "kadın işi" olduğunu varsaydıkları için, erkeklerin bizden doğal olarak daha fazla iş beklediğini görmezler. Erkekler yaptığımız hizmeti ka-

bul edebilir ve ondan zevk alabilir, çünkü ev işinin kadınlar için kolay olduğunu ve onlara âşık olduğumuz için yaptığımızdan dolayı bundan hoşlandığımızı düşünürler. Aslında kendilerine minnettar olmamızı beklerler; bizimle evlendikleri ya da bizimle yaşadıkları için, bize kendimizi kadın olarak ifade etme (diğer bir deyişle, onlara hizmet etmek) fırsatını vermişlerdir. "Benim gibi bir adam bulduğun için çok şanslısın" derler. Erkekler, ancak emeğimizi emek olarak, yani sevgimizi emek olarak gördüklerinde ve daha da önemlisi bu ikisini reddetme kararlılığımızı anladıklarında bize karşı tavırlarını değiştireceklerdir. Ancak binlerce kadın sokaklara çıkıp da bitmek bilmeyen temizliğin, duygusal olarak sürekli hazır olmanın, işlerimizi kaybetme korkusuyla emre amade seks yapmanın zor olduğunu, nefret edilen işin ömrümüzü tükettiğini söylediğinde, erkekler korkacak ve güçsüz hissedecektir. Fakat erkeklerin bakış açısından bakıldığında, bu, başlarına gelebilecek en güzel şey olacaktır; çünkü sermayenin bizi onlarla, onları da bizimle disiplin altına alıp birbirimizin karşısına koyarak bizi böldüğü yöntemin kirli çamaşırlarını ortaya döktüğümüzde, onların destekçileri, köleleri ve esirleri olan biz kadınlar onlar için de özgürleşme sürecinin önünü açarız. Bu anlamda ev işi için ücret talebi, erkekler kadar çalışabildiğimizi, onlarla aynı işi yapabildiğimizi ispatlamaya çalışmaktan çok daha eğitici olacaktır. Bu değerli çabayı "kariyer kadını"na yani kendi boyunduruğundan birlik ve mücadelenin gücü yoluyla değil, baskı uygulama (genellikle de diğer kadınlara baskı uygulama gücüyle) kaçan kadına bırakırız. "Mavi yakalı olmanın engelini aşabileceğimizi" ispatlamak zorunda değiliz. Birçoğumuz bu engeli çoktan aştı ve işçi elbisesinin bize mutfak önlüğünden daha fazla bir güç katmadığını, ekseriyetle gücümüzü azalttığını; çünkü her ikisini giymek zorunda kaldığımızı ve dolayısıyla mücadele için geriye daha az zaman ve enerjimizin kaldığını keşfetti. Kanıtlamamız gereken; iş olarak ne yapıyor olduğumuzu, sermayenin bizlere ne yapıyor olduğunu ve ona karşı mücadele gücümüzü ifşa etme yeteneğimizdir.

Maalesef, özellikle yalnız kadınlar olmak üzere birçok kadın, ev işi için ücret talebinin bakış açısından korkarlar, çünkü ufacık bir anlığına da olsa ev kadınıyla özdeşleşmekten korkarlar. Bunun toplumdaki en güçsüz pozisyon olduğunu bilirler ve kendilerinin de ev kadını olduklarını kabul etmek istemezler. Bu tam da, köleliliğimiz kendi kimliğimizin farkında olmamamızdan dolayı sürdürüldüğü ve yinelendiği için, bizim güçsüzlüğümüzdür. Hepimizin ev kadını, hepimizin fahişe ve hepimizin eşcinsel olduğunu söylemeyi isteriz ve söylemeliyiz; çünkü bu bölünmeleri kabul ettiğimiz ve bir ev kadınından daha farklı, daha iyi olduğumuzu düşündüğümüz sürece, egemenlerin mantığını kabul ederiz. Hepimiz ev kadınıyız; çünkü nerede olursak olalım, büyük olasılıkla zihinlerimiz başka tarafa, şimdi ve gelecekte "bize bakacak olan" erkeğe yöneltildiğinden biz kadınlardan daima daha çok iş yapmamızı, taleplerimizi ortaya koymaktan daha çok korkmamızı ve bu taleplerin karşılanması için daha az ısrarcı olmamızı bekleyebilirler.

Ayrıca, ev işinden kaçabileceğimiz hususunda kendimizi yanıltabiliriz, fakat ev dışında çalıştığı halde kaçımız ev işinden kurtuldu? Gerçekten de bir erkekle yaşama fikrini kolaylıkla yok sayabiliyor muyuz? Peki ya işimizi kaybedersek? Peki ya yaşlanma ve hatta bugün gençliğimizin (verimlilik) ve çekiciliğimizin (kadınsı verimlilik) bize sağladığı gücün küçücük bir parçasını kaybetmek? Peki ya çocuklar? Çocuk yapmamayı seçmiş olduğumuz için ya da bu soruyu gerçekçi olarak soramamış olduğumuz için hiç pişman olacak mıyız? Eşcinsel ilişkilere maddi olarak gücümüz yeter mi? Tek başınalığın ve farklılığın muhtemel bedelini ödemeye hazır mıyız? Fakat erkeklerle olan ilişkileri gerçekten de zarar görmeden sürdürebilir miyiz?

Sorulması gereken soru şudur: Neden tek alternatiflerimiz bunlardır ve ne tür bir mücadele bizi bu alternatiflerin ötesine götürür?

Cinsellik Neden Görevdir? (1975)

Cinsellik, biz kadınlara iş süreci disiplininden arta kalandır. Haftalık toplam çalışma saatinin tekdüzeliğini ve sistematik gidişini tamamlamak zorundadır. Pazartesi günü işlerimize daha yenilenmiş olarak dönmemizi sağlayan "doğal" ve "serbest" bir izin durumudur. "Cumartesi gecesi" anlık gelişen, kendiliğinden gelen durumların zirveye çıktığı bir zaman dilimi, yaşamımızın kapitalist disiplininin mantıksal kurgusu içindeki mantıksızlıktır. Bu nedenle cinselliğin, çalışmayı telafi etmesi beklenir ve bizlere ideolojik olarak çalışmanın "ötekisi" olarak satılır, yani muhtemelen kendi benliklerimizi yaşayabileceğimiz bir özgürlük alanıdır ve sürekli olarak arzu ettiklerimizi bastırmaya, ertelemeye, hatta kendimizden dahi saklamaya zorlandığımız sosyal ilişkiler evreninde samimi ve "gerçek" bağlantılar için bir olasılık sunmaktadır.

Vaat edilen bu olsa da aslında elde ettiğimiz, beklentimizden çok farklıdır. Nasıl kıyafetlerimizi çıkararak doğaya geri dönemiyorsak, sırf sevişme zamanı geldiği için de "kendimiz" olamıyoruz. Zamanlama, durumlar ve aşk için gerek-

li olan enerji kendi kontrolümüz dışında olduğu zaman az da olsa kendiliğinden gelişme durumu mümkündür. Bir haftalık çalışmadan sonra bedenlerimiz ve duygularımız uyuşur ve onları bir makine gibi kapatamayız. Ancak kendimizi "serbest bıraktığımızda" ortaya çıkan, yatakta yeniden doğmak için hazır bekleyen saklı benliğimizden daha çok bastırdığımız şey, hayal kırıklığı ve şiddettir.

Diğer şeyler arasında bu kendiliğinden gelişmenin yanlış olduğunun her zaman farkındayızdır. Yatakta ne kadar çığlık, iç geçirme ve erotik egzersizler yaşarsak yaşayalım, bunun yaşamımıza açtığımız bir parantez olduğunu, yarın her ikimizin de medeni kıyafetlerimizi giyip, işe hazırlanırken birlikte kahve içeceğimizi biliriz. Açtığımız bu parantezin günün ya da haftanın geri kalanında inkâr edileceğini ne kadar çok bilirsek, bizim için "her şeyi unutmak" ve "vahşilere" dönüşmek o kadar zor olacaktır. Aynı zamanda kendimizi rahatsız hissetmekten de alıkoyamayız. Bu sevişeceğimizi bilerek kıyafetlerimizi çıkarırken, ertesi sabah mesafeleri yeniden kurmakla uğraşırken, günün geri kalanında olduğumuzdan tamamen farklıymışız gibi yaparken yaşadığımız utangaçlığın aynısıdır. Bu geçiş süreci özellikle kadınlar için acı vericidir, erkekler muhtemelen işlerinde daha sıkı bir disipline sahip olduklarından bu konuda uzman gibi görünmektedir. Kadınlar her zaman, tutkunun bir gecelik ortaya çıkışından sonra, zaman zaman fiziksel bir teması yeniden kurabilmeyi zorlaştıracak kadar mesafeli durabilen "erkeğin" bambaşka bir dünyaya uyanmasının nasıl mümkün olduğunu merak etmiştir. Her durumda, cinsel ilişkilerin şizofrenik yapısından en fazla acı çeken her zaman kadınlardır ve bunun nedeni sadece günün sonunu omuzlarımıza yüklenen daha fazla iş ve endişe ile karşılamamız değil, aynı zamanda ilişkiyi erkek için zevk alınabilir duruma getirme sorumluluğuna da sahip olmamızdır. Bu nedenle kadınlar erkeklere göre genellikle cinselliğe karşı daha az duyarlıdır. Cinsellik bizim için çalışmaktır, görevdir. Tatmin etme görevi cinselliğimizin içine

öyle bir işlemiştir ki tatmin ederek ve erkekleri cinsel olarak uyarıp heyecanlandırarak tatmin olmayı öğrendik.

Bizden beklenen rahatlık sağlamak olduğu için kaçınılmaz bir şekilde erkeklerin bastırılmış şiddetini yönelttikleri bir objeye dönüşüyoruz. Hem yataklarımızda hem caddelerde tecavüze uğruyoruz, çünkü cinsel tatmini sağlayacak, bir erkeğin hayatında yanlış giden her şey için güvenlik vanası olacak kişiler olarak yetiştiriliyoruz ve eğer rolümüze uymazsak özellikle sergilemeyi reddedersek, erkeklerin her zaman sinirlerini çıkarmaya yöneldikleri objeler oluyoruz.

Bölümlere ayrılma cinselliğimizin sakatlanmasının yalnızca bir boyutudur. Cinselliğimizin emek gücünün yeniden üretimine tabi kılınması, heteroseksüelliğin bizlere kabul edilebilir tek cinsel davranış olarak dayatıldığı anlamına gelir. Aslında, her gerçek iletişimin bir cinsel bileşeni vardır, çünkü bedenlerimiz ve hislerimiz birbirinden ayrılamaz ve her zaman her seviyede iletişim kurarız. Ancak kadınlarla cinsel bir bağlantı kurmak yasaktır, çünkü burjuva ahlakına göre üretken olmayan her şey sapkın, müstehcen ve doğal olmayandır. Bu durum üzerimize gerçekten şizofrenik bir durumun yüklendiği anlamına gelir, çünkü yaşamlarımızın ilk yıllarında sevebileceğimiz insanlarla konuştuğumuz insanlar arasına, bedenimizi gösterebildiğimiz ve sadece "ruhlarımızı" gösterebildiğimiz insanlar arasına, sevgililerimiz ve arkadaşlarımız arasına bir sınır çizmeyi öğrenmek zorunda kaldık. Sonuçta kadın arkadaşlarımız için bedensiz ruhlar, erkek sevgililerimiz için ruhsuz bedenler olduk. Bu bölünme bizleri yalnızca diğer kadınlardan değil, bedenlerimizde ve duygularımızda kabul edip etmediklerimiz, teşhir edebileceğimiz "temiz" kısımlarımız ve sadece üretim anında kadın ve erkeğe ait yatakta temizlenmiş olarak ifşa edilebilen "kirli" ve "gizli" kısımlarımız açısından kendimizden de ayırdı.

Üretim için duyulan benzer endişe, cinselliğin özellikle biz kadınlarda yaşamlarımızın belirli dönemlerinde sınırlan-

masını talep etmiştir. Cinsellik çocuklarda, ergenlerde ve aynı zamanda yaşlı kadınlarda bastırılmıştır. Bu nedenle, cinsel olarak aktif olmaya izin verildiğimiz yıllar, cinsellikten zevk almak beceriye dönüşürken en fazla iş yükünün omuzlarımızda olduğu yıllardır.

Ancak cinselliğin sunduğu zevkin tadını çıkaramamamızın temel nedeni kadınlar için *cinselliğin çalışmak* olmasıdır. Erkeği tatmin etmek, her kadından beklenen şeyin asli parçasıdır.

Cinsel özgürlüğün yardımı dokunmaz. "Sadakatsiz" olursak ya da "bakire" olmadığımız öğrenilirse taşlanarak öldürülmememiz elbette önemli. Ancak, "cinsel özgürlük" işimizi yoğunlaştırdı. Geçmişte, yalnızca çocuk yetiştirmemiz bekleniyordu. Şimdi ise ücretli bir işe sahip olmamız, evimizi temizlemeye devam etmemiz, çocuk sahibi olmamız ve çift iş gününün sonunda yatakta cinsel olarak heyecanlandırıcı ve tatmin edici olmamız bekleniyor. Kadınlar için seks yapma hakkı, seks yapma ve tatmin olma (ki pek çok meslekte beklenen bir şey değildir) görevidir ve bu nedenle son yıllarda kadın bedeninin hangi kısımlarının- vajina mı, yoksa klitoris mi- cinsel olarak daha üretken olduğuna dair pek çok araştırma yürütülmektedir.

Ancak ister özgür ister daha bastırılmış şekilde olsun, cinselliğimiz hala kontrol altındadır. Hukuk, tıp ve erkeklere olan ekonomik bağımlılığımızın her biri, her ne kadar kurallar esnetilebilse de, kendiliğindeliğin cinsel hayatımızı ortadan kaldırmasını garanti etmektedir. Aile içindeki cinsel baskı bu kontrolün bir işlevidir. Bu anlamda, babalar, erkek kardeşler, kocalar, kadın tüccarları, belirlenmiş, sosyal olarak tasdik edilmiş üretkenlik normlarına uygun olarak cinsel hizmette bulunacağımızı garanti etmek, cinselliğimizi denetlemek için devletin ajanları gibi hareket etmektedirler.

Ekonomik özgürlük cinselliğimiz üzerinde kontrol sahibi olabilmemizin doruk noktasıdır. Bu nedenle seks işçiliği kadınlar için hala temel mesleklerden biridir ve fahişelik her cinsel ilişkinin üzerinde durur. Bu koşullar altında, bizler için

kendiliğinden gelişen bir cinsellik olamaz ve dolayısıyla tatmin olmak cinsel hayatımızda çok kısa sürer.

Karşılıklı değişimden dolayı, bizim için cinsellik her zaman endişeyi beraberinde getirir ve hiç şüphesiz kendimizden en çok nefret etmemizin sorumlusu olan ev işidir. Ayrıca, kadın bedeninin ticarileştirilmesi de şekli ya da oranı ne olursa olsun kendi bedenimizle mutlu olma duygusunu imkânsız hale getirmektedir. Hiçbir kadın, uzun uzun incelendiğinin farkında olarak bir erkeğin önünde rahatça soyunamaz, çünkü kadın veya erkek herkesin farkında olduğu ve televizyon ekranlarında, caddelerde, duvarlarda gözümüze adeta sokulan kadın bedenine dair dikkate alınması gereken belirli standartlar vardır. Bir anlamda kendimizi satıyor olduğumuzu bilmemiz bedenlerimize dair güvenimize ve mutluluğumuza zarar vermiştir.

Bu nedenle ister çok zayıf ister tombul olalım, ister uzun ister kısa burunlu olalım, ister uzun ister kısa boylu olalım, hepimiz bedenlerimizden nefret ediyoruz. Nefret ediyoruz çünkü bedenimize tanıştığımız erkeklerin gözüyle, zihinlerimizdeki ideal kadın bedeni formuyla ve dışarıdan bakmaya alışığız. Nefret ediyoruz çünkü bedenimizi kendimizden soyutladığımız ve her zaman sunmaya hazır olduğumuz için satılacak bir şey gibi düşünmeye alışığız. Nefret ediyoruz çünkü pek çok şeyin bedenimizle ilgili olduğunu biliyoruz. Bedenlerimizin nasıl göründüğü, (evlilikte ya da ev dışında) iyi ya da kötü bir işe sahip olup olmamıza, yaşlılığımızda ve gençliğimizde bizi bekleyen yalnızlığımızla baş etmek için bir arkadaş, sosyal bir statü kazanıp kazanmamamıza bağlıdır. Her zaman bedenimizin bize ihanet edebileceğinden korkuyoruz; şişmanlamaktan, kırışmaktan, çabuk yaşlanmaktan, insanların ilgisizliğinden, samimiyetimizi kaybetmekten, dokunulma ve sarılma şansımızdan mahrum kalmaktan korkuyoruz.

Özetle, her birimiz tatmin etmekle, becerilerimizi sergilemekle meşgulüz, sevişerek zevk almaktan ve hata yapmaktan korkuyoruz. Değerli olma duygumuz, girdiğimiz her cinsel iliş-

kiyle tehlikeye giriyor. Eğer bir erkek birlikte güzel seviştiğimizi söylüyorsa onu heyecanlandırıyoruz, onunla cinsel ilişkiye girmekten hoşlanıp hoşlanmamamız önemli değil, kendimizi harika hissediyoruz, daha sonrasında bulaşıkları yıkamak zorunda olduğumuzu bilsek bile bu durum iktidar duygumuzu kabartıyor. Ancak hiçbir zaman ilişkide karşılıklı alışverişi unutmamıza izin verilmiyor, çünkü hiçbir zaman bir erkekle olan aşk ilişkimizde değer ilişkisini aşamıyoruz. "Ne kadar?" sorusu cinsellik tecrübemizi her zaman yöneten ve yönlendiren sorudur. Cinsel ilişkilerimizin büyük çoğunluğu hesaplamalarla geçiyor. Yataktayken inliyoruz, hıçkırıyoruz, soluğumuz kesiliyor, nefes nefese kalıyoruz, aşağı yukarı zıplıyoruz ancak aynı zamanda zihnimiz hesap yapmaya devam ediyor: "ne kadar?"- kendimizi kaybetmeden ya da yok pahasına satmadan önce kendimizin ne kadarını verebilir, karşılığında ne kadarını alabiliriz? Eğer ilk buluşmamız ise, karşımızdaki kişinin ne kadar ileri gitmesine izin verebiliriz? Belden yukarımıza çıkabilir, bluzumuzu sıyırabilir, parmaklarını sutyenimizin altına geçirebilir mi? Hangi noktada ona "dur!" demeliyiz? Ne kadar şiddetle reddetmeliyiz? "Ucuz" olduğumuzu düşünmeye başlamadan ne kadar önce ondan hoşlandığımızı söylemeliyiz?

Fiyatı yüksek tut, kural bu, en azından bize öğretildiği kadarıyla. Eğer çoktan yatağa geçmişsek hesaplamalar daha da karmaşık hale gelir, çünkü aynı zamanda hamile kalma ihtimalimizi de hesaplamak zorundayız ki bu da inleme, nefes alıp verme ve diğer tutkulu sesler esnasında regl dönemimizin zamanını da çabucak düşünmek zorunda olduğumuz anlamına gelmektedir. Ancak orgazm olamadığımız zamanlarda cinsel ilişki sırasında tatmin oluyormuş gibi davranmak zor ve fazladan bir iştir, çünkü böyle davrandığınız zaman, ne kadar ileri gidebileceğinizi asla bilmezsiniz ve bu nedenle yeterince yapamıyor olma korkusuyla kendinizi böyle davranmaya daha çok kaptırırsınız.

Aslında, *hiçbir şey olmadığını* itiraf etmeye başlamak için çok mücadele ettik ve gücümüzü artırdık.

Mutfaktan Başlayan Karşı Plan (1975)[1]

Nicole Cox ile birlikte

Marx'dan itibaren sermayenin ücret sayesinde işlediği ve geliştiği, yani kapitalist toplumun temelinin ücretli emekçi ve onun doğrudan sömürüsü olduğu açıktır. Ücret üzerinden ücretsiz emekçinin sömürüldüğü gerçeği, işçi sınıfı hareketinin örgütleri tarafından ne kabullenilmekte ne de açıkça dile getirilmektedir. Ücretin yokluğu sömürüyü gizlediği için, bu sömürü daha da etkili olmuştur...*kadınları ilgilendiren şey, onların emeklerinin sermayenin dışında kişisel bir hizmet gibi görünmesidir.*[2]

---

1 Bu makale başlangıçta, *Liberation* dergisinde Carol Lopate tarafından kaleme alınan "Women and Pay for Housework" başlıklı makaleye cevaben yazılmıştır. Fakat cevabımız derginin editörleri tarafından geri çevrilmiştir. Bu makaleyi şimdi yayınlıyoruz, çünkü Lopate Solun ve onun zamanında uluslararası feminist hareket ile olan ilişkisinin çoğu varsayımından daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu belgenin yayınlanmasıyla Sol taraf ile neticesiz bir tartışma açmak yerine bir tartışmayı sonlandırıyoruz.

2 Mariarosa Dalla Costa, "Women and the Subversion of the Community," *The Power of Women and the Subversion of the Community*, Dalla Costa ve Sel-

Son aylarda birkaç Sol gazetenin Ev İçi Emek için Ücret yaklaşımına saldıran yazılar yayımlaması hiç de rastlantı değildir. Ne zaman kadın hareketi bağımız bir konuma gelse, Sol kendini tehdit altında hissetmektedir. Sol bu görüşün "kadın meselesinin" ötesine geçen içerimler taşıdığını ve hem kadınlar hem de işçi sınıfının geri kalanıyla ilgili geçmişteki ve şimdiki politikalarından bir kopuşu ifade ettiğini fark eder. Aslında, Sol'un kadın mücadelelerine dair sergiledikleri sekter tutum, kapitalizmin işleyiş biçimine ve sınıf mücadelesinin bu işleyişi parçalamak zorunda olma eğilimi taşıdığına dair sığ bir anlayışa sahip olmalarının sonucudur.

"Sınıf mücadelesi" ve "işçi sınıfının ortak çıkarı" adı altında Sol, daima işçi sınıfının belli kesimlerini devrimci özneler olarak seçmiş ve diğerlerini bu kesimlerin sürdürdüğü mücadelede sadece destekleyici rol üstlenmeye mahkûm etmiştir. İşte bu yüzden Sol, kendi örgütsel ve stratejik hedefleri içinde, kapitalist işbölümünü karakterize eden benzer bölünmeleri yeniden üretmektedir. Bu bakımdan, taktiksel konumlarının çeşitliliğine rağmen Sol, stratejik olarak birleştirilmiştir. Mesele devrimci öznelerin seçimine geldiğinde ise, Stalinistler, Troçkistler, Anarko-Liberterler, eski ve yeni Sol, ortak bir nedenden dolayı aynı varsayım ve argümanlarla el ele verirler.

Bizlere "Gelişme" Önerirler

Sol, ücreti, çalışma ve çalışmama, üretim ve asalaklık, potansiyel güç ve güçsüzlük arasında bölücü bir hat olarak kabul ettiği için, kadınların evlerde sermaye için gerçekleştirdikleri ücretsiz emeğin sınırsız miktarı, solun analiz ve stratejilerinde gözden kaçmaktadır. Lenin'den tutun da Gramsci'ye ve Juliet Mitchell'e kadar tüm solcu gelenek, sermayenin yeniden üretiminde ev işlerinin marjinalliğini ve devrimci mücadelede de ev kadınlarının marjinalliği konusunda hem fikir olmuşlardır. Sol'a göre, ev kadını olarak kadınlar sermayeden değil serma-

---

ma James, 25–26 .

yenin yokluğundan mağdur olmaktadırlar. Görünen o ki, bizim sorunumuz sermayenin mutfaklarımıza ve yatak odalarımıza girmeyi başaramamış olmasıdır. Bunun ikili sonucu da, bizlerin büyük bir ihtimalle hâlâ feodal dönemde ve kapitalizm öncesi aşamada yerimizde sayıyor olmamız ve mutfaklarımızda ve yatak odalarımızda yaptığımız her şeyin toplumsal değişimle ilgisiz olmasıdır. Açıkça görülüyor ki, mutfaklarımız sermayenin dışında kaldığı sürece, kadınların mutfağı yıkma mücadelesi hiçbir zaman sermayeyi yok etmeyi başaramayacaktır.

Sermayenin planlamadaki irrasyonelliğine ve beceriksizliğine sonuna kadar inanan Sol'un asla sormadığı soru ise, sermayenin bu kadar kârsız bir çalışmaya ve hiç üretken olmayan bu emek zamanının devamına neden izin verdiğidir. Ne gariptir ki, solcular kadınların sermaye ile olan özgün ilişkisine dair cahilliklerini, kadınların politik geri kalmışlıklarını ancak fabrika kapılarından girerek aşabilecekleri fikrini ortaya atan bir teoriye dönüştürmüşlerdir. Dolayısıyla, kadınların ezilmişliğini kapitalist ilişkilerin dışında bırakılmalarından kaynaklandığını iddia eden bir analiz mantığı, kaçınılmaz olarak bu ilişkileri yıkmaktansa bizleri bu ilişkilerin içine girmeye yönelten bir stratejiyle sonuçlanır.

Bu anlamda, Sol'un kadınlara yönelik stratejisi ile "Üçüncü Dünya Ülkeleri"ne yönelik stratejisi arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Nasıl kadınları fabrikalara sokmak istiyorlarsa aynı şekilde fabrikaları da "Üçüncü Dünya Ülkeleri"ne sokmak istiyorlar. Her iki durumda da, ücretlendirilmemiş ve daha düşük teknolojik düzeyde çalışan bizlerin "gerçek işçi sınıfına" göre "gelişmemiş" olduğunu varsayarlar ve daha gelişmiş kapitalist bir sömürü ve fabrika işinden daha çok pay alma yoluyla gerçek işçi sınıfına yetişebileceğimizi düşünürler. Yine her iki durumda, Sol'un ücretsizlere, "gelişmemişlere" önerdiği mücadele, sermayeye karşı bir mücadele değil, daha rasyonalize edilmiş, daha gelişmiş ve daha üretken sermaye için yürütülecek bir mücadeledir. Bu durumda, bizlere sadece "çalışma hakkını"(bu bütün işçilere önerdikleri bir haktır) değil, daha

fazla çalışma hakkını, daha fazla sömürülme hakkını önerirler.

Yeni Bir Mücadele Alanı

Ev içi Emek için Ücret talebinin politik temeli, ücretsiz çalışmayı ve düşük teknolojik gelişimi politik geri kalmışlıkla, güç eksikliğiyle ve sonuçta bizi örgütlemek için örgütlenmemizin önkoşulu olarak sermayeye duyulan ihtiyaçla eşitleyen bu kapitalist ideolojinin reddidir. Bu, ücretsiz olduğumuz ya da daha düşük teknolojik düzeyde çalıştığımız için (bu iki durum birbiriyle son derece bağlantılıdır), ihtiyaçlarımızın işçi sınıfının diğer kesimlerinin ihtiyaçlarından farklı olması gerektiğini kabul etmeyi reddetmektir. Detroit 'de çalışmakta olan bir erkek otomobil işçisi, büyükşehirlerde mutfaklarda başlayan ya da "Üçüncü Dünya Ülkeleri" topraklarında ve mutfaklarında başlayan seri üretim bandına karşı mücadele ederken, bizim amacımızın dünya üzerindeki tüm işçilerin giderek reddettiği fabrika işi olması gerektiğini kabul etmeyi reddediyoruz. Sol ideolojiyi reddimiz ile liberalizme giden yol olarak kapitalist gelişmeyi reddimiz ya da daha açık bir ifadeyle hangi biçimi alırsa alsın kapitalizme karşı olan reddimiz, bir ve aynıdır. Bu reddedişin doğası, kapitalizmin ne olduğunun ve işçi sınıfının kim olduğunun yani, yeni bir sınıf güçlerinin ve sınıf ihtiyaçlarının yeni bir değerlendirmesinin yeniden tanımlanmasıdır.

Ev içi Emek için Ücret talebi, diğer taleplerden biri değil, kadınlarla başlayan ve giderek tüm işçi sınıfını içine alan yeni bir mücadele zemini açan politik bir perspektiftir.[3] Ev içi Emek için Ücret'in sadece bir talebe indirgenmesinin, Sol'un bu perspektife yönelttiği saldırıların ortak unsuru olduğu ve bu indirgemenin de söz konusu perspektifin ortaya çıkardığı politik meselelerle yüzleşmekten kaçınmayı sağlayan Sol eleştirilerin yine bu perspektifi kötülemek için kullandığı bir yöntem olduğu vurgulanmalıdır.

Lopate'nin "Women and Pay for Housework (Kadınlar ve Ev İşi için Ödeme)" adlı makalesi bu akım için örnek gösterilebilir. "Ev işi için Ödeme" başlığı zaten meseleyi yanlış sunmaktadır,

3 Bu kitapta yer alan "Ev İşi Karşılığı Ücretler" başlıklı yazıya bakınız.

çünkü ücret sadece bir miktar para değil, sermaye ve işçi sınıfı arasındaki iktidar ilişkisinin ifadesidir. Ev İşi için Ücret perspektifini kötülemenin en kurnaz yöntemi, bu perspektifin İtalya'dan ithal edildiğini ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "kadınların yaptıkları işlerle" çok az ilgisi olduğunu iddia etmektir.[4] Yanlış bilgilendirmenin diğer bir örneği ise şudur: Lopate'nin atıfta bulunduğu tek kaynak olan *The Power of Women and the Subversion of the Community* adlı çalışma, Ev İçi Emek için Ücret perspektifinin çıktığı bağlamın uluslar arası boyutunu kabul eder. Ne olursa olsun, Ev İçi Emek için Ücret perspektifinin coğrafi kökenini takip etmek, sermayenin uluslar arası entegrasyonun mevcut aşamasının yanında yersizdir. Önemli olan Ev İçi Emek için Ücret perspektifinin politik kökenidir, yani işi, sömürüyü ve isyan edilecek iktidarı ancak bir ücretin varlığı temelinde görmeyi reddetmektir. Bizim durumumuzda bu, "çalışan" kadınlar ile "çalışmayan" ("sadece ev kadını" olan) kadınlar arasında, ücretlendirilmemiş işin iş olmadığını, yani ev işinin iş olmadığını ve paradoksal olarak yalnızca ABD'de pek çok kadının ikinci bir işi olduğu için çalıştığını ve mücadele ettiğini ima eden bölünmenin sonudur. Kadınların ev içinde yaptıkları işleri görmemek, dünya nüfusunun ezici bir çoğunluğunun ücretsiz çalışmasına ve mücadelesine karşı kör olmak demektir. Amerikan sermayesinin, ücretli emeğe olduğu kadar köle emeği üzerine de kurulduğunu ve bugüne kadar Amerika'nın tarlalarında, mutfaklarında, hapishanelerinde ve dünyanın her yerindeki milyonlarca kadın ve erkeğin karşılığı ödenmemiş emeğine dayanarak büyümüş, gelişmiş ve zenginlenmiş olduğunu görmezden gelmektir.

Gizli Emek

En başta biz kadınlar olarak, sermaye için işgününün ille

4 "Ev içi emeğin ücretlendirmesi talebi, İtalya'dan gelmiştir. Burada tüm sınıflara mensup kadınların ezici çoğunluğu hâlâ evlerden dışarı çık(a) mamaktadır. Birleşik Devletler'de ise kadınların yarısından fazlası çalışmaktadır."

de maaş çeki karşılığında fabrika kapılarında başlayıp bitmeyeceğini biliyoruz; ev işlerinin doğasını ve kapsamını yeniden keşfediyoruz. Başımızı yamadığımız çoraplardan ve pişirdiğimiz yemeklerden kaldırıp gün boyu yaptıklarımıza baktığımızda, karşılığında bir ücret almasak da, kapitalist piyasadaki en değerli ürünü, yani emek gücünü ürettiğimizi görüyoruz. Ev işi yapmak, evi temizlemekten çok daha fazlasını ifade eder. Ev işi demek, ücret karşılığı çalışanlara fiziksel, duygusal ve cinsel yönden hizmet etmek ve onları her gün işe hazırlamak demektir. Ev işi demek, geleceğin işçileri olan çocuklarımızın bakımını üstlenmek, doğumdan başlayarak okul yılları boyunca onlara refakat etmek ve onları kapitalizmin beklediği onları yetiştirmek demektir. Bu da her fabrikanın, her okulun, her işyerinin ya da maden ocağının arkasında yaşamlarını, emeklerini bu fabrikalarda, okullarda, iş yerlerinde ya da maden ocaklarında çalışanlar için tüketen milyonlarca kadının gizli emeği var demektir.[5]

Bu güne değin hem "gelişmiş" hem de "gelişmemiş" ülkelerde, ev işlerinin ve ailenin kapitalist üretim için en önemli dayanak olmasının nedeni budur. İstikrarlı ve disiplinli bir emek gücünün varlığı, kapitalist gelişmenin her aşamasında üretimin temel koşuludur. Çalışma koşullarımız ülkeden ülkeye göre farlılık gösterir. Bazı ülkelerde, yoğun bir şekilde çocuk doğurmaya zorlanırken bazı ülkelerde ise özellikle de siyahî ya da yardıma muhtaç isek üremememiz ya da "baş belaları" doğurma niyetinde olmamız tembihlenir. Bazı ülkelerde biz kadınlar tarlalarda çalışacak vasıfsız işçiler doğururken bazı

5 Mariarosa Dalla Costa, "Community, Factory and School from the Woman's Viewpoint," *L'Offensiva* (1972): "Toplum, kadınların ortaya çıkması ve emeklerini doğrudan orada sarf etmeleri bakımından Kadın'ın mekânıdır. Fabrika ise kadın emeğinin görünmediği ama emeğini fabrikalarda çalışan eşlerine aktaran kadınların emeklerinin somut bir halde dışa vurulduğu yerlerdir. Aynı şekilde, okullar da orada bulunmayan fakat emeklerini her gün doyurarak, bakarak, kıyafetlerini ütüleyerek okullara gönderdikleri öğrencilere aktaran kadınların emeğini somut bir halde dışa vurur."

ülkelerde nitelikli işçi ve teknisyenler doğururuz. Her ne olursa olsun, sermaye için yerine getirdiğimiz ücretsiz çalışma ve işlev her ülkede aynıdır.

İkinci bir iş sahibi olmak bizi asıl işimizden hiçbir zaman kurtarmadı. İki iş demek, her iki işle başa çıkabilmek için daha az zaman ve enerji demektir. Üstelik evde ya da ev dışında tam zamanlı çalışan, evli ya da bekâr bir kadın, çalıştığı saatleri kendi emek gücünün yeniden üretimine dâhil etmek zorundadır ve kadınlar bu görevin tahakkümünü, örneğin ister evlilik piyasasında ister ücretli emek piyasasında olsun, bir işe kabul edilmenin ön koşulunun şık bir elbise ve yapılı bir saç olduğunu iyi bilirler.

Dolayısıyla, Birleşik Devletler'de "okulların, çocuk yuvalarının, gündüz çocuk bakım evlerinin ve televizyonun, anneleri çocuklarının sosyalleşme sorumluluğundan alıkoyduğuna" ve "ev boyutlarının küçülmesi ve ev işlerinin makineleşmesinin koşullar elverdiğince ev işlerinden arta kalan boş zaman bıraktığına" dair şüphelerimiz vardır, kadınlar "teorik olarak sözde zamandan tasarruf sağlayan bu cihazları satın almak, kullanmak ve onları tamir etmekle meşgul olurlar."[6]

Gündüz bakım evleri ve çocuk yuvaları bizlere zaman kazandırmadığı gibi, bir de bizlerin sırtına ilave yük yüklemektedir. Sıra teknolojiye geldiğinde, Birleşik Devletler'de toplumsal olarak ulaşılabilecek teknoloji düzeyi ile mutfaklarımıza damlayan teknoloji arasındaki uçurumu görürüz. Bu durumda da, elimizdeki teknolojinin niteliği ve niceliğini belirleyen şey ücret koşullarımızdır. Yani,"Eğer sana belirli şartlar altında çalıştığın saat karşılığında ödeme yapılmıyorsa, hiç kimse senin yaptığın işte ne kadar zaman geçirdiğini önemsemez."[7]Aksine, Birleşik Devletler'de yaşanılan durum ne teknolojinin ne de ikinci bir işin kadınları ev işlerinden kurtarabileceğini ve "teknisyen doğurmanın niteliksiz bir işçi doğurmaya göre daha az

6 Lopate, "Women and Pay for Housework," 9.
7 Dalla Costa, "Women and the Subversion of the Community," 28–29.

külfetli olmayacağını kanıtlar. Çünkü ev işleri ne kadar teknolojik koşullarda yapılırsa yapılsın eğer bu iki yazgı da kadınların ücretsiz çalışmayı reddetmelerinin arkasında durmayacaksa ya da hangi özelliklerde çocuk dünyaya getirilirse getirilsin, kadınların doğurmak için yaşamayı reddetmelerini desteklemeyecekse niteliksiz işçi doğurmakla nitelikli işçi doğurmak arasında bir fark bulunmamaktadır."[8]

Burada açıklığa kavuşturulması gereken şey, evde yaptığımız işin kapitalist üretim olduğunu söylediğimizde, "üretken güçlerin" parçası olarak yasallaştırılacak bir isteği dile getirmiyoruz, başka bir ifadeyle, ahlakçılığa başvurmuyoruz. Üretken olmak ancak kapitalist bakış açısından ele alındığında, ahlaki bir zorunluluk değilse bile ahlaki bir meziyettir. İşçi sınıfının bakış açısından ise üretken olmak düpedüz sömürülmek demektir. Marx'ın da kabul ettiği gibi "dolayısıyla üretken emekçi olmak bir talih değil talihsizlik eseridir."[9] Bu ifadeden kendimize biraz "öz-saygı" duygusu çıkarabiliriz.[10] Fakat ev işinin kapitalist üretimin bir uğrağı olduğunu söylediğimizde, kapitalist işbölümündeki özel işlevimize ve bu işleve karşı isyan etmemiz gerektiğine açıklık getirmiş oluruz. Sonuç olarak biz kadınlar sermayeyi ürettiğimizi söylediğimizde, bir emek biçiminden diğerine ve bir sömürü derecesinden diğerine geçişi sağlayan kaybedilmiş bir mücadeleye girmektense, sermayeyi yıkabileceğimizi ve yıkmak istediğimizi söyleriz.

Ayrıca "Marxist dünyanın kategorilerini ödünç" almadığımızı da açıkça dillendirmeliyiz.[11] Yine de, bu güne değin kapitalist toplumda nasıl bir işlev gördüğümüzü anlamamız için vazgeçilmez bir analiz sunan Marx'ın çalışmasını kavramaya, onu gözden çıkaran Lopate'den daha istekliyiz. Bununla birlik-

8 Dalla Costa, "Community, Factory and School."

9 Karl Marx, Capital, Cilt 1, Londra: Penguin Books, 1990, 644.

10 Lopate, "Women and Pay for Housework," 9: "Anlaşılan o ki, kadınların eşitlik yolunda attığı ilk adımlar olan öz güven ve öz saygı elde etmeleri için bir yerden gelirlerin olması yani ücretli olmaları gerekir."

11 Lopate, "Women and Pay for Housework," 11.

te Marx'ın ev içi emeğe karşı görünür kayıtsızlığının temelinde tarihsel etkenler olduğundan da şüpheleniriz. Burada yalnızca Marx'ın kesinlikle çağdaşlarıyla (ve sadece onlarla değil) paylaştığı erkek şovenizminin dozuna atıfta bulunmuyoruz. Marx'ın yazdığı dönemde, çekirdek aile ve ev işleri henüz tam anlamıyla oluşturulmamıştı.[12] Marx'ın gözüyle gördüğü ise, fabrikada kocası ve çocuklarının yanında işe alınan proleter kadın ve çalışıp çalışmadığına bakmaksızın, bir hizmetçisi olan ve emek gücü metası üretmeyen burjuva kadındı. Çekirdek ailenin olmaması işçilerin evlenmedikleri ve cinsel ilişkide bulunmadıkları anlamına gelmiyordu. Daha ziyade, günlerinin on beş saatini fabrikada harcayan aile bireylerinin bir aile yaşantısına sahip olmalarının ve ev işleri ile ilgilenmelerinin mümkün olmadığı anlamına geliyordu; aile yaşantısı için ne yeterli zaman ne de uygun fiziksel koşullar mevcuttu.

Salgın hastalıklardan ve işgücünün büyük bir bölümünü yok eden aşırı çalışmadan ve en önemlisi de 1830 ve 1840'lı yıllarda İngiltere'yi bir devrimin eşiğine getiren proleter mücadelelerden sonra, daha istikrarlı ve disiplinli iş gücü ihtiyacı, sermayenin çekirdek aileyi emek gücünün yeniden üretiminin merkezi olarak örgütlemesine sebep olmuştur. Kapitalizm öncesi bir yapı olmaktan çıkıp, "Batı"da bizim bildiğimiz yapıya dönüşen aile, emek gücünün nicelik ve niteliği ile denetimini güvence altına alacağı varsayılan bir kurum olarak sermaye için sermaye yaratılmasıdır. Bu yüzden "işçi sendikaları gibi, aile de işçiyi korur ama aynı zamanda kadının ve erkeğin işçi dışında başka hiçbir şey olmamalarını sağlar. İşçi sınıfı kadınlarının aileye karşı verdikleri mücadele bu yüzden çok önemlidir."[13]

Bir Disiplin Olarak Ücretsiz Durumumuz

Aile özünde, karşılığı ödenmeyen emeklerimizin, ekono-

12 Kapitalist ilişkilerin bir basamağı olarak şu aralar çekirdek ailelerin doğuşu üzerinde çalışıyoruz.

13 Dalla Costa, "Women and the Subversion of the Community," 41.

mik olarak erkeklerin gelirine bağımlı olmamızın ve sonuç olarak erkeklerin yanı sıra bizleri de kontrolü altına alan eşitsiz güç bölümünün kurumsallaştırılmasıdır. Ücretsiz olma durumunuz ve erkeklere bağımlılığımız, bir erkeğin ne zaman işi reddetmek istese ekonomik olarak kendisine bağımlı olan eşi ve çocukları ile yüz yüze gelmesini sağlayarak, onu işine sıkı sıkıya bağlar. Lopate'nin yıkılmasının oldukça zor olduğunu söylediği "erkeklerin ve biz kadınların eski alışkanlıkları"nın temelleri işte burada saklıdır. "Eşiyle eşit şekilde çocuklarının bakımını üstlenebilmek için çalıştığı iş yerinden özel bir iş programı talep etmenin" bir erkek için zor olması hiç de tesadüfî bir durum değildir.[14] Erkeklerin yarı zamanlı çalışma saatleri ayarlayamamalarının nedeni, eşleri vasıtasıyla eve ikinci bir maaş girse bile aile hayatının sürdürülebilmesi için erkeğin maaşının gerekli olmasıdır. Biz kadınlar ise, eğer "kendimize ev işleri için daha fazla zaman ayırabileceğimiz daha az tüketici işler aramak ya da tercih etmek durumunda kaldığımızda" bunun sebebi hem fabrikada tüketilmekten hem de evde yıpranmaktan kaynaklanan yoğun sömürüye direnç göstermemizdir.[15]

Evde yaptığımız işler karşılığında hiçbir ücret almıyor olmamız, ücretli emek piyasasındaki güçsüzlüğümüzün birincil nedenidir. İşverenler, bizlerin yok pahasına ya da bir karşılığı olmadan çalışmaya alışık olduğumuzu ve onların bizlere önerdikleri çok düşük maaşlı işlerde bile çalışmayı göze alabilecek kadar çaresiz olduğumuzu bilirler. "Kadın" ve "ev kadını" sözcükleri

14 Lopate, "Women and Pay for Housework," 11: "Hayatlarımızda böyle bir yeniden yapılanma için savaşmış olan biz kadınlardan birçoğu dönem dönem umutsuzluğa kapılmaktadır. İlk olarak, terk edilmesi gereken eski alışkanlıklar-erkeklerin ve bizlerin- vardı. İkincisi, gerçek anlamda zaman problemleri mevcuttu...Eşiyle eşit şekilde çocuklarının bakımını üstlenebilmek için esnek yarı zamanlı çalışma saatleri ayarlayabilmenin ya da çalıştığı iş yerinden özel bir iş programı talep etmenin ne kadar zor olduğunu herhangi bir erkeğe soralım."

15 A.g.e.

aynı anlama geldiği için, doğduğumuz günden itibaren edinmiş olduğumuz bu kimliği ve "ev işi becerilerini" dünyanın neresine gidersek gidelim taşırız. İşte bu yüzden kadın istihdamı ev işlerinin bir uzantısıdır ve ücret konusunda takip ettiğimiz yollar bizleri sık sık daha fazla ev işlerine sürükler. Ev işleri ücretsiz olması olgusu, ne yaparsak yapalım biz kadınların hayatını etkileyen ve toplumsal olarak dayatılan bu koşullara doğallık ("kadınlık") görünümü kazandırır. Bu yüzden Lopate'nin bize "asıl unutmamamız gereken şey bir 'cinsiyet' olduğumuzdur" demesine gerek yok.[16] Yıllardır sermaye bizim için tek iyi şeyin seks yapmak ve çocuk doğurmak olduğunu söylüyor. Bu, cinsiyete dayalı iş bölümüdür ve bunu ölümsüzleştirmeyi reddediyoruz. "Kadın olmak gerçekte ne anlama gelmektedir ve eğer varsa hangi özel nitelikler zorunlu olarak ve her zaman 'kadın olmakla' bağdaştırılır?" sorusunu sorduğumuzda kaçınılmaz olarak bu duruma karşı olduğumuzu ifade ediyoruz.[17] Bu soruyu sormak cinsiyetçi bir yanıt beklentisi içinde avuç açmaktır. Bize kim olduğumuz söyleyen kimdir? Bizlere dayatılan toplumsal kimlikle bağlarımızı koparmak için verdiğimiz mücadele sonucu elde ettiğimiz gücün elverdiği ölçüde, şimdilerde tüm bilebildiğimiz kim olmadığımızdır. Güçlerini bizim üzerimizde sonsuzlaştıranlar egemen sınıftır ya da doğal ve sonsuz insan kişiliğini önvarsayan, egemen olma isteğiyle yanıp tutuşanlardır

Ailenin Yüceltilmesi

Lopate'nin kadınlığın özünü sorgulamasının, onu ev içinde karşılığı ödenmeyen emeği ve genel olarak karşılığı ödenmeyen emeği kabaca yüceltmesine yol açması şaşırtıcı değildir:

> İnsanların birbirlerine karşı besledikleri sevgi ya da ilgiden dolayı ve de sık sık birbirlerinin üzerinde oluşturdukları kor-

16 Lopate, "Women and Pay for Housework," 11: "Hatırlanması gerekli en önemli şey bizlerin bir CİNSİYET olduğudur. Bu, bizlerin özelliğini tanımlamak için geliştirilmiş tek kelimedir."
17 A.g.e.

> ku ve baskıdan dolayı olsa bile imkân dâhilinde birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir kapitalist yaşamda ortaya çıkan tek boşluğu, geleneksel ev ve aile doldurmaktadır. Anne ve babalar duydukları sevgiden dolayı hiç değilse belirli ölçülerde çocuklarının bakımını üstlenirler... çalışma ve bakımın maddi karşılıktan daha çok sevgiden kaynaklandığına dair bir çeşit ütopyanın belleklerden hiç silinmemesi için bizler büyütülürken bu olgunun aklımıza bir yerlere kazındığını dahi düşünmekteyim.[18]

Kadın hareketi yazını bu sevginin, ilginin, bakım ve hizmetin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkilerini göstermektedir. Tüm bunlar, yani sevgi, ilgi, bakım vb. bizi nerdeyse bir kölelik durumuna bağlayan zincirlerdir. Dolayısıyla bunların bizi esir almasını ve annelerimizin büyükannelerimizin ve onların çocukları olarak bizlerin bedbahtlıklarının bir ütopya gibi yüceltilmesini reddediyoruz! Sermaye ya da Devlet bize ücret vermediğinde, bunun bedelini yaşamlarıyla ödemek zorunda kalacak olanlar, bir başkası tarafından sevilenler, bakılanlar, maaşsız olanlar ve hatta en zayıf olanlardır.

Biz Lopate'nin ev içi emek için ödeme yapılması talebinin, "özgür ve yabancılaşmamış emek olanaklarından daha da uzaklaştırmaya hizmet ettiği" iddiasını da reddediyoruz."[19] Bize göre bu, "yabancılaşmamış" emeği bedava çalıştırmanın en kısa yoludur. Başkan Ford'un bu öneriyi onaylayacağına dair hiç şüphe yoktur. Modern Devletin sırtını dayadığı gönüllü emek, bizim kendimize ait zamandan cömertçe ödün vermesine dayanmaktadır. Bize öyle geliyor ki, zamanında annelerimiz sevgi ve ilgiye itimat etmek yerine maddi karşılık alsalardı, bu kadar acı çekmez, ekonomik olarak bu kadar bağımlı olmaz ve kendilerini kurban etmekten çekinmedikleri çocukları için bu kadar şantaja

18 Lopate, "Women and Pay for Housework," 10.

19 A.g.e, "Kapitalist yaşamın, tüm alım satım faaliyetlerinin değişim değeri taşımayan büyük bir kısmının ortadan kaldırılması, sadece, bizleri ücretsiz ve yabancılaşmamış emeğin ileri imkânlardan mahrum bırakmaya hizmet edecektir."

maruz kalmak zorunda olmazlardı. Annelerimiz karşılıksız çalışmaya karşı mücadele etmek için daha fazla zamana ve güce sahip olabilirdi ve bize bu mücadelede daha gelişmiş bir düzeyi miras bırakabilirlerdi.

Aileyi, erkek ve kadınların (kendi) ruhlarını canlı tuttukları son cephe olan "özel dünya" olarak yüceltmek, kapitalist ideolojinin temelidir. Bu ideolojinin günümüzün "kriz," "kemer sıkma" ve "yokluk" zamanlarında sermaye planlama uzmanlarıyla birlikte yenilenmiş bir popülerlik elde etmiş olması boşuna değil.[20] Geçenlerde Russell Baker'in *New York Times*'de belirttiği üzere, Buhran günlerinde bizi bir arada tutan şey sevgi idi ve zor zamanlara girebileceğimiz şu günlerde de sevginin bizimle olması iyi olacaktır. Aileyi (ya da topluluğu) fabrikanın, bireyi toplumun, özel olanı kamusal olanın, üretken emeği üretken olmayan emeğin diken bu ideoloji, her zaman bir sevgi edimi olarak görülmüş olan ücretsiz çalışmamız sayesinde evde köleleşmemiz için işlevseldir.[21] Bu ideoloji, en açık ifadelerinden birini çekirdek ailenin örgütlenmesinde bulan kapitalist işbölümünün derinliklerinde kök salar.

Ailenin toplumsal işlevini gizemlileştiren ücret ilişkisi yöntemi, sermayenin ücretli emeği ve toplumsal ilişkilerimizin "nakit para ilişkisine" tabi kılınmasını gizemlileştiren yönteminin bir uzantısıdır. Biz Marx'dan ücretin kâr sağlayan karşılıksız emeği gizlediğini öğrendik. Fakat işi ücretle ölçmek, aynı zamanda hayatımızın her anı sermaye birikimi için işlev görsün diye ailelerimizin ve toplumsal ilişkilerimizin üretim ilişkilerine tabi kılındığını, *üretim ilişkilerine dönüştüğünü* de gizler. Ücret ve onun yokluğu, sermayeye işgününün gerçek uzunluğunu gizleme olanağı sağlar. Çalışma, yaşamımızın, sadece belli zamanlarda ve mekânlarda gerçekleşen bir

20 A.g.e., "Bizlerin ruhlarını canlı tutan şeyin özel dünyalarımızda var olduğuna inanıyorum."

21 Russell Baker, "Love and Potatoes," *New York Times*, 25 Kasım, 1974.

bölümüymüş gibi görünür. Kendimizi iş için ve işe gitmek için hazırladığımız, ayaküstü atıştırdığımız öğünler ve alelacele yaptığımız sekslerle "kaslarımızı, sinirlerimizi, kemiklerimizi ve beyinlerimizi"[22] yenilediğimiz "toplumsal fabrikada" harcadığımız zaman, ve bunların hepsi boş zaman, keyfi zaman ve kişisel seçim gibi görünür.

Farklı Emek Piyasaları

Sermaye, ücreti hem kimin işçi sınıfı olduğunu belirsizleştirmek hem de işçiler arasındaki bölünmeyi sürdürmek için kullanır. Ücret ilişkisi sayesinde sermaye, farklı emek piyasaları oluşturur (siyahlar için, gençler için, kadınlar için, beyaz erkekler için emek piyasaları) ve "işçi sınıfı"nı sözde işçilerin sırtından geçinen asalaklar olarak gösterdiği "işçi olmayan" proletaryanın karşısına diker. Bu yüzden sosyal yardımdan yararlananlar olarak bizlere "işçi sınıfının" vergileriyle geçindiğimiz söylenir; ev kadınları olarak bizler ise "ev kadınları asalaktır" inancı sonucu koca parası yiyen kadınlar olarak tasvir ediliriz.

Fakat eninde sonunda, ücretsizliğin toplumsal güçsüzlüğü, sermayenin karşısındaki tüm işçi sınıfının güçsüzlüğü olmuştur ve olmaya da devam edecektir. "Mobil mağaza" tarihinin gösterdiği üzere, hem "az gelişmiş" hem de metropol ülkelerde ücretsiz emeğe ulaşabilme, sermayeye emeğin yüksek ücret aldığı yerleri terk etme ve işçilerin elde ettikleri kazanımları baltalama olanağı sağlamıştır. Sermaye "Üçüncü Dünya Ülkeleri"ndeki ucuz emeğe ulaşamadığında, fabrika kapılarını her zaman kadınlara, siyahîlere, büyük şehirlerdeki gençlere ya da "Üçüncü Dünya Ülkelerinden" gelen göçmenlere açmıştır. Kapitalizm ücretli emeğe dayanmasına rağmen dünya nüfusunun yarısından fazlasının ücretsiz olması hiç de tesadüfî değildir. Ücretsizlik ve az gelişmişlik, ulusal ve uluslar arası anlamda kapitalist planlamanın temel

22 Marx, *Capital, Cilt 1*, 717.

unsurlarıdır; işçileri ulusal ve uluslar arası emek piyasalarında rekabet ettirmenin ve bizi çıkarlarımızın farklı ve karşıt olduğuna inandırmanın etkili araçlardır.[23]

Farklı emek piyasalarının ifadeleri ve dolayısıyla işçi sınıfını yönetmenin ve bölmenin farklı yolları olan cinsiyet ayrımcılığının, ırkçılığın ve (devletten bir miktar para almayı başarabilmiş işçileri aşağılamak için kullanılan) refahçılığın kökleri buradadır. Eğer kapitalist ideolojinin kullanımını ve ücret ilişkisinin altında yatan köklerini görmezden gelirsek, ne ırkçılığı, cinsiyet ayrımcılığını ve refahçılığı ahlaki bir hastalığın ve "yanlış bilincin" ürünleri olarak düşünmeyi bırakırız ne de "bizi destekleyen ahlaki emirlerden" başka bir şey vermeyen bir "eğitim" stratejisinden kurtulabiliriz.[24]

Lopate biz kadınların stratejisinin bizi "erkeklerin 'iyi' insan" olduğu fikrine yaslanmaktan kurtarıp özgürlüğe ulaştırdığını söylediğinde sonunda onunla ortak bir nokta buluruz.[25] 1960'larda siyahî halkların yürüttüğü mücadelelerin gösterdiği gibi, onların ihtiyaçlarının " anlaşılmasını" sağlayan şey, güzel laflar değil güçlerinin örgütlenmesiydi. Kadınların durumunda, erkekleri eğitmeye çalışmak her zaman mücadelemizin özelleştiği ve mutfaklarımızın ve yatak odalarımızın tenha yerlerinde savaşıldığı anlamına gelmektedir. Eğitici olan şey, güçtür. İlk önce erkekler korkacaklar, ardından da sermaye de korkacağı için erkekler öğrenecekler. Çünkü bizler aynı işin daha eşitlikçi bir şekilde yeniden bölüşümü adına mücadele etmiyoruz. Biz kadınlar bu işi sonlandırmak için mücadele ediyoruz ve bunun ilk aşaması, bu işin fiyatının belirlenmesidir.

23 Selma James, *Sex, Race and Class*, Bristol: Falling Wall Press and Race Today Publications, 1975; *Sex, Race, and Class: The Perspective of Winning: A Selection of Writings, 1952–2011* içinde yeniden basılmıştır, Oakland: PM Press, 2012, 92–101 [*Cinsiyet, Irk, Sınıf: Kadınlardan Yeni Bir Perspektif*, İstanbul: Bgst Yayınları, 2010].

24 Lopate, "Women and Pay for Housework," 11.

25 A.g.e.

Ücret Talepleri

Kadınlar olarak gücümüz ücretler için verilen toplumsal mücadele ile başlar. Bu mücadele ücret ilişkilerinin içinde yer almak için değil bu ilişkiden kurtulmak içindir (çünkü bizler asla bu ilişkinin dışında yer almadık) ve işçi sınıfın her kesimi de ücret ilişkisinden kurtulmalıdır. Burada ücret mücadelesinin niteliğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Sol, ücret taleplerini "ekonomik" ve "sendikal talepler" olarak ortaya atar; hem ücreti hem de ücretsizliği sömürülmemizin doğrudan ölçüsü olduğunu ve dolayısıyla işçi sınıfı ile sermaye arasında ve işçi sınıfının kendi içindeki güç ilişkisinin doğrudan ifadesi olduğunu göz ardı eder. Ayrıca ücret mücadelesinin pek çok biçimi olduğunu ve sadece ücret artışı ile sınırlı olmadığını da görmezden gelir. Daha fazla para elde etmenin yanında, çalışma zamanının kısaltılması ve daha iyi sosyal haklar elde etmek de, bizlerden ne kadar emek çekildiğini ve yaşamlarımız üzerinde ne kadar güç sahibi olduğumuzu belirleyen ücret kazanımlarıdır. Tarihsel olarak işçiler ve sermaye arasındaki mücadelenin temel zemininin ücret olmasının nedeni budur. Sınıf ilişkisinin bir ifadesi olarak ücret her zaman iki boyutlu olmuştur: Sermaye her ücret artışının üretkenlikteki bir artışa karşılık gelmesini sağlayarak ücreti işçileri kontrol etmek için kullanır, işçiler ise daha çok para, daha fazla güç ve daha az çalışmak için ücret mücadelesi verir.

Mevcut kapitalist kriz tarihinin gösterdiği üzere, giderek daha sayıda işçi kendi yaşamını kapitalist üretim hizmetine kurban etmeyi ve üretkenlik artışı çağrılarını dinlemeyi istiyor.[26] Fakat ücretler ve üretkenlik arasındaki "adil değişim" altüst olunca, ücret mücadelesi de sermayenin kârına ve onun bizlerden artı emek sızdırma kapasitesine yönelik doğrudan bir saldırıya dönüşür. Dolayısıyla ücret mücadelesi aynı zamanda ücretlere karşı verilen bir mücadeledir; güç için verilen mücadele içerdiği kapitalist ilişkiyi açıklar ve de ona karşıdır.

26 *Fortune*, Aralık 1974.

Biz kadınların durumunda olduğu gibi ücretsiz olma durumunda, ücret için mücadele sermayeye yapılan daha açık bir saldırıdır. Ev İçi Emek için Ücret mücadelesi, iş verenlerin bizim sırtımıza yükledikleri devasa miktardaki sosyal hizmetler için sermayenin ödeme yapmak zorunda kalacağı anlamına gelir. En önemlisi de, Ev içi Emek için Ücret talep etmek, yaptığımız işlerin biyolojik bir kader olduğunu reddetmektir; bu reddediş, bu kadere karşı mücadelenin vazgeçilmez koşuludur. Aslında yaptığımız işin kurumsallaştırılmasında hiçbir şey aile ve erkeğe bağımlı olmak kadar etkili değildir. Aslına bakarsanız yaptığımız işin karşılığı, her zaman ücretle değil ama "sevgi" ile ödenmiştir. Oysa tıpkı ücretli işçiler için olduğu gibi biz kadınlar için de ücret bir üretkenlik anlaşmasının karşılığı değildir. Ücret alıyor olsaydık, eskisine göre daha çok değil daha az çalışırdık. Dolayısıyla mücadele etmek için bize daha fazla zaman ve enerji sağlayacak ve ekonomik bağımsızlığa ihtiyaç duymamızdan dolayı bizi ikinci bir işe mahkûm etmeyecek bir ücret talep ediyoruz.

BİZ KADINLARIN ÜCRET MÜCADELESİ, ÜCRETLİLER VE ÜCRETSİZLER AÇISINDAN İŞGÜNÜNÜN GERÇEK UZUNLUĞUNU SORGULAMANIN ÖNÜNÜ AÇAR. BU ZAMANA KADAR ERKEK VE KADINLARDAN OLUŞAN İŞÇİ SINIFININ, İŞGÜNÜ –İŞE GİRİŞ VE İŞTEN ÇIKIŞ SAATLERİ- SERMAYE TARAFINDAN TANIMLANDI. BU DA SERMAYENİN AİT OLDUĞU VE BİZİM SAHİP OLDUĞUMUZ ZAMANLARI BELİRLEDİ. FAKAT BİZ ASLA KENDİMİZE AİT OLAMADIK, HAYATIMIZIN HER ANINDA SERMAYEYE AİT OLDUK VE ARTIK SERMAYEYE HAYATIMIZDA SAHİP OLDUĞU HER AN İÇİN BEDEL ÖDETME ZAMANI GELDİ. SINIF TABİRİYLE, BUNDAN SONRA SERMAYENİN HİZMETİNDE HARCADIĞIMIZ HER ANIN ÜCRETİNİ TALEP ETME ZAMANIDIR.

Sermayeye Ödeme Yaptırmak

1960'larda Birleşik Devletler'deki ve uluslar arası ölçekteki mücadeleleri bu sınıf anlayışı şekillendirmiştir. Birleşik Devletler'deki siyahîların ve sosyal yardım alan yalnız annele-

rin –metropollerdeki "Üçüncü Dünya"nın- mücadeleleri, ücretsizliğe karşı bir isyanı ve sermayenin sunduğu tek alternatif olan daha aşırı çalışmayı reddedişlerini göstermekteydi. Gücünün merkezini toplumda bulan bu mücadeleler, gelişme için değil, sermayenin ücretliler kadar ücretsizlerden de sızdırarak biriktirdiği toplumsal zenginliği yeniden ele geçirmek içindi. Bu mücadeleler, var oluşumuzun tek koşulunun çalışmak olduğunu dayatan kapitalist toplum örgütlenmesine karşı çıktılar. Ayanı zamanda işçi sınıfının kendi gücünü sadece fabrikalarda örgütleyebileceğine dair sol doktrine de meydan okudular.

İşçi sınıfı örgütlenmesinin bir parçası olmak için ille de fabrikaya girmeye gerek yoktur. Lapote "işçi sınıfı dayanışmasının ideolojik ön koşullarının, bir arada çalışmaktan doğan ağlar ve bağlantılar" olduğunu ve "bu önkoşulların ayrı ayrı evlerde yalıtılmış biçimde çalışan kadınlardan çıkamayacağını" öne sürdüğü zaman, 1960'larda "yalıtılmış" kadınların mücadelelerini (kira grevleri, sosyal yardım mücadeleleri vb.) değersizleştirmiş olur.[27] Lapote önce sermaye tarafından örgütlenmediğimiz sürece, kendi kendimizi örgütleyemeyeceğimizi varsayar; sermayenin biz kadınları zaten örgütlemiş olduğunu inkâr ettiği için, mücadelemizin de varlığını da inkâr eder. Fakat ister mutfaklarda olsun ister fabrikalarda, sermayenin bizim işimizi örgütlediğini, sermayeye karşı başlattığımız örgütlü mücadeleden ayırt edememek, yenilgiye giden emin yoldur. İş için verilen bir mücadele zaten bir yenilgidir, işin her türlü yeniden örgütlenme biçiminin bizi daha fazla yalıtmaya çalışacağından emin olabiliriz. Çünkü birbirimizden yalıtılmış şekilde çalışmadığımızda sermayenin bizi bölmeyeceğini tahayyül etmek bir yanılsamadır.

Kapitalist iş örgütlenmesinin tipik bölünmeleri karşısında, kendi ihtiyaçlarımıza göre örgütlenmeliyiz. Bu anlamda, Ev içi Emek için Ücret talebi, evin olası kapitalist "rasyonalizasyonunun" reddi olduğu kadar fabrika toplumsallığının da

27 Lopate, "Womenand Pay forHousework," 9.

reddidir. Lopate tarafından öngörüldüğü üzere, "Bir evin geçindirilmesi için 'gerekli' görevlerin neler olduğuna ciddiyetle bakmamız gerekir...Zamandan ve emekten tasarruf etmemizi sağlayacak aletleri arayıp bulmalı, bunlardan hangilerinin yararlı olduğuna ve hangilerinin ev işini daha da değersizleştirdiğine karar vermeliyiz."[28]

Aslına bizi değersizleştiren tek başına teknolojinin kendisi değildir, sermayenin teknolojiyi kullanma tarzı bizi değersizleştirmektedir. Hatta evlerde bile "öz-yönetim" ve "işçilerin kontrolü" her zaman var olmuştur. Her zaman, Pazartesi ya da Cumartesi çamaşır yıkamaya, bütçemiz sadece bir tanesi karşılayabileceği için ev için gerekli olan aletlerden bulaşık makinesini ya da elektrikli süpürgeyi almaya karar vermek türünden tercihler yapmak zorunda kalırız. Dolayısıyla kapitalizmden işimizin doğasını değiştirmesini talep etmemeliyiz, aksine kendimizi ve diğerlerini işçiler olarak, emek gücü olarak ve metalar olarak yeniden üretmeyi reddetmek için mücadele etmeliyiz ve bu amacı gerçekleştirmenin koşulu olarak, yaptığımız işlerin ücret üzerinden tanınmasını istemeliyiz. Açıkça görülüyor ki, kapitalist ücret ilişkisi var olduğu sürece, kapitalizm de var demektir. İşte bu yüzden ücret elde etmenin bir devrim olduğunu söylemiyoruz. Ama ücret ilişkisinin, kapitalist işbölümü içerisinde bize biçilen rolün altını oyduğu ve sonuçta işçi sınıfı içindeki güç ilişkilerini bizim ve işçi sınıfının lehine değiştirdiği için devrimci bir strateji olduğunu söylüyoruz.

Ev içi Emek için Ücret yaklaşımının mali boyutuna gelince, işçilere seslenirken hep yoksulluğu ileri süren sermayenin ya da Maliye Bakanlığı'nın bakış açısıyla baktığımızda, bu durumun "oldukça sorunlu" olduğu görülür.[29] Maliye Bakanlığı olmadığımız ve olmak gibi bir niyetimiz de bulunmadığından, onlar adına ödeme, ücret farklılıkları ve üretkenlik anlaşmaları sistemini planlamayı düşünemeyiz. Gücümüzü sınırlandır-

28 A.g.e.
29 A.g.e.

mak ya da değerimizi ölçmek biz değiliz. Ama kendi adımıza istediğimiz şeyi elde etmek için bir mücadele örgütlemek bizim işimiz, bu mücadele için birlikteyiz. Bizim amacımız parayla ölçülemez olmak; piyasa dışındaki ev işleri, fabrika işleri ve ofis işleri için kendi fiyatımızı kendimiz belirlemek ve "maliyetli" hale gelmektir.

Benzer biçimde, biz kadınların nihai gelirlerinin işçi sınıfının diğer kesimleri tarafından ödeneceği iddiasını da reddediyoruz. Bu mantığa göre, ücretli işçilere yapılan ödemenin sermayenin bize vermediği parayla yapıldığını söyleyebiliriz. Ama bu devletin konuşma tarzıdır. Aslında, 1960'larda siyahîlerin sosyal refah programları talep etmelerinin, "işçiler, bu programlar için kendilerinin değil şirketlerin ödeme yapmayı kestiklerini bildikleri" için "beyazlarla siyahîler arasındaki ilişkilere dair uzun dönem stratejiler üzerinde yıkıcı bir etki" yaptığını iddia etmek, düpedüz ırkçılıktır.[30] Eğer her mücadelenin yoksulluğun yeniden dağılımıyla son bulduğunu farz edersek, yenilgimizin kaçınılmazlığını kabullenmiş oluruz. Gerçekte Lopate'nin makalesi, kapitalist kurumları kaçınılmaz biçimde kabul etmek anlamına gelen yenilgiyi kabullenme duygusuyla yazılmıştır. Lopate, sermayenin bize ücret verme durumunda diğer işçilerin ücretini düşüreceğini ve bu işçilerin kendilerinin ve bizim çıkarlarımızı savunabileceklerini anlayamaz. Ayrıca "erkeklerin evdeki işler için en yüksek ücretleri alacağını" yani kısacası biz kadınların asla kazanamayacağını farz etmektedir.[31]

Sonuç olarak, Lopate şayet ev işleri için ücret alabilirsek, sermayenin bizim işimizi kontrol etmek için denetçiler göndereceği konusunda bizleri uyarır. Kendisi ev kadınlarını mücadele yeteneğinden yoksun salt birer kurban olarak gördüğü için, biz kadınların bu denetlemeyi uygulamaya çalışan denetçilerin suratlarına kapıları çarpma konusunda kolektif

30 A.g.e.
31 A.g.e.

bir örgütlenmeyi nasıl hayata geçirebileceğimizi tahayyül bile edemez. Üstelik Lopate resmi denetçilerimiz olmadığı için yaptığımız işin denetlenmediğini varsayar. Fakat ücretli olmak, devletin yaptığımız işi doğrudan denetlemeye çalışacağı anlamına gelse bile, bu şu an içinde olduğumuz duruma göre tercih edilebilir. Böyle bir girişim, işlerimizi kimin kumanda ettiğini açığa çıkaracağı için kendimizi suçlamak ve kendimizden nefret etmektense düşmanımızın kim olduğunu bilmek daha iyi olacaktır, çünkü bizler korku ve baskıdan dolayı "sevmek ya da ilgilenmek" zorunda bırakılıyoruz.[32]

32 A.g.e.

1970'lerde Birleşik Devletler'de Ev İşlerinin ve Yeniden Üretimin Yeniden Yapılandırılması (1980)[1]

Eğer kadınlar onlara atfedilen "kadın"lık konumunu taşıma onurunu istiyorlarsa, ev içinde verdikleri hizmetlerin değeri ve belirlenmiş gelirler hakkında konuşmazlar, İngilizlerin evlilik töreninde ettikleri yeminde olduğu gibi, "iyi ve kötü günde, zenginlikte ve yoksullukta, hastalıkta ve sağlıkta sevmeye, onur duymaya ve boyun eğmeye" söz vererek eşleriyle yaşarlar. İşte kadın ve eş olmak budur.

"Kadınların Ücretleri" *New York Times*,10 Ağustos 1976

Kadınlar şefkat duygularını ve karşılık beklemeyen içgüdülerini korudukları sürece, tüm toplumsal sermayelerin içinde en değerlisi insana yapılan yatırım ve bu sermayenin en değerli kısmı ise, annelerin bakım ve hizmeti sonucunda ortaya çıkan ürünlerdir.

Alfred Marshall, *Ekonomi'nin Prensipleri* (1890).

Kadın işgücünde göze çarpan genişleme 1970'lerin en önemli toplumsal olgusu olarak kabul edilmesine rağmen, ikti-

1 Bu bölümde yer alan metin, 9-11 Aralık 1980 tarihinde Amerikan Araştırmaları Merkezi (Centro Studi Americani) ve ABD Alman Marshall Fonu (The German Marshall Fund of the United States) sponsorluğunda Roma'da düzenlenen "İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Kadın Emeği Ekonomi Politikaları" adlı konferansta sunulmuştur.

satçılar arasında bu genişlemenin kökenlerine dair hâlâ belirsizlik vardır. Evlerdeki teknolojik ilerleme, aile boyutunun küçülmesi ve hizmet sektöründeki büyüme bu eğilimin olası sebepleri olarak gösterilir. Öte yandan bu faktörlerin kadınların işgücüne katılımında etkili olabileceği ve bunun altında bir sebep aramanın bizleri "tavuk mu yumurtadan çıkar yoksa yumurta mı tavuktan" çıkmazına sürükleyebileceği de ileri sürülür. İktisatçılar arasındaki bu belirsizlik ise 1970'lerde kadınların işgücüne katılım oranlarındaki göze çarpan artışın fark edilememesinden kaynaklanır. Aslında bu artış, kadınların ev içinde ücretsiz işçi görevi görmeyi ve ulusal işgücünün yeniden üretiminin ihtiyacını karşılamayı artık reddettiklerini göstermektedir. Gary Becker'in ifadesiyle, gerçekte "ev işleri" adı altında toplanan şey bir "üretken tüketim" sürecidir,[2] yani "insan sermayesinin" üretimi ve yeniden üretimi ya da başka bir ifadeyle Alfred Marshall'ın dile getirdiği gibi emekçinin "genel çalışma yeteneği"dir.[3] Sosyal planlamacılar, bu çalışmanın ekonomi için öneminin çoğu kez farkındadırlar. Fakat Becker'in de üzerinde durduğu gibi, ev içinde gerçekleşen üretken tüketim, " ekonomi düşüncesi içinde illegal bir varoluşa" sahiptir.[4] İş ve ücretin aynı anlama geldiği bir toplumda bu işin ücretlendirilmemesi, yapılan işi görünmez kılmakta, ev içinde karşılıksız yapılan hizmetler Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'da yer almamakta ve ev içinde bu hizmeti sunanlar ulusal işgücü piyasası hesaplarında yok sayılmaktadır.

Ev işlerinin toplumsal görünmezliği dikkate alındığında, iktisatçılar 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca, ev işinin kadınlar açısından önemli bir mücadele alanı oluşturduğunu, hatta kadınların ev içindeki karşılıksız çalışmadan kurtulmak için piyasadaki işleri kaçış yolu olarak tercih ettiklerini anlayamama-

2 Gary Becker, "A Theory of the Allocation of Time," *EconomicJournal* 75, no. 299 (1965): 493–517.

3 Alfred Marshall, *Principles of Economics*, Londra: Macmillan and Co., 1938, 207.

4 Gary Becker, *The Economic Approach to Human Behavior,* Chicago: University of Chicago Press, 1976, 89

ları hiç de şaşırtıcı değildir. Bu süreçte, kadınlar cinsiyete dayalı hâkim işbölümünü ve savaş sonrası dönemde yeniden üretimin yeniden örgütlenmesini biçimlendiren sosyal politikaları krize sokan önemli bir toplumsal yeniden üretim örgütlenmesini harekete geçirmişlerdir. Kadınların karşılığı ödenmeyen ev içi emekten kurtulduklarını gösteren pek çok kanıt olmasına rağmen, bugün kadınların %30'dan fazlası hâlâ öncelikle evde çalışmakta ve piyasada bir işleri olsa bile, zamanlarının önemli bir kısmını karşılığında hiçbir ücret, sosyal güvence ve emeklilik hakkı elde etmeden ev işlerine adamaktadır. Bu da demek oluyor ki, ev işi Amerikalı kadınlar için hâlâ temel bir istihdam alanıdır ve Amerikan kadınlarının büyük bir çoğunluğu zamanlarının büyük bir kısmını onlara herhangi bir maddi gelir yani ücret sağlamayan işleri yaparak geçirmektedir.

Maddi karşılığın olmaması durumunda kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmede ciddi engellerle karşılaştıkları açık hale gelmiştir. Ekonomik bağımsızlıkları için ödedikleri ağır bedellerden söz etmeye bile gerek yok: hamileliği hakkında karar verme hakkını kullanamaması, ödenen düşük ücretler ve emek piyasasına girdikleri zaman üstlendikleri çifte vardiya vb. Bizlere hali hazırda sunulan ekonomi yaklaşımlar göz önüne alındığında, kadınların karşılaştıkları sorunların bilhassa ciddi olduğu anlaşılır. Çünkü bu yaklaşımlar, "enerji krizi", büyüyen ve büyümeyen ekonominin olabilirliği hakkındaki mevcut tartışmadan çıkmaktadır. İster büyüyen ister büyümeyen ekonomi yaklaşımı hâkim olsun, "enflasyonu" ve enerji tüketimini "kontrol altına alma" mücadelesinde kadınların kaybeden taraf olacağı bellidir. Three Mile Island kazasında[5] yaşan son kötü tecrübe ise nükleer gücün yayılımı, birçok ekonomik aktivitenin serbestleşmesi ve artan askeri harcamalara dayalı hükümet ve "iş toplumu" tarafından desteklenen ekonomik kalkınma türlerinin, ka-

5 Three Mile Island: 1979 yılında ABD-Pennsylvania-Harrisburg'da Three Miles Island kazası olarak bilinen kazada çekirdek erimesi sonucu iyot 131 kaçağı oldu.

dınların yaşamları üzerinde olası muhtemel etkilerini doğrudan göstermektedir. Şu sıralarda açık bir şekilde ifade edildiği üzere, amaçladığı küçülmeyi ve hizmetlerin artan bedellerini telafi etmek için kadınlara sınırsız ev içi çalışma vadeden gelişmeyi engelleyen seçenek de aynı derecede cazip değildir.

Ev işlerine Karşı İsyan

Kadınların ücretsiz işçiler olarak ev içindeki işlevi reddetmelerinin ilk işaretlerinin çıkış yer, düşünüldüğü gibi Betty Friedan'ın en çok satanlar listesindeki kitabı *The Femine Mystique* (1963) değildir, aksine bu isyan 1960'ların ortalarında Bağımlı (bakıma muhtaç) çocukları için yardım alan[6] "yalnız anneler"-welfare mothers-[7] olarak adlandırılan kadınların verdiği mücadele sonucu oluşmuştur. Yurttaşlık Hakları Hareketi'nin ardından gelişen ve genellikle azınlık meselesi olarak algılanan bu annelerin mücadelesi, ev içinde gerçekleştirdikleri emeklerini görmezden gelen ve kamu yardımı talep ettiklerinde onlara asalak damgası vuran fakat söz konusu ulusal işgücünün korunması ve devam ettirilmesi olduğunda kadınlardan çıkar sağlayan sosyal politikalara maruz kalan Amerikan kadınlarının hoşnutsuzluklarını dile getirmiştir. Örneğin bu anneler çocuk bakımını ancak başkasının çocuğuna bakılması şartıyla çalışma olarak kabul eden, öz annesi dururken üvey anne ve babaya ödeme yapan ve bir yandan da bu anneleri iş hayatında sokmak için programlar hazırlayan hükümet politikasının saçmalığını gözler önüne sermişlerdir. Sosyal yardım mücadelesinin ruhu bu mücadelenin öncülerinden birinin dile getirdiği sözlerde gayet iyi ifade edilmiştir: "Eğer hükümet yeteri kadar zeki olsaydı Bakıma Muhtaç Çocuklu Ailelere Yardım Programını[8] 'Gece ve Gündüz Bakımı'

6 AID fo rDependent Children: Birleşik Devletler'de küçük çocuğa sahip ve aile reisliğini kadınların yaptığı ailelerin aldığı yardım (ç.n.).

7 Welfare Mothers: Sosyal yoksunluk içerisinde bulunan ve desteklenmesi gereken anneler (ç.n.).

8 AFDC(Aid For Dependent Children): Bağımlı(bakıma muhtaç) Çocuklu Ailelere Yardım Programı-Birleşik Devletler'de aile reisinin kadın olduğu,

diye isimlendirir, yeni bir kurum oluşturur, bizlerin şu anda verdiği hizmet için iyi bir ücret ödeyerek refah krizinin çözüldüğünü çünkü artık sosyal yoksunluk içerisinde bulunan ve desteklenmesi gereken annelerin işe yerleştirildiğini duyurabilirdi."[9]

Bundan birkaç yıl sonra, 1971 yılında Nixon hükümeti tarafından sunulan Family Assistance Plan (FAB)- Aile Yardım Planı teklifinin değerlendirilmesinde, Senatör Daniel Patrick Moynihan bu talebi abartıdan uzak olarak değerlendirmiştir: "Eğer Amerikan toplumu ev işlerini ve çocuk yetiştirmeyi milli gelir hesaplarına dâhil edilmesi gereken üretken çalışma olarak görseydi...sosyal yardımlaşmanın göstergesi bağımlılık anlamına gelmeyebilirdi. Ama biz bunu başaramıyoruz. Günümüz Kadın Hareketi'nin bu durumu değiştirebilmesini umut ediyorum. Ama bugün itibariyle henüz değişmiş değil"[10]

Çok geçmeden Moynihan'ın hatalı olduğu kanıtlandı. Tam Aile Yardımı Planı'nın yasal risklerini hatırlatıyordu ki, Birleşik Devletler'de Ev içi Emek için Ücret Hareketi, 1977'de Houston'da düzenlenen Ulusal Kadın Konferansı'nda, hazırlanan Eylem Planı içinde refah yardımının ücret olarak adlandırılması gerektiğini tavsiye edecek kadar güçlü bir çıkış yaptı.[11] Yalnız annelerinin mücadelesi, ev işi sorununu "yoksulluk so-

---

düşük gelirli ailelere yardımı öngören bir hükümet kuruluşu. 1970'lerde New Deal kapsamında (ABD'de refah politikalarına verilen genel isim), AFDC (Aid to Families with Dependent Children/ Bağımlı (bakıma muhtaç) Çocuklu Ailelere Yardım) ve ADC (Aid to Dependent Children/Bağımlı Çocuklara Yardım) programları uygulanmıştır (ç.n.).

9 Milwaukee County Welfare Rights Organization, *Welfare Mothers Speak Out*, New York: W.W. Norton Co., 1972, 79.

10 Daniel P. Moynihan, *The Politics of a Guaranteed Income*, New York: Random House, 1973, 17.

11 Teklif metni şöyle yazılmıştır: "Millet meclisi, her Devletin yaşam maliyeti baz alınarak uygun yaşam standartları sağlamak için ödemeler döneminde Federal bir zemin onaylamalıdır. Diğer işçiler gibi, devletten ödeme -sosyal güvenlik ya da sosyal yardım- alan ev kadınları da sosyal yardımlardan değil ücret olarak adlandırılan bu çalışma statüsünden faydalandırılmalıdır." 1977 Kasım ayında Houston'da düzenlenen Ulusal Kadın Konferansında kabul edilen Ulusal Eylem Planı'ndan.

runu" adıyla ulusal gündeme taşımakla kalmamış, aynı zamanda devletin bundan sonra erkek maaşlarındaki düzenlemelerle kadınların emeğini yönetemeyeceğini de netleştirmiştir. Artık devleti kadınlarla, arada erkekler olmadan doğrudan ilgilenmeyi zorunlu kılan yeni bir dönem başlamaktaydı.

Feminist Hareket'in gelişmesiyle daha da önemli hale gelen ev işini reddetme talebi, yaygın bir toplumsal olgu haline gelmiştir. Evlilik fuarlarını ve Miss America gibi güzellik yarışmalarını protesto eden kadınlar, aslında gitgide daha az sayıda kadının adeta doğuştan kaderleriymiş gibi "kadınlığı", evliliği ve evi kabul etmeye başladığının göstergesiydi. 70'li yılların başlarına gelindiğinde ise, kadınların ev işlerini reddetmesi, ücretli iş gücüne katılım sayesinde bir emek göçü biçimini aldı. İktisatçılar bu eğilimi, evlerdeki teknolojik gelişmelerin ve doğum kontrolünün yaygınlaşmasının bir sonucu olarak açıkladı ve bunların kadınların ev dışında "çalışması için zaman yarattığını" ifade etti. Ancak mikro dalga fırın ve mutfak robotlarını saymazsak, 1970'li yıllarda evlere çok az teknolojik yenilik girmiştir ve bu durum ücretli kadın iş gücünde görülen rekor büyümeyi doğrulamak için geçerli bir unsur teşkil etmemektedir.[12] Doğum oranlarındaki azalmaya gelince eski eğilimler, aile yapısının yani hanehalkı büyüklüğünün tek başına kadınların piyasadaki işlerde çalışma kararı almalarında ve bunun yollarını bulmaya çalışmalarında başlı başına belirleyici bir faktör olmadığını ifade etmektedirler. Doğum oranlarında patlama yaşanan 1950'li yıllarda kadınların -ve özellikle evli ve küçük çocuğu olan kadınların- ücretli iş gücüne rekor sayıda

12 Diğer yandan, ev aletlerini müşteri tüketimi açısından ele aldığımızda, 70'li yıllarda (60'lar ile karşılaştırıldığında) bu alanda bir gelişme yaşanmadığı gibi, 50'ler ile kıyaslandığında bir düşüş hissedilmiştir. Ayrıca daha fazla teknolojinin kadınları işten kurtarıp onlara özgürlük getirip getirmediği tartışılabilir. İşgücünü azaltıcı aletlerin kadınların çalışma hayatına girme oranlarını yükselttiği görüşü ise sık sık gündeme gelmiştir. Bkz. Ruth Cowan, *MoreWork for Mother:The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave,* New York: Basic Books, 1983.

katılmaya başlamaları bu durumu ispatlayan güzel bir örnektir.[13] Ev içi çalışmadan kadınlara ne kadar az zaman kaldığı o yıllarda yürütülen araştırmalarla gösterilmiştir. 1971 yılında Chase Manhattan Bankası tarafından yürütülen araştırma da bunlardan biridir. Araştırma sonuçlarına göre, 60'lı yılların sonlarında Amerikalı kadınlar haftada ortalama 45 saatini ev işleriyle uğraşarak geçirmekteydi ki, bu saat küçük çocuğu olan kadınlar için çok daha fazlaydı.

Kadınların iş gücüne katılımındaki yüksek oranların okul öncesi yaş grubunda çocuğu olan kadınlarda görüldüğünü düşündüğümüzde, pek çok kadının ev dışında çalışmak için bulduğu işin yine ev işi niteliğinde olması nedeniyle kadınların özlemini çektiği şeyin başlı başına ev dışında "çalışmak" olduğu sonucunu çıkaramayız. Juanita Kreps'in vurguladığı gibi, kadınların "ev işlerini, karşılığında ücret aldıkları için aynı rutin ve monoton nitelikteki piyasa işleriyle değişmeye hevesli oldukları" gerçektir.[14] Kadın işgücünde görülen rekor genişlemenin ardındaki diğer önemli bir sebep ise,70'li yıllarda ve özellikle 1973'den sonra refah yardımlarında görülen geniş çaplı kesintileridir. Nixon yönetimi ile başlayan ve bütün toplumsal problemlerin suçlusu olarak "refah devleti sorununu" gösteren ve medyada büyük yer tutan günlük kampanyalar yürütülmüştür. Tüm bunlar olup biterken, ülke çapında refah yardımlarından faydalanan kadınların yardımları kesilerek yardımdan yararlanabilme hususundaki uygunluk kuralları sıkılaştırılmış ve yaşam maliyetleri artmasına rağmen refah yardımları azaltılmıştır.[15]

---

13 Bu konu Valerie Kincaid Oppenheimer'in *The Female Labor Force in the United States: Demographic and Economic Factors Governing Its Growth and Changing Composition* adlı eserinde tartışılmaktadır, Westport, CT: Praeger, 1976.

14 Juanita Morris Kreps, Sex in the Marketplace (Policy Studies in Employment&Welfare) Baltimore, MD: Johns Hopkins UniversityPress, 1971, 68.

15 New York'ta son sekiz yılda yaşam maliyeti iki katına çıkmasına rağmen refah yardımları 1972'deki seviyede dondurulur (1974'te yeniden ayarlandı).

Sonuç olarak, 1969 yılına kadar Bağımlı (Bakıma muhtaç) Çocuklu Ailelere Yardım Programı'ndan alınan maddi yardım miktarı ortalama bir kadının maaşından daha yüksekti, fakat 70'li yılların ortalarına gelindiğinde tam tersi bir durum gerçekleşti. Orta halli bir kadının maaşı, 60'lı yıllarla mukayese edildiğinde düşük olmasına rağmen, yardım programından alınan miktardan yüksekti. Bu durumla karşılaşan kadınlar, eğer devlet sadece bir başkasının çocuğuna bakan kadınlara ödeme yapıyorsa, bir zamanlar "çocuklarımızı değiştirelim ve birbirimizin çocuklarına bakalım" önerisini yapan annelerin ne demek istediğini anladılar ve onların dediğine gelmiş oldular. Emek piyasasında kadınların, yeniden üretim emeğini kapsayan hizmet sektörü işlerinde yoğunlaştığını düşünürsek, kadınların aileleri için evde yaptıkları ücretsiz ev işlerinden piyasada ücret karşılığı yapılan ev işleri için vazgeçtikleri düşünülebilir.

Kadın emek gücünde, kadınların ev işlerini reddettiğini gösteren artış, aynı zamanda aynı zamanda görünen bir paradoksu da açıklar: Kadınların emek piyasasına giderek artan oranda katılmasıyla birlikte, ev işleri ekonomik araştırmanın dikkate değer bir zemini olarak ortaya çıkmaya başladı. 1970'lerde ev işleri alanında yapılan çalışmalarda patlama görüldü. Daha sonra 1975 yılında hükümet bile, ev kadınlarının evde yaptıkları gündelik işlerin GSMH'ye katkısını ölçmeye karar verdi. Yine 1976'da Sosyal Güvenlik İdaresi'nde araştırmacılar, hastalığın ulusal üretkenlik üzerindeki etkilerini araştırarak ev işlerinin dolar karşılığındaki değerini hesaplamalara dâhil etti.[16] Piyasa- maliyet yaklaşımına dayanan araştırma sonucunda ulaşılan değerler son derece ölçülüydü. Yine de, tüm bu hesaplamaları yapma girişimleri, hükümetin "aile-ev işi krizi"ne yönelik artan ilgisini kanıtlamaktadır. Aslında ev işlerine yönelik aniden ar-

16 Tüm gün evde çalışan bir ev kadınının emeğinin bir yılda $6,000 değerinde olduğu hesaplanmıştır. Chase Manhattan Bank tarafından yürütülen araştırmada bulunan yıllık $13,000 değeri ve yine aynı alanda iktisatçı Peter Snell'in yürüttüğü araştırmada belirtilen yıllık $20,000 değeri ile kıyaslandığında bu rakam çok düşüktür.

tan bu ilginin arkasında, ev işleri ancak yapılmaya devam ettiği sürece görünmez olmaya devam eder şeklindeki eski bir gerçek yatıyordu. "Ev işleri krizi"ni politika yapanlar açısından kaygılandırıcı bir durum haline getiren başka nedenler de vardı. Bu sebeplerden en önemlisi ve en başta geleni "aile değerleri"ne yönelik tehditti, çünkü Amerikalı kadınının kendi parasını kazanma gücündeki artış ile artan boşanma oranları ve bu duruma eşlik eden kadın yönetimindeki aile sayılarındaki artış arasında bir bağlantı kurulmuştu. 70'lerin ortalarına doğru hükümet, ücretli işgücünde kadının yerinin genişlemesini, öngörülen hesaplamaların önünde engelleyici bir rol oynayan otonom bir nitelik olarak görmüş ve endişelenmeye başlamıştır.[17] Örneğin, artan refah yardımı miktarlarına "çözüm" üretmek şöyle dursun, iş arayan kadın sayısı ile mevcut işler arasındaki dengesizlik sürekli olarak devletin "sosyal yoksunluk içerisinde bulunan kadınları işe yerleştirme" girişimlerinin önünü tıkadığı için, ücretli iş arayan kadınların sayısındaki artış refah yardımları için tampon oluşturmuştur. Kadınların ücretli emek piyasasında yer alma konusunda "ısrarcı" görünen tutumları, hem devleti hem de işverenleri, Büyük Bunalım'dan[18] beri devam eden şiddetli durgunluk kapsamında ve uzayan işsizlik koşulları altında eşit ölçüde kaygılandırmıştır.

Peki kadınlar, maaşlı olmanın getirdiği maddi faydaları yaşadıktan sonra, savaş sonrasında olduğu gibi elleri boş bir şekilde evlerine dönmeyi kabul edecekler miydi?[19] Bu şartlarda, ev

17 Kadınların işgücüne katılım rakamları 1976 yılında, Çalışma Bakanlığı'nın ancak 1985'te ulaşılmasını öngördüğü rakamlara ulaşmıştır.

18 Büyük Bunalım:1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, 1929'da başlayan (etkilerini ancak 1930 yılının sonlarında tam anlamıyla hissettiren) ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden ekonomik buhrana verilen isimdir. Buhran, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanında da (özellikle de sanayileşmiş ülkelerde) yıkıcı etkiler yaratmıştır (ç.n.).

19 Burada Ford yönetimi zamanında görüşülen revize edilmiş işsizlik sigortası teklifinden bahsetmek önemlidir. Açıkça kabul edilmemiş olmasına rağmen, bu teklif evlerini henüz terk etmiş olanların -aydın ev kadınlarının- işsizlik yardımlarını kesmeyi amaçlıyordu. Ayrıca bu teklifte eşleri

işlerinin yeniden değerlendirilmesi gündeme geldi. Ancak lafla desteklenmesine rağmen, sıra işe gelince çok az şey gerçekleştirildi. İkinci derecede önem taşıyan kanun tekliflerinde ev işlerinin ekonomik değerine yer verildi. Örneğin, 1976'da hükümet tarafından Vergi Reformu Yasası çerçevesinde kabul edilen emeklilik tasarısı, erkeklere işsiz eşleri adına Bireysel Emeklilik Sistemi'ne katkıda bulunmaya olanak sağlandı. Kadınların aile bütçesine katkısı en azından yasal boyutta kabul gördü. Kusura dayanmayan boşanma davalarında ailesine sağlamış olduğu hizmetlerden dolayı ailenin mal varlığının paylaşımında kadına da hak veren kanunlar son zamanlarda birkaç eyalette kabul edildi. Bununla birlikte son zamanlarda, kadınların kocalarının maaşlarından yararlanma taleplerini geri çeviren boşanma davalarına da rastlanmaktadır. Son olarak, 1976 Vergi Reformu Yasası ailelere çocuk bakım masrafını, çocuk başına maksimum 400 dolar olacak şekilde, ödedikleri vergilerden düşmelerine olanak sağlamaktadır. Fakat aileler bu rakamı hak etmek için en az 2000 dolar harcamak zorundadırlar. Sıra ev işleri karşılığında ödenecek bedelin ne kadar olabileceğine geldiğinde ise, bu zamana kadar önerilen tek teklif GSMH hesaplamalarında iş görmesi açısından öne sürülen göstermelik bir fiyat teklifi olmuştur. Bu sembolik fiyatın kadınlarda kendilerine ne kadar da fazla önem veriliyormuş hissiyatı yaratacağı ve bu hissiyatla kadınların kendilerine atfedilen işleri yaparken büyük bir memnuniyet duyacakları sanılmaktadır. Bu yaklaşımın tipik bir örneği ise Birleşik Devletler'de çalışma üzerine araştırma yapan bir grup tarafından yazılmış bir tavsiye kararıdır:

> Bir evi çekip çevirmek ve çocuk büyütmenin bir "iş" olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu öyle bir iştir ki, yapılması en az,

---

çalışan işsiz insanların da işsizlik yardımından faydalanmaması gerektiği belirtiliyordu. Yine, eğitimini tamamlamamış olduğundan ve iş deneyimi olmadığından "vasıfsız" olarak adlandırılan kişiler de işsizlik yardımından faydalanamayacaklardı. Eileen Shanahan, "Study on Definitions of Jobless Urged," *New York Times*, Ocak 11, 1976.

> ürün ve hizmet sağlayan ücretli işler kadar zor ve en az onlar kadar topluma faydalıdır. Zorluk, toplum olarak bizim bu gerçeği kamusal değerler ve hizmet karşılığı sistemimizde kabul edemiyor oluşumuzdur. Bu gerçeği kabul etmeye, ev kadınlarını emek gücü içinde düşünerek ve çalışmalarının parasal karşılığını onlara vererek başlayabiliriz.[20]

Aslında, kadınların ev işlerine karşı isyanına karşı verilen tek yanıt, kadınların evde çalışmasını ve erkek gelirine bağımlılıklarını artıran enflasyon artışının sürdürülmesidir. Yine de destekleyici yasaların yokluğuna ve devam eden enflasyon artışına karşın, ev işlerinin örgütlenmesinde ve genel toplumsal yeniden üretim sürecinde önemli değişiklikler yaratan kadınlar, ev içindeki karşılıksız emeği 1970'lere kadar reddetmeye devam etmişlerdir.

Toplumsal Yeniden Üretimin Yeniden Örgütlenmesi

1970'li yıllarda kadınların ev işleriyle olan ilişkileri iktisatçıların "gelir etkisi" olarak adlandırılan duruma, yani gelir artışı karşısında işçilerin işi azaltma eğilimine iyi bir örnektir, oysa kadınların durumu söz konusu olduğunda azalan şey, kadınların evde zaten ücret almadan yaptıkları iştir. Bu bağlamda üç akım ortaya çıkmaktadır: azaltma, yeniden bölüşüm (diğer bir ifadeyle "paylaşım") ve ev işlerinin toplumsallaşması.

Ev işlerinin azalması, ağırlıklı olarak evde yapılan birçok ev işinin piyasa temelinde yeniden örgütlenmesi ve aile yapısında çocuk sayısındaki belirgin azalma ile başlayan küçülme sayesinde gerçekleşmiştir. Sanılanın aksine, emekten tasarruf sağlayan aletlerin bu süreçte çok az rolü olmuştur. 70'li yıllarda çok az sayıda teknolojik yenilik evlere girmiştir. Ayrıca ev aletleri satışında görülen sürekli durgunluk,[21] aile yapısındaki kü-

20 Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Work in America*, Cambridge, MA: MIT, 1975.

21 Hizmet sektörünün satışı ile ev cihazlarının satışlarını karşılaştırdığımızda karşımıza çıkan tablo şu şekildedir: Hizmet sektöründeki satışlar(ev cihazlarının satışı ile karşılaştırıldığında) on yıldan daha az zamanda iki katına çıkmıştır. 1965:% 6.3 ; 1970: %8.7; 1975: %11.8; 1976: %11.

çülme ve ev halkı tarafından sağlanan hizmetlerin azalmasıyla paralel olarak evlerde emeğe dayalı olmayan sermaye birikimi yönünde bir göstermiştir. Neredeyse yok denilebilecek mutfaklar, mobilya dönemini sonlandıran modüler birimler ile ortaya çıkan yeni daire ve mobilya modelleri; evleri önceki üretken işlevselliğinden ayırma yöneliminin en belirgin habercisidir. Aslında kadınların 70'lerde kullandığı ve işgücünü azaltan tek alet, doğum oranlarının düşmesinden de anlaşıldığı gibi doğum kontrol araçlarıydı.1979'larda 15-44 yaş arası her 1000 kadına 1.75 çocuk düşmesi bu durumun göstergesidir. Sıklıkla söylendiği gibi, bebek doğum oranlarında 50'lilerde görülen patlama sona ermiş, bebek doğum oranlarındaki ciddi düşüş toplumsal yaşamın bütün alanlarını derinden etkiler hale gelmiştir: Eğer düşme eğilimi devam ederse, okul sisteminde ve emek gücü piyasasında gittikçe yaşlanan bir nüfus olacak ve endüstriyel üretim, yetişkin bir nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için önceliklerini yeniden düzenleyecektir.[22]

Bebek doğum oranlarında yeniden bir patlama olacağı yönünde tahminler yürütülmesine rağmen, azalma eğilimi daha da devam edecek gibi görünüyor.1950'li yıllardaki kadınlarla karşılaştırıldığında, günümüzde Amerikalı kadınlar, ev işlerine kendilerini adayıp çocukları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak yerine, bir işe devam etmek için kısırlaştırılmayı bile göze alarak annelikten vazgeçmeye heveslidirler.[23]

---

22 Doğum oranlarındaki mevcut düşüş mevcut göç politikaları görüşmelerinde önemli rol oynamaktadır. (bkz. Michael L. Wachter, "TheLabor Market andIllegalImmigration: The Outlook forthe 1980s," *Industrial and Labor Relations Review 33*, no. 3 Nisan 1980: 342–54.

23 Batı Virginia'da Willow Island (Ohio eyaletinde yerleşim yeri)'daki Amerikan Cyanamid fabrikalarında çalışan 5 kadın işçinin işlerini kaybetme korkusuyla zoraki kısırlaştırılması bu duruma örnektir. (Timeline of West Virginia Women's History, Batı Virginia Devlet Arşivleri tarafından derlenmiştir). Cyanamid fabrikalarında çalışan bu kadın işçilere zorunlu kısırlaştırma uygulaması yaygın protestolara yol açmıştır. Feminist gruplar, işçi sendikaları ve sivil özgürlükleri savunma gruplarının oluşturduğu "İşçilerin üreme Hakları için Koalisyon (CRROW) "Daha Fazla Willow

Evliliği erteleyen ya da hiç evlenmeyen (tek yaşayan ya da evi hemcinsiyle paylaşan) kadınların sayısındaki artış, evlerde yapılan işlerdeki azalmayı kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte, 70'li yıllarda (öncelikli olarak kadınlar tarafından açılan davalar sonucunda) artan boşanma oranları her yıl giderek daha çok göze batmaktadır. Artık evlilik kadınların gözünde "iyi bir anlaşma" ve vazgeçilmez olma özelliğini kaybetmeye başlıyor gibi görünmektedir. Evliliği reddetme henüz gündemde olmamasına rağmen, kadınlar erkeklere göre yeni bir hareketlilik elde etmiş durumdalar ve çalışma unsurunun büyük oranda azaltıldığı durumlarda artık erkeklerle yarı-zamanlı ilişki kurabilmektedirler. Kadınların erkeklere bedava hizmet etmeyi ne derece reddettikleri, kadınların yönetimindeki aile sayısının giderek artmasından anlaşılmaktadır.

Evde bir kocanın bulunması durumunda Bağımlı (bakıma muhtaç) Çocuklu Ailelere Yardım Programı tarafından yapılan ödemeyi engelleyen mevcut sosyal yardım politikalarının neden olduğu ve çoğunlukla "dağılmış yuva sendromu" olarak yorumlanan bu akım ile ilgili burada bazı konulara açıklık getirme ihtiyacı doğmaktadır. Seattle'da yakın zamanda, ayrılan çiftleri birleştirmek için sosyal yardım vermeyi amaçlayan bir pilot uygulama, refah politikalarının etkisinin fazla abartıldığını göstermektedir. Bir yıl sonra, bu çiftlerin refah yardımlarından faydalanan diğer ailelerle aynı düzeyde aile içi geçimsizlik yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu da çiftlerin refah yardımından yararlanmak için ayrılmaktan vazgeçmedikleri-

---

Islands'a Hayır" çağrısı ile bir araya gelmiştir. Federal iş güvenliği ve sağlık kuruluşu (OSHA), farklı kimyasal tehlikelere karşı korunma yetersiz olduğu için şirkete ceza kesmiştir. Kimya endüstrisi tarafından desteklenen şirket mahkemeye gitmiş ve kazanmıştır. Cenin koruma politikası davasını yürüten mahkemenin bu kararı, işverenlerin uygulamalarını cesaretlendirmiştir. Bu olayın ardından United Auto İşçilerinin (UAW:Birleşmiş Oto İşçileri) Genaral Motors'a kadınların doğum yapma yaşlarına getirilen kısıtlamalara karşı açmış oldukları dava, bunların münferit olaylar olmadığını göstermiştir.

ni, aksine kadınların erkeklerden daha da bağımsızlaşmak ve parasal kaygılara dayalı ilişkileri sonlandırma şansı elde etmek için refah yardımı aldıklarını göstermektedir.[24]

Kadınlar sadece ev işlerini azaltmakla kalmadılar, aynı zamanda ev içinde gerçekleştirdikleri çalışma şartlarını da değiştirdiler. Örneğin, karısının rızası olmadan ondan kendisine seks hizmeti vermesinde ısrarcı olan kocalarına karşı meydan okudular. 1979'da bir adamın karısına tecavüzden yargılandığı mahkeme bu bağlamda dönüm noktası oldu, bu vakadan önce bir erkeğin karısını cinsel ilişkiye zorlaması suç olarak görülmemekteydi. Aynı derecede önemli bir diğer gelişme ise, kadınların evde dayak yemesini ev kadını olmanın bir gereğiymiş gibi meşru görerek bu duruma alışılmış bir şekilde göz yuman mahkemeler ve polislere rağmen, kadınların dayak yemeye yani evdeki gördükleri şiddete karşı başkaldırmalarıydı. Kadınların kazanmış oldukları güce ve ev işlerinin geleneksel "koşullarını" reddetmelerindeki kararlılığa dayanarak, mahkemeler şiddete uğramış kadının kendini savunma hakkını giderek haklı bulmaya başlamıştır.

70'lerde yaygınlaşan diğer bir akım ise, ev işi sorununun ideal çözümü olarak görülüp feministler tarafından uzun süre desteklenen "ev işlerinin paylaşımı"dır. Bununla birlikte, tam olarak bu alanda ne kazanıldığını değerlendirdiğimizde, kadınların evdeki iş bölümünün dağılımını daha eşitlikçi bir şekilde uygulamaya çalışırken karşılaştıkları güçlüklere tanık oluruz.

---

24 Kadın yönetimindeki ailelerin sayısındaki artış daha ziyade boşanmış kadınlar arasındadır. Kadın yönetimindeki ailelerin durumu, kadınların "tek başlarına aile idaresini üstelenmeye çalışırken " karşılaştıkları güçlükleri göstermektedir. Çünkü tüm nüfus grupları içerisinde bu aileler en düşük gelir seviyesindedir. Bunun sebebi ise hem düşük miktardaki AFDC (Bağımlı -bakıma muhtaç- Çocuklu Ailelere Yardım) ödemeleri hem de "vasıfsız ev kadınlarının" piyasa işlerinde düşük ücretlerle çalışmaya başlamalarıyla birlikte piyasada hâkim gelen düşük maaşlardır. Ev işleri çalışma olarak kabul edilmediği sürece, ev kadınları, yeteneğe sahip olmayan ve en düşük ücretli işleri kabul etmek zorunda kalan kesim olarak düşünülecektir.

Hiç şüphesiz, bugünlerde erkeklerin özellikle eşlerin her ikisi de çalıştığı durumlarda bazı ev işlerini yaptığına şahit oluyoruz. Yeni evlenecek çiftlerin çoğu evdeki iş bölümü üzerine kurulu evlilik sözleşmesi imzalamaktadır. Çoğu erkek, eşlerinin kendilerine hizmet etmesine sıcak bakmadığı için, muhtemelen bilinenden daha yaygın olan *ev erkeği* kavramı 70'lerde görülmeye başlayan bir diğer yeni olgudur. Ev işlerinin cinsiyetsizleştirilmesi yönünde bir eğilim olmasına rağmen, son zamanlarda yapılan bir araştırma, evdeki işlerin çoğu, ikinci bir işte çalışsalar bile hâlâ kadınlar tarafından yapılmaktadır. Daha eşitlikçi ilişkiler yaşayan evli çiftlerin ilişkisi bile çocuk doğduğunda dönmektedir. Bu değişikliğin sebebi ise, bir erkeğin çocuklarına bakmak için işten izin aldığında, maaşından kesinti yapılacak olmasıdır. Bu durum, erkeklerin tam zamanlı ücretli işten yoksun kalmaları yaşam standartlarında düşüşe yol açacağı için, esnek çalışma gibi yeniliklerin bile ev işlerinin eşit şeklide paylaşılmasını güvence altına almakta yeterli olmayacağını gösterir. Aynı zamanda kadınların ev işlerini aile içinde yeniden bölüştürmeye yönelik çabalarının, muhtemelen erkeklerin ev işi yapma konusundaki katı tavırlarından ziyade kadınların emek piyasasında düşük ücretle çalışmak zorunda kalmalarından dolayı boşa çıkar.

Bununla birlikte kadınların evde yaptıkları karşılıksız emek miktarını azaltmak için ücretin gücünü kullandıklarının en açık kanıtı, 70'li yıllarda hizmet sektöründe yaşanan patlamadır.[25] Yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı ve hatta problem çözme ve refakat gibi işler gittikçe artarak "ev dışına çıkarılmış" ve ticari temelde örgütlenmiştir. Günümüzde Amerikalıların yemek öğünlerinin yarısını ev dışında yedikleri ve enflasyon artışı sonucunda "kendin yap" alışkanlıkları tekrardan gündeme getirilmesine rağmen fastfood endüstrisinin 70'lerde yıllık %15 oranında büyüme gösterdiği tahmin edil-

25 ABD Ticaret Bakanlığı, Service Industries: Trends and Prospects (Washington, DC: U.S. Devlet Matbaası, 1975): 3–13.

mektedir. Eşit derecede önemli diğer bir patlama ise, geleneksel olarak kadının aile bireylerini mutlu etmek ve rahatlatmak için yaptığı işlerin eğlence ve dinlenme sektörüne aktarılmasıyla gerçekleşmiştir. Aslında, eşler ve anneler "grev kararı aldıklarında", onların daha önce yaptıkları görünmez işler, tüm endüstrilerin temelini oluşturan satılabilir olma mantığı çerçevesinde alınıp satılabilir metalara dönüşmüştür. Bunun tipik örneği, cinsel, tedavi edici ve duygusal hizmet seçenekleriyle sağlık merkezlerinden masaj salonlarına kadar uzanan kişisel bakım endüstrisinin sıra dışı gelişimidir. Bu sektör içinde yavaş ve tempolu koşu denilen jogging endüstrisi yaratılmış ve jogginge olan bu rağbet "kendine iyi bakmak zorundasın, çünkü senden başka hiç kimse bunu yapamayabilir" şeklinde ifade edilen yeni bir farkındalığın kendinde göstergesidir. Ev içindeki hizmetlerin azaltılması yönündeki eğilimin son kanıtı ise, kreşlerin yaygınlaşması ve anaokuluna kaydolan çocuklarının sayısındaki belirgin artıştır (1966-1976 yılları arasında anaokuluna kaydolan 3 yaş grubu çocukların oranı yüzde 194 artmıştır.)[26]

Genel olarak ele alındığında, tüm bu eğilimler, ev işlerinin giderek cinsiyetsizleştirilmesi, evlerden dışarı çıkarılması ve en önemlisi de ücretlendirilmesi anlamında toplumsal yeniden

26 1977'den itibaren, 2 yaşına kadar çocukların %3'ünün, 3 ve 5 yaş arası çocukların ise %5'inin kreşe gidiyor olduğu hesaplanmıştır.1975'te ise CensusBureau tarafından çocuk bakımı hizmetleri ile ilgili yürütülen çalışmada,birçok anne- babanın kendilerini ya da kamu sistemini çocuklarının başlıca bakıcıları olarak liste başında gördükleri gözlemlenmiştir. Mevcut kreşlerin sayıları ile çalışan kadınların-evde çalışan kadınlar da dahildir- ihtiyaçları arasındaki boşluk halinde oluşan mesuliyet, AFDC(Bağımlı /bakıma muhtaç) Çocuklu Ailelere Yardım)yardımından faydalananlar için kreş hizmetini kısıtlayarak bu hizmetten faydalanması için sadece "engelli" ailelere onay veren Federal hükümetin politikalarının elindedir.Fedaral Vergi muafiyeti hariç olmak üzere,1970'lerdeki kreş hizmetleri özellikle 1975 yılından sonra azalmaya başlamıştır.Bu şartlar altında,annelerin ya çocuklarını bakacak eş dost bulmaktan ya da kar amaçlı kreşlerin devasa ücretlerini-haftalık ortalama 50 Dolar- göze almaktan başka çareleri bulunmamaktadır.

üretimin örgütlenmesinde önemli bir dönüşümü gösterir. Dolayısıyla ev, emek gücünün ya da işletme bakış açısından ifade edildiği şekliyle "insan sermayesinin" yeniden üretiminin merkezi olarak kalırken, yeniden üretim hizmetlerinin yapıldığı temel yer olarak önemini kaybetmektedir. Savaş sonrası dönemin Keynesçi ekonomi modelinde[27] geçerli olan yeniden üretim örgütlenmesi krize girmiştir. Keynesçi ekonomi modelinde ev işleri, hem doğrudan insan sermayesine yatırım hem de talep-tüketim rolleri vasıtasıyla üretimin tetikleyicisi olarak işlevlendirilmiş olan erkek ücreti ile kontrol edilip yönetilmiştir. Bu modelde, kadının ev içinde yaptığı iş erkek ücretinin içinde görünmez kılınmakla kalmamış, aynı zamanda, meta üretimini gerçekleştiren ücretli iş kabul edilen tek iş iken, kadınlar iş yerlerindeki değişimlerin ve dönüşümlerin bağımlı değişkenleri ve eklentileri hâline gelmiştir. Eşinin nerede yaşadığı, ne iş yaptığı ve ne kadar ücret aldığı, kadının işinin yoğunluğunu ve onlardan beklenen üretkenlik düzeyini doğrudan etkilemiştir. Yine de bedava çalışmayı reddeden kadınlar, bu anlaşmayı bozmuşlardır. Kendilerini, hükümet ve işverenlerin yeniden üretim noktasında da doğrudan karşılaşmak zorunda kalacağı " bağımsız değişkenler" olarak ortaya koyan kadınlar, evle/fabrika, erkek ücreti/ev işi döngüsünü parçalamışlardır. Bu gelişmeyle birlikte, emek gücünün yeniden üretiminin ekonomide metaların üretimi karşısında otonom bir statü elde ettiğini görürüz, öyle ki yeniden üretim işinin üretkenliği eskiden olduğu gibi artık erkek işçinin iş yerindeki üretkenliği ile değil, fakat doğrudan ev işlerinin dağıtılma noktasında ölçülmekte.

Hiç kuşkusuz, 1970'ler boyunca hükümet ve iş çevreleri, yeniden üretimin yeniden örgütlenmesini, Mükemmel Toplum

27 Keynesçi ekonomi veya Keynesyen ekonomi, 20. yy. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'in görüşlerini temel alan bir makroekonomik teoridir. Keynes ekonomisi özel sektörün ağırlıklı olduğu ama devlet ve kamu sektörünün büyük role sahip olduğu bir karma ekonomiyi savunmaktadır. Keynesçi ekonomiye göre özel sektörün verdiği kararlar bazen verimsiz makroekonomik sonuçlara neden olmaktadır.

(Great Society[28])'a ulaşmayı sağlayacak savaş sonrası dönemi niteleyen "insan sermayesini geliştirme" politikasını sürdüren sosyal refah programlarını yürürlükten kaldırmak ve 60'lı yıllar boyunca tırmanışa geçen erkek işçi ücretlerini frenlemek için kullandı. Sosyal refah harcamalarının beklenen sonuçları yaratmadığını iddia eden hükümet, yeniden üretimin yeniden örgütlenmesini piyasa temelinde destekledi, çünkü hükümete göre bu yeniden örgütleme (yeniden üretimin geleneksel terimlerle ölçülen düşük üretkenlik düzeyine rağmen) dolaysız geri dönüşleri ve üretilecek emek gücünün üretkenliğinin bağımsızlığını garanti altına alacaktı. Yine de refah harcamalarının azaltılmasında ve refah politikasının Amerikan toplumundaki en önemli sorunlarından biri olarak gösterildiği bir ortam yaratılmasında başarı sağlayan hükümet, "ev içi emek için ücret" konusunda başarısız oldu. Daha da önemlisi, "kadınların refah gelirleri" düşerken ve kadın olmakla yoksulluk hâlâ aynı anlama gelirken, kadınların eline geçen toplam ücret kararlı bir şekilde yükselmiştir. Hizmet sektörünün gelişmesini desteklerken imalat sektörünün az gelişmesine neden olan üretimin yeniden örgütlenmesi sürecinde, erkeklerin ücretlerini frenlemek için kadınların piyasa işlerine yönelik talebini kullanma girişimi de beklenen sonuçların elde edilmesinde, tıpkı diğerleri gibi başarısız olmuştur.

1930'larda ve 40'larda çokça telaffuz edilen kadın istihdamına (özellikle evli kadınların istihdamına) karşı güçlü bir tepkiye, yüksek işsizlik oranlarına rağmen 1970'lerde tanık olmayışımız gözden kaçmamaktadır.[29] İş gücüne katılan erkek

28 ABD başkanı Lyndon B. Johnson'un 1965'de önerdiği ulusal reform programını tanımlamak için kullandığı slogan. Bu program, "yoksullukla savaşı" ve eğitimin, yaşlıların sağlık bakımının, oy hakkından yoksun olan Afro-Amerikalıların yasal olarak korunmasının desteklenmesini öngören uygulamaları içeriyordu (ç.n.).

29 Oppenheimer'ın da belirttiği gibi,1930 ve 1940'lar boyunca kadınlar erkeklerin işlerini ellerinden alacak korkusuyla evli çalışan kadınlara karşı olumsuz tutumlar baş göstermiştir. Evli kadınların istihdamına karşı

sayısında devam eden düşüşten de anlaşılacağı üzere, erkekler çift gelirin faydalarını kabullenmiş durumdalar. Hatta iş türleri söz konusu olduğunda, erkeklerin de giderek kadınlar gibi davrandıkları bile iddia edilmektedir. Sadece "baba eve ekmek getirir yuvayı ise dişi kuş yapar" şeklindeki rol modelleri kırılmakla kalmamış (zira Çalışma Bakanlığı istatistiklerine göre bugünlerde çalışma çağındaki erkeklerin sadece %34'i iş başvurusunda bulunmaktadır), aynı zamanda eşleri işgücü piyasasında çalışan erkeklerin çalışma hayatında da değişiklikler yaratılmıştır: Eşi çalışan erkekler, mesleklerinde yükselme, (eşlerinin işlerini aksatacak bir durumla karşılaşmaktansa çoğu kez iş fırsatlarını ellerinin tersiyle iterek) terfi etmeye veya tayin edilmeye pek sıcak bakmamakta, çok sık iş değiştirmekte, mesaisi az ücreti yüksek işleri tercih etmekte ve eskiye kıyasla daha erken emekliliğe ayrılmaktadırlar. Dahası tüketici talepleri ile tüketici borçlarının genişlemeye devam etmesi nedeniyle beklenen durgunluğun yaşanmadığı son birkaç yıllık deneyimin gösterdiği üzere, aile bütçesine iki maaşın girmesi, enflasyon ve işsizliğe karşı çok önemli bir tampon sağlamıştır. İki maaşla rahatlayan aileler, borçlanmaktan ve harcama yapmaktan daha az korkuyorlar, oysa geleneksel olarak enflasyonun tam tersi etkiler yarattığı iddia edilir: Enflasyon arttıkça harcamalar azalır.

Sonuçlar

Kadınların evlerde ücretsiz işçi olarak çalışmayı reddetmelerinin, yeniden üretimin örgütlenmesinde ve kadınların çalışma koşullarında önemli değişikliklere yol açtığı açıktır. Kadını (ücretsiz) yeniden üretim emeğine, erkeği de (ücretli) meta üretimine mahkûm eden cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün

olan tasarı yirmi altı devletin yasama organından geçmişti. Oppenheimer ayrıca 1929 bunalımından önce bile okulların büyük bir çoğunluğun evli kadınları öğretmen olarak çalıştırmağı gibi istihdam ettikleri bekâr öğretmenleri de evlenmeleri durumunda emekliye ayırdığına dikkat çekmektedir. (Oppenheimer, *Female Labor Force*, 127–28, 130).

krizine şahit olmaktayız. Çoğu kadın ekonomik olarak hayatını devam ettirmek için erkeklere bağımlı olmaktan ve bu bağımlılıkla gelen baskıya katlanmaktan başka alternatife sahip olmadığı için, erkek ve kadın arasındaki tüm iktidar ilişkileri bu "farklılık" üzerine kurulmuştur. Belirtilmiş olduğu üzere bu açıdan yaşanan temel değişim, 70'lerde kadınların ücretli işgücüne daha fazla katılımı sayesinde gerçekleşmiştir; bu katlımın artması kadınların artan sosyo-ekonomik gücüne katkıda bulunan başlıca gelişmedir. Yine de bu stratejinin pek çok sınırlılığı vardır. Son on yılda erkeklerin çalışması azalırken, günümüzde kadınlar eskiye nazaran daha çok çalışmaktadır. Bu durum, özellikle kıt kanaat geçinmeye zorlanarak tek başına aile geçindiren ve düşük ücret alan kadınlar için doğrudur.[30] Kadınların sırtlarında taşıdıkları yükler, kadın tıp tarihinde gayet iyi dile getirilmiştir. Hep kadınların erkeklerden daha uzun yaşadıkları söylenir. Fakat tıp kayıtları farklı bir öykü anlatır. Bu kayıtlara göre, genç nüfus içinde intihar eğilimi en yüksek olan kesim özellikle otuzlu yaşların başında olan kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca yine bu yaşlardaki kadınlarda uyuşturucu madde kullanımı, ağır sinir bozukluğu ve bunun ayakta veya yatarak tedavisi en yüksek oranlardadır. Kadınların stres ve rahatsızlıktan şikâyetçi olma olasılıkları erkeklere göre daha yüksektir.[31] Tüm bu istatistikler, kadınların ya tam zamanlı ev işçisi olarak ya da çifte vardiya yükünü sırtında taşıyanlar olarak bütünüyle iş üzerine kurulu bir yaşamı sürdürmek için ödedikleri bedelin birer semptomudur. Toplumsal ve ekonomik politikalarda ve toplumsal önceliklerde köklü bir dönüşüm yaşanmadığı sürece kadınların hayatında olumlu hiçbir değişimin ortaya çıkmayacağı açıktır.

30 1969–1979 döneminde kadınların ikinci bir gelir kaynağı için çalışması hemen hemen iki katına çıkmıştır ve kayıt dışı ekonomi de dahil edildiğinde rakamlar daha da yüksek olabilir. 1969'a kadar ek işte çalışan kadınların oranı %16 iken bu rakam 1979'da %30'lara ulaşmıştır. Ek işte çalışan kadınların haftada ortalama 52 saatin üzerinde çalıştığı tahmin edilmektedir, *Aylık Çalışma Raporu* 103, no. 5, Mayıs 1980..

31 *Women and Health*, United States 1980, 9–11, 36–37.

Ama yeni seçilen başkan Reagan'ın söz verdiği şey gerçekleşirse, kadınlar 1960 ve 70'lerde elde ettikleri kazanımları korumak için bile sıkı bir mücadeleye girmek zorunda kalacaklardır. Refah harcamalarının kesilerek ordu bütçesinin artırılacağı, düşük gelirli ve hiçbir geliri olmayan insanlara yarar sağlamayacak ama hiç şüphesiz iş çevrelerinin çok faydalanacağı yeni vergi kesintilerinin planlandığı dile getirildi. Bundan başka, Reagan'ı destekleyen iktisatçıların savunduğu arz-yönlü ekonomik büyüme, nükleer atıkların artmasının ve endüstriyel deregülasyonun yol açtığı sürekli artan kirlilik kâbusu, kadınları tehdit etmektedir. Tüm bunlar, daha fazla Three Mile Island kazası, daha fazla Love Canal felaketi,[32] aile içinde daha fazla hastalık, kişinin kendisinin, çocuklarının ve akrabalarının sağlığı hakkında daha fazla endişelenmesi ve bunlarla baş etmek için daha çok çalışması demektir.

Öte yandan, az enerji tüketimine dayalı daha yavaş bir ekonomik büyüme oranının, "kadınların toplumdaki rolleri üzerinde faydalı bir etki yaratabileceği" şüphelidir.[33] Sürekli önerilen yavaş büyüyen ekonomik modeli, yoğun emeğe, özellikle ücretlendirilmemiş emeğin, yani ev içi emeğin yoğunlaştırılmasına dayalı bir toplum modelidir. Çevre dostu teknolojik yönelimlerin kadınlara hangi "yaratıcı kişisel aktivitelerin" kapılarını açtığı bu teknolojinin destekçilerinden biri olan İn-

32 Love Canal Felaketi: 1978 yılında, New York'un şehir dışında kalan bölgesindeki Niagara Şelalesi'nin yakınlarında bulunan Love Canal, işçi sınıfının yaşadığı yüzlerce ev ve bir okuldan oluşan sakin bir kasabaydı. Ancak kasaba sakinleri, 1940 ve 50'li yıllarda yerel bir şirketin toprağın derinliklerine gömdüğü 21 bin ton zehirli sanayi atığının üzerinde durduklarının farkında değildi. Yıllar ilerledikçe, atıklar yüzeye yaklaşarak insanların mahzen ve arka bahçelerine ulaştı. 1978'de ise, sorun önüne geçilemez boyuta geldi ve yüzlerce aile evlerini hükümete satarak bölgeyi tahliye etti. Felaket, 1980 yılında zehirli atıkların temizlenmesini amaçlayan Süper fon adlı yardım programının oluşturulmasına sebep oldu (ç.n.).

33 Nancy Smith Barrett, "The Economy Ahead of Us" *Women and the American Economy: A Look to the 1980s*; Juanita Morris Kreps, EnglewoodCliffs, NJ: PrenticeHall, 1976, 165.

giliz iktisatçı Amory Lovins tarafından şu şekilde dile getirilmektedir: bahçıvanlık, konservecilik, dokumacılık, kendin-yap marangozluğu, kendi yetiştirdiğin sebze ve meyvelerden reçel ve konserve yapımı, terzilik, cam ve tavan arası yalıtım işleri, geri dönüşüm.[34] Lovins, "kendin yap alışkanlarına" geri dönüşün, kalitenin adilik üzerindeki, bireyciliğin sistem üzerindeki zaferi gibi yüceltilmesinden sözleriyle şikâyet etmektedir: "Çalışmanın tek meşru güdüsü olarak, hizmet etmenin ve bakımın eski etiğini bizler para kazanma etiği ile değiştirdik. Bu yüzden memnuniyet yerine yabancılaşma ve ruh yoksulluğu içindeyiz."[35]

Aynı satırlarda Nancy Barrett yavaş büyüyen ekonomi hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

> Çalışma ve boş zaman arasındaki çizgi bulanıklaşabilir... kadın ya da erkek evde kalan kişi, evde konserve yapımına ve yiyecek hazırlama işine katkıda bulunuyorsa kendini faydasız hissetmez. Piyasa dışı faaliyetlerin toplumsal açıdan faydalı olduğu hissedilirse, büyük bir olasılıkla (büyük bir kısmı kadınlardan oluşan) çalışmayan insanlar, yakın geçmişe oranla iş gücünün dışında yer almaktan daha memnun olacaktır.[36]

Ama burada şöyle bir soru sormak meşrudur: Tamamen kendisinin ve başkalarının yeniden üretimi etrafında kurulu kırsal bir yaşam tablosu, kadınların her zaman sahip olduğu yaşam değil midir? "Anlamlı, faydalı ve daha önemlisi bencil olmayan bu etkinliği", büyük bir olasılıkla karşılığında para ödeneceği beklentisi ile yapılan işlerle karşılaştırarak ev işlerini yücelten ve ücretsiz yapılmasını meşrulaştırmaya yarayan eski övgüyü işitmiyor muyuz? Son olarak biz kadınları eve geri göndermek için kullanılan eskimiş gerekçelerle yeniden karşılaşmıyor muyuz?

---

34 Amory Lovins, *Soft Energy Paths: Towards a Durable Peace*, New York: HarperCollins, 1979, 151.

35 A.g.e., 169.

36 Smith Barrett, "The Economy Ahead of Us," 166.

Bununla birlikte, eğer kadınların son yirmi otuz yıl içinde yaptığı değişiklikler, bizlere Amerikalı kadınlarının hareketi ile ilgili bir ip ucu veriyorsa, kadınların evlerde artan iş yükünden memnun kalmalarının, dünya çapında ev işlerinin değeri evrensel olarak ve sadece manevi bakımdan kabul edilse bile söz konusu olamayacağını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, Nancy Barrett'in dediklerine katılıyoruz:

> Kadınlar, kendi çıkarlarını, piyasa dışı faaliyetler ve Ev İçi Emek için Ücret karşılığında finansal destek, Sosyal Güvenlik ve ayrıca ev işleri için maaş dışında verilen yan haklar gibi, ilgi odağı haline gelebilecek meseleler üzerinde yoğunlaştırmayı gerekli görebilirler.[37]

37 A.g.e.

Feminizmi Yeniden Ayaklandırmak (1984)

Kadın hareketine ilk dâhil olmam üzerinden neredeyse on dört yıl geçti. İlk başlarda belli bir mesafeyle yaklaştım. Kimi toplantılara tereddüt ederek katıldım, taşıdığım "politika" yüzünden feminizmi "sınıfsal bir bakış açısı" ile bağdaştırmak zor görünüyordu. Belki de bunu gerekçe olarak gösteriyordum. Dahası, yıllarca tüm umutlarımı bir erkek gibi kabul edilmeye bağladıktan sonra, kadın kimliğimi kabullenmeye sıcak bakmıyordum. Tutkulu bir feminist olmamda, yaşadığım iki deneyim çok önemli bir rol oynadı. Birincisi, kadın hareketinin ortaya çıkışını anlatan *Seed of a Woman* (1979) adlı çalışmanın yazarı olan ve dönemin feminist ruhuna uygun olarak erkeklere köleliğimi sürekli küçümseyen Ruth Geller ile yaşamam oldu. İkincisi ise dönemin en çok tartışılan feminist metinlerinden biri olan ve Mariarosa Dalla Costa'nın yazdığı *Women and the Subversion of the Community* (1970) isimli kitapçığı okumamdı. En son sayfayı okuduğum anda, bir kadın ve bir feminist olarak evimi, sınıfımı ve kendi özümü bulduğumu anlamıştım. Aynı zamanda, Mariarosa Dalla Costa ve Selma James

gibi kadınların İtalya ve Britanya'da örgütledikleri Ev İçi Emek İçin Ücret kampanyalarına katıldım ve 1973 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ev İçi Emek İçin Ücret gruplarını oluşturma kararı aldım.

Kadın hareketi içinde gelişen tüm yaklaşımlar içerisinde, Ev İçi Emek İçin Ücret talebi büyük ihtimalle en çok tartışmalı ve çatışmalı yaklaşımdır. Ev içi emek için ücret mücadelesini marjinalleştirmenin kadın hareketini zayıflatan ciddi bir hata olduğunu düşünüyorum. Eğer kadın hareketi ivmesini yeniden kazanmak istiyorsa ve hiyerarşik sistemi ayakta tutan sütunlardan biri olmaya karşı çıkıyorsa, hareketin kadınların içinde bulunduğu yaşamın maddi koşulları ile yüzleşmesi gerektiğini her zamankinden daha fazla önemsiyorum.

Bugün yaptığımız seçimler daha tanımlanmış durumda, çünkü neyi başardığımızı anlayabiliyor ve geçmişte benimsediğimiz stratejilerin sınırlarını ve imkânlarını daha açık şekilde görebiliyoruz. Örneğin ücret farklılıkları, geleneksel olarak erkek işçilerin sınıfsal gücünün kalesi olan yerlere bile sokulmuşken, hâlâ "eşit işe eşit ücret" için kampanya düzenleyebilir miyiz? Ya da erkek işçilere karşı yöneltilen teknolojik işsizlik ve ücret kesintileri gibi saldırılar bizim taleplerimizi de içerdiğinde "düşmanın kim olduğu" sorusuna karşı nasıl cevap verebiliriz? Düşük ücretli işler bulduğumuzda ve sendikalar yalnızca yenilgimiz üzerinden pazarlık yaptığında, özgürleşmenin "iş bulma ve sendikaya katılma" ile başladığına inanabilir miyiz?

1960'lı yılların sonuna doğru kadın hareketi başladığında, dünyayı tersine çevirmenin biz kadınlara bağlı olduğuna inanmıştık. Kız kardeşlik, bizim ve bizden önceki kuşakların emeğiyle yaratılmış olan zenginliği eşit temelde paylaşmayı ve elbirliğini öğrenebileceğimiz, mevcut iktidar ilişkilerinden bağımsız bir toplum kurma çağrısıydı. Kız kardeşlik aynı zamanda, hepimizin kadınlara yönelik eşitsizliğin ilk nedeni olarak gördüğümüz ev kadını olma konumunu kitlesel bir reddedişi ifade etmişti. Bizden önceki feministler gibi, mutfağın

bizim köle gemimiz, plantasyonumuz olduğunu keşfettik ve eğer kendimizi özgürleştirmek istiyorsak öncelikle ev işleriyle özdeşleştirilmemizi ortadan kaldırmalı ve Marge Piercy'nin sözleriyle "mahkûm vasıfsız işçiler" olmayı reddetmeliydik. Bedenlerimiz ve cinselliğimiz üzerinde söz sahibi olmayı, çekirdek ailenin kölesi ve erkeklere bağımlı olmaya bir son vermeyi ve yüzyıllar boyunca sömürülmenin içimizde açtığı yaralardan sıyrılmaya başladığımızda nasıl bir insan olmak istediğimizi bulmayı arzu ettik. Ortaya çıkan politik farklılıklara rağmen, kadın hareketinin hedefleri bunlardı ve kadınlar bu hedeflere ulaşabilmek için her cephede savaştı. Ama yürüttüğü mücadeleleri birleştiren ve uzun vadeli hedeflerini gelecek olanaklara açarak uzlaştıran bir stratejik yaklaşım geliştirmeyen hiçbir hareket, kendisini devam ettiremez ve büyüyemez. Bu anlamda bir strateji, bütünüyle değişme ihtiyacını ortaya koyan ütopik bir boyutla kurumsal sistemin değişmezliğini kabul eden günlük pratik arasında sürekli olarak gidip gelen kadın hareketinin en büyük eksiğidir.

Kadın hareketinin temel eksikliklerinden biri, sanki kölelik zihinsel bir koşul, özgürlük de iradi eylemle ulaşılabilecek bir durummuş gibi, toplumsal değişim bağlamında bilincin rolünü aşırı vurgulama eğilimi taşımasıdır. İsteseydik, erkekler ve işverenler tarafından sömürülmeye son verebilir, çocuklarımızı kendi ölçütlerimize göre yetiştirebilir, bugünden itibaren görünür hale gelebilir ve günlük hayatımızı kökten değiştirebilirdik. Hiç şüphesiz bazı kadınlar çoktan bu adımları atacak güce sahip olmuştur ve böylece yaşamlarını değiştirmenin aslında kendi iradelerinin sonucu olduğu anlaşılmıştır. Ancak, milyonlarca kadın için bu öneriler, bunları gerçekleştirmeyi imkânsız hale getirecek maddi koşulların yokluğu göz ardı edilerek, bir suçlanmaya dönüştürebilir. Maddi koşullarla ilgili sorular ortaya atıldığında, kadın hareketi, tüm kadınlar için yeni bir güç düzeyi oluşturabilecek ve toplumsal temelimizi genişletebilecek koşullar için değil, ekonomik sistemin yapısıyla bağ-

daşabilecek koşullar için mücadele etmekten yana tercih yaptı.

Her ne kadar "ütopik" uğraklar hiçbir zaman tamamen kaybolmamış olsa da, feminizm giderek sistemin ve onun hedeflerinin, önceliklerinin ve üretkenlik anlaşmalarının sorgulanmadığı; cinsiyet ayrımcılığın aslında mükemmelleştirilmesi mümkün olan kurumların yanlış işlemesi olarak görülebildiği bir çerçeve içinde faaliyet göstermiştir. Feminizm, fabrikadan şirketlerdeki ofislere kadar emek piyasasında eşit fırsatlar elde etmekle, erkeklerle eşit statüye ulaşmakla ve yaşamlarımız ile kişiliklerimizi yeni üretken görevlere uydurmak üzere dönüştürmekle aynı şey haline gelmiştir. "Evden çıkmanın" ve "işe gitmenin" özgürleşme için bir önkoşul olduğu, 1970'li yılların başında sadece birkaç feminist dışında kimse tarafından sorgulanmayan bir şeydi. Liberaller için iş, kariyer sahibi olmanın cazibesiyle doluyken, sosyalistler için kadınların "sınıf mücadelesine katılacakları" ve "toplumsal olarak yararlı, üretken emek" ortaya koymaktan faydalanacakları anlamına gelmekteydi. Her iki durumda da, kadınlar açısından ekonomik zorunluluk, işin kendisinin özgürlüğe giden yol olarak görüldüğü bir strateji düzeyine çıkarılmıştır. Kadının "işyerine girmesine" atfedilen stratejik önem, kadının evde iktisadi ve kurumsallaştırıcı olduğunu iddia ettiği için suçlanan ev içi emek için ücret kampanyamıza karşı gelişen yaygın muhalefetle ölçülebilir. Oysa ev içi emek için ücret talebi pek çok açıdan büyük önem taşımaktadır. İlk olarak ev işinin, iş gücünü üretme ve yeniden üretme işi olduğu kabul edildi ve bu yolla toplum içinde görülmez ve tartışmasız şekilde devam eden ücretsiz emek miktarının ne denli fazla olduğu açığa çıkarıldı. Ayrıca, ev işinin hepimizin ortak sorunu olduğu kabul edildi ve böylece kadınları ortak bir hedef etrafında birleştirme ve güçlerimizin en yoğun olduğu alanda mücadele etme imkânı sunuldu. Son olarak, görünen o ki "iş bulmayı" erkeklerden bağımsız olmanın temel koşulu olarak öne sürmek ev dışında çalışmak istemeyen kadınları yabancılaştıracaktır, çünkü sözü edilen kadınlar aile-

lerine bakarak zaten yeterince çalışmakta ve eğer "işe giderler" ise bunu özgürlüğe giden bir deneyim olduğunu düşündükleri için değil- çünkü iş sahibi olmak hiçbir kadını ev işinden bağımsız kılmaz- paraya ihtiyacı oldukları için yapmaktadırlar.

Biz, kadın hareketinin, kadınların uymak zorunda kalacakları kalıplar oluşturmaması, daha ziyade imkânlarımızı genişletecek stratejiler üretmesi gerektiğine inandık. Bir işe girmenin özgürlüğümüz için gerekli olduğu düşünüldüğünde, mutfaktaki işini fabrikadaki işle değiştirmeyi reddeden kadın kaçınılmaz bir şekilde geri kafalı olarak etiketlenmekte, yok sayılmakta ve yaşadığı sorunların kendi hatası olduğu düşünülmektedir. Yeni Ahlaki Çoğunluk tarafından daha sonra harekete geçirilen pek çok kadının, ihtiyaçlarına seslenildiği takdirde kadın hareketine kazandırılabileceği olası görünmektedir. Mücadelemizle ilgili bir makale yayınladığında ya da konuşmak için bir radyo programına davet edildiğimizde, sonradan bizlere kendi yaşamlarını anlatan ya da oldukça mütevazı bir şekilde ev içi emeği için ücretini nereden alabileceğini soran düzinelerce mektup aldık. Onların hikâyeleri her zaman aynıydı. Kendilerine ait zaman ve para olmaksızın uzun saatler boyunca çalışmaktaydılar. Bir de bizlere, Ek Güvenlik Geliri'ne (Supplemental Security Income) bağımlı yaşayan ve bir kedi besleyip besleyemeyeceğini soran daha yaşlı kadınlar vardı, çünkü bu kadınlar eğer hayvan besledikleri öğrenilirse yardım paralarının kesileceğinden korkuyorlardı. Peki kadın hareketi bu kadınlara ne önermeliydi? Dışarı çıkmasını ve bir iş bulmasını, böylece işçi sınıfı mücadelesine katılabileceğini mi önermeliydi? Oysa bu kadınların sorunu zaten çok fazla çalışmalarıydı, evde eşi ve çocuklarıyla ilgileneceği zamanı bir kasa başında ya da seri üretim hattında geçirilen sekiz saatle değiştirmesini önermek hiç de cazip bir teklif değildi. Bu yüzden sıkça tekrarladığımız gibi, ihtiyacımız olan daha fazla iş değil, daha fazla zaman, daha fazla para. Daha fazla işte çalışmak için değil, yürüyüş yapmak, arkadaşlarımızla konuşmak

ve kadınlarla zaman geçirmek için çocuk bakım merkezlerine ihtiyacımız var.

Ev içi emek için ücret talebi, doğrudan yeniden üretim sorunu ile ilgili bir mücadele alanı açmak, çocuk yetiştirme ile bakım işlerinin toplumsal bir sorumluluk olduğunu ortaya koymak demekti. Sömürünün olmadığı bir toplumda, bu toplumsal sorumluluğun en iyi nasıl yürütüleceğini ve aramızda paylaşılacağını göreceğiz. İçinde yaşadığımız ve bütün ilişkilerin para tarafından yönetildiği toplumda, toplumsal sorumluluk talep etmek, ev işinden faydalananlardan (işverenlerden ve "kolektif kapitalist devletten) ücret ödemesini istemektir. Aksi takdirde, bizim için oldukça pahalıya mal olan çocuk yetiştirmenin ve işçilere hizmet etmenin özel ve kişisel bir durum olduğu; beraber yaşamamızın, sevmemizin ve bir araya gelmemizin bu boğucu tarzlarından yalnızca "erkek egemen kültür"ünün suçlu olduğu şeklindeki efsaneye inanmış oluruz. Maalesef kadın hareketi, yeniden üretim sorununu büyük oranda göz ardı etti ya da yalnızca ev işini paylaşmak gibi pek çoğumuzun zaten yürüttüğü mücadelelere alternatif sunamayan bireysel çözümlere yönelik önerilerde bulundu. Kürtaj hakkı için yapılan mücadelede bile pek çok feminist sadece çocuk sahibi olmama hakkı için savaştı, ancak bu bedenimiz ve doğurganlık ile ilgili seçimimiz üzerinde söz sahibi olma hakkımızın yalnızca tek bir tarafıydı. Peki ya çocuk sahibi olmak isteyip de, onu yetiştirecek koşullara sahip olmadığımızda, kendimiz için yeteri kadar zaman ayıramamaktan ve sürekli ekonomik kaygılarla kuşatılmaktan kaygılandığımızda ne yapacağız? Ev içi emek ücretlendirilmediği sürece, işlerimizi azaltacak zorunlu sosyal hizmetleri sağlamak için teşvik edici bir durum olmayacak, çünkü kanıtlandığı üzere güçlü bir kadın hareketine rağmen, devlet destekli çocuk bakımı 1970'li yıllardan bu yana durmaksızın azalmaktadır. Ayrıca, ev içi emek için ücret, hiçbir zaman maaş çeki anlamına gelmemiştir; ücretsiz ve daha fazla sosyal hizmet anlamına gelmiştir.

Bu ütopik bir hayal miydi? Pek çok kadın böyle düşünüyor gibiydi. Ancak, İtalya'nın pek çok şehrinde, öğrenci hareketlerinin bir sonucu olarak öğrencilerin okula gittiği saatlerde otobüslerin ücretsiz çalıştığını biliyorum. Atina'da çoğu insanın işe gittiği saatlerde, yani sabah 9'a kadar metroda ücret ödenmez. Oysa bu ülkeler varlıklı ülkeler de değiller. Peki dünyanın geri kalanına göre daha fazla zenginliğin biriktiği Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuklu kadınların ücretsiz ulaşım hakkını talep etmeleri neden gerçek dışı olarak görülsün? Çünkü herkesin bildiği gibi, ne kadar bilinçli olursanız olun, üç dolarlık bir geziden sonra kaçınılmaz bir şekilde evinize mahkûm olursunuz. Ev içi emek için ücret, bu ülkede ünlü "pasta"dan işçiler tarafından alındığı düşünülen payı genişleten bir yeniden kendine mal etme stratejisiydi. Bu, kaynakların zenginlerden alınarak kadınların ve aynı zamanda erkek işçilerin lehine olacak şekilde yeniden dağıtılması anlamına gelecekti, çünkü ev işi karşılığında ücret ödenmesi dışında başka hiçbir yöntem, ev işini bu kadar çabuk cinsiyetsizleştiremezdi. Yine de paranın pek çok feminist için sakıncalı bir kelime olduğu zamanlar vardı.

Ev içi emek için ücret talebinin reddedilmesinin sonuçlarından biri, 1970'li yılların başından bu yana ortaya çıkan ve refah yardımlarına yönelik saldırıya karşı harekete geçmek için çok az çaba harcanması ve dolayısıyla refah üzerine yürütülen mücadelenin baltalanmış olmasıdır. Ev içi emeğin ücretlendirilmemesi gerektiği doğruysa, o zaman Bağımlı Çocuklara Yardım kurumundan para alan kadınlar aldıkları parayı hak etmiyor ve devlet de aldıkları çekler karşılığında onları "çalıştırmakta" haklı demektir. Çoğu feminist refah yardımı alan kadınlara karşı tıpkı pek çok kişinin "fakirlere" karşı gösterdiği tutumunun aynısını gösteriyordu: Merhamet; oysa hepimizin "bir kocaya sahip olmaktan ne kadar uzaksak, refah yardımından da o kadar uzak olduğumuz" fikri genel olarak kabul edilse de, kimse kendini refah yardımı alan kadınlarla özdeşleştirmeden onlara merhamet duyuyordu.

Kadın hareketindeki bölünmelerin bir örneği Kadın İşçi Sendikası Koalisyonu (KİSK)'nun tarihinde görülür. KİSK 1974 yılında oluşturulduğunda feministler harekete geçti ve aynı yılın Mart ayında Chicago'da yapılan kuruluş konferansına yüzlerce kişi katıldı. Ama refah yardımı alan annelerden oluşan ve Beulah Sanders başkanlığında toplanan bir kadın grubu Harlan County'de grev yapan maden işçilerinin eşlerinden oluşan grup, kendilerinin de işçi olduklarını söyleyerek konferansa katılmak istediklerinde, o Cumartesi günü birlikte "bir dayanışma yemeği" yapma sözü ile geri çevrildiler, onlara bu konferansın sendika üyesi kimliği taşıyanlar için düzenlendiği söylendi.

Son beş yıllık tarih bu politikaların sınırlarını gösterdi. Herkesin kabul ettiği üzere, kadınların maaşları hem mutlak veriler ışığında hem de erkeklerin maaşlarına oranla sürekli düştüğü için, "kadın" ve "yoksulluk" eş anlamlı hale geldi. (1984 yılında, tam zamanlı çalışan kadınların %72'si 14.000$'dan az gelir payına sahipti, çoğunluk ortalama olarak 9.000-10.000$ civarında iken iki çocuklu ve refah yardımı alan kadınlar en iyi ihtimalle 5.000$ gelir payına sahipti.) Üstelik aynı dönemde, devlet destekli çocuk bakımı hakkımızı kaybettik ve pek çok kadın şu anda genellikle en az ücretten de düşük ücretle parça başı işlerde ve küçük ölçekli üretim yapan sanayi sektörlerinde çalışmakta, çünkü para kazanmanın ve aynı zamanda çocuklarına bakmanın olası tek yolu bu.

Feministler, ev içi emek için ücretin kadını ev içinde yalıtacağını iddia etti. Peki bırakın politik işleri bir yana, ev işleri dışında ikinci bir işte çalışmaya zorlandığınızda ya da bir yere gidecek paranız olmadığında daha mı az yalıtılmış olursunuz? Ayrıca, yalıtılmışlık aynı iş için diğer kadınlarla ya da siyahî veya beyaz bir erkekle kimin önce kovulacağı konusunda rekabet etmek demektir. Yine de bu, işimizi korumak için mücadele etmeyeceğimiz anlamına gelmez. Ama özgürleşme ve kurtuluş mücadelesi iddiasında olan bir hareket, özellikle teknolojik ge-

lişmelerin ve birikmiş sermaye seviyesinin ütopya kavramını gerçeğe dönüştürdüğü Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkede daha geniş bir bakış açısına sahip olmalıdır.

Kadın hareketi, çalışmanın kurtuluş olmadığını fark etmelidir. Kapitalist bir düzende çalışmak sömürülmektir ve sömürülmenin hiçbir hazzı, onuru veya yaratıcılığı yoktur. Hatta"kariyer" bile, kişisel tatmin olarak algılandığı sürece bir yanılsamadan ibarettir. Pek kabul edilmese de, kariyer türü işlerin çoğunun, başkaları üzerinde, özellikle başka kadınlar üzerinde güç uygulamanızı gerektirir ve bu da aramızdaki bölünmeleri derinleştirir. Sonunda ilerlemek için ödediğimiz bedelin diğer kadınlarla aramıza giren uzaklık olduğunu keşfetsek de, daha fazla zaman ve tatmin için mavi yakalılardan ya da büro çalışanlarından kaçmaya çalışıyoruz. Oysa aynı zamanda kendimize dayatmadığımız hiçbir disiplini başkalarına dayatamayız ve bu da bu işleri yaparken aslında kendi mücadelelerimizi baltaladığımız anlamına gelir.

Akademik alanda bir pozisyona sahip olmak bile, daha yaratıcı ya da başarılı olmanın yolu değildir. Güçlü bir kadın hareketinin yokluğunda akademide çalışmak boğucu olabilir, çünkü belirleme gücüne sahip olmadığınız standartlara uymak zorunda kalır ve kendinize ait olmayan bir dili konuşmaya başlarsınız. Bu bakış açısından bakıldığında, göreceli konuşursak kadın çalışmaları biz kadınları "daha özgür" kılacak bir alan olsa da, Öklid geometrisi ya da kadın tarihi öğretiyor olmanız arasında hiç fark yoktur. Fakat küçük adacıklar yetmez. Değiştirilmesi gereken şey, bizim entelektüel işlerle ve akademik kurumlarla olan ilişkimizdir. Kadın Çalışmaları, para ödeyebilecek veya sürekli ders verdiği günlere fazladan bir gün daha ekleyerek fedakârlık yapabilecek kişilere ayrılmıştır. Ama tüm kadınların ücretsiz eğitime erişmeleri gerekir, çünkü okumak, karşılığında ücret ödemek zorunda olduğumuz bir meta ya da iş aramanın bir basamağı olduğu sürece entelektüel işlerle olan ilişkimiz özgürleştirici bir deneyim olamaz.

1973 yılında İtalya'da metal mekanik işçileri, işverenle yaptıkları sözleşmenin bir parçası olarak ücretli çalışma zamanlarının 150 saatini eğitim için kullanma hakkı elde etti ve kısa bir süre sonra pek çok başka işçi de sözleşmelerinde olmasa bile bu olanaktan faydalanmaya başladı. Yakın zamanda Fransa'da Mitterrand hükümeti tarafından önerilen bir eğitim reformu, niteliklerine bakılmaksızın kadınların üniversiteye girmelerinin yolunu açtı. Kadın hareketi, neden sadece hangi bölümlerin okunabileceği meselesini değil eğitim maliyetlerinin ortadan kaldırılması meselesini gündeme getirmiyor?

Yaratıcılığın, yarısı kadın bile olsa mutlu azınlığa bahşedilmiş bir hediye değil kitlesel bir durum olduğu bir toplum yaratmakla ilgileniyorum. Şimdiki hikâyemiz, parası veya zamanı olmadığı için hiçbir zaman bitiremedikleri ya da başlayamadıkları müzikten, resimden ya da kitaptan dolayı acı çeken binlerce kadının hikâyesidir. Ayrıca bizler yaratıcı olmanın anlamına dair algımızı da genişletmeliyiz. En azından en yaratıcı etkinliklerden bir tanesinin diğer insanlarla birlikte bir mücadeleye katılmak, yalıtılmışlığımızı parçalamak, diğer kişilerle olan ilişkilerimizin değiştiğini görmek ve yaşamlarımızda yeni boyutlar keşfetmek olduğunu anlamalıyız. Kendimi 1970 yılının yılbaşı arifesinde 500 tane kadınla birlikte bir odada pek az kitabın yaratacağı etkiyi üzerimde bıraktığı etkiden daha fazlasını bırakan feminist bir tiyatro grubunu izlerken bulduğumu asla unutmayacağım. Kadın hareketi için bu büyük bir tecrübeydi. Toplum içinde bir kelime söyleyemeyen kadınlar konuşma yapmayı öğrenmiş, sanatsal yetenekleri olmadığı söylenen başka kadınlar şarkılar, posterler ve flamalar yapmıştı. Güçsüzlük hissimizin üstesinden gelmek yaratıcılık için kaçınılmazdır. Şu bir gerçek ki hayatınızda neyin önem taşıdığıyla ilgili konuşamıyorsanız kayda değer hiçbir şey üretemezsiniz. Bertolt Brecht'in dediği gibi sıkıntıyla üretilen şey yalnızca sıkıntı üretir. Brecht bu konuda tamamen haklıdır. Ancak acılarımızı ve mutluluklarımızı bir sayfaya, bir şarkıya

veya bir resme dönüştürmek istiyorsak kelimelerimizin duyulacağına inanacak kadar güçlü bir hisse sahip olmalıyız. Kadın hareketi içinde bir yaratıcılık patlaması yaşanmasının nedeni budur. 1970'li yılların ilk dönemlerinde yayımlanan *Notes Fromt the First Year* (1970) ve *No More Fun and Games* (1970) gibi dergileri, o kadar uzun zaman sessiz kaldıktan sonra birdenbire kâğıda dökülen o güçlü sözcükleri düşünün.

Bilincimizi genişleten bu güç, diğerleri üzerinde uyguladığımız değil bizi baskı altına alanlara karşı geliştirdiğimiz güçtür. Sıklıkla söylediğim gibi bilinçliliğimiz, caddelerde 10,000 kadınla beraber veya küçük gruplarda ya da yatak odalarımızda tek başına olup olmadığımıza bağlı olarak farklılık gösterir. Bu, kadın hareketinin bizlere vermiş olduğu güçtü. On yıl önce bastırılmış varoş ev kadını olabilecek kadınlar kendilerine Cadılar ismini taktılar, evlilik fuarlarını sabote ettiler, değerlere karşı gelmeye, *SCUM Manifesto*'da(1967) belirtildiği gibi tekliflerde bulunmaya ve erkekler için intihar merkezleri olmaya cesaret ettiler. En aşağıdaki toplumsal konumumuzun gözetlemeye en uygun yerinden tüm toplumsal sistemi temelinden sallamak zorunda olduğumuzu ortaya koyduk. Ama etkili olan şey, hareketin alçakgönüllü ruhuydu. Günümüzde feminizm, sanki kadın mücadelesinin amacı erkeklerin durumunun evrenselleştirilmesiymiş gibi, Eşit Haklar Tasarısı'nı (Equal Rights Amendment)[1] elde etmeye çalışıyor. ERA'nın eleştirilmesi, genellikle feminist harekete ihanet olarak algılandığı için erkeklerle eşit olduğumuzu belirten bir yasama işlemine karşı olmadığımı açıklığa kavuşturmak isterim. Karşı olduğum şey, bütün enerjimizi yaşamlarımızda en iyi ihtimalle çok sınırlı bir etkiye sahip olacak bir kanun için mücadele etmeye vermemizdir. Ayrıca, erkeklerin zaten

1 Orjinali Alice Paul tarafından yazılan Equal Rights Amendment, ilk kez 1923'te ABD Kongresi'ne sunuldu. Daha sonra 1972'de Kongre'de onaylandı ama yasal uygulamaya geçirilmedi. 1982'de tekrar Kongre'ye geldi ve yine uygulanma için yasal onayı alamadı. ABD'de hala bu tasarının uygulanması için mücadele ediliyor (ç.n.)

özgür olduklarını farz etmiyorsak, *hangi anlamda onlarla eşit olmak istediğimize* karar vermemiz gerekiyor. Reddetmemiz gereken eşitlik türü, askerlikte erkeklerle eşit haklara sahip olmaktır, örneğin kadınların savaşta bir rol üstlenme hakkı kazanmasını reddetmesidir. Bu 1970'li yıllarda NOW (National Organization for Women) gibi örgütlerin kampanya düzenlediği bir amaçtır ve bu kampanya öyle etkili olmuştur ki, Carter'ın kadınları askere alma önerisinin geri çevrilmesi çelişkili bir şekilde feminizm için bir mağlubiyet anlamına gelmiştir. Eğer feminizm buysa ben feminist değilim, çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist politikalarına yardımcı olmak ve bu süreçte ölmek istemiyorum. Bu durumda eşit haklar için mücadele etmek, erkeklerin askerliği reddetmeleri için savaşmalarını göz ardı etmek demektir. Reddettiğin şey, nüfusun diğer yarısı tarafından büyük olasılıkla ayrıcalık olarak düşünülüyorsa mücadeleni nasıl meşru kılabilirsin? Bir başka örnek ise koruyucu yasadır. Hiç şüphesiz koruyucu yasalar her zaman kadınları belirli işlerden ve sendikalardan dışlamak amacıyla çıkarılmıştır ve kadınların iyiliği için değil. Ancak, her sene ortalama 14,000 insanın işe bağlı kazalarda öldüğü -kanserden ya da kimyasal zehirlenmeden yavaşça ölenleri ve sakat kalmış kişileri saymazsak- bir ülkede koruyucu yasanın kaldırılmasını kolaylıkla talep edemeyiz. *Yoksa elde ettiğimiz eşitlik, kadın madencilerin çoktan yaptığı gibi bir madende ölmenin eşit hakkı, siyahlaşmış akciğerlerin eşitliğidir. Herkesin korunabilmesi için hem erkekler hem de kadınlar için çalışma şartlarını değiştirmeliyiz.* Üstelik Eşit Haklar Tasarısı, çocuklar bizim sorumluluğumuzda olduğu sürece eşitlikle ilgili herhangi bir fikir bir yanılsamadan ibaret olmasına rağmen, ev işi ve çocuk yetiştirme sorunlarının üzerine eğilmeye bile başlamadı.

Otonom bir politik güç olmak istiyorsa, kadın hareketinin bu sorunlarla yüzleşmesi gerektiğini düşünüyorum. Artık feminist meseleler hakkında daha yaygın bir farkındalık

mevcut. Ama feminizm bir kurum haline gelme riski taşıyor. Kadın haklarına sonsuz bir bağlılık duyacağını itiraf etme cesareti gösterecek politikacı neredeyse yoktur, bizim ucuz emeğimiz sistem açısından gerçek bir bolluk olduğu için politikacıların aklında "bizim çalışma hakkımız" vardır. Ayrıca, Emma Goldman ve Mother Jones artık feminist kahramanlar değiller. Onların yerini, uzaydaki ilk kadın yani erkeklere ayrılmış en önemli alanlardan birini fethedebilen oldukça yetenekli, kendine güvenin sembolü haline gelen Sally Ride ve hamileliğine rağmen ikinci dönemde de görevini sürdürme kararı veren National Caucus'un başkanı Mrs. Wilson almıştır.

Fakat bugünlerde kadın hareketinin muzdarip olduğu kötürümlük halinin sona erebileceğine dair işaretler var. *Feminist-lezbiyen savaş karşıtı hareketin* başlangıcını gösteren Seneca Kadın Karargâhı örgütü bir dönüm noktasıdır. Bu örgütün ortaya çıkışıyla birlikte deneyimlerimiz dönüp dolaşıp aynı yere geliyor. İlk feminist gruplar savaş karşıtı organizasyonlarda etkin rol almış ve eğer kadınlar mücadelelerini kendi ellerine almazlarsa, kadın mücadelesinin, dünyanın sömürülenlerinin ihtiyaçlarına karşı son derece duyarlı olan "devrimci erkek kardeşleri" tarafından göz ardı edileceğini keşfeden kadınlar tarafından oluşturulmuştur. 14 yıl sonra şimdi kadınlar kendi savaş karşıtı mücadelelerini doğrudan kendi gereksinimlerinden yola çıkarak oluşturuyorlar.

Bugün kadınların bütün savaş türlerine karşı duruşu tüm dünyada görünür hale gelmiştir: Greenham Common'dan Seneca Falls'a, *kayıp* annelerinin askeri baskıya karşı ön saflarda direndiği Arjantin'den, hükümetin askere çağırdığı çocuklarının haklarını savunan annelerin bu yaz caddelere döküldüğü Etiyopya'ya kadar. Kadınların savaş karşıtı hareketi, özellikle hâkimiyetini bombacılarının gücü sayesinde tüm gezegen üzerine yaymaya kararlı olan bir ülkede, ABD'de büyük önem taşıyor.

1960'lı yıllarda, bizlere mücadele edebileceğimizi ve dünyanın gidişatını değiştirebileceğimizi gösteren Vietnamlı kadınların çabalarından ilham aldık. Bugün kadınların yüzlerinde gördüğümüz umutsuzluktan, kalabalıklar halinde mülteci kamplarına gönderilirken ya da kendi ücret kesintilerimizin parasıyla alınan bombalarla yerle bir edilen evlerinden geriye kalan yıkıntılar arasında çocuklarıyla dolaşırken her gece gözlerimizin önüne serilen görüntülerden ders çıkarmalıyız. Eğer bu toplumu kökten değiştirmek için gerekli gücü bulmazsak onların şu anda çektikleri acı çok yakın zamanda bizlerin acısı olacaktır.

KÜRESELLEŞME VE TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM

Yeni Uluslararası İşbölümünde Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele (1999)

Giriş

Ataerki ve dünya çapındaki sermaye birikiminin, bugün kadın gerçekliğinin anlaşılmasını zorunlu kılan yapısal ve ideolojik çerçeveyi oluşturacağı kabulünden başlanırsa, dünyadaki feminist hareketin cinsiyetçi ve uluslararası işbölümüyle birlikte bu çerçeveye de meydan okuyabileceği açıktır.

Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale* (1986)

Kapitalist gelişme, insani etkisi açısından hep sürdürülemez olmuştur. Bu noktayı anlamak için, tüm yapmamız gereken kapitalizm tarafından öldürülmüş ve öldürülmeye devam edenlerin bakış açısını benimsemektir. Kapitalizmin doğuşunun önkoşulu, insanlığın büyük bir bölümünün kurban edilmesiydi- kitlesel yok olmalar, açlığın ve sefaletin üretimi, kölelik, şiddet ve terör. Kapitalizmin devamı aynı önkoşulları gerektiriyor.

Mariarosa Dalla Costa, "Capitalism and Reproduction" (1995)

Özellikle Birleşmiş Milletler'in destek verdiği küresel konferansların ardından dünyanın her yerinde feminist hareketler

ve ağlar oluşturulduğu için, son yirmi yılda kadınların özgürlük hareketinin uluslararası bir boyut kazandığı genel olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla bugün kadınların karşılaştıkları sorunları eskiden hiç olmadığı kadar iyi bir şekilde anlama şansına sahibiz.

Yine de Birleşik Devletler ve Avrupa'daki feminist politikaları şekillendiren bakış açılarını incelediğimizde, pek çok feministin, dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının kadınların maddi koşullarında yarattığı değişiklikleri ve bunların feminist örgütlenme üzerindeki etkilerini dikkate almadığı sonucunu çıkarmak durumundayız. Elimizde kadınların dünyanın her yerinde yoksullaştığını gösteren vaka araştırmaları var. Ama çok az feminist, küreselleşmenin sadece küresel çapta "yoksulluğun kadınlaşmasına" sebep olmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni bir sömürgeci düzenin ortaya çıkışına yol açtığını ve kadınlar arasında, feministlerin karşı çıkmak zorunda kaldığı yeni işbölümleri yarattığını kabul etmektedir. Dünya Bankası ve IMF tarafından yürütülen politikaları eleştirenler bile, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını kınayan ama küresel kapitalist ilişkilerin egemenliğine dokunmayan yenilikçi pozisyonları kabul etmektedir. Örneğin, pek çok feminist kadınların sırtına yüklenen "eşitsiz yük" yapısal uyum ve diğer kemer sıkma programlarından şikâyet etmekte ve kalkınma ajanslarının kadınların ihtiyaçlarını daha fazla dikkat almasını ya da "kadınların kalkınma planlamasına katılımını" teşvik etmesini önermektedir.[1] Oysa programların kendisine ya da programları dayatan

1 Bkz. Lourdes Beneria ve Shelley Feldman (der.), *Unequal Burden, Economic Crisis, Persistent Poverty, and Women's Work*, Boulder, CO: Westview Press, 1992; Diane Elson, "From Survival Strategies to Transformation Strategies: Women's Needs and Structural Adjustment," *Unequal Burden, Economic Crisis, Persistent Poverty, and Women's Work*, Lourdes Beneria ve Shelley Feldman (der.), Boulder, CO: Westview Press, 1992, 26–49; Isabella Bakker, "Engendering Macro-economic Policy Reform in the Era of Global Restructuring and Adjustment," *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy*, Isabella Bakker (der.), 1–29, Londra: Zed Books, 1994.

ajanslara veya erkekleri de etkileyen yoksulluk ve ekonomik sömürüye karşı bir duruşu pek de benimsemezler.[2] Ayrıca kadınların evrensel olarak karşılaştıkları sorunları bir "insan hakları" meselesi olarak ve yasal reformu da devlet müdahalesinin temel aracı olarak ayrıcalıklı görme eğilimi vardır.[3] Fakat bu yaklaşım,

2 Örnekler Pamela Sparr'ın *Mortgaging Women's Lives: Feminist Critiques of Structural Adjustment*, Londra: Zed Books, 1994, isimli eserinin sonunda yaptığı önerilerdir. Sözü edilen kitap yapısal uyumun kadının durumu üzerindeki etkilerini belgeleyen ilk kitaplardan biridir. Sparr, Dünya Bankası ve IMF'nin, kredi politikalarının toplumsal etkisinin değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyeti içermesini; borçların kadınlar ve hane halkı üzerindeki etkisini izlemesini; "yerel borçlanma sürecine katılımda, bütün işlerin özelliklerinin ve iş kariyerinin teşvik edilmesi ve hareketliliğin sağlanmasına yönelik kriterlerin belirlenmesinde toplumsal cinsiyet duyarlılığını ve güçlendirilmesini oluşturmasını"; "Dünya Bankası'nın bağımsız denetleme heyetinin her üç üyesinden en az bir tanesinin kadın olmasını şart koşmasını"; "kadın gruplarını, şikâyetlerini denetleme heyetine iletme hakları olduğu konusunda bilgilendirmesini ve yapılacak şikâyetlere zemin oluşturması açısından heyet üyeleri ile STK'ları kadınların koşullarındaki değişiklikler hakkında eğitmesini"; IMF ve Dünya Bankası çalışanları da dâhil olmak üzere tüm kadro için toplumsal cinsiyet eğitimi vermesini önerir. Bu çalışmada benzer başka öneriler de yer alır. Yapısal uyumu reforme etmek için Sparr, tarlalarda, topluluk içinde ve evde kadınlar tarafından yapılan ücretsiz işin göz önüne alınarak "(daha iyi tanımlanmış değil) daha yaratıcı bir çözümün" uygulanması, kamu harcamalarının toplumsal cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldıracak şekilde planlanması ve vergilerin kadınların sırtındaki çifte yükü hafifletmek amacıyla günlük bakım merkezleri kurmak için harcanması gerektiğini önerir. Sparr, tüm bu önlemlerin neoklasik iktisat modeliyle uyumlu olduğuna bizi ikna eder.

3 Bu strateji ile ilgili önemli belgelerden biri, *Ours by Right: Women's Rights as Human Rights*, Joanna Kerr (der.) Londra: Zed Books, 1993 adlı makale derlemesidir. Bu derlemede, kadınların, yoksulluk ve ekonomik sömürü dâhil olmak üzere, karşılaştıkları tüm sorunlar insan hakları ihlali olarak değerlendirilir ve eşitsiz muameleye maruz kalan kadınların durumuna atıfta bulunulur (4-5). Önerilen çözüm, Birleşmiş Milletler'in 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin daha iyi bir şekilde uygulamaya koyulması ve 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)'ın Birleşmiş Milletler'e üye bütün ülkeler tarafından onaylanmasıdır (a.g.e.). Ama bu derlemede bulunan makalelerin gösterdiği üzere, uygulamada insan hakları metodolojisi kadınlara yönelik istismarın belgelemesinden ve ka-

kadınların maruz kaldığı yeni sömürü biçimlerinin asıl nedeni olan uluslar arası ekonomik düzene meydan okumayı başaramaz. Ayrıca kadına yönelik şiddete karşı son yıllarda artan kampanyalar, Birleşmiş Milletler'in yaptığına benzer şekilde, tecavüz ve aile içi şiddete odaklanır.[4] Kapitalist birikim sürecinin doğasında var olan şiddeti, kıtlıkların, savaşların, 80'li ve 90'lı yıllar boyunca ekonomik küreselleşme yolunu açan kontrgerilla programlarının şiddetini göz ardı eder.

Bu bağlamda, ilk amacım dünya ekonomisinin küreselleşmesinin, Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki nüfusun toplumsal olarak yeniden üretiminde büyük bir krize yol açtığını ve "metropollerdeki" işgücünün yeniden üretimi için bu bölgelerdeki kadınların emeğini kullanarak bu kriz üzerinden yeni bir uluslar arası işbölümü yarattığını göstermektir. Bu, dünyadaki kadınların, küresel ihracat için ucuz mallar üretmelerinin yanı sıra, yalnızca yerel ekonomiler için değil aynı zamanda endüstrileşmiş ülkeler için de işçi üreten üreticiler olarak dünya ekonomisine "entegre edildiği" anlamına gelmektedir. Yeniden üretim işinin küresel olarak yeniden yapılandırılmasının, kadınlar arasında uluslararası feminist dayanışmanın altını oyan ve feminizmi dünya ekonomisinin rasyonelleştirilmesinin bir aracına indirgemekle tehdit eden yeni bölünmeler soktuğu için, feminist politikalarda bir krize yol açtığını iddia ediyorum.

Yeni Uluslararası İşbölümü (YUİ)

YUİ'nin kadınlara açısından sonuçlarını değerlendirmek için bu kavramla ne anlatmak istediğimizi düşünmemiz gerekir, çünkü geleneksel teori bize yaşanan değişiklikler hakkında kısmi bir görüş sunmaktadır. YUİ genellikle, çok uluslu şirketlerin, yoğunlaşan emek çatışmasına yanıt olarak "gelişmekte olan ül-

muoyuna sunulmasından, BM ve ajansların "Üçüncü Dünya" ile işbirliği ve "yardım" faaliyetlerinin izlenmesinden ibarettir.

4 Bkz. Dorothy Q. Thomas "Holding Governments Accountable by Public Pressure," *Ours by Right: Women's Rights as Human Rights*, Joanna Kerr (der.), Londra: Zed Books, 1993, 82–88.

kelerde" özellikle tekstil ve elektronik gibi emek yoğun sektörlerdeki endüstriyel donanımlarının yerini değiştirmeye başladığı 70'li yılların ortasından beri gerçekleşen meta üretiminin uluslararası yeniden yapılandırılmasıyla özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle YUİ, ihracat için üretim yapan ve emeğe dair hiçbir düzenlemenin olmadığı endüstriyel alanlar olan Serbest Ticaret Bölgeleri'nin oluşturulmasıyla ve ulusötesi şirketlerin "küresel seri üretim hatları" örgütlenmesiyle ilişkilidir.[5]

Bu teoriye dayanarak gerek medya gerekse ekonomi planlamacıları, kapitalizmin "karşılıklı bağımlılık" mitini, en büyük dengeleyici ve destekleyici olarak yeniden ortaya koydular ve bu sefer daha geniş çaplı bir başarı elde ettiler. Tartışma devam ederken bizler "Üçüncü Dünya"nın endüstrileşmesine tanık oluyoruz. Bizlere bu sürecin hem uluslararası iş bölümünü tarihsel olarak niteleyen hiyerarşileri yok edeceği hem de cinsiyete dayalı işbölümü üzerinde olumlu bir etki bırakacağı söyleniyor. Onlara göre, Serbest Ticaret Bölgeleri'nde çalışan kadınlar, uluslararası emek piyasasında yarışmak için gerekli olan becerileri ve bağımsızlığı elde ederek endüstriyel emek piyasasına katılmaktan fayda sağlıyor.[6]

---

5 Charles Albert Michalet, *The Multinational Companies and the New International Division of Labour,* Geneva: ILO, World Employment Programme Research Working Papers, 1976; June Nash ve Maria P. Fernandez-Kelley, *Women, Men and the International Division of Labor,* Albany: SUNY University Press, 1983; Joseph Grunwald ve Kenneth Flamm, *The Global Factory: Foreign Assembly in International Trade,* Washington, DC: The Brookings Institution, 1985; Chadwick F. Alger, "Perceiving, Analyzing and Coping with the Local-Global Nexus," *International Social Science Journal* 117 (1988); Kathryn Ward, *Women Workers and Global Restructuring,* Ithaca, NY: Cornell University, Industrial Labor Relations Press, 1990; Martin Carnoy vd., *The New Global Economy in the Information Age,* University Park: Pennsylvania University Press, 1993. Ayrıca bkz. *The Global Assembly Line* (1986), Meksika ve Filipinler'e referansla Serbest Ticaret Bölgeleri'ndeki çalışma koşullarını ve meta üretiminin uluslararasılaşmasını inceleyen bir belgeseldir.

6 Linda Lim, "Capitalism, Imperialism and Patriarchy," *Women, Men and the International Division of Labor,* June Nashı ve Maria P. Fernandez-Kelley (der.) Albany: SUNY University Press, 1983, 81.

Her ne kadar neoliberal iktisatçılar tarafından kabul görse de[7] bu teori eleştiriye uğramaktan kurtulamadı.[8] Robin Cohen'in *The New Helots* (1987) isimli kitabında sermayenin "Kuzey"den "Güney"e hareketinin niceliksel açıdan "Yeni Uluslar arası İşbölümü" hipotezini gerekçelendirecek yeterli olmadığını zaten gözlemlemişti. 1980'li yılların sonunda dünyadaki üretim faaliyetlerinin yalnızca %14'ü "gelişmekte olan ülkelerde" yapılıyordu ve endüstriyel "patlama" Güney Kore, Honk Kong, Tayvan ve Meksika gibi birkaç yerde toplanmıştı.[9] Ayrıca Serbest Ticaret Bölgesi uygulamasının, ana ülkelerin endüstriyel temelini geliş-

7 1994 yılı yazında, İsviçre'nin Davos kentinde yapılmış olan Dünya Ekonomik Forum'unun yıllık toplantısındaki katılımcılar tarafından hazırlanmış rapora göz atınız. Bu rapordaki baskın tutum Üçüncü Dünya'da beklenen endüstrileşmenin endüstrileşmiş ülkelerde ekonomik düşüşe neden olabileceği korkusudur. Ekonomist Paul Krugman'ın "serbest piyasa"nın genişlemesi için tehlikeli bulduğu bu görüşü eleştirirken belirttiği gibi "Üçüncü Dünya"dan ithal edilen metalar "Birinci Dünya" gelirinin sadece %1'lik kısmını karşılamaktadır ve 1993 yılında "Birinci"den "Üçüncü Dünya"ya aktarılan toplam sermaye 60 milyar$ tutarındadır. Krugman'ın görüşüne göre, bu "yılda 4 trilyon dolardan daha fazla yatırım yapan dünya ekonomisinde cep değişikliğidir." ("Fantasy Economics," *New York Times*, 26 Eylül, 1994).

8 Farklı bir tür eleştiri, NIDL'i diğerlerinden ayıran şeyin, sadece dünya ekonomisini yeniden yapılandırması değil, üretimin temel araçları olan bilgiye ve enformasyona dayanması olduğunu iddia eden Manuel Castells tarafından sunulmuştur. Castells ortaya attığı bu teoriye göre, endüstriyel rekabet ucuz emeğe değil, teknoloji ve enformasyona erişime dayanır. Bu bakış açısından bakılınca, "Üçüncü Dünya" artık yoktur, bunun yerine endüstriyel olarak gelişmiş Doğu Asya ülkeleri ve "enformasyon ekonomisi"ne erişemeyen ve bunun sonucu ekonomik marjinalleşme ile nitelenen "Dördüncü Dünya" geçmiştir ("The Informational Economy and the New International Division of Labor," 22–39). Castell'in analizine göre, Afrika ve Güney Amerika'nın neredeyse tamamı ve Asya'nın büyük bir bölümü bu "Dördüncü Dünya"yı oluşturur. (35-39). Ama bu ülkelerdeki nüfusun büyüklüğü, Castells'i, bu nüfus tarafından yapılan işin dünya ekonomisinin ve sermaye birikiminin hedefleriyle ilgili olmadığını iddia etmekten alıkoymamaktadır.

9 Robin Cohen, *The New Helots: Migrants in the International Division of Labor*, Aldershot, U.K.: Gower Publishing Co., 1987, 242–43; Carlo Guelfi, "Il Dialogo Nord-Sud e i Suoi Problemi," *Nuove Questioni di Storia Contemporanea Vol. III*, Roman H. Rainero (der.), Milan: Marzorati, 1985, 142.

tirmediği ve yerel kaynakları tüketse de[10] istihdam düzeylerinde olumlu bir etki yaratmadığı da açıkça görüldü. Serbest Ticaret Bölgeleri'nde istihdam edilen kadınların örgütleri bu işlerin "azgelişmişliği" doğurduğunu ve üstü kapalı bir kölelik çeşidi olduğunu ilan etti.[11] Serbest Ticaret Bölgeleri'ndeki ücretler, geçimlik düzeyden, pek çok kez de endüstrileşmiş ülkelerdeki en düşük ücretlerden çok daha düşüktü, üstelik buralarda aşağılamanın her türü yaşanıyordu. Endonezya'da Serbest Ticaret Bölgeleri'ndeki işler karşılığında o kadar az ücret ödeniyor ki, işçi aileleri ek gelir elde etmek için çalışmak zorunda kalıyorlar.[12]

Üstelik kadınlar güvenli olmayan koşullarda uzun saatler boyunca çalışmaya zorlanıyor, her gün fabrikadan bir şey alıp almadıklarını kontrol etmek amacıyla üstlerinin aranmasına maruz kalıyor, hamile kalmamalarını ve üretimi aksatmamalarını sağlamak amacıyla doğum kontrol hapı almaya zorlanıyor ve hareketleri kısıtlanıyor.[13] Pek çok durumda, iş kotalarını doldurıncaya kadar odalara kilitleniyor. Bu uygulama yüzden Çin ve Meksika'da yüzlerce kadın deprem ya da yangın sırasında binalardan çıkamadığı için hayatını kaybetti.[14] Ayrıca her

10 Nash ve Fernandez-Kelly, *Women, Men and the International Division of Labor.*

11 Kathy McAfee, *Storm Signals: Structural Adjustment and Development Alternatives in the Caribbean*, Boston: South End Press with Oxfam America, 1991, 87–89; Sistren Theatre Collective, Kingston (Jamaica), August–Eylül 1986.

12 Diana L. Wolf, "Linking Women's Labor with the Global Economy: Factory Workers and their Families in Rural Java," *Women Workers and Global Restructuring*, Kathryn Ward (der.) Ithaca, NY: Cornell University, Industrial Labor Relations Press, 1990, 26.

13 National Labor Committee, *Zoned for Slavery: The Child behind the Label*, New York: Crowing Rooster Arts, 1995.

14 Söz konusu olay 1985 yılı Eylül ayında kadınların kilitlendiği yaklaşık 800 endüstriyel tesisi yerle bir eden Mexico City'deki depremde hayatlarını kaybetmiş kadın işçilerle ilgilidir (Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases*, Berkeley: University of California Press, 1990, 169). İşverenler enkazdan makinelerini çıkarmak için tesislere akın etmiş (a.g.e., 170), ancak deprem sırasında tesisin dışında vardiyalarını bekleyen işçilerin protestoları yüzünden yaralılara yardım etmek zorunda kalmışlardır.

ülkede, örgütlenmeye çalıştıkları için eziyet görüyorlar.[15] Bu zorlu koşullara rağmen STB'de çalışan işçiler kapitalist ilişkilerin kendi topluluklarına nüfuz etmesiyle pasif kurbanlar haline gelmediler. Meksika'dan Filipinlere ve Karayip Adaları'na kadar STB'de çalışan kadın işçiler, şirket müdürlerini ve kendilerine STB için yeşil ışık yakmış hükümetleri savunma durumuna sokan destek ağları ve örgütlü mücadeleler oluşturdular. STB'nin istihdam ettiği işçiler üzerindeki ekonomik etkisine ilişkin tüm iyimserlik göstergeleri kayboldu. Onların var olma nedeni, işçilerin hiçbir haklarının olmadığı bir iş ortamı yaratmaktır.

YUİ hakkındaki geleneksel teorinin yeniden gözden geçirilmek zorunda olmasının tek nedeni bu değil. Eşit derecede önemli olan bir diğer neden de, geleneksel teorinin tanımladığı tek iş ve ekonomik faaliyetin meta üretimi olması ve yeniden üretimin sermaye birikimine katkısı üzerine onlarca feminist yazı yazılmış olmasına rağmen yeniden üretim işinin dikkate alınmamasıdır. Yani geleneksel teori, kapitalist ilişkilerin genişlemesinin "Küresel Güney"de toplumsal yeniden üretim koşullarında getirdiği büyük ölçekli değişikliklere dair hiçbir şey söylemez. YUİ teorisyenlerinin yeniden üretimin bahsettikleri tek boyutu, Serbest Ticaret Bölgeleri'nde çalışmanın kadınların aileleri ve ev idaresi üzerindeki etkisidir.[16] Ama bu, insanların hayatına zarar veren daha geniş bir sürecin yalnızca bir parçasıdır ve o olmadan Serbest Ticaret Bölgeleri ve yeni uluslar arası işbölümü mümkün olmayacaktır.

15 Wolf, "Linking Women's Labor," 27; Enloe, *Bananas*, 168–74; John Walton ve David Seddon, *Free Markets and Food Riots: The Politics of Global Adjustment*, Oxford: Basil Blackwell, 1994, 75–80; Lorraine Gray, *Global Assembly Line*, New Day Films, 1986.

16 Bu konuyla ilgili en önemli eserler arasında Kathryn Ward tarafından derlenen *Women Workers and Global Restructuring*, (Ithaca, NY: ILR Press, 1990) adlı kitaptır. Sözü edilen kitap D.L. Wolf'un Giava'nın kırsal alanlarındaki fabrikalarda çalışan kadın işçilerin aileleri ve Susan Tiano'nun Meksika ile ABD sınırındaki maquila'larda (serbest ticaret bölgelerinde) istihdam edilen kadınlar üzerine yazdığı makaleleri içerir.

STB'ne üretim ve yeniden üretim açısından bakarsak, Yeni Dünya Düzeni'ni savunanların çizdiğinden farklı bir resim ortaya çıkar.[17] Öncelikle kapitalist ilişkilerin genişlemesinin halen tıpkı Amerika'nın fethi ve İngiliz çitlemeleri zamanında olduğu gibi, üreticilerin (yeniden) üretim araçlarından ayrılmasına ve geçimlik tarımdan başlayarak piyasa odaklı olmayan her türlü ekonomik faaliyetin yıkılmasına dayandığını görüyoruz. Ayrıca, ekonomik küreselleşmenin, hiçbir üretim aracı olmadan, yaşamını sürdürmek için para ilişkilerine bağımlı kılınan ama parasal gelire hiçbir şekilde ulaşamayan bir proletaryanın oluşumuna yol açtığına tanık oluyoruz. Dünya Bankası ve IMF'nin ekonomik liberalleşme politikaları yoluyla Afrika, Asya ve Güney Amerika'nın çoğu kesiminde yarattığı durum budur. Bu politikalar "Üçüncü Dünya" nüfuslarının yeniden üretimini öylesine baltaladı ki, Dünya Bankası bile hata yaptığını itiraf etmek zorunda kaldı.[18] Sömürge sonrası dönemde bile eşi benzeri görülmemiş bir yoksulluğa neden olan bu politikalar, sömürge karşıtı mücadelenin en önemli başarısını yok ettiler: Bağımsız yeni ulus devletlerin ulusal proletaryanın yeniden üretimine yatırım yapma vaadini ortadan kaldırdılar.

17 "Yeni Ekonomik Düzen" kavramı burada, "Üçüncü Dünya"nın elitleri tarafından 1970'li yılların ikinci yarısında verilen anlamdan daha farklı bir anlamda kullanılmıştır. O zamanlarda "Yeni Dünya Ekonomisi Düzen," düşüncesi "Üçüncü Dünya" burjuvazisinin uluslararası zenginliğin farklı bölüşümüne ve ulusal gelişmeye ilişkin talebini ifade etmiştir. Bu talep, "Birinci" ve "Üçüncü Dünya" arasındaki farklılıkların sonunu getirdi (Guelfi, "Il Dialogo"). Bu metinde ise, sözü edilen kavram ekonomik neoliberalizmin dünya çapında dayatılmasıyla ortaya çıkan politik ve ekonomik düzene atıfta bulunur. Söz konusu kavram artık genellikle bu anlamda kullanılmaktadır.

18 Elmar Altvater ve diğerleri, *The Poverty of Nations: A Guide to the Debt Crisis from Argentina to Zaire*, Londra: Zed Books, 1987; Dharam Gai (der.) *The IMF and the South: The Social Impact of Crisis and Adjustment*, Londra: Zed Books, 1991; McAfee, *Storm Signals*; Bill Rau, *From Feast to Famine: Official Cures and Grassroots Remedies in Africa's Food Crisis*, Londra: Zed Books, 1991.

Sosyal hizmetler için hükümet tarafından ayrılmış bütçede yapılan büyük kesintiler, tekrarlanan devalüasyonlar, ücretlerin dondurulması, "yapısal uyum programlarının" ve neoliberal gündemin temelini oluşturuyordu. Burada ayrıca, tarımın ticarileşmesi uğruna yürütülen ve devam etmekte olan toprak istimlâklerinden ve daimi savaş durumunun kurumsallaşmasından[19] söz etmek gerekir. Sonu gelmeyen savaşlar, katliamlar, yurtlarından ayrılarak sığınmacı olan insanlar, kıtlıklar sadece medyanın inanmamızı istediği etnik, politik ve dini çatışmaları şiddetlendiren yoksullaşmanın sonuçları değil, aynı zamanda toprağa dayalı ilişkilerin özelleştirilmesi ve hiçbir şeyin kâr mantığından[20] kaçamadığı bir dünya yaratma çabası için gereken tamamlayıcı etmenlerdir. Bunlar, yakın zamana kadar toprak ve doğal kaynaklara erişimi olan ancak şimdi çok uluslu şirketler tarafından ellerinden alınmış nüfusu mülksüzleştirmenin nihai araçlarıdır.

Yapısal uyum ve ekonomik liberalleşme ayrıca, eski sömürgeci devletlerin 60'lı yıllarda endüstriyel özerklik sağlamak amacıyla benimsediği "ithal ikameci politikalara" son vermiştir. Yerel piyasayı yabancı ihracata açmak, ulusötesi şirketlere yerel piyasayı ihraç ürünleriyle doldurma imkânı sağlayan bu süreç, yerel endüstrileri dağılmıştır, sonuçta bu, yerel endüstrilerin baş edebileceği bir rekabet değildir.[21] Serbest Ticaret

19 Dünya Bankası'nın bu süreçteki sorumluluğuna dair bir analiz için, bkz. Bruce Rich'in DB'nin mali destek verdiği projeler yüzünden meydana gelen toplumsal ve çevre yıkımlarını belgeleyen çalışması, *Mortgaging the Earth*, Boston: Beacon Press, 1994.

20 Joseph Hanlon, *Mozambique: Who Calls the Shots?*, Londra: James Currey, 1991; Joanna Macrae ve Anthony Zwi (der.), *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies*, Londra: Zed Books, 1994; Alex de Waal, *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*, Londra: Zed Books, 1997.

21 Eski sosyalist ülkelerde olduğu gibi Dünya Bankası ve IMF'nin programları, Bolivya'daki kalay madenleri, Zambiya'daki bakır madenleri, Bangladeş'teki hintkeneviri sanayisi, Tanzanya'daki tekstil sanayisi ve Meksika'daki devlet destekli sanayiler gibi ulusal endüstrilerin zarar görmesine yol açmıştır,

Bölgeleri'nin oluşturulması durumu düzeltmemiş, yalnızca yabancı şirketlerin ücretleri geçimlik seviyelerden aşağıda tutmasına izin vererek bu şirketlere avantaj sağlamıştır. Bu nedenle, Saskia Sassen'in belirttiği üzere Serbest Ticaret Bölgeleri esasen göç için sıçrama tahtası işlevi görmektedir.[22]

"Üçüncü Dünya'nın" endüstrileşmesinin bir mit olduğu düşüncesi, 80'li ve 90'lı yıllar içinde sermaye ve işgücünün "üçüncüden" "birinci dünyaya" aktarılması, sermayenin ve sanayinin "birinciden" "üçüncü dünyaya" aktarılmasının yerini almasıyla kanıtlanmaktadır. Bu olgunun kapsamı oldukça büyüktür.

Yabancı ülkelerde çalışmaya giden işçilerin ülkelerindeki ailelerine gönderdikleri paralar benzin şirketlerinin gelirlerden sonra en geniş ikinci uluslararası para akışıdır. Dünyanın bazı bölgelerinde (örneğin Meksika'da) tüm köyler bu parayla geçinmektedir. Dünya Bankası'na göre, işçilerin gönderdikleri paralar 70'li yıllarda 24 milyar dolardan 80'li yıllarda 65 milyar dolara yükselmiştir ve bu rakamlar yalnızca bankalar aracılığıyla aktarılanları içermektedir, göçmenlerin evlerini ziyarete giderken götürdükleri TV setleri, mobilya ve diğer eşyaları içermemektedir.[23]

Ekonomik liberalleşmenin sorumlu tutulduğu dünya proletaryasının yoksullaşmasının ilk sonucu, dış borçların ödenmesine neden olan sermaye transferini takiben, "Güney"den "Kuzey"e geniş çaptaki göç hareketi olmuştur.

Yapısal olarak yeni ekonomik düzenle ilişkili ve işgücü piyasasının küreselleşmesine bağlı olan geniş çaptaki[24] bu göç ha-

22 Saskia Sassen'in gözlemlediği üzere, en yüksek dış yatırım kotasını alarak ihracat-yönelimli üretime sevkedilen ülkeler, yurtdışına en fazla göç veren ülkelerdir. Bu ülkeler aynı zamanda yurtdışına göçün yükselişte olduğu ülkelerdir (*The Mobility of Labor and Capital: A Study In International Investment And Labor Flow*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990, 99–114.)

23 Peter Stalker, *The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration*, Geneva: International Labour Office, 1994, 122–23.

24 Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminlerine göre, 1980'li yılların ortalarından itibaren kendi ülkelerini bırakarak yurt dışında iş aramaya

reketi, uluslar arası işbölümünün yeniden yapılandırılmasına dair ipuçları vermektedir.[25] Bu durum gösteriyor ki, borç krizi ve "yapısal uyum" küresel ırk ayrımcılığının olduğu bir sistem yaratmıştır. Çünkü tıpkı Güney Afrika'da beyazların yaşadığı bölgelere göre "anavatan" olarak işlev gören bölgelerin olması gibi, "Üçüncü Dünya" da metropoliten ekonomiler için geniş bir ucuz emek havuzuna dönüştürülmüştür. Bu havuzdan çıkmak, göç alan ülkelerde göçmenlerin hem göçmen hem de kayıt dışı işçi olarak iki kat değersizleştirilmesine neden olan benzer bir kısıtlama ve geçiş sistemiyle düzenlenmektedir. Göçmen işçileri kayıtsız olmaya zorlayan kısıtlamaların getirilmesiyle, göç, emek maliyetini kısmak için kullanılabilir.[26] Çünkü ancak

giden yaklaşık 30 milyon insan vardı. Lydia Potts'un ortaya koyduğu gibi eğer bu rakamlara yurt dışına göç eden insanların ailelerini, kayıtlara geçmemiş göçmenleri ve mültecileri de eklersek, 60 milyonun üzerinde bir sayı elde ederiz (*The World Labor Market: A History of Migration*, Londra: Zed Books, 1990, 159). Bunların arasında, ABD'de göçmenlerin üçte ikisinden çoğu "Üçüncü Dünya" ülkelerinden gelirken Orta Doğu'nun petrol üreten ülkelerinden gelenler onda dokuzundan fazlasını oluşturur. Avrupa Ekonomik Bölgesi'nde bugün siyasi mültecileri ve yaklaşık olarak sekiz milyon kayıt dışı göçmen de dâhil 15 milyon kayıtlı göçmen vardır (World of Work 3, Nisan1993). Ama yapısal uyum politikaları ve liberalleşme yeni yoksulluklar yarattığı ve Dünya Bankası ile diğer uluslararası ajanslar bunları yeniden ileri sürmeye devam ettiği sürece göçmenlerin sayısı artmaya mahkûmdur. Bu nedenle, her şey bizi, "Üçüncü Dünya"dan gelen etnik grupların önümüzdeki yüzyılda da gelmeye devam edeceğine inandırmaktadır. Bu da gösteriyor ki karşı karşıya olduğumuz durum rastlantısal olmaktan daha ziyade çalışma ilişkilerinin dünya çapında yeniden yapılanmasıdır.

25 Steven Colatrella, *Workers of the World: African and Asian Migrants in Italy in the 1990s*, Trenton, NJ: Africa World Press, 2001.

26 Arjun Makhijani'nin yazdığı gibi, "Kapitalizmin mitolojik yapısına zıt olan küresel gerçekliği, ekonomik bir sistem olarak dinamiği ve bölünmeleri, şiddeti ve eşitsizlikleri ile neredeyse Güney Afrika'daki gibidir ("Economic Apartheid in the New World Order," *Altered States: A Reader in the New World Order*, Phyllis Bennis and Michel Mushabeck (der.) Brooklyn, NY: Olive Branch Press, 1993, 108). Güney Afrika'nın yasa geçirme sistemi, hareketliliğin azınlık için kolay, çoğunluk için zor olduğu vize ve pasaport sistemi ile uluslararası anlamda yeniden üretilmektedir." (a.g.e.)

göçmenler toplumsal ve politik olarak değersizleştirildiğinde göç, yerel işçi sınıfının taleplerini baskı altında tutmak için kullanılabilir.[27]

Göç edemeyen ya da göçmenler tarafından gönderilen paraya erişimi olmayanlar için diğer seçenek ise zorlu bir hayat sürdürmektir. Gıda, ilaç, içme suyu, elektrik, okul ve uygun yolların eksikliği büyük çaptaki işsizlikle birlikte bulaşıcı hastalıkların artmasıyla, aile hayatının parçalanmasıyla[28] çocukların sokaklarda yaşaması ve köle gibi çalıştırılması olgusuyla günlük hayatımıza yansıyarak gerçeği gözler önüne sermektedir.[29] Bu gerçeklik aynı zamanda, "uyumlulaştırılmış" ülkelerde yerel endüstrilerin kapatılmasına, ulaşım ve temel tüketim mallarındaki ani artışlara, borçların ödenmesi adı altında maruz kaldıkları ekonomik baskıya karşı direndiği ayaklanmalara dönüşen mücadelelerde yansıtılmıştır.[30]

Bu duruma dayanarak, sırf cinsel ayrımcılık ve "yoksullaşmanın kadınlaşmasını" kapitalist ilişkilerin ilerlemesi bağlamına yerleştirememek ile ilgili herhangi bir feminist projenin yersiz olduğunu görmek mümkündür. Ayrıca yeni uluslararası işbölümü, cinsiyete dayalı işbölümüne içkin hiyerarşileri güçlendiren ve kadınlar arasında yeni bölünmeler yaratan yeniden üretim işinin uluslararası yeniden dağılımını gündeme getirmektedir.

"İstatistikler bile birbiriyle uyuşmaktadır: Beyaz ve Beyaz olmayanların aynı şekilde bölünmesi; benzer gelir farklılıkları, bebek ölümlerinde benzer farklılıklar, toprak ve kaynakların benzer şekilde kamulaştırılması, hareketliliği azınlığa verip çoğunluktan esirgeyen benzer kurallar" (109).

27 Saskia Sassen, "Labor Migrations and the New Industrial Division of Labor," *Women, Men and the International Division of Labor*, June Nash and Maria P. Fernandez-Kelley (der.) Albany: SUNY University Press, 1983, 184.

28 Çiftlerden bir tanesi göç etmese bile, aileler erkeklerin istihdamı ve bir geçim yolu bulma ihtiyacından dolayı nadiren bir arada olabilmektedir. Bu nedenle, yapısal uyum politikaları çekirdek ailesi yapısını dünya çapında dayatma çabasını krize sokmaktadır.

29 Roger Sawyer, *Children Enslaved*, Londra, New York: Routledge, 1988.

30 Walton ve Seddon, *Free Markets and Food Riots*.

Göç, Yeniden Üretim ve Uluslararası Feminizm

Eğer göçmenler tarafından ailelerine gönderilen paraların petrol şirketlerinin gelirlerinden sonra uslulararası temel para akışını oluşturduğu doğruysa, o zaman "Üçüncü Dünya"nın bugün "Birinci"ye ihraç ettiği en önemli meta, emektir. Bir başka deyişle, geçmişte olduğu gibi bugün de kapitalist birikim, aslen göç sayesinde ortaya çıkan bir süreç olan[31] işçilerin birikimi üzerinde yükselir. Bu demektir ki, metropoliten işgücünü yeniden üretmek için gerekli olan işin önemli bir kısmı Afrika, Asya, Latin Amerika ya da günümüzdeki göç hareketlerinin kaynağını oluşturan eski sosyalist ülkelerdeki kadınlar tarafından yapılıyor. Bu, "Üçüncü Dünya" borcunun hesaplanmasında göz önüne alınmayan ama "gelişmiş" kapitalist ülkelerde sermaye birikimine doğrudan katkıda bulunan emektir, çünkü göç demografik düşüşü dengeler, ücretleri aşağı çeker ve üretim fazlasını sömürgelerden alarak "metropollere" aktarır.[32] Bu, hem "küresel ekonomide entegrasyonun" ne içerdiğini göz önüne sermek hem de ardında kadın emeğine el konulmasını saklayan "üçüncü dünyaya yardım" ideolojisini aydınlatmak için feministlerin kabul etmesi gereken bir gerçektir.

Kadınlar sadece küresel ekonominin işleyişini devam ettiren işçileri dünya çapında üretmekle kalmazlar. Buna ek olarak, 90'lı yıllardan itibaren Küresel Güney'den Kuzey'e doğru akan, hizmet sektörü ve ev işlerinde istihdam edilen işgücünün yükselen yüzde payını oluşturan kadınların göçünde bir sıçrayış olmuştur.[33] Cynthia Enloe'nin gözlemlediği üzere, IMF

31 Mariarosa Dalla Costa'nın kaleme aldığı iki öncü makale göç etme ile yeniden üretim arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Birincisi (1974) göç etmenin dinamiklerini, göç edilen ve varılan ülkelerle ve Avrupa'da yeni bir çokuluslu işçi sınıfının oluşmasıyla ilişkilendirerek sunmuş, ikincisi (1981) Üçüncü Dünya'dan göçün, İtalya'da işin ve özellikle yeniden üretim işinin tabakalaşmasındaki rolüne ışık tutmuştur.

32 Nash and Fernandez-Kelley, *Women, Men*, 178–79.

33 Uluslararası Çalışma Örgütü'nün istatistiklerine göre, Üçüncü Dünya'dan göç edenlerin yarısından fazlası kadındır (Noleen Heyzer, et al.,*The Trade in Domestic Workers: Causes, Mechanisms and Consequences of*

ve Dünya Bankası göçü teşvik eden ekonomik politikalar üreterek Avrupa, Birleşik Devletler ve Kanada'daki hükümetlerin ev işi krizini feminist hareketin kökeninde çözmesini ve binlerce kadının ekstra ev işinden kurtulmasını sağlamıştır. Az bir ücret için ev temizliğine giden, çocuk bakan, yemek yapan, yaşlılara bakan Meksikalı ve Filipinli kadınların istihdamı, orta sınıfa ait pek çok kadının kendi yaşam standartlarını düşürmemek için[34] yapmayı istemedikleri veya artık yapamadıkları işleri yapmaktan kaçmalarına imkan tanımıştır. Ancak, bu sözde çözüm kadınlar arasında "hizmetçi-işveren" ilişkileri yarattığı için problemlidir ve ev işi, gerçek bir iş olmadığı, mümkün olduğunca en düşük şekilde ücretlendirilmesi gerektiği ve tanımlanmış sınırlara ve benzerlerine sahip olmadığı gibi önyargılarla karmaşıklaştırılmıştır.[35] Ayrıca, ev işçisinin istihdam edilmesi (hükümetten daha çok) kadınları yeniden üretim için sorumlu hale getirmekte ve kadınları eşlerini yaptıkları işi paylaşmaya zorlama işinden kurtararak[36] aile içerisindeki işbölümüne karşı mücadeleyi zayıflatmaktadır. Göçmen kadınlar için ev işi yapmak için istihdam edilmek zorlu bir seçimdir, çünkü ücretler düşüktür ve kendi ailelerini arkalarında bırakmak zorundayken başka insanların ailelerinin bakım işlerini üstlenmeleri gerekmektedir.

80'li ve 90'lı yıllar boyunca, metropoliten işgücünün yeniden üretimini "Üçüncü Dünya"daki ve oradan göç etmiş kadınların omuzlarına yükleme girişimini gösteren başka olgular da yaşanmıştır. Bunların arasında en önemli olanı,

---

International Migration, Londra & Kuala Lumpur: Asian and Pacific Development Centre, with Zed Books, 1994; Stalker, *The Work of Strangers*. Bu kadınların çoğunluğu ev işçisi (hizmetçi, dadı, yaşlı bakımı) olarak ya da turizm, sağlık, eğlence ve fuhuş gibi yeniden üretim emeğinde uzmanlaşmış hizmet sektörlerinde iş bulmaktadır.

34 Enloe, *Bananas*, 178–79.

35 Mary Romero, *Maid in the U.S.A.*, New York ve Londra: Routledge, 1992, 97–112.

36 A.g.e., 102

şimdilerde milyonlarca dolarlık bir iş alanına dönüşmüş olan ve evlat edinme sistemi sayesinde örgütlenen uluslararası bebek piyasasının gelişmesidir. 1980'li yılların sonunda, evlat edinilen çocukların her 48 dakikada bir Amerika Birleşik Devletleri'ne giriş yaptığı ve 1990'lı yılların başlarında sadece Güney Kore'den 5700 çocuğun her yıl ABD'ye ihraç edildiği hesaplanmıştır.[37] Günümüzde, feministlerin uluslar arası "çocuk trafiği" olarak tanımladığı durum, çocukları satan ajansların ulusal bir skandalı ateşlediği[38] (1994 yılında 1500'den fazla çocuk ABD'ye gönderilmiştir) başta Polonya ve Rusya olmak üzere eski sosyalist ülkelere de sıçramıştır. Ayrıca, çocukların özellikle ihraç amacıyla üretildiği bebek çiftliklerini[39] ve "üçüncü dünya ülkelerindeki" kadınların taşıyıcı anne olarak istihdam edilmesindeki[40] artışı da gördük. Taşıyıcı annelik tıpkı evlat edinme gibi "gelişmiş" kapitalist ülkelerdeki kadınları kariyerlerine ara vermekten ya da çocuk sahibi olarak sağlıklarını tehlikeye atmaktan kurtarmıştır. Karşılığında, "Üçüncü Dünya" hükümetleri, her bir çocuğun hazineye getirdiği yabancı paradan faydalanmıştır ve Dünya Bankası ile IMF açıkça belirtmeden bu uygulamayı onaylamıştır, çünkü çocukların satılması "nüfus fazlalığını" düzeltmeye hizmet etmektedir ve borçlu devletlerin tüm kaynaklarını ormanlardan insanlara aktarması gerektiği prensibi ile uyum içindedir.

Ayrıca, özellikle Asya'nın belirli bölgelerinde (Tayland, Güney Kore, Filipinler), Vietnam Savaşı'ndan bu yana sözü edilen

37 Janice Raymond, *Women as Wombs: The New Reproductive Technologies and the Struggle for Women's Freedom*, San Francisco: Harpers and Co., 1994, 145; Susan Chira, "Babies for Export: And Now the Painful Question," *New York Times*, 21 Nisan 1988.

38 Alessandra Stanley, "Nationalism Slows Foreign Adoption in Russia," *New York Times*, 8 Aralık 1994; "Adoption of Russian Children Tied Up in Red Tape," *New York Times*, 17 Ağustos 1995.

39 Raymond, Women as Wombs, 141-42.

40 Janice Raymond, "The International Traffic In Women: Women Used in Systems of Surrogacy and Reproduction." *Reproductive and Genetic Engineering* 2, no. 1 (1989): 51–52.

ülkeleri Dinlence ve Eğlence bölgesi olarak kullanan Amerikan Ordusu da dâhil, uluslararası müşterilere hizmet etmekte olan seks endüstrisi ve seks turizminde yoğunlaşma görülmüştür.[41] 1980'li yılların sonunda sadece Tayland'da 52 milyonluk nüfustan bir milyon kadın seks endüstrisinde çalışmıştır. Aynı zamanda bu sayıya "Üçüncü Dünya"dan ve eski sosyalist ülkelerden Avrupa'da, ABD'de ve Japonya'da oldukça kötü şartlar altında hayat kadını olarak çalışan kadınların sayısındaki inanılmaz artışı da eklememiz gerekiyor.[42]

1980'li yıllarda uluslar arası alanda işleyen "posta yoluyla eş bulma trafiği" de göz ardı edilmemelidir.[43] Sadece ABD'de her yıl yaklaşık 3500 erkek posta aracılığıyla seçtikleri kadınlarla evlenmektedir. Gelinler Güneydoğu Asya ya da Güney Amerika'nın en yoksul bölgelerinden gelen genç kadınlardır ve Rusya ile diğer eski sosyalist ülkelerdeki kadınlar da bu yolla göç etmeyi seçmişlerdir. 1979 yılında, 7759 Filipinli kadın ülkelerini bu şekilde terk etmiştir.[44] "Posta yoluyla eş bulma trafiği" bir yandan kadınların yoksulluğunu sömürürken öte yandan kontrol edebilecekleri ve ülkede kalmak için onlara muhtaç olan kadınların kendilerine bağlılığına güvenen Avrupalı ve Amerikalı erkeklerin ırkçı ve cinsiyetçi tutumunu sömürmektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu olgular gösteriyor ki, yeni uluslararası işbölümü, kadınların özgürleşmesine yardımcı olmak yerine sömürülmesini yoğunlaştıran ve sömürgeci devletlerle birlikte bittiğini düşündüğümüz zoraki emeğin

41 Susanne Thorbeck, *Voices from the City: Women of Bangkok,* Londra: Zed Books, 1987; Enloe, Bananas; Thanh-Dam Truong, *Sex and Morality: Prostitution and Tourism in South East Asia,* Londra: Zed Books, 1990.

42 Sawyer, *Children Enslaved.*

43 Venny Villapando, "The Business of Selling Mail-Order Brides," *Making Waves: An Anthology of Writings by and about Asian American Women*, Asian Women United of California (der.), 318–27, Boston, Beacon Press, 1989); UmaNarayan, "'Mail-Order' Brides," *Hypatia* 10, no. 1 (1995 Kış).

44 Kathleen Barry, The Prostitution of Sexuality: The Global Exploitation of Women (New York: New York University Press, 1995), 154.

değişik çeşitlerini geri getiren politik bir projenin aracıdır. Ayrıca, kadınların "cinsel obje" ve "tahrik edici" imgelerini yeniden lanse etmekte ve kadınlar arasında Güney Afrika'daki ırkçı rejim zamanında siyahî ve beyaz kadınlar arasındakine benzer bir ilişki başlatmaktadır.

Yeni uluslar arası işbölümünün feminizm karşıtı yapısı o denli belirgindir ki kendimize bunun ne kadar piyasanın "görünmez eli" tarafından yapıldığını ya da kadınların ayrımcılık, ücretsiz emek ve "az gelişmişliğe" karşı verdiği tüm mücadelelere karşı ne derece planlanmış bir cevap olduğunu sormamız gerekir. Her iki durumda da, feministler yeni uluslararası işbölümünün bir araç olmasının ve yeniden üretim alanındaki mücadeleyi yeniden başlatmasının yeniden sömürgeleştirilmiş çabasına karşı örgütlenmelidir.

Aslında, bazı feministlerin yaptığı gibi ev işlerinde istihdam edilen kadınları eleştirmek gereksizdir. Yeniden üretim işi kişisel ya da aileye ait bir sorumluluk olarak kaldığı sürece, özellikle de hasta ya da kendine bakamayan insanlara bakmak zorunda olduğumuzda ve ev dışında işler yapmak zorunda kaldığımızda pek fazla bir seçeneğimiz olmayabilir. Bu yüzden pek çok küçük çocuklu kadın, ihtiyaçlarını karşılamak için yardım almaktadır, ama bu seçenek de yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır.[45] Ayrıca, başka bir seçenek sunmadan ev işçilerinin istihdam edilmesini suçlamanın, ev işinin zorunlu bir iş olmadığı yanılsamasını güçlendirme tehlikesi bulunmaktadır. Bu varsayım 70'li yıllarda feminist politikaları zora soktuğu için büyük bedeller ödemek zorunda kaldık. Eğer feminizm hareketi devlete yeniden üretim işinin bir iş olduğunu ve finansal sorumluluğu almaları gerektiğini fark ettirmek için mücadele etseydi, "ev içi emek sorunu"na bulunan yeni bir sömürgeci çözümü ve bizlere az

45 David Firestone, "Gloom and Despair Among Advocates of the Poor," *New York Times*, 21 Eylül 1995.

da olsa kaynak sağlayan sistemin çözülüşünü görmezdik.[46] Bugün de devleti yeniden üretim işi için ücret ödemeye zorlayan feminist seferberlik, söz konusu işin şartlarını iyileştirmekte ve kadınlar arasında bir dayanışma oluşturmakta oldukça etkili olurdu.

Benzer düşünceler feministlerin aile içi şiddeti ve kadın "ticartini" suçlu göstermek adına hükümetleri ikna etmek için sarf ettiği çabalar için de geçerlidir. Bu çabalar, kadınlara karşı uygulanan istismarların kökenine inmemektedir.

Cezalandırma bazı ülkelerde ebeveynleri çocuklarını fuhşa itmeye yönlendiren sefalete çare olabilir mi? Asya ve Afrika'daki hükümetler, Dünya Bankası ve IMF kendilerini tüm sosyal harcamalarını kesmeye ve en sıkı kemer sıkma programlarını uygulamaya zorladıklarında kadınların koşullarını nasıl iyileştirebilirler?[47] Bu hükümetler, yapısal uyum politikaları kadınları destekleyen programlara aktardıkları kaynakları kısmalarını gerektirirken, kadınların eğitim ve daha gelişmiş sağlık hizmetlerine erişimini nasıl sağlayabilir? Aileler oğulları bir diploma sahibi olduktan sonra işsizken kız çocuklarını okula göndermeye istekli olacaklar mı?[48]

Eğer uluslararası feminizm ve küresel kız kardeşlik mümkün olacaksa, feministler yapısal uyuma, dış borçların ödenmesine ve yeni uluslararası işbölümünün düzenlenmesi ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun geçiminin göz ardı edilmesine yardım eden fikri mülkiyet yasalarının sunulmasına karşı kampanyalar düzenlemelidir.

"Üçüncü Dünya" feministlerinin sıklıkla belirttiği üzere kadınlar arasında uluslararası anlamda var olan eşitsizlikler

46 Mary Romero'nun gözlemlediği üzere, ABD'deki feminist hareket, ücretli hamilelik izni gibi başka ülkelerde uzun zamandır uygulanan belli koşulları elde etmeyi başaramamıştır.

47 CAFA (Committee For Academic Freedom in Africa). Newsletter 2 (Güz 1991); Newsletter 4 (Bahar 1993); Newsletter 5 (Güz 1993).

48 Silvia Federici, "The New African Student Movement," 93–94.

aynı zamanda feminist hareketin politikalarını da etkiler.[49] Daha gelişmiş kaynaklara ulaşmak (ulaşım, ödenekler, yayınlar, hızlı iletişim yöntemleri), Avrupalı ve Kuzey Amerikalı feministlerin, gündemlerini küresel konferanslar aracılığıyla ortaya koymalarında ve feminizm ile feminist mücadelenin nasıl olması gerektiğinin tanımını yapmalarında hâkim bir rol oynamalarını sağlar.[50]

Yeni uluslararası işbölümünün ürettiği güç ilişkileri de, kadınların, "Üçüncü Dünya"daki kadınlar için "gelir üreten projelere" mali destek sağlayan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) içerisinde oynadıkları rolde kendisini göstermektedir. Yapısal uyumun neden olduğu sosyal hizmetleri telafi etmek için kadınların ücretsiz emeklerini harekete geçirmenin yanı sıra, bu projeler kadınlar arasında patron-müşteri ilişkilerini doğurur. Metropollerdeki STK'lar hangi projelere mali destekte bulunacaklarına, nasıl değerlendireceklerine, hangi kadınları çalıştıracaklarına kadınların ortaya koydukları emeğe hesap verme mecburiyeti olmadan karar verirler. Metropollerdeki STK'ların kadınlara "yardım etme" rolü, yapısal uyuma tabi olan ülkelerde kadınların işinin denetleyicisi olarak erkeklerin ve devletin zayıflayan rolüne verilen kısmi bir yanıttır. Erkekler göç ettiğinde ya da ailelerini geçindirecek paraya sahip olmadığında ya da devletin toplumsal yeniden üretim için yatırım yapmaya ayıracak ödeneği olmadığında ya da olmadığı farz edildiğinde, "Üçüncü Dünya"daki kadınları, Dünya Bankası'nın, IMF'nin ve STK'ların kontrolü altında yönetilen "gelir getirici projelere" ve "yardım programlarına" yerleştiren yeni bir patriyarkal düzen ortaya çıkar. Bunlar kadınların yeniden üretim emeğinin yeni sömürücüleri ve denetleyicileridir. Bu yeni patriyarka, yeni misyonerler gibi "kolonilerdeki" kadınları küresel ekonomiye

49 Cheryl Johnson-Odim, "Common Themes, Different Contexts, Third World Women and Feminism," Third World Women and the Politics of Feminism, eds. Chandra Talpade Mohanti, Ann Russo,ve Lourdes Torres, 314–27 (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991).
50 A.g.e., 323-24

katmak için gerekli olan tutumları geliştirmek adına eğitmek için işe alınan Kuzey Amerikalı ve Avrupalı kadınların işbirliğine dayanmaktadır.[51]

Sonuç

Yeni uluslararası işbölümü ile ilgili analizim, cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadeleyi anti-kapitalist bir çerçeveye oturtmayan feminist bir politik stratejisinin sınırlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca kapitalist gelişmenin yalnızca yoksulluk, hastalık ve savaş üretmekle kalmayıp, aynı zamanda ancak proletaryanın arasında, sömürüden kurtulmuş bir toplumun gerçekleşmesini engelleyen yeni bir işbölümü yaratarak ayakta kalabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, feminist politikalar, yeni uluslararası işbölümünü ve bunun kaynaklandığı küreselleşme projesini yıkmalıdır. Bunlar, tüm dünyada, el konulmuş toprakları geri almayı, dış borçların ödenmemesini, yapısal düzenlemelerin ve toprak özelleştirmelerinin feshedilmesini isteyen feminist taban hareketlerinin politikalarıdır. Bu talepler bize, eşitlik talebimizi, ülkelerin yeniden sömürgeleştirilmesinde uluslararası sermayenin rolüne yöneltilen eleştiriden ayıramayacağımızı ve kadınların hayatta kalmak için her gün verdikleri mücadelelerin politik ve feminist mücadeleler olduğunu hatırlatmaktadır.

51 Bu projeler genellikle ya üyelerine kredi verip daha sonra Grameen Bankası gibi ödeme için ortaklaşa sorumluluk alan kredi kooperatiflerinden ya da kadınlara "gelir elde etme faaliyetleri" geliştirmeyi öğreten programlardan oluşur. Jutta Berninghausen ve Birgit Kerstan'ın Java'daki STK'ların faaliyetleriyle ilgili çalışmalarında yazdığı gibi, ikinci durumun, özgürlükçülükten daha çok savunmacı/istikrar sağlayıcı bir işleve sahip olduğu ve en iyi ihtimalle ekonomik politikaların makro düzeyinde zarar görmüş kurumsal ya da bireysel ilişkileri mikro düzeyde iyileştirmeye çalışmaktadır. (Forging New Paths: Feminist Social Methodology and Rural Women in Java [Londra: Zed Books, 1992], 253).

Savaş, Küreselleşme ve Yeniden Üretim (2000)

İlk olarak, fahiş faiz oranlarında borç vermeye can atan yabancı bankalar geldi; sonra, ödenen faizi teftiş için mâlî müfettişler geldi; sonrasında da, iskonto alan binlerce müşavir geldi. Son olarak; ülke iflasa gidip de çaresiz kaldığında, "yöneticilerin" yabancı askerî birlikler tarafından "isyankâr" halkından "kurtarılma" vakti geldi. Son bir lokma ve ülke elden gitti.

Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa.*[1]

kim mi kurtaracak seni aç insan
bize gel ekmek istiyorsan bize gel
kıvrananlara açlıktan
biz gösterelim sana yolu
biz açlar vereceğiz sana ekmeği

Bertolt Brecht, "Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz"

Afrika, Asya ve Orta Doğu'daki çatışmaların yayılmasının ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 1980'ler ve 1990'lar boyunca askerî müdahale yapma hevesinin gösterdiği üzere savaş, küre-

1 Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912,* New York: Avon Books, 1991, 126.

sel gündeme oturmuştur.[2] Bunun nedeni, tanık olduğumuz yeni kapitalist yayılmacılık aşamasının, birikim mantığına tabi kılınamayan her türlü ekonomik faaliyeti yıkmak zorunda olmasıdır ve bu süreç zorunlu olarak şiddet içeren bir süreçtir. Kolektif sermaye, dünya çapında güçlü bir direniş yaratmaksızın, denizlerden ormanlara tutun da halkın emeğine ve genetik havuzumuza kadar uzanan dünya kaynakları üzerine kendi alanını genişletemez. Dahası mevcut kapitalist krizin doğasında hiçbir dolayım mümkün değildir ve "Üçüncü Dünya" denilen yerde kalkınma planlarının savaşa yol açması bu krize içkindir[3].

Küresel ekonominin bütünleşmesi ve savaş arasındaki bağlantının genel olarak kabul görmemesi, günümüzde küreselleşmenin aslında on dokuzuncu yüzyıldaki emperyal projesine devam ederken, kendini öncelikle ekonomik bir program olarak sunmasından kaynaklanır. Küreselleşmenin ilk ve en görünür silahları; yapısal uyum programları, ticaretin serbestleşmesi, özelleştirmeler ve fikrî mülkiyet haklarıdır. "Sömürgeler"den metropollere muazzam bir zenginlik aktarımından sorumlu olan, bu politikalardır, ama bu politikalar toprakların fethedilmesini gerektirmez, bu yüzden sırf barışçıl araçlar sayesinde işlediği varsayılır.[4]

---

2 Son hesaplamalara göre, 1999'da bir şekilde savaş yapan yetmiş beş ülke vardır (Effe: La Rivista dele Librerie Feltrinelli 13 (1999); bu ülkelerin otuz üçü, Afrika'daki kırk üç ülke arasındadır. Bu, Subcomandante Marcos'un yazılarında sıklıkla dile getirdiği ve dünyanın yoksullarına karşı yürütülen "Dördüncü Dünya Savaşı"dır.

3 Kapitalizmin sınıflar arası dolayımların ortadan kalkmasını vurgulayan bu yeni aşamasının tanımı için, bkz. *Midnight Oil* (Midnight Notes Collective). Bu yazılarda çağdaş kapitalizmin atılımının, 1950'lerde ve 1960'larda sosyalist, sömürgecilik sonrası ve Keynesçi devletler tarafından kabul edilen her türlü geçim güvencesini ortadan kaldırmak olduğunu göstermek için "yeni çitlemeler" ifadesi kullanılmıştır. Bu süreçte başarılı olmak için şiddet kullanılmalıdır.

4 Yapısal uyum, küreselleşme ve neoliberalizme dair mevcut literatür, bu zenginlik aktarımından bolca bahsetmiştir. Bkz. Jeremy Brecher ve Tim Costello, *Global Villageor Global Pillage: Economic Reconstruction from the Bottom Up*, Boston: South EndPress, 1994; Walden Bello, *Dark Victory: The*

Askerî müdahaleler de genellikle "gıda yardımı" ve "insanî müdahale" ya da Latin Amerika'da "uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele" gibi hayırsever girişimler maskesi altında ortaya çıkan yeni şekiller almaktadır. Savaş ve küreselleşme arasındaki evliliğin, yani emperyalizmin bugün aldığı biçimin- görünür olmamasının bir başka nedeni, "küresel savaşların" çoğunun, mevcut tarihi medya tarafından sistematik olarak çarpıtılan, yaşanan her kriz için Afrikalıların "geri kalmışlığının," "kabileciliğinin" ve demokratik kurumlar geliştirememiş olmasının suçlandığı Afrika kıtasında gerçekleşmesidir.

Afrika, Savaş ve Yapısal Uyum

Gerçekte Afrika'daki durum, 1980'lerde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından bölgedeki çokuluslu sermayenin ilerleyişine olanak sağlamak amacıyla başlatılan yapısal uyum programlarının uygulamaya koyulması ve sürekli bir savaş halinin gelişmesi arasındaki sıkı bağı gösterir. Yapısal uyumun savaş ürettiğini ve savaşın da maruz kalan ülkeleri uluslararası sermayeye ve başta ABD, AB ve BM olmak üzere sermayenin uluslararası temsilcilerine bağımlı kılarak, yapısal uyumun görevini tamamladığını ortaya koyar. Clausewitz'in dediğini başka bir şekilde söylersek, "yapısal uyum, başka yollarla yapılan bir savaştır."

"Yapısal uyum"un savaşı tetiklemesinin çeşitli yolları vardır. Savaşı tetikleyen böyle bir program 1980'lerin başlarında, Dünya Bankası ve IMF tarafından çoğu Afrika ülkesine sözde ekonomik düzelmeyi teşvik etmek ve Afrika hükümetlerinin kalkınma projelerini finanse edebilmek adına önceki on yıl boyunca sözleşme yapmış olduğu borçları ödemesine yardım etmek için dayatılmıştır. Bu programın önerdiği reformlar arasında, (halka ait toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla

United States, Structural Adjustment and Global Poverty, Londra: Pluto Press, 1994; Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, New York: Simon and Schuster, 1994.

başlayan) toprak özelleştirmeleri, (ithal mallar için gümrük vergilerini kaldıran) ticari serbestleşme, para birimine dayalı işlemlerin deregülasyonu, kamu sektörünün daraltılması, sosyal hizmetlere aktarılan kaynakların kesilmesi, Afrika hükümetlerinden Dünya Bankası'na ve sivil toplum kuruluşlarına etkin bir şekilde ekonomik planlama transferi gerçekleştiren bir kontroller sistemi vardı.[5]

Bu ekonomik yeniden yapılanma, büyük olasılıkla üretkenliği artırmayı, verimsizliği ortadan kaldırmayı ve küresel pazarda Afrika'nın "rekabet üstünlüğü"nü artırmayı amaçlamıştı, fakat tam tersi oldu. Yeniden yapılanma uygulanmaya başlandıktan on yıl sonra, yerli ekonomiler çöktü, dış yatırımlar gerçekleştirilmedi ve çoğu Afrika ülkesinde, sömürge döneminde olduğu gibi madencilik ve Afrikalıların yeterli yiyeceği yokken küresel pazarı tıka basa dolduran ihracata yönelik tarım faaliyetleri bölgedeki tek ekonomik faaliyet olarak kaldı.

Bu genelleşmiş ekonomik iflas ortamında, kendilerini emeğin sömürülmesi yoluyla zenginleştiremeyen ve şimdi de

5 Afrika'daki yapısal uyum hakkında da geniş bir literatür mevcuttur. 1980lerin ortasından itibaren, uluslararası ve ulusal STKlar, yapısal uyum programlarının uygulanmasında önemli rol oynamıştır; yapısal olarak uyum sağlandığında artık devlet tarafından finanse edilmesi engellenen toplumsal yeniden üretim alanlarının yönetimini üstlenmişlerdir. Alex de Waal'in yazdığı gibi, "neo-liberalizm ve 'insani boyutun' savunulmasından oluşan bileşim, uluslararası STK'lar için sağlık, tarımsal büyüme ve gıda payları gibi temel hizmetlerin geniş kapsamlı dağıtımında taşeronlar olarak yeni bir rol yarattı... Genellikle, daha geniş hizmet veren STK'lar (CARE, Catholic Relief Services, Save the Children), kıtlık ya da kurumsal çöküş gibi bir kriz olduğunda kenara çekilmiştir ve kriz bittikten sonra kalmaya devam etmiştir. Başka durumlarda, STK'lar, (başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere) bakanlıklara danışmanlar yerleştirdi ve bazen de tüm hizmetler için sorumluluğu üstlenmişlerdir. Sudan'ın başkentindeki kliniklere temel ilaçların tedarik edilmesi, Uganda'nın kırsal kesimlerindeki temel sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve Tanzanya'daki bütün tüberküloz ve cüzzam hastalıklarını ortadan kaldırmaya yönelik programlar; çoğunluğu Avrupalı-Amerikalı bağışçıların fonlarını kullanan uluslararası STK'lar tarafından yönetilen "ulusal" sağlık programlarından sadece üç tanesidir (*Famine Crimes*, 53).

zenginlik biriktirmenin temel koşulu olan devlet iktidarını ele geçirmek için mücadele eden Afrikalı yönetici sınıflar arasında her yerde şiddetli bir rekabet patlak verdi. Aslında, devlet iktidarı ödeneklere ve ulusal mal varlığının ve kaynakların (toprak, altın, elmas, petrol, kereste), muhalif ya da güçsüz grupların elinde bulunan mal varlıklarının uluslararası pazarda satışına açılan kapının anahtarıdır.[6] Böylece savaş, yeni bir ticaret ekonomisinin ya da (bazılarına göre) hepsi de hem "yozlaşma"dan şikâyet eden hem de bundan çıkar sağlayan yabancı şirketlerin ve uluslararası ajansların suç ortaklığıyla gelişen bir "yağma ekonomisi"nin[7] zorunlu "yumuşak karnı" haline gelmiştir.

Dünya Bankası'nın her şeyin özelleştirilmesi yönündeki ısrarı, Rusya örneğinde olduğu gibi, devleti zayıflatmış ve bu süreci aşırı ileri götürdü. Aynı şekilde, bankacılık faaliyetlerinin ve döviz işlemlerinin (Dünya Bankası tarafından da talep edilen) deregülasyonu, 1980'lerden beri paralı orduların oluşumuna katkıda bulunarak Afrika'nın politik ekonomisinde önemli bir rolü üstlenen uyuşturucu ticaretinin yayılmasına yardımcı olmuştur.[8]

---

6 Bu güçsüz grupların yağmalanmasına iyi bir örnek; 1980lerin sonlarında Sudan hükümetinin, Bagara Araplarından yararlanan Murahaliin milislerine Dinka'daki hayvancılık sektörünün zenginliğini yağmalamak hakkını verdiği Sudan'da bulunabilir. "[Bu milislerin] saldırıları sık sık, geniş çapta ve yıkıcıydı. Saldırılar çiftlik hayvanlarını çaldı, köyleri yok etti, kuyuları zehirledi ve ayrım gözetmeksizin köylüleri öldürdü. Ele geçirilen savaş esirlerini de içermekteydi. Hayatta kalan mülteciler hayvanlarını ve diğer mallarını ucuza satmaya zorlandıkları garnizonlara kaçtılar" (de Waal, *Famine Crimes*, 94). Bu süreç hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Mark Duffield, "The Political Economy of Internal War: Asset Transfer, Complex Emergencies, and International Aid," *Warand Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies*, Joanna Macrae ve Anthony Zwi (der.) Londra: ZedBooks, 1994, 54-57.

7 Jean-Francois Bayart vd.,*The Criminalization of the State in Africa*, Oxford, UK: The International African Institute in Association with James Curry, 1999.

8 a.g.e. Phil Williams, "The Nature of Drug-Trafficking Networks," *Current History*, Nisan, 1998.

Afrika'daki savaş hâlinin bir başka nedeni, yapısal uyum programları tarafından nüfusun çoğunluğunun şiddetli bir yoksulluğa sürüklenmiş olmasıdır. Bu yoksulluk, bir yandan yıllardır toplumsal protestoların şiddetini artırırken, öte yandan milyonlarca insanı köylerini terk etmeye ve yeni geçim kaynakları bulmak üzere yurt dışına gitmeye zorladığı için bölgedeki birçok ülkenin toplumsal dokusunu parçalamış; hayatta kalma mücadelesi, yereldeki çatışmaların yönlendirilmesine ve (özellikle de gençlerden oluşan) işsizlerin savaşan taraflarca askere alınmasına zemin hazırlamıştır. Afrika'da "kabileler" ve dinî gruplar arasındaki çatışmalar (Yugoslavya'daki "etnik" çatışmalardan daha az değildir), bu süreçlere dayanır. 1980'lerin ilk yarısında ve ortalarında Nijerya'da göçmenlerin toplu sınır dışı edilmesinden ve dinî ayaklanmalardan, 1990'ların başlarında Somali'deki "kabile" savaşlarına,[9] Cezayir'de devlet ve aşırı tutucular arasındaki kanlı savaşlara ve günümüzde Afrika'daki çatışmaların arka planında Dünya Bankası'nın ve IMF'nin insan hayatını mahveden ve toplumsal dayanışma koşullarını gizlice çürüten "şartlılık ilkeleri" vardı.[10]

Örneğin son yıllarda Afrika'daki sayısız savaşta savaşmış gençlerin, yirmi yıl öncesinde okula gitmiş olabilecek, ticaretle ya da özel sektörde bir iş yoluyla hayatını kazanmayı umut edebilecek, ailesinin refahına katkıda bulunabileceği ümidiyle geleceğe bakabilecek gençler olduklarına şüphe yoktur. Benzer şekilde, birçok ülkede geniş aileler maddî güçlüklerle sıkıntıya sokulmasaydı ve milyonlarca çocuğun sokaklar dışında gidecek bir yeri ve ihtiyaçlarını karşılayacak birileri olsaydı, 1980'ler ve 1990'lardaki çocuk askerlerin ortaya çıkışı asla mümkün olmayacaktı.[11]

---

9 Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty: Impacts of the IMF and World Bank Reforms*, Londra: Zed Books, 1998 [*Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İç yüzü*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 1999].

10 Martin Stone, *The Agony of Algeria*, New York: Columbia University Press, 1997.

11 Human Rights Watch, *Africa, Slaves, Street Children and Child Soldiers* , New York: Human Rights Watch, 1995.

Savaş, yalnızca ekonomik değişimin bir sonucu olmamıştır; aynı zamanda onu üreten bir araç da olmuştur. Afrika'daki yaygın savaş modellerini ve savaş hâlinin küreselleşmeyle kesiştiği yolu göz önünde bulundurduğumuzda, iki hedef kendini gösterir. İlk olarak, savaş insanları topraklarından çıkmaya zorlar, yani üreticileri üretim araçlarından ayırır, bu da küresel emek piyasasının genişlemesinin bir koşuldur. Savaş, ihracat ürünlerinin üretimini ve ihracata dayalı tarımı destekleyerek, kapitalist tüketim için toprağı ele geçirir. Bu, özellikle Afrika'da komünal toprak mülkiyetinin hâlâ yaygın olduğu yerlerde, tarımın sermayeleştirilmesini kendi varoluş nedeni olarak gören bir kuruluş olan Dünya Bankası'nın temel hedefi olmuştur.[12] Dolayısıyla milyonlarca mültecinin ve kıtlık kurbanının tatmin olmayı düşünmeden yaşadıkları yerleri terk ettiğini görmek bugünlerde oldukça zordur; sürecin kesinlikle bu tür göçler sayesinde işlediğini gören Dünya Bankası yetkilileri ve tarım şirketleri hayata döndüren budur.

Savaş ayrıca, toprağı yeniden şekillendirerek ve direnişe zemin sunan sosyal ağları bozarak, halkın "piyasa refromları"na karşı çıkışını baltalar. Burada (günümüz Afrika'sında sık görülen) IMF karşıtı gösteri ve toplumsal çatışma arasındaki ilişki önemlidir.[13] Bu ilişki belki de en çok, sömürge karşıtı mücadelenin altın çağından beri binlerce gencin en şiddetli ve yaygın gösterilerle başkent sokaklarını birkaç günlüğüne ele geçirdiği 1988 yılındaki IMF karşıtı ayaklanmaya dayanan hükümet karşıtı İslamî köktenciliğin yükseldiği Cezayir'de göze çarpmıştır.[14]

12 Dünya Bankasının Afrika'da tarımın sermayeleştirilmesini destekleyen politikalarına dair bir analiz için bkz. George Caffentzis, "The Fundamental Implications of the Debt Crisis for Social reproduction in Africa," *Paying the Price: Women and the Politics of International Economic Strategy*, Mariarosa Dalla Costa ve Giovanna Franca Dalla Costa (der.) 15–41, Londra: Zed Books, 1995.

13 SilviaFederici, "TheDebtCrisis, Africa, andthe New Enclosures," *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973–1992*, Midnight Notes, 303–17, New York: Autonomedia, 1992.

14 Hükümet ve İslamî köktenciler arasındaki gerçek savaş, hükümetin 1992'nin başlarında köktencilerin seçim kazanımlarını tanımayı reddet-

1. Genellikle yerel mücadeleleri değerlendiren ve onları küresel çatışmalara çeviren dış müdahale, bu bağlamda önemli bir rol oynamıştır. Bu, genellikle Reagan Hükümeti'nin Sudan ve Somali yönetimlerine ve Angola'nın Kurtuluşu için Ulusal Birlik'ine (UNITA) verdiği destek gibi, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan ve "jeopolitika" ve Soğuk Savaş prizmasıyla okunan askerî müdahalelerinde bile görülebilir. Hem Sudan'daki hem de Somali'deki yapısal uyum programları, bu iki ülkenin de Amerikan ordusunun yardım yaptığı başlıca ülkeler arasında olduğu 1980'lerin başından beri yapım aşamasındaydı. ABD Askerî yardımı Sudan'da Neimeri rejiminin kontrolünü, en sonunda onu görevini bırakmaya zorlayacak olan 1985'teki ayaklanmayı engelleyemediği halde, IMF tarafından talep edilen kesintilere karşı çıkan güçlerin koalisyonu karşısında güçlendirdi. Somali'de Amerikan askerî yardımı, Siad Barre'ın Isaaklar'a saldırmasını destekledi, ki Sias Barre, son on yılı aşkın bir süredir Afrikalı göçmen çobanlara karşı devam eden savaşta ulusal ve uluslararası ajanslar tarafından ücretlendirilmişti.[15] Angola'da da, UNITA'ya yapılan Amerikan askerî yardımı, hükümeti yalnızca sosyalizmden ve Kübalı birliklerin yardımından vazgeçmeye zorlamakla kalmadı, aynı za-

---

mesiyle başladı. Çatışmanın kökleri hükümetin 1988'deki IMF karşıtı ayaklanmalara verdiği sert tepkide aranmalıdır. Bkz. Martin Stone, *The Agony of Algeria*, New York: Columbia University Press, 1997.

15 1987'de Oxfam, Güney Sudan'daki göçebe çobanlara yardım edilmesi talebine bir Avrupa Komisyonu yetkilisinin daha sonra gerçekleşen bir kehanetle karşılık verdiğini bildirdi: "Komisyon yetkilisinin görüşüne göre, çoban hayatı, tüm bölgede ölmeye ve yok olmaya yüz tutmuştur." Oxfam, bu konudaki yorumuna şöyle devam etmiştir: "USAID, UNICEF ve EEC'nin kısa süre önce Güney'deki göçebe çobanlara dair benzer görüşler, yani göçebe çobanlığın modasının geçtiğini ve yirmi yıl içinde zaten yok olacağını belirtmesini dikkate almak önemlidir" (David Keene ve Ken Wilson, "Engaging with Violence: A Reassessment of Relief in Wartime," *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies*, Joanna Macrae ve Anthony Zwi (der.) Londra: ZedBooks, 1994, 214; Africa Watch Report, *Somalia: A Government at War with Its People*, New York: Human Rights Watch, 1990.

manda IMF'yle müzakere yapmaya zorladı ve şüphesiz ki ülkedeki faal petrol şirketlerinin pazarlık gücünü kuvvetlendirdi.[16]

Görünmez Savaş Olarak Gıda Yardımı

Birçok durumda, silahların yapamadığı şeyi, mültecilere ve savaşın yarattığı kıtlığın kurbanlarına Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan "gıda yardımı" aracılığıyla ulaşılabildi. Genelde (Sudan, Etiyopya ve Angola'da olduğu gibi) çatışmanın iki tarafına da yapılan gıda yardımı, günümüzün yeni sömürgeci savaş makinesinin ve yarattığı savaş ekonomisinin temel bir unsuru haline gelmiştir. Öncelikle, Kızıl Haç haricindeki diğer uluslararası örgütlenmelere bağış sağlamak adına çatışma bölgelerine müdahale etme hakkı talebinde bulunma yetkisi vermiştir (1988'de Birleşmiş Milletler bağışçıların yardım dağıtma hakkını savunan bir önergeyi onayladı).[17] 1992-1993'te Somali'deki ABD/BM askerî müdahalesi ("Operation Restore Hope") bu önerge temelinde meşrulaştırılmıştır.

Fakat "gıda yardımı" çatışma bölgelerine askerî birlikler eşliğinde gelmediğinde bile, daima politik ya da askerî bir müdahale şeklidir; çarpışan orduları (genellikle sivil nüfustan daha fazla) besleyerek savaşı uzattığı için, askerî stratejileri şekillendirir ve daha güçlü tarafın (gıda dağıtımlarından avantaj elde edecek donanıma sahip olan tarafın) kazanmasına yardım eder.[18] "Gıda yardımları" sayesinde 1980'lerde Sudan ve

16 David Sogge, "Angola: Surviving agains tRollback and Petrodollars," *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies*, Joanna Macrae ve Anthony Zwi (der.) Londra: ZedBooks, 1994, 105.

17 Macrae ve Zwi, *War and Hunger*, 11–12. Alex de Waal'in yazdığı üzere "savaş bölgesine erişim hakkında müzakere edilen ilk antlaşma Sudan'daki Nisan 1989 tarihli Operation Lifeline'anlaşmasıydı... Bunu 1991-1992'de 'geçiş koşulu' kavramı çerçevesinde yürütülen harekâtlar takip etti; örneğin, UNHCR, UNICEF ve WFP'nin ayrım gözetmeden mültecilere, yerinden edilen halka ve yoksul sakinlere yardım ettiği Doğu Etiyopya'da. Geçiş koşulu, yaklaşımı eski Yugoslavya'da daha da geliştirildi" (*Famine Crimes*, 69).

18 Duffield, "The Political Economy of Internal War," 60–63.

Etiyopya'da gerçekleşen tam da budur; ABD, BM ve (CARE gibi) sivil toplum örgütleri, "gıda yardımı" sağlayarak bu ülkelerdeki savaşlarda asıl kahramanlar haline gelmiştir.[19]

Ayrıca sivil toplum örgütlerinin ihtiyaçları doğrultusunda örgütlenen yemek merkezlerinin kurulmasıyla birlikte, gıda yardımı, kırsal toplulukların yerlerinden edilmesine ve yeniden yerleştirilmesine katkı sunar. Buna ek olarak, gıda yardımı, yerel piyasa için üretilen ürünlerin fiyatlarını düşürerek yerel tarımı baltalar; büyük miktarda gıda maddesine el koyma, bunları yerel ve uluslararası piyasada satma beklentisi, özellikle aşırı yoksullaşmış ülkelerde bir savaş ekonomisi yaratarak çatışma için yeni bir motivasyon sağladığı için, gıda yardımı yeni bir savaş nedeni oluşturur.[20]

---

19 Yardım sağlayan kuruluşların askerî öncülere dönüşümüne dair en çarpıcı örneklerden biri, 1980lerde Etiyopya hükümetinin Eritre Halk Kurtuluş Cephesi (EPLF) ve Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF)'ne karşı savaşında ABD ve BM tarafından verilen destektir. 1984-85'teki ünlü "We are the Children" kıtlığı, o zamanlar iddia edildiği gibi kuraklıktan, nüfus patlamasından ya da toprakların verimsiz olmasından kaynaklanmamıştı. Bunun gerçek nedeni Etiyopya hükümetinin EPLF ve TPLF'ye karşı yönelttiği çok sayıdaki saldırının yanı sıra yüz binlerce insanı ülkenin kuzeyinden güneyine zorla göç ettiren (bu sürede on beş bin insanın öldüğü) yeniden iskân programıydı. ABD, BM ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından sağlanan ve 1985-88 yılları arasında yaklaşık üç milyar dolar tutarındaki gıda yardımı, Etiyopya hükümetinin savaş politikasının sürdürülmesi için olduğu kadar yeniden iskân entrikasının devamı için de gerekliydi. ABD, BM ve sivil toplum örgütleri personeliyle Etiyopya hükümeti arasındaki işbirliği ve suç ortaklığı öylesine kapsamlıydı ki; kıtlığın nedenlerini gizlediler, askere yapılan gıda yardımının (yardımın en fazla %15'i sivillere yapıldı, geri kalanı askere yapıldı) dikkatleri başka yöne çekmesinin üstünü örttüler, yeniden iskân entrikasının insanlara verdiği zararı gizli tuttular, "kıtlık yaşanan bölgelere erişim elde etmek için" Etiyopya ordusuyla beraber oldular ve üstüne üstlük EPLF veya TPLF toprağı geri aldığında, kendilerinin insani çabalarına engel olunduğu hususunda yüksek sesle şikâyetçi oldular! African Rights'taki yönetici yardımcılarından Alex de Waal, hakkında rapor hazırladığı olayları doğrudan yaşadığından, bize bu saçmalığın bütün ayrıntılarıyla, ufuk açıcı bir açıklamasını yapmıştır ve bu oldukça değerlidir (*Famine Crimes*, 115–27).

20 Duffield, "The Political Economy of Internal War."

Gıda yardımı, aslına bakılırsa etkileri itibariyle öylesine tartışmaya açık ve halkın geçimini güvence altına alma becerisi konusunda da o kadar şaibeliydi ki (aksi olsaydı tarım aletlerinin ve tohumların dağıtımı ve hepsinden önemlisi düşmanlıkların sona erdirilmesinde daha çok işe yarardı), bu inisiyatifin gerçek amacının, Dünya Bankası reformunun merkezine oturan ve Afrika ülkelerinin küresel ekonomiyle "bütünleşmesi"nin koşulları olan geçimlik tarımı yavaş yavaş ortadan kaldırmak ve ithal gıdalara uzun süreli bağımlılık yaratmak olup olmadığı sorulmalıydı. Bu soru; "gıda yardımı"nın, eski sömürgeci dünyada pek çok gösterinin ve araştırmanın konusu haline geldiği 1960'lardan bu yana, çok bilinen olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda daha da meşrudur. O zamandan beri, "insanlara yiyecek vererek değil, kendilerini besleyebilecekleri aletler sağlayarak yardım edersiniz" ve kıtlık koşulları altında bile insanların yaşamlarını sürdürmek için en çok ihtiyacı olan şeyin çiftçilik yapma kabiliyetinin korunması olduğu şeklindeki görüşler, açıkça kabul edilen görüşlerdir. Afrika'da savaşla ilgili harekâtta "gıda yardımı" görüntüsü altında aslında toprağın ve tarımın ticarileşmesi ve Afrika gıda piyasasının uluslararası tarım endüstrisi tarafından ele geçirilmesi gibi temel amaçların yattığını varsaymazsak, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın bu dersi nasıl unutmuş olabileceği açıklanamaz.

Yabancı sivil toplum örgütleri ve yardım kuruluşlarına dayalı "yardım harekatları"nın, çatışma ve kıtlık kurbanlarını daha da marjinalleştirdiği de belirtilmelidir. Uluslararası medyada bazı sivil toplum örgütlerince, daima kendilerine bakmaktan bile aciz, çaresiz insanlar olarak sergileniyorken, bu kurbanların yardım faaliyetlerini denetleme hakkı engellenmiştir. Aslında, Joanna Macrae ve Anthony Zwi'nin ifadesine göre, tanınan tek hak, görülmüş olduğu üzere, "bağışçıların" yardım dağıtmak adına askerî müdahale çağrısı için (1992-1993'te Somali'de) kullandıkları hak olmuştur.[21]

21 Macrae ve Zwi, *War and Hunger*.

Mozambik: Çağdaş Savaşın Bir Paradigma Örneği

Önce savaşın, sonra da insanî yardımın bir ülkeyi yeniden sömürgeleştirmek, onu piyasaya ve ekonomik ve politik bağımlılığa karşı direncini kırmak için nasıl kullanılabildiği, en iyi Mozambik örneğinde görülür.[22] Aslında, Güney Afrika ve ABD'nin ırkçı temsilcisi Renamo'nun (Mozambik Ulusal Direnişi Partisi'nin) neredeyse bir on yıl (1981-1990) bu ülkeye açtığı savaş, günümüzdeki yeni küreselleşme savaşlarının tüm temel öğelerini içerir:

i. Bir yeniden üretim krizine neden olmak ve ekonomik ve politik tabiyeti dayatmak için ülkenin fiziksel ve toplumsal (yeniden) üretim altyapısının yıkılışı.

Renamo, buna iki yolla başarmıştır: (a) halkı yaşadığı yeri terk etmeye ve ilticaya zorlamak için (1 milyondan fazla insan bu savaşta öldürüldü), nüfusa karşı sistemli terör kullanma (katliamlar, köleleştirme, dehşet veren sakatlayıcı eziyetler); (b) yolların, köprülerin, hastanelerin, okulların yıkılması ve hepsinden önemlisi bütün tarımsal etkinliklerin ve zenginliklerin, yani çiftçi nüfusun temel geçim kaynaklarının yok edilmesi. Mozambik örneği; mayın kullanımının başlamasıyla, halkın çiftçilik yapmasının imkânsız hale getirilmesiyle ve dış yardımı gerektiren bir kıtlık durumunun yaratılmasıyla birlikte, "düşük yoğunluklu savaş"ın stratejik önemini gösterir.

ii. Ekonomik şartlara uygunluk sağlamak, uzun vadeli gıda bağımlılığı yaratmak ve bir ülkenin ekonomik ve politik geleceğini idare etme yetisini gizliden yok etmek için toprağından göç etmeye zorlanmış insanlara ve kıtlık kurbanlarına yapılan "gıda yardımı"nın kullanımı. Unutulmamalıdır ki gıda yardımı, ABD tarım şirketlerini önce büyük miktarda ihtiyaç fazlasından kurtararak, sonra da "yardım edilen" ülkenin ithal gıda bağımlılığından çıkar sağlayarak, iki kat kâr elde etmesine yol açmış ve Amerikan tarım ticaretinde büyük bir artış yaşanmıştır.

22 Hanlon, *Mozambique and Peace Without Profit: How the IMF Blocks Rebuilding in Mozambique*,Oxford: James Currey, 1996.

iii. Karar alma süreçlerinin devletten uluslararası örgütlenmelere ve sivil toplum örgütlerine devredilmesi. Bu, Mozambik'in politik egemenliğine yapılan öyle bir saldırıydı ki, Mozambik bir kez yardım istemek zorunda bırakıldığında, toprağının herhangi bir noktasına girme ve istedikleri yerlerde halka doğrudan gıda dağıtma hakları dâhil olmak üzere, yardım harekâtı yönetimindeki sivil toplum örgütlerine izin verilmesi gerektiğini de kabul etmek zorunda kaldı. Joseph Hanlon'ın *Mozambique: Who Calls the Shots?* adlı eserinde belirttiği üzere, hükümet, sivil toplum örgütlerinin politikalarına, hatta World Vision gibi sağ eğilimli sivil toplum kuruluşlarının yardım dağıtma işini politik ve dini propaganda için kullanmasına veya CIA'yla işbirliği yaptığından şüphelenilen CARE gibi sivil toplum kuruluşlarına bile karşı çıkamamıştı.

iv. Renamo'yla "mutabakat" ve iktidar paylaşımı gibi mümkün olmayan ve kalıcı bir istikrarsızlaştırma potansiyeli yaratan barış koşullarının zorla dayatılması. Renamo, Mozambik hükümetinin ve halkının en büyük düşmanıdır; birçok zulümden ve bir milyondan fazla insanı katletmekten sorumludur. Şimdi alay edercesine ve geniş çapta Haiti'den Güney Afrika'ya kadar pek çok ülkede "barış koşulu" olarak dayatılan bu "mutabakat" politikası, genel çatışma durumundaki her iki tarafı da destekleme uygulamasının politik eşdeğeridir ve "Üçüncü Dünya" halklarının asla barış içinde olma ve kendilerini düşmanlarından koruma haklarının olmaması gerektiğini beyan etmesi nedeniyle, yeniden sömürgeleştirme hamlesinin en etkili ifadelerinden biridir. Ayrıca, her ülkenin aynı haklara sahip olmayacağını bildirir, çünkü ABD veya herhangi bir AB ülkesi böylesi kötü bir teklifi kabul etmeyi aklından bile geçirmeyecektir.

Sonuç: Afrika'dan Yugoslavya ve Ötesine

Mozambik örneği tek örnek değildir. Pratikte pek çok Afrika ülkesi, yalnızca ABD destekli aktörler ve sivil toplum örgütleri tarafından yönetilmektedir. Altyapının yıkılışı, piyasa

reformlarının dayatılması, tehlikeli ve "uzlaşmaz" düşmanlarla mutabakata zorlanma, istikrarsızlaştırma silsilesi, farklı dereceler ve birleşimlerle günümüzde Afrika'nın her yerinde mevcuttur, bu yüzden şu an politik varlıkları sorgulanan Angola ve Sudan gibi bazı ülkeler, kalıcı bir olağanüstü hal içindedir.

Bu, Afrika halklarının küreselleşmeye karşı direnişinin kontrol altına alınması, tıpkı 1980'ler boyunca ABD ordusunun askeri müdahalesinin yönetimine açılmış olan Orta Amerika'da (El Salvador, Nikaragua, Guatemala, Panama) yapıldığı gibi, finansal ve askerî savaşın bu birleşimi yoluyla sağlanmaktadır.

Aradaki fark şudur: Afrika'da, ABD/Birleşmiş Milletler'in askeri birlik gönderme hakkı, genelde "barışı koruma," "barış sağlama" ve "insani müdahale" adına meşrulaştırılmıştır, çünkü muhtemelen başka türlü bir müdahale, örneğin (Panama ve Grenada'da uygulanan) deniz kuvvetleri çıkarması uluslararası toplum tarafından kabul edilmeyecekti. Ama bu müdahaleler, sömürgeciliğin yeni yüzleridir ve yalnızca Afrika'ya özgü değildir. Bu, toprak mülkiyeti kazanmaktan ziyade, politikaları ve kaynakları kontrol etmeyi amaçlayan bir sömürgeciliktir. Politik terimlerle ifade edilirse, "hayırsever," "insanî," "serbest" bir sömürgeciliktir ve "yönetim"den ziyade "yönetişim"i hedefler, çünkü "yönetim" belli bir kurumsal ve ekonomik düzeneğe bağlı kalmayı kapsar, oysa modern zamanların serbest girişimci emperyalizmi, her zaman kendi ihtiyaçlarına en uygun kurumsal düzeneği, ekonomik biçimleri ve yerleri seçme özgürlüğünü korumak ister.[23] Ancak, günümüzde "gıda yardımı" dağıtım-

23 Bu, Kevin Bales tarafından tartışılan "yeni kölelik" durumuna benzerdir. Bales'e göre Tayland ve Brezilya'daki çağdaş köle sahipleri kölelerinin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmakta ve böylece, köleler köle sahiplerine kâr getirmediğinde "elden çıkarılabilmektedir" *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*, Berkeley: University of California Press, 1999 [*Kullanıp Atılanlar: Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*, Çev. Pınar Öğünç. İstanbul: Çitlembik Yayınevi, 2002].

ları ve askerî müdahaleler arasındaki kuvvetli bağ içeren ilişkinin gösterdiği üzere, askerler ve tüccarlar, eski sömürgecilikteki gibi ayrı düşmezler.

Peki bu senaryonun savaş karşıtı hareket için önemi nedir?

Öncelikle, ekonomik ve askerî savaşın iç içe geçtiği ve sırasıyla yapısal uyuma-çatışmaya-müdahaleye maruz kalan uyum sonrası Afrika'daki durumun, önümüzdeki yıllarda dünyanın her yerinde tekrar tekrar üretilmesi beklentisinde olabiliriz. Ayrıca, küreselleşme sürecini kabul ettirmeye çalışan kurumlar ve güçler, önlerinde, tıpkı Afrika komünalizmi gibi "özel girişim"i engelleyen devlete ait endüstriyi ve sosyalizmin diğer kalıntılarını buldukları için, eski sosyalist ülkelerde daha fazla savaş görebiliriz.

Bu bağlamda, devlet sosyalizminin yerine liberalleşme ve serbest piyasa geçtikçe ve NATO'nun Doğu'ya ilerlemesi bölge için "güvenlik çerçevesi" sağladıkça, NATO'nun Yugoslavya'ya karşı savaşı, (Bosna'dakinden sonra) ileride neler yaşanacağına dair ilk örnektir. NATO'nun Yugoslavya'daki "insanî müdahale"si ve Afrika'daki "insanî müdahale" arasındaki ilişki öyle yakındır ki, çağdaş savaş makinesinin kara birlikleri olan yardım elemanları, Afrika'dan, uluslararası örgütlerin gözünde Afrikalıların ve Avrupalıların yaşamlarının, mültecilere sağlanan kaynakların niteliği ve niceliğiyle ölçülmüş göreli değerini belirleme fırsatını buldukları Kosova'ya getirilmişlerdir.

Karşılaştığımız durumun on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki ve yirminci yüzyılın başlarındaki sömürgecilikten oldukça farklı olduğunu da görebiliriz. O günlerdeki sömürgeci güçler, toprak temelli tanımlanan toplumsal, politik ve altyapısal düzenlemelere bağlı ve bu düzenlemelerden sorumlu idi. Böylece, uzaktan milyonlarca insanı öldürebilmiş olan gambot ve makineli tüfek sömürgeciliği döneminde katliamların, kıtlıkların ve diğer toplu ölüm türlerinin sorumluluğu kime ait her zaman belirlenebilirdi. Örneğin; Belçika Kralı Leopold'un Kongo'daki milyonlarca kişinin ölümünden şahsen sorumlu

olduğunu biliyoruz.[24] Buna karşın, günümüzde her yıl milyonlarca Afrikalı, yapısal uyumun sonuçları nedeniyle ölüyor, fakat kimse bundan sorumlu tutulmuyor. Aksine, Afrika'daki ölümlerin toplumsal nedenleri, gün geçtikçe kapitalist piyasanın "gizli el"i kadar görünmez oluyor.[25]

Sonuç olarak, tek başımıza ne bombalamalara karşı seferber olabileceğimizin ne de bombardımanın durmasını ve "barış" çağrısı talep edebileceğimizin farkına varmak gerekir. Irak'taki savaş sonrası senaryodan da bildiğimiz üzere, bir ülkenin altyapısının yok edilmesi bombalardan daha fazla ölüm getirir. Öğrenmemiz gereken şey ölümün, açlığın, hastalığın ve yıkımın dünya ölçeğinde birçok insan için bu günlerde gündelik bir gerçeklik olduğudur. Dahası, günümüz dünyasında en kapsamlı program olan ve (Afrika Büyüme ve Fırsatlar Kanunu dâhil olmak üzere) her türlü biçiminde kapitalizmin ve sömürgeciliğin modern yüzünü yansıtan yapısal uyum, bir savaştır. Dolayısıyla eğer savaş ve bünyesinde barındırdığı emperyalist proje bir son bulacaksa; savaş karşıtı hareket programı, her türlü yapısal uyumun tasfiyesini, daha da önemlisi bundan böyle kapitalist birikim mantığına oturtulmayacak bir dünyanın kuruluşunu kapsamalıdır.

24 Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost*, Boston: Houghton Mifflin Co., 1998.

25 Walton ve Seddon, *Free Markets*.

Kadınlar, Küreselleşme ve Uluslararası Kadın Hareketi (2001)

Bir zamanlar evlerinin dikili olduğu yerdeki yıkıntılar arasından çocuklarını kapıveren, ya da mülteci kamplarındaki çadırların altında yaşamlarını canlandırmaya çabalayan, ya da iş atölyelerinde, genelevlerde ve yabancı ülkelerde ev işçisi olarak çalışan kadınların görüntüleri yıllarca haber bültenlerinin ana unsuru olmuştur. İstatistikî hesaplar, bu görüntülerle gösterilen mağduriyeti destekliyor, öyle ki "yoksulluğun kadınlaşması" sosyolojik bir metin kategorisine dönüşmüştür. Dahası, kadınların yaşam koşullarının böylesine ciddi boyutlarda bozulmasını harekete geçiren ve ironik biçimde Birleşmiş Milletler'in kadının statüsünü yükseltme kampanyasıyla örtüşen[1] etmenler, Amerika Birleşik Devletleri'nde, hatta feminist çevrelerde bile iyi anlaşılmamak-

1 Burada, kadınların özgürleşmesi adına Kadınlar Üzerine Küresel Konferanslar'ın 5 tanesi ve Women's Decade (1976–1985) dâhil olmak üzere BM destekli etkinliklere atıfta bulunuyorum. Daha fazla bilgi için bkz: United Nations, *From Nairobi to Beijing*, New York: United Nations, 1995; *The World's Women 1995: Trends and Statistics*, New York: United Nations, 1995; *The United Nations and the Advancement of Women: 1945–1996*, New York: United Nations, 1996; Mary K. Meyer ve Elizabeth Prugl (der.) *Gender Politics in Global Governance*, Boulder: Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1999.

tadır. Feminist sosyologlar, bütün dünyadaki kadınların, ülkelerinin "küresel ekonomiye bütünleşmesi" adına "orantısız ücret"e katlandığı konusunda artık hemfikir. Fakat durumun neden böyle olduğu tartışılmıyor ya da küreselleşmeye öncülük eden uluslararası aktörlerin ataerkil yanlılığına atfediliyor. Dolayısıyla bazı feminist örgütlenmeler, küresel kalkınmayı etkilemek ve Dünya Bankası gibi iktisadi aktörleri "toplumsal cinsiyete daha duyarlı"[2] kılmak için, "kurumlar aracılığıyla yeni bir ilerleme" önermiştir. Diğerleriyse, hükümetlerin Birleşmiş Milletler'in önerilerini yerine getirmesini sağlamak için baskı kurmaya başlamış, onları en iyi stratejinin "katılım" olduğuna ikna etmiştir.

Oysa küreselleşme, kadınların ihtiyaçlarından habersiz erkek egemen aktörler tarafından yönetildiği için değil, ulaşılması istenen hedefler yüzünden kadınlar açısından özellikle yıkıcıdır.

Küreselleşme, emek ve doğal kaynaklar üzerindeki bütün kontrolü kolektif sermayeye vermeyi hedefler. Bu yüzden, işçileri daha yoğun sömürüye karşı direnmelerini sağlayabilecek her türlü geçim aracından mülksüzleştirmesi gerekir. Durum böyleyken, küreselleşme toplumsal yeniden üretimin maddi koşullarına ve pek çok ülkede yeniden üretim işini yapan asıl öznelere yani kadınlara sistematik olarak saldırmadan başarılı olamaz. Kadınlar, küreselleşme tarafından mücadele edilmesi beklenen iki temel suçla suçlandıkları için, ayrıca kurban edilmektedir. Bu kadınlar, yürüttükleri mücadeleler sayesinde kapitalizmin başarıyla kurduğu cinsel hiyerarşilere meydan okuyarak ve iş gücünün yeniden üretimine olan yatırımı artırması için ulus devlete baskı uygulayarak, çocuklarının ve bulundukları toplumun emeğine "değer biçilmesi"ne en çok katkıda bulunan kadınlardır.[3] Ayrıca, toprak,

2 Christa Wichterich, *The Globalized Woman: Reports from a Future of Inequality*, Londra: Zed Books, 2000; Marilyn Porter ve Ellen Judd (der.) *Feminists Doing Development: A Practical Critique*, Londra: Zed Books, 1999.

3 Örneğin bkz. 1960'lı yıllarda ABD'de refah yardımı alan annelerin mücadelesine bakınız. Bu mücadele kadınlar ve devlet arasında, yeniden üretim üzerine ilk müzakere alanıdır. Bu mücadele sayesinde AFDC'deki kadınlar refah yardımını ilk kez "ev içi emek için ücrete" dönüştürebilmişlerdir. Bkz.

su, orman gibi doğal kaynakların kapitalist olmayan kullanımının ve geçimlik tarımın başlıca destekçisidirler; bu nedenle, hem "doğa"nın tamamen ticarileştirilmesinin hem de artık yok olmak üzere olan ortak alanların yıkılmasının önünde dururlar.[4]

Yapısal uyum, ticaretin serbestleşmesi, düşük yoğunluklu savaş gibi bütün kapitalist biçimleriyle küreselleşmenin özünde, kadınlara karşı bir savaş, özellikle "Üçüncü Dünya"daki kadınlar için yıkıcı olan bir savaş olmasının nedeni budur. Ama küreselleşme, "ileri" kapitalist ülkeler de dâhil olmak üzere, dünyanın her bölgesindeki proleter kadınların geçimine ve otonomisine yavaş yavaş ve sinsice zarar verir. Buradan yola çıkarsak, kadınların ekonomik ve toplumsal koşullarının, kapitalist küreselleşmeye karşı mücadele etmeden ve başta Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) örgütü olmak üzere sermayenin küresel genişlemesini sürdüren aktörlerin ve programların meşruiyetini ortadan kaldırmadan düzeltilemeyeceği sonucuna varırız. Tersi durumda, bu aktörleri "toplumsal olarak cinsiyetleştirmek" yoluyla kadınları "güçlendirmeye" yönelen her girişim, başarısızlığa mahkûm olmakla kalmaz, aynı zamanda kadınların neoliberal gündeme karşı durduğu ve kapitalist olmayan bir alternatif oluşturma mücadelelerine bu aktörler tarafından el konulmasını sağlayarak gizemlileştirici bir etki yaratmaya da mahkûm olur.[5]

Milwaukee County Welfare Rights Organization, *Welfare Mothers Speak Out*.

4 Kadınların ormanların yok edilmesine ve doğanın metalaştırılmasına karşı mücadeleleri için bkz. Filomina Chioma Steady, *Women and Children First: Environment, Poverty, and Sustainable Development*, Rochester, VT: Schenkman Books, 1993; Vandana Shiva, *Close to Home: Women Reconnect Ecology, Health and Development Worldwide*, Philadelphia: New Society Publishers, 1994; Radha Kumar, *The History of Doing: An Illustrated Account of Movements for Women's Rights and Feminism in India 1800–1990*, Londra: Verso, 1997; Yayori Matsui, *Women in the New Asia: From Pain to Power*, Londra: Zed Books, 1999.

5 STK'ların eleştirisi sonucunda Dünya Bankası'nın "toplumsal cinsiyete ilgisinin" nasıl arttığına dair bkz. Josette L. Murphy, *Gender Issues in World Bank Lending*, Washington, DC: The World Bank, 1995.

Küreselleşme: Yeniden Üretime Bir Saldırı

Küreselleşmenin neden kadınlara karşı bir savaş olduğunu anlamak için, bu süreci "politik" olarak, yani küresel emek piyasasının genişletilmesine yönelik araçlarla işçilerin "işi reddetmesi"ni engellemeyi amaçlayan bir strateji olarak. Küreselleşme, sömürgecilik karşıtı hareketlerle başlayıp 1960'lar ve 70'ler boyunca Black Power (Siyahîlerin Gücü), Blue Collar (Mavi Yakalılar) ve Feminist Hareketlerle devam eden ve yalnızca tarihsel kâr krizine değil gerçek bir toplumsal ve kültürel devrime de yol açarak uluslararası ve cinsiyete dayalı işbölümüne meydan okuyan mücadele döngüsüne verilen bir yanıttır. Kadınların erkeğe bağımlılığa karşı, ev işinin iş olarak tanınması için, ırkçı ve cinsel hiyerarşilere karşı yürüttükleri mücadeleler, bu krizin bir kilit noktası olmuştur. Dolayısıyla, küreselleşmeyle bağlantılı bütün programların, öncelikle kadınları hedef almış olması bir tesadüf değildir.

Örneğin yapısal uyum programları, ekonomik düzelmenin bir aracı olarak desteklenmiş olmasına rağmen, kadınların geçim olanaklarını yıkıma uğratmış, ailelerini ve kendilerini yeniden üretmelerini imkânsız hale getirmiştir. Yapısal uyum programlarının temel amaçlarından birisi, tarımın "modernleştirilmesi," yani ticari ve ihracat temelinde tarımın yeniden düzenlenmesidir. Bu, ihracata yönelik ürün yetiştirmek için daha fazla toprak ayrılması ve dünyanın asıl geçimlik çiftçileri olan kadınların pek çoğunun yerinden edilmesi anlamına gelir. Kadınlar, kamu sektöründe sosyal hizmetlerin ve kamu istihdamının tahribatıyla sonuçlanan kısıtlama nedeniyle de yerlerinden edilmişlerdir. Kamu sektöründeki kadınlar, sadece işten ilk çıkarılan kişiler oldukları için değil, aynı zamanda onlar için ölümle yaşam arasındaki fark demek olan sağlık hizmetlerine ve çocuk bakımına erişmekten mahrum bırakıldıkları için de en ağır bedeli ödemişlerdir.[6]

6 Meredith Thurshen (der.) *Women and Health in Africa,* Trenton, NJ: Africa World Press, 1991; Folasode Iyun, "The Impact of Structural Adjustment

Ayrıca iş atölyelerini dünya ölçeğinde yayan ve genç kadınların emeğiyle beslenen "küresel montaj hatları"nın yaratılması, kadınlar ve yeniden üretim üzerindeki bu savaşın bir parçasıdır. Kuşkusuz küresel piyasa için endüstriyel iş yapmak, bazı kadınlar açısından daha fazla otonominin bir olanağı olabilir.[7] Fakat gerçek olsa bile, bu otonomi, kadınların Serbest İhracat Bölgeleri'nde saatlerce riskli koşullarda çalışarak, bedelini kendi sağlıklarıyla ve bir aile kurmama ihtimaliyle ödedikleri bir otonomidir. Bu endüstriyel bölgelerde çalışmanın genç kadınlar için evliliğe giden yolda iyi bir geçici bir çözüm olabileceğini düşünmek, bir yanılsamadır. Bu kadınları çoğu, hayatlarını hapishane gibi fabrikalarda harcayarak tüketir ve hatta işi bırakanlar bedenlerinin zaten zarar gördüğünü anlar. Kolombiya ya da Kenya'da çiçek endüstrisinde çalışan, tütsüleme işlemine ya da haşere ilaçlarına sürekli maruz kalmaktan dolayı birkaç yıl sonra hatta aylar sonra kör olan ya da ölümcül hastalıklara yakalanan genç kadınların durumunu düşünelim.[8]

Uluslararası aktörlerin kadınlara karşı açtığı savaşın kanıtı, özellikle Güney'de birçok kadının yaşadıkları ülkeyi terk etmek ve genellikle bulabildikleri tek iş olan ev işlerinde çalışmak üzere Kuzey'e göç etmeye zorlanmış oldukları gerçeğidir. Aslında, aslında Güneyli kadınların günümüzde Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk ve yaşlı bakım işinde çalışması, bazıları tarafından "küresel annelik" ve "küresel bakım" olarak tanımlanan bir olgudur.[9]

Yeni dünya ekonomisi kendini güçlendirmek için, devletlerin toplumsal yeniden üretim sürecine fazla yatırım yapmamasına

---

on Maternal and Child Health in Nigeria," *Women Pay the Price: Structural Adjustment in Africa and the Caribbean*, Gloria T. Emeagwali (der.) Trenton: Africa World Press, 1995.

7 Susan Joekes, *Trade Related Employment for Women in Industry and Services in Developing Countries*, Geneva: UNRISD, 1995.

8 Wichterich, *Globalized Woman*, 1–35.

9 Arlie Hochschild, "Global Care Chains and Emotional Surplus Value, " *Global Capitalism*, Will Hutton ve Anthony Giddens (der.) New York: The New Press, 2000.

bel bağlar. Yeni küresel ekonominin kârlılığı açısından emek maliyetini kısmak o kadar önemlidir ki, borçlandırma ve uyum programlarının yetmediği yerde bu görevi savaş tamamlamıştır. Başka bir yazımda, son yıllarda Afrika kıtasında, yerel çatışmaları alevlendiren ve yerel elitler için yağma ve talan dışında hiçbir birikim yolu bırakmayan yapısal uyum politikalarından kaynaklı birçok savaşı ele almıştım. Burada, günümüzdeki savaşların geçimlik tarımı tahrip etmeyi amaçladığını ve bu yüzden öncelikle kadınları hedef aldığını vurgulamak istiyorum. Bu, hem küçük çiftçilerin ürünlerini yok etmeye yarayan "uyuşturucuyla mücadele" hem de düşük yoğunluklu savaş ve "insani müdahale" için geçerlidir.

Küreselleşme sürecinden kaynaklanan diğer olguların da kadınlar ve yeniden üretim açısından yıkıcı sonuçları olmuştur: çevresel kirliliği, suyun özelleştirilmesi –yirmi birinci yüzyıl savaşlarının su savaşları olacağını rahatlıkla dile getiren Dünya Bankası'nın en son misyonu – tıraşlama kesim ve tüm ormanların ihraç edilmesi.[10] Burada, işçilerin küresel piyasaya üretim yapmak için tüketildiği ve yeniden üretimin zar zor gerçekleştiği sömürgeci plantasyonlardaki emek rejimlerini geri getiren bir iş mantığı vardır. Bu noktada; "uyumlulaştırılmış" ülkelerdeki yaşam kalitesini ölçen bütün önemli istatistikler, etkileyicidir ve genellikle şunları gösterirler:

> artan ölüm oranları ve azalan yaşam süresi (Afrikalı çocuklar için tahmini ömür beş yıl).[11]
> ailelerin ve toplulukların dağılması sonucunda çocukların sokakta yaşamaya ya da köle gibi çalışmaya yönelmesi.[12]
> savaş ya da ekonomik politikalar yüzünden yerinden edilen ve çoğunluğu kadınlardan oluşan mültecilerin sayısında artış.[13]

10 Shiva, *Close to Home.*

11 United Nations, *The World's Women 1995*, 77.

12 Bernard Schlemmer (der.) *The Exploited Child*, Londra: Zed Books, 2000.

13 Kendi ülkeleri içinde yerlerinden edilen insanların sayısı 1985 ve 1996 yılları arasında iki kat artış olmuş, yani sayı 10 milyondan 20 milyona çıkmıştır bkz.Roberta Cohen ve Francis M. Deng, *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*, Washington, DC: Brookings Institution Press, 1998, 32. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Macrae ve Zwi, *War and Hunger*.

çiftçilerin kendi topraklarından çıkarılmasıyla beslenen büyük gecekondu bölgelerinin çoğalması.
akrabalarının, hükümet yetkililerinin ve savaşan orduların boyunduruğu altındaki kadınlara yönelik artan şiddet.[14]

Küreselleşme, "Kuzey"de de kadınların yaşamını devam ettiren politik ekonomiyi tahrip etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, neoliberalizmin muhtemelen en başarılı örneği olan refah yardımı sistemi yürürlükten kaldırılmıştır – bu özellikle, çocuğuna bakmakla yükümlü olan kadınları[15] etkilemiştir. Bu yüzden kadınların yönetimindeki aileler tamamen fakirleştirildi ve işçi sınıfı kadınları hayatta kalmak için artık birden fazla işte çalışmak zorundalar. Üstelik, hapisteki kadın sayısı artmaya devam etmiş ve sanayiciliğin merkezinde bile, plantasyon tipi ekonomilerin geri dönüşüyle tutarlı bir toplu tutuklama politikası hayata geçirilmiştir.

Kadın Mücadelesi ve Uluslararası Kadın Hareketi

Peki bu durum uluslararası kadın hareketleri açısından ne anlama gelir? İlk akla gelen yanıt şöyledir: Feministler, yalnızca "Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarının" feshedilmesini desteklemekle kalmamalı, aynı zamanda onlardan alınan kaynakların "uyum" programları ile yıkıma uğratılmış topluluklara geri ödenmesini öngören bir savaş tazminatı politikası oluşturma kampanyası düzenlemelidir. Feministler eninde sonunda, kapitalizmin yaşamlarımızı iyileştirmesini bekleyemeyeceğimizin farkına varmalıdır. Sömürgecilik karşıtı hareketler, sivil haklar hareketi ve feminist hareketler, sistemi uzlaşmaya zorladıkları anda, kapitalizm nükleer savaşa eşdeğer bir savaşla karşılık vermiştir.

Kapitalist ilişkilerin devamı için geçim araçlarımızın yok edilmesi kaçınılmazsa, bizim mücadele alanımız da burası ol-

14 Naomi Neft ve D. Levine, *Where Women Stand: An International Report on the Status of Women in 140 Countries, 1997–1998,* New York: Random House, 1997, 151–63.

15 Mimi Abramovitz, *Regulating the Lives of Women: Social Welfare Policy From Colonial Times to the Present,* Boston: South End Press, 1996.

malıdır. Kadınların en baskıcı rejimleri bile yerinden sarsabileceğini gösteren "Güney"deki kadın mücadelesine katılmamız gerekir.[16] Arjantin'de, kimsenin karşı gelmeye cesaret edemediği bir zamanda, dünya üzerindeki en baskıcı rejimlerden birine yıllarca direnen Plaza del Mayo Anneleri (Madres de la Plaza de Mayo) buna bir örnektir.[17] Benzer bir örnek de 1973 Askeri Darbesinden sonra ailelerine biraz yiyecek sağlamak için komünal mutfaklar kurup, bu süreçte kadın olarak kendi ihtiyaçlarının ve güçlerinin farkına varan Şili'deki proleter/yerli kadınlardır.[18]

Bu örnekler, kadınların gücünün, Birleşmiş Milletler gibi küresel kuruluşlar aracılığıyla tepeden bahşedilmediğini, kadınlar kendi yaşamlarını ancak öz-örgütlenme yoluyla devrimcileştirebilecekleri için bu gücün tabandan kurulması gerektiğini gösterir. Aslında feministler, kadın haklarını savunan Birleşmiş Milletler inisiyatiflerinin, dünyanın her yerinde kadınlara karşı, Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve BM Güvenlik Konseyi gibi diğer tüm Birleşmiş Milletler sistemine dâhil birimlerin sorumluluğunda yürütülen en yıkıcı saldırıyla örtüştüğünü dikkate almalıdır. Kendi sivil toplum örgütleri, gelir getirici projeleri ve yerel hareketlerle olan ataerkil ilişkileriyle, Birleşmiş Milletler yapımı feminizm karşısında, kadınların Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yol, okul, hastane gibi temel hizmetler elde etmek, temel gelir kapılarından biri olan işportacılığa karşı hükümetin saldırılarına karşı direnmek ve kocalarının tacizine birlikte göğüs germek için oluşturdukları taban örgütleri durmaktadır.[19]

16 En acımasız yoksullaştırmayla karşılaşanlar, kocalar ailelerini terk ederek kazandıkları ücreti çarçur edip üstüne hayal kırıklıklarını kadınlarından çıkarırken, çocuklarına ve yaşlılara bakan kadınlardır. BM'ye göre, Kenya, Gana, Filipinler, Brezilya ve Guatemala gibi pek çok ülkede, kadınların toplam geliri erkeklerinkinden daha az olsa da, kadınların evi geçindirdiği hanelerde yetersiz beslenen çocukların sayısı daha azdır (United Nations, *The World's Women*, 129).

17 Jo Fisher, *Out of the Shadows: Women, Resistance and Politics in South America*, Londra: Latin America Bureau, 1993, 103–15.

18 A.g.e., 17–44, 177–200.

19 Elizabeth Jelin, *Women and Social Change in Latin America*, Londra: Zed

Diğer tüm kendi kaderini belirleme biçimlerinde olduğu gibi, kadınların kurtuluşu da, başta temel üretim ve geçim araçları üzerindeki kontrol olmak üzere belli maddi koşulları gerektirir. Maria Mies ve Veronika Bennholdt-Thomsen'in *The Subsistence Perspective* (2000)'de savunduğu gibi, bu ilke sadece büyük toprak sahipleri tarafından işgal edilen topraklarını geri almaya yönelik toprak mücadelelerinin öncüsü olan "Üçüncü Dünya" kadınları için değil, aynı zamanda endüstrileşmiş ülkelerdeki kadınlar için de geçerlidir. New York'ta kadınlar, tüm bölge halkını bir araya getiren ve önceleri felaket bölgesi sayılan mahalleleri yeniden canlandıran kolektif bir çabanın sonuçlarını, yani kent bahçelerini buldozerlerden koruyorlar.[20]

Ama bu tür projelerin bile baskıyla karşılaşması, devletin, uluslararası meselelere müdahale ettiği gibi günlük hayatımıza da müdahale etmesine karşı duran bir feminist hareketlenmeye ihtiyacımız olduğunu gösterir. Feministler de polis vahşetine, askeri yığınaklara ve en önemlisi savaşa karşı örgütlenmelidir. İlk ve en önemli adımımız, ne yazık ki kadınların eşitliği ve kurtuluşu adına bazı feministlerin destek vermesiyle uygulamaya konulan kadınların askere alınması uygulamasına karşı koymak olmalıdır. Bu hatalı politikadan öğrenebileceğimiz çok şey var. Çünkü öldürme hakkı sayesinde erkekle eşitlik elde eden üniformalı kadın imgesi, küreselleşmenin bize sunabileceği şeyin, yani ülkeleri ve kaynakları kolektif sermaye tarafından zorla sömürülen diğer kadınlar ve çocuklar pahasına elde edilen yaşam hakkının imgesidir.

Books, 1990; Carol Andreas, *Why Women Rebel: The Rise of Popular Feminism in Peru*, Westport CT: Lawrence Hill Company, 1985.

20 Elvia Alvarado, *Don't Be Afraid, Gringo: A Honduran Woman Speaks from the Heart*, New York: Harper and Row, 1987; Bernadette Cozart, "The Greening of Harlem," *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City and the World*,. Peter Lamborn Wilson ve Bill Weinberg (der.) New York: Autonomedia, 1999; Sarah Ferguson, "A Brief History of Grassroots Greening in the Lower East Side," *Avant Gardening*.

Küresel Ekonomideki Emek Gücünün Yeniden Üretimi ve Bitmemiş Feminist Devrim (2008)

Kadının işi ve emeği, kapitalist toplumsal ve ekonomik yapının en derininde gömülüdür (David Staples, *No Place Like Home*, 2006)

Kapitalizmin kadının aşırı sömürülmesini artırdığı açıktır. Bu durum, sadece artan yoksulluk ve baskı anlamına gelseydi içimizi rahatlatmayacaktı, ama ne mutlu ki aynı zamanda bir direniş de yarattı. Ve kapitalizm bu direnişi tamamen göz ardı ederse ya da tamamen bastırırsa, gittikçe daha radikal hale bürüneceğinin ve en sonunda bir kendi kendine yeterlik hareketine ve belki de yeni bir toplumsal düzenin çekirdeğine dönüşebileceğinin farkına vardı (Robert Biel, *The New Imperialism* [2000]).

Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan özgürleştirici fail, işleri nedeniyle hayat ekonomisinden henüz kopmamış olan kadınların ücretsiz gücüdür. Bu kadınlar meta üretimine değil yaşama hizmet ederler. Onlar dünya ekonomisinin gizli payandalarıdır ve yerine getirdikleri yaşama hizmet işlerinin ücret karşılığı, tahminen 16 trilyon dolardır (John McMurtry, *The Cancer State of Capitalism* [1999]).
Tokmak çok fazla dövmekten parçalandı ve ben yarın eve gideceğim.
Yarına kadar, yarına kadar... Çok fazla dövmekten Yarın eve gideceğim (Nijeryalı Hausa kadınlarının şarkısı).

Giriş

Bu makale küresel ekonomide emek gücünün (yeniden) üretiminin yeniden yapılandırılmasının politik bir okuması ve aynı zamanda 1970'li yıllardan beri pek çok farklı şekillerde gelişmekte olan Marx'ın feminist bir eleştirisidir. Bu eleştiri, ilk olarak Ev İşi için Ücret Kampanyası'ndaki aktivistler, özellikle Mariarosa Dalla Costa, Selma James, Leopoldina Fortunati ve daha sonra Avustralya'dan Ariel Salleh ve Bielefeld okulu feministleri, Maria Mies, Claudia VonWerlhof, Veronica Bennholdt-Thomsen tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu eleştirinin merkezinde, Marx'ın kapitalizm analizinin, meta biçimi dışında değer üreten işi algılamadaki yetersizliği ve bunun sonucu olarak kapitalist birikim süreci içerisinde kadınların ücretsiz yeniden üretim işinin önemini görmemesi yüzünden sakatlanmış kaldığı argümanı yer alır. Bu işi göz ardı etmesi, Marx'ın kapitalist emek sömürüsünün gerçek sınırlarını ve kadın-erkek ilişkilerinden başlayarak, işçi sınıfı içerisindeki bölünmelerin ortaya çıkmasında ücretin işlevini anlamasını zorlaştırmıştır. Eğer Marx, kapitalizmin işgücünün yeniden üretimi için devasa miktarda ücretsiz ev içi emeğe ve emek gücünün maliyetini azaltmak için bu yeniden üretim faaliyetlerinin değersizleştirilmesine dayanması gerektiğinin farkında varsaydı, kapitalist gelişmenin kaçınılmaz ve ilerici olduğunu düşünmeye daha az meyledebilirdi. Bizler ise, *Kapital*'in yayımlanmasından 150 yıl sonra, kapitalizmin zorunluluğu ve ilericiliği varsayımına en az üç nedenden dolayı meydan okumalıyız.

Birincisi, beş yüzyıllık kapitalist gelişme, (Marx'ın öngördüğü gibi) "üretici güçlerin" büyük çaplı endüstrileşme şeklinde genişlemesi yoluyla, "komünizm"e geçişin "maddi koşulları"nı yaratmaktan daha çok gezegenin kaynaklarını tüketmiştir. Marx'a göre insanın özgürlüğü yolunda temel bir engel olan "kıtlık" ortadan kaldırılamamıştır. Aksine, günümüzde dünya çapındaki kıtlık, doğrudan kapitalist üretimin ürünüdür. İkin-

cisi, her ne kadar kapitalizm meta üretimi örgütlenmesinde işçiler arasında elbirliğini teşvik ediyor gibi görünse de, aslında onları pek çok açıdan bölmektedir: eşitsiz işbölümü, ücretli işçilere ücretsizler üzerinde güç tanımak, farklı kişisel özellikler varsayımıyla farklılaşmış emek rejimlerinin örgütlenmesini doğallaştıran ve gizemlileştiren bir şekilde, cinsiyetçiliği ve ırkçılığı kurumsallaştırmak yoluyla. Üçüncüsü, Meksika ve Çin Devrimlerinden başlayarak, geçen yüzyılın en sistem karşıtı mücadeleleri, yalnızca ya da esasen, Marx'ın devrimci özneler olarak öngördüğü ücretli sanayi işçileri tarafından değil kırsal, yerli, sömürge karşıtı, ırkçılık karşıtı ve feminist hareketler tarafından verilmiştir. Bugün de bu mücadeleler geçimlik tarım işçileri, kentteki gecekondulara yerleşmiş olanlar ve Afrika, Hindistan, Latin Amerika ve Çin'deki sanayi işçileri tarafından verilmektedir. En önemlisi ise söz konusu mücadeleler, her şeye rağmen, piyasanın yaşamlarına koyduğu değerden bağımsız olarak ailelerini yeniden üreten, varoluşlarını değerli kılan, kapitalistler emek gücü olarak işe yaramaz olduklarını ilan ettiğinde bile kendileri için yeniden üretmeye devam eden kadınlarca verilmektedir.

O halde Marksist teorinin günümüzde "devrim" için bir rehber olarak hizmet edebilmesi yönündeki olasılıklar nelerdir? Bu soruyu küresel ekonomide yeniden üretimin yeniden yapılandırılmasını analiz ederek soruyorum. İddiam şu ki eğer Marksist teori 21. yüzyılın anti-kapitalist hareketlerine seslenecekse, "yeniden üretim" sorununu çok geniş bir açıdan yeniden düşünmesi gerekir. Yaşamlarımızı yeniden üreten faaliyetler üzerine derinlemesine düşünmek, üretimin otomatikleşmesinin, sömürünün olmadığı bir toplumun maddi koşullarını yaratabileceği yanılsamasını defeder ve böylece devrime giden yoldaki engelin, teknolojik bilgi eksikliği değil kapitalist üretimin işçi sınıfı içerisinde ürettiği bölünmeler olduğunu gösterir. Aslında, günümüzdeki tehlike, dünyayı bitirip tüketmenin yanı sıra, kapitalizmin, gezegenin tüm doğal kaynakla-

rına el koyma ve dünya ekonomisini kontrol etme yönündeki kurumsal kararlılığın ateşlediği, ABD'nin Afganistan ve Irak'ta başlattığı türden daha pek çok savaşa neden olmasıdır.

Marx ve işgücünün yeniden üretimi

Şaşılacak bir şekilde, bu denli bir teorik birikime sahip olan Marx kadınların yeniden üretim işinin varlığını göz ardı etmiştir. Marx, en az diğer her meta gibi, emek gücünün de yeniden üretilmesi gerektiğini ve maddi bir değere sahip olduğu ölçüde, emek gücünün "içinde nesnelleşen ortalama toplumsal emeğin belirli bir miktarını"[1] temsil ettiğini belirtmiştir. Ancak Marx iplik üretiminin ve kapitalist değerlenmenin dinamiklerini çok titiz bir şekilde incelese de, yeniden üretim işi sorununu ele alırken çok kısa ve öz konuşmuş, onu işçilerin ücretlerinin satın alabileceği metaların tüketimine ve bu metaların üretiminin gerektirdiği işe indirgemiştir. Bir başka deyişle, neoliberal şemada olduğu gibi Marx'ın açıklamasında da, emek gücünü (yeniden) üretmek için gerekli olan tek şey meta üretimi ve piyasadır. İşçilerin tükettiği ürünleri hazırlamaya ya da çalışma kapasitelerinin fiziksel ve duygusal açıdan yenilenmesine hiçbir başka iş müdahil olmaz. Meta üretimi ve işgücünün üretimi arasında hiçbir fark gözetilmez.[2] Tek bir seri üretim hattı her ikisini de üretir. Bu doğrultuda, emek gücünün değeri, "yaşam sürecini yenileyebilmesi için insana", işçiye sağlanmak zorunda olan (yiyecek, giyim, barınak gibi) metaların değeriyle ölçülür, yani üretimleri için gerekli toplumsal emek zamanla ölçülür.[3]

İşçilerin yeniden üretimini nesil temelinde tartışırken bile Marx oldukça kısa ve özdür. Bizlere ücretlerin, "işçilerin yedeklerini", yani çocuklarını garanti edecek kadar yüksek olması gerektiğini, böylece emek gücünün kendi varlığını piyasada

1 Karl Marx, *Kapital I*, (1990), 274.
2 A.g.e.
3 A.g.e., 276-77.

devam ettirebileceğini söyler.[4] Ancak yine, Marx'ın bu süreçte ayırt edebildiği ilgili failler, yalnızca kendini yeniden üretebilen erkek işçiler, bunların ücretleri ve geçim kaynaklarıdır. İşçilerin üretimi metalar aracılığıyla olmaktadır. Kadınlar, ev içi emek, cinsellik ya da doğurmak ile ilgili hiçbir şey söylenmemektedir. Biyolojik üremeye/yeniden üretime atıfta bulunduğu çok az örnekte Marx bunu doğal bir olgu olarak ele almış, fazla bir nüfusun, ancak üretimin örgütlenmesindeki değişiklikler yoluyla, emek piyasasının değişen gereksinimlerini karşılamak üzere periyodik olarak üretildiğini ileri sürmüştür.

Marx neden ısrarlı bir şekilde kadınların yeniden üretim işini göz ardı etti? Örneğin neden emek gücünün yeniden üretim sürecine dâhil olan ham maddelerin, sahip oldukları değerleri ürünlerine aktarabilmeleri için (ki bunu diğer metaların üretiminde yapmışken) hangi değişikliklerden geçeceğini sormadı? Kanımca, Marx ve Engels'in atıfta bulunduğu İngiltere'deki işçi sınıfının durumu bu ihmali ancak kısmen açıklayabilir.[5] Marx kendi zamanındaki endüstriyel proletaryanın koşullarını gördüğü gibi ifade etmiştir ve kadının ev içi emeği bunun çok küçük bir parçasıdır. Kapitalist üretimin özel bir dalı olan ev işi, en azından endüstriyel işçi sınıfı içerisinde Marx'ın tarihsel ve politik ufkunun altında kalmıştır. Her ne kadar kapitalist gelişmenin ilk aşamasından, özellikle merkantilist dönemden başlayarak yeniden üretim işi biçimsel olarak kapitalist birikimin boyunduruğu altına alınmış olsa da, ev içi emeğin fabrika üretiminin ihtiyaçlarına göre, sermaye için sermaye tarafından örgütlenecek şekilde, endüstriyel işgücünün yeniden üretiminin temel motoru olarak ortaya çıkması ancak 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. 1870li yıllara kadar, "çalışma saatlerinin sınırsız uzamasına" ve emek gücünün üretim maliyetinin ciddi şekilde azaltmasına yönelen bir

4 A.g.e., 275.

5 Federici, *Caliban and the Witch*, 2004 [*Caliban ve Cadı*, çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, 2012].

politikayla tutarlı bir biçimde, yeniden üretim işi, asgariye indirilmiş ve *Kapital*'in 1.cildindeki İşgünü üzerine bölümde ve Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* (1845) adlı eserinde etkileyici bir şekilde tasvir edilen şu durumla sonuçlanmıştır: kendisini neredeyse yeniden üretemeyen, genç yaşta fazla çalışmaktan meydana gelen ölümlerden dolayı ortalama yaşam süresi yirmi beş olan bir işçi sınıfı.[6]

Kapitalist sınıf yalnızca 19. yüzyılın sonlarında emeğin yeniden üretimine, birikim biçiminde hafif sanayiden, daha yoğun bir emek disiplinini ve bir deri bir kemik kalmamış işçiler gerektiren ağır sanayiye doğru bir değişiklikle aynı sırada, yatırımda bulunmaya başlamıştır. Marksist tabiriyle denilebilir ki yeniden üretim işinin gelişmesi ve bunun sonucunda tam zamanlı ev kadınının ortaya çıkışı, emek sömürüsünün biçimi olarak "mutlak"tan "nispi artı" değere" dayalı değer elde edilmesine geçişin ürünleridir. Beklendiği üzere, "işçi sınıfının yeniden üretimi ve devamının sermayenin yeniden üretimi için gerekli" olduğunu söylerken Marx hemen şunu da ekleyebilirdi: "Ancak kapitalist bunu işçilerin varlıklarını sürdürme ve çoğalma güdülerine rahatlıkla bırakabilir. Kapitalistin önem verdiği tek şey işçinin bireysel tüketimini gerekli olan en aza indirgemektir."[7]

Parasal değerlenmeye tabi olmayan bir emek biçiminin sınıflandırılmasında ortaya çıkan zorlukların Marx'ı bu konuda sessiz kalmaya teşvik ettiğini de varsayabiliriz. Ancak yalnızca Marx'ın değil aynı zamanda ev işinin ve aile hayatının ağırlık kazandığı çağlarda yetişmiş olan Marksist nesillerin de yeniden üretim işini neden bu denli göremediklerini açıklamak istiyorsak, bir politik teori olarak Marksizmin sınırlarını belli eden, göz önünde bulundurmamız gereken daha öte bir neden söz konusudur.

Kanımca Marx kadının yeniden üretim emeğini göz ardı etti, çünkü özgürlüğün makinelerden geldiği, emeğin üretken-

6 Marx, *Kapital I*, 346.
7 A.g.e., 718.

liğindeki artışın komünizmin maddi temeli olduğunun varsayıldığı ve kapitalist iş örgütlenmesinin, işgücünün yeniden üretilmesi de dâhil olmak üzere diğer her bir üretim biçimini geride bırakan, tarihsel rasyonelliğin en üstün modeli olarak görüldüğü bir teknolojist devrim kavramına bağlı kaldı. Bir başka deyişle, Marx yeniden üretim işinin önemini fark edememiştir, çünkü işi oluşturan kapitalist kriterleri aynen kabul etmiş ve ücretli endüstriyel işin, insanlığın özgürleşme mücadelesinin sahnesi olduğuna inanmıştır.

Birkaç istisnayla birlikte Marx'ın takipçileri de (*Grundrisse*'deki meşhur "Makineler üzerine Fragman" bölümüyle devam eden aşk ilişkisine bakalım) aynı varsayımları yeniden üretmişlerdir ve bu da bilim ile teknolojinin özgürleştirici güçler olarak idealleştirilmesinin, Marksist tarih ve devrim görüşünün günümüze kadar vazgeçilmez bir parçası olmaya devam ettiğini göstermektedir. Sosyalist Feministler bile her ne kadar kapitalizmde kadının yeniden üretim işinin varlığını kabul etseler de, geçmişte bunun çağdışı, geri kalmış ve pre-kapitalist özelliklerini vurgulama eğiliminde olmuş ve bu durumun sosyalist yeniden yapılandırılmasını, üretkenliği kapitalist üretimin önde gelen sektörlerinde ulaşılan düzeye çıkaracak bir rasyonalizasyon süreci olarak tahayyül edebilmiştir.

Modern zamanlardaki bu kör noktanın bir sonucu, Marksist teorilerin, 2.Dünya Savaşı sonrasında, kadınların yeniden üretim işine karşı, Kadın Özgürlük Hareketi'nde ifadesini bulan isyanının tarihsel önemini kavrayamamaları ve bu isyanın, işi oluşturan şeyin ne olduğu, işçi sınıfının kim olduğu ve sınıf mücadelesinin doğasının ne olduğuna dair ortaya koyduğu pratik yeniden tanımlamayı göz ardı etmeleridir. Ancak kadınlar Sol örgütlenmeleri terk ettiklerinde Marksistler Kadın Özgürlük Hareketi'nin politik öneminin farkına varmışlardır. Bugüne kadar pek çok Marksist yeniden üretim işini toplumsal cinsiyetli karakterini kabul etmemiştir ki bu durum Paul Burkett gibi bir eko-Marksist ya da Negri ile Hardt'ın "duygulanımsal

emek" kavramı için bile geçerlidir. Aslında Marksist teoriler, yeniden üretim sorununa, bugünlerde çoğu Marksist metinde çocuklara atıf neredeyse hiç bulunmazken fabrikada çalışan çocukların durumuna sayfalar ayıran Marx'tan çok daha kayıtsız kalmışlardır

Çağdaş Marksizmin sınırlarına, neoliberal dönüşün ve küreselleşme sürecinin önemini anlamaktaki yetersizliğinin altını çizmek için daha sonra yeniden değineceğim. Şimdilik yalnızca şunu söyleyelim ki 1960'lı yıllarda, sömürge karşıtı ve ABD'deki ırkçılık karşıtı mücadelenin etkisi altında, Marx'ın kapitalizm ve sınıf ilişkilerine dair anlatısı, Samir Amin ve Andre Gunder Frank gibi Üçüncü Dünyacı politik yazarlar tarafından radikal bir eleştiriye tabi tutulmuş ve bu eleştiri çoğunlukla Marx'ın Avrupa merkezciliğini ve ücretli endüstriyel proletaryayı kapitalist birikime katkı sunan temel aktör ve devrimci özne olarak ayrıcalıklı kılmasını hedef almıştır.[8] Yine de Marksizm üzerine en radikal yeniden düşünmeyi tetikleyen, Avrupa ve ABD'de kadınların ev işine karşı isyanı ve 1980'li ve 90'lı yıllarda tüm dünyayı saran feminist hareketler olmuştur.

Kadınların ev işine karşı isyanı ve iş, sınıf mücadelesi ve kapitalist krizin feminist açıdan yeniden tanımlanması

Emeğin değerinin kendisinin reddiyle ispatlanması ve muhtemelen yaratılması, toplumsal bir yasa gibi görünmektedir. Bu özellikle de, yeniden üretim işini doğal kaderleri gibi kabul etmeyi reddeden bir kadın hareketi baş gösterene kadar görünmez ve değersiz kalmış olan ev işi için geçerlidir. Kapitalist ekonomide ücretsiz ev işinin merkezi konumunu açığa çıkaran, 1960'larda ve 70'lerde kadınların bu işe karşı isyanı ol-

8 Bkz. Samir Amin, *Accumulation on a World Scale: A Critique of theTheory of Underdevelopment* (New York: Monthly Review Press, 1970); Andre Gunder Frank, *The Development of Underdevelopment* (New York: Monthly Review Press, 1966) ve *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil* (New York: Monthly Review Press, 1967).

muştur. Öyle ki bu isyan, işçilerin üretimlerinin günlük olarak ve nesiller boyu sürdürülmekte olduğu ev içi plantasyonların ve üretim hatlarının devasa bir devresi olarak toplum tahayyülümüzü yeniden şekillendirmiştir.

Feministler yalnızca, yemeğin hazırlanması, çamaşırların yıkanması, bedenlerin sevilmesi ve bakılması gerektiği için, emek gücünün yeniden üretiminin, metaların tüketiminden çok daha kapsamlı faaliyetler zincirini içerdiğini ortaya koymakla kalmadılar. Onların yeniden üretimin ve kadınların ev içi emeğinin kapitalist birikim açısından önemini tanımış olmaları, aynı zamanda Marx'ın kategorilerinin yeniden düşünülmesine, yeni bir tarih anlayışına ve kapitalist gelişim ile sınıf mücadelesinin temel esaslarına dair yeni bir kavrayışa yol açtı. 1970'lerin başından itibaren, Marx'ın Üçüncü Dünyacı eleştirilerinin yol açtığı kurumsal değişikliği radikalleştiren bir feminist teori şekillendi. Bu teori, kapitalizmin ille de ücretle, sözleşmeye bağlı çalışma ile tanımlanamayacağını ve esas itibariyle bunun özgür olmayan emek olduğunu ileri sürdü ve yeniden üretim işinin değersizleştirilmesi ile kadının toplumsal konumunun değersizleştirilmesi arasındaki birbirine doğuştan bağlı ilişkiyi gözler önüne serdi.

Bu paradigma değişiminin politik sonuçları da oldu. Bunlardan en doğrudan olanı, Marksist Sol'un "genel grev" ya da "işin reddi" gibi asla ev emekçilerini kapsamayan sloganlarının reddedilmesiydi. Leninizmden ve sosyal demokrasinin süzgecinden geçmiş olan Marksizmin, dünya proletaryasının sadece sınırlı bir kesiminin, yani güçlerinin çoğunu, teknolojik ilerlemenin en yüksek seviyesinde yer alan endüstriyel sermaye üretiminin önde gelen sektörlerinde çalışmalarından alan beyaz, yetişkin, erkek işçilerin çıkarlarını ifade ettiğine dair farkındalık zaman içinde arttı.

Yeniden üretim işinin keşfinin olumlu tarafı ise, kapitalist üretimin belirli bir tip emekçinin -ve buna bağlı olarak belli bir tip aile, cinsellik ve üremenin- üretimi üzerinden sağlandığı-

nın anlaşılmasını ve dolayısıyla özel alanı üretim ilişkilerinin bir alanı ve anti-kapitalist mücadelelerin bir sahası olarak yeniden tanımlanmasını mümkün kılmasıdır. Bu bağlamda, kürtajı yasaklayan politikalar emek arzını düzenleyen aygıtlar olarak deşifre edilebilmiş, doğum oranlarının düşüşü ve boşanma oranlarındaki artış ise kapitalist iş disiplinine karşı direnişin örnekleri olarak yorumlanabilmiştir. Kişisel olan, politik hale gelmiş ve sermaye ile devletin hayatlarımızı ve yeniden üretimi yatak odalarımıza kadar kapsamış olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu analize göre, 1970'lerin ortasında -dünya ekonomisinin neoliberal yeniden yapılanmasına doğru ilk adımların atıldığı, kapitalist politika yapıcılığı açısından kritik bir dönemde- pek çok feminist, yayılmakta olan kapitalist krizin, sadece fabrika mücadelelerine karşı değil aynı zamanda kadınların ev işini reddetmelerine ve Afrikalı, Asyalı, Latin Amerikalı ve Karayipli yeni nesillerin sömürgecilik mirasına karşı yükselen direnişlerine de verilmiş bir yanıt olduğunu görebildiler. Bu bakış açısına katkıda bulunan kilit isimler, Ev İçi için Ücret Hareketi içinde yer alan, kadınların ev içi disipline karşı yürüttükleri görünmeyen mücadelelerin, Fordist uzlaşmanın önemli bir dayanağı olan yeniden üretim modelini çökerttiğini gösteren Mariarosa Dalla Costa, Selma James, Leopoldina Fortunati gibi eylemcilerdi. Örneğin Dalla Costa "Emigrazione e Riproduzione"(1974) adlı eserinde, 2. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren, doğum oranlarının düşmesi ve hükümetlerin göçü desteklemesinden anlaşılacağı üzere, Avrupa'daki kadınların üremeye karşı sessiz bir grev yürüttüklerine işaret etmiştir. *Brutto Ciao*'da (1976) Fortunati, İtalyan kadınların 2.Dünya Savaşı sonrasında kırsaldan çıkışının, aile gelirini yeni nesillerin yeniden üretimine kaydırmalarının arkasındaki motivasyonları ve savaş sonrasında kadınların özgürlük arayışı, çocuklara yaptıkları yatırımı artırmaları ile yeni işçi nesillerinin artan mücadeleciliği arasındaki bağlantıları incelemiştir. Selma James ise "Sex, Race ve Class"(1975) adlı eserinde ka-

dınların "kültürel" davranışları ve toplumsal "rollerinin", kapitalist yaşamlarının tümüne karşı "bir tepki ve isyan" olarak yorumlanması gerektiğini göstermiştir.

1970'lerin ortalarına gelindiğinde ise kadınların mücadelesi artık "görünmez" değildi ve bu mücadele, tüm şu sonuçlarıyla birlikte cinsiyete dayalı işbölümünün açık bir reddi biçimine bürünmüştü: erkek gelirine bağımlılık, toplumsal olarak tabi kılınma, karşılıksız ve doğallaştırılmış bir emek biçimine kapatılma, devlet kontrolü altına alınmış bir cinsellik ve üreme. Yaygın bir yanlış anlamanın aksine, kriz sadece orta sınıf beyaz kadınlarla sınırlı değildi. Bilakis, ABD'deki ilk kadın özgürlük hareketi, esasen siyah kadınlardan oluşan bir hareketti. Sivil Haklar Hareketi'nden esinlenerek oluşan Refah Anneleri Hareketi ise, kadınların yeniden üretim işinin ekonomik değerini öne sürerek ve "refahın" kadınların bir hakkı olduğunu ilan ederek uğruna mücadele ettikleri, devlet tarafından karşılanacak "ev işi için ücret" (Bağımlı Çocuklara Yardım adı altında) için ilk kampanyayı başlatmıştı.[9]

Ayrıca kadınlar,1975 yılında Mexico City'de düzenlenen Dünya Kadın Konferansı'ndan başlayarak, Birleşmiş Milletler'in kadın hakları destekçisi olarak feminist politikalara müdahale etme kararının gösterdiği üzere, Afrika, Asya, Latin Amerika çapında hareket halindeydiler. Başka bir yerde de belirtmiş olduğum gibi, Birleşmiş Milletler 1960'larda sömürgecilik karşıtı mücadeleyle ilgili olarak üstlendiği rolü yayılmakta olan uluslararası kadın hareketi hususunda da üstlenmiştir.[10] Birleşmiş Milletler'in "sömürgelerin bağımsızlaşması"na desteğinde olduğu gibi, kendini kadın haklarını desteklemekle sorumlu bir aktör olarak tayin etmesi, kadın özgürlüğü politikasını uluslararası sermayenin ve gelişen neoliberal gündemin

9 Milwaukee County Welfare Rights Organization, *Welfare Mothers Speak Out* (New York: W. W. Norton Co., 1972).

10 Silvia Federici, "Going to Beijing: How the United Nations Colonized the Feminist Movement," (Yayımlanmamış taslak, 2000).

ihtiyaçları ve planlarıyla uyumlu bir çerçeve dâhilinde yönlendirmesine olanak sağlamıştır. Aslında, Mexico City konferansı ve onu takip eden diğerleri, kısmen, kadınların yeniden üretim üzerindeki mücadelelerinin, sömürgecilik-sonrası ekonomileri ev içi işgücüne artan yatırımlara doğru yönlendirdiğinin ve Dünya Bankası'nın tarımın ticarileşmesi yönündeki kalkınma planlarının başarısızlığa uğramasında en önemli faktörlerden biri olduğunun farkına varılmasından doğdu. Afrika'da kadınlar ısrarlı bir şekilde kocalarının endüstriyel bitki tarlalarında çalışmayı reddettiler ve bunun yerine, köylerini ucuz emeğin yeniden üretim alanları olmaktan çıkarıp –Meillassoux'nun önerdiği imgede olduğu gibi[11]- sömürüye karşı direniş alanlarına dönüştürecek şekilde geçimlik tarımı savundular. 1980'lere gelindiğinde, bu direnişin Dünya Banka'sının tarımsal kalkınma projelerindeki krizin başat faktörü olduğunun görülmesi, "kadınların kalkınmaya katkısı" üzerine bir dizi makalenin yazılmasını ve daha sonra, sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenen "gelir sağlayan projeler" ve mikrokredi programları gibi, kadınları para ekonomisine entegre etmeyi amaçlayan girişimleri teşvik etti. Tüm bunlar göz önüne alındığında, dünya ekonomisinin küreselleşmesinin ürettiği yeniden yapılanma sürecinin, "nüfus kontrolü" adı altında kadınlara karşı bir kampanyayla birlikte, yeniden üretimin ciddi şekilde yeniden örgütlenmesine yol açması hiç de şaşırtıcı değildir.

Aşağıda bu yeniden yapılanmanın yöntemlerini ana hatlarıyla vermeye; temel eğilimleri, toplumsal sonuçlarını ve sınıf ilişkileri üzerindeki etkilerini tanımlamaya çalışacağım. Ancak öncelikle, bazı feministlerin, kadınların emek gücü değil

11 Claude Meillassoux, *Maidens, Meal and Money: Capitalism and the Domestic Community* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975). Meillassoux, zenginliğin ve emeğin sürekli kırsal kesimden kentsel alanlara aktarılması yoluyla hükümetlere, şirketlere ve kalkınma ajanslarına Afrikalıların emeğini daha etkili bir biçimde sömürme imkânı sunması nedeniyle, kadınların geçimlik çiftçilik ile uğraşmasının bu kurumlar için fazladan kazanç sağladığını ileri sürmektedir (110–11).

de yaşayan bireyler –çocuklar, akrabalar, arkadaşlar-ürettiklerine dikkat çekerek, emek gücünü indirgeyici bir kavram olarak eleştirmesine rağmen, neden hâlâ emek gücü kavramını kullanmaya devam ettiğimi açıklamam gerekiyor. Bu eleştiri yerinde bulunmuştur. Emek gücü bir soyutlamadır. Marx'ın, Sismondi'yi hatırlatarak, belirttiği gibi, emek gücünün "satılmadığı" ve yararlanılmadığı sürece "hiçbir anlamı yoktur."[12] Farklı nedenlerden de olsa ben de bu anlayışa katılıyorum. Birincisi, kapitalist toplumda yeniden üretim işinin, bizlerin ve diğerlerinin istekleri doğrultusunda kendimizin ya da bu diğerlerinin özgür yeniden üretimi olmadığı gerçeğinin altını çizmek için. Doğrudan ya da dolaylı olarak, ücret karşılığında değişildiği oranda, yeniden üretim işi, kapitalist iş örgütlenmesi ve üretim ilişkilerinin dayattığı koşullara her yönüyle tabidir. Diğer bir ifadeyle, ev işi özgür bir faaliyet değildir. Ev işi, "vazgeçilmez bir kapitalist üretim aracının, yani işçinin üretimi ve yeniden üretimi"dir.[13] Ve bu haliyle ev işi, ürününün emek piyasanın gereksinimlerini karşılamak zorunda olmasından kaynaklanan tüm kısıtlamalara tabidir.

İkinci olarak; "emek gücünün" yeniden üretiminin altını çizmek, yeniden üretim emeğinin doğasındaki ikili karakteri ve çelişkiyi ve dolayısıyla da bu işin istikrarsız, potansiyel olarak yıkıcı özelliğini ortaya koyar. Emek gücü sadece yaşayan bireylerde var olduğu ölçüde, onun yeniden üretiminin eşzamanlı şekilde istenen insani niteliklerin ve kapasitelerin bir üretimi ve değerlemesi olması ve emek piyasasının dışarıdan dayatılan standartlarıyla uyum sağlıyor olması gerekir. Yaşayan birey ile onun emek gücü arasına bir çizgi çekmek ne kadar mümkün değilse, yeniden üretim işinin birbirine tekabül eden iki yönü arasında da bir çizgi çekmek o kadar imkânsızdır. Bununla birlikte, bu kavramı tutmak, gerilimi ve potansiyel ayrımı ortaya çıkarır ve politik öneme sahip bir çatışmalar,

12 Marx, *Capital I*, 277.
13 A.g.e.

direnişler ve çelişkiler dünyasını ortaya koyar. Diğer şeylerin yanında (kadın özgürlük hareketi için çok önemli olan bir anlayış), emek gücü, ait olduğumuz toplulukları yıkma korkusuna girmeden ev işine karşı mücadele edebileceğimizi anlatır, çünkü bu iş, üreticiler kadar onlar tarafından yeniden üretilenleri de hapsetmektedir.

Postmodern akımlara karşı, üretim ve yeniden üretim ayrımını savunmaya devam etmemi de açıklamak istiyorum. Bu ikisi arasındaki farkın bulanıklaşmasının bir yönden kesinlikle bir anlamı vardır.1960'larda Avrupa ve Amerika'daki mücadeleler -özellikle öğrenci ve kadın hareketleri- kapitalist sınıfa, gelecek nesil işçilerin yeniden üretimine yatırım yapmanın "para etmeyeceğini" öğretmiştir. Bu, emeğin üretkenliğinin artışının bir garantisini oluşturmaz. Bu yüzden, sadece devletin işgücüne yaptığı yatırımlar ciddi bir biçimde düşmekle kalmadı, aynı zamanda yeniden üretim faaliyetleri, işçilerin satın alması ve karşılığında ödeme yapması gerektiği değer üreten hizmetler olarak yeniden örgütlendi. Böylelikle yeniden üretim faaliyetlerinin ürettiği değer, yeniden ürettikleri işçilerin performansına bağlı bir şey olmaktan çıkarak, doğrudan gerçekleştirilir hale geldi. Fakat hizmet sektörünün genişlemesi hiçbir şekilde ev temelli, karşılıksız yeniden üretim işini ortadan kaldırmadığı gibi, bu sektörün içine gömülü olduğu, üretim ile yeniden üretimi, bu faaliyetlerin özneleri ve de ücret ile ücretsizliğin ayırıcı işlevi bakımından bölmeye devam eden cinsiyete dayalı işbölümünü de yok etmemiştir.

Son olarak, "duygulanımsal" emekten ziyade "yeniden üretim" emeğinden bahsediyorum, çünkü baskın özelliğinde duygulanımsal emek, insanın yeniden üretiminin gereksindiği çalışmanın sadece sınırlı bir bölümünü anlatır ve feminist yeniden üretim işi kavrayışının yıkıcı potansiyelini siler. Emek gücünün üretimindeki işleyişinin altını çizerek ve dolayısıyla bu işin özünde var olan çelişkileri ortaya çıkarmak suretiyle

"yeniden üretim emeği" kavramı, üreticiler ile yeniden üretilenler arasındaki, yani anneler ve çocuklar, öğretmenler ve öğrenciler, hemşireler ve hastalar arasındaki çok önemli ittifaklar ve elbirliği biçimlerine dair olanakları tanır.

Yeniden üretim işinin bu belirgin özelliğini akıllarda tutarak, o halde şu soruları soralım: Ekonomik küreselleşme, işgücünün yeniden üretimini nasıl yeniden yapılandırdı? Ve bu yeniden yapılanmanın, işçiler ve özellikle de yeniden üretim işinin alışılagelmiş asıl özneleri olan kadınlar üzerindeki etkileri nelerdir? Ve son olarak da bu yeniden yapılanmadan kapitalist gelişmeye ve günümüzün anti-kapitalist mücadelelerinde Marksist teorinin yerine dair neler öğrenebiliriz? Bu sorulara verdiğim yanıtlar iki bölümden oluşuyor. İlk olarak, küreselleşmenin, toplumsal yeniden üretimin genel sürecinde ve sınıf ilişkisinde yol açtığı başlıca değişikliklerden kısaca bahsedeceğim ve ardından yeniden üretim işinin yeniden yapılanmasını daha kapsamlı olarak ele alacağım.

Tahammül edilemeyeni adlandırmak: ilksel birikim ve yeniden üretimin yeniden yapılandırılması

Dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması, 1960'lı ve 70'li yıllardaki mücadeleler döngüsüne cevaben, yeniden üretim ve sınıf ilişkilerinin örgütlenmesini beş temel yoldan dönüştürmüştür. Birincisi, emek piyasasının genişlemesidir. Küreselleşme, milyonlarca insanı topraklarından, işlerinden ve "geleneksel haklarından" ayırmış olan küresel "çitlemeler" süreci ve kadınların artan istihdamı yardımıyla, dünya proletaryasının boyutunda tarihi bir sıçramaya neden olmuştur. Bekleneceği üzere, küreselleşme kendisini, pek çok şekle bürünmüş bir ilksel birikim süreci olarak göstermiştir. Kuzey'de küreselleşme, endüstriyel dağılma ve yer değiştirme ile birlikte iş sürecinin esnekleştirilmesi ve güvencesizleştirilmesi ile tam zamanında üretim şeklini almıştır. Eski sosyalist ülkelerde, endüstri devletçilikten arındırılmış, tarımda kamulaştırmalar geriye alın-

mış ve toplumsal refah özelleştirilmiştir. Güney'de ise, üretimin *maquila*laştırılmasına,[14] serbest ithalata ve toprağın özelleştirilmesine tanık olduk. Ancak amaç her yerde aynıydı.

Kapitalist sınıf, geçimlik ekonomilere zarar vererek, üreticileri geçimlik araçlarından ayırarak ve ücretli istihdama dahi ulaşamazken milyonlarca kişiyi para gelirine bağımlı hale getirerek birikim sürecini yeniden başlatmış ve emek üretiminin maliyetini kısmıştır. İki milyar insanın dünya emek piyasasına katılması, kapitalizmin artık büyük miktarlarda canlı emek ihtiyacında olmadığını, çünkü tahminen işin giderek artan otomasyonuna dayanır hale geldiğini öne süren kuramların yanlışlığını göstermektedir.

İkincisi, "bilgisayar devrimi" sayesinde sermayenin yersizyurtsuzlaşması ve ekonomik faaliyetlerin finansallaşması, sermayenin dünya çapında neredeyse anlık hareket edebilir hale gelmesi ve böylece işçilerin sömürüye karşı direnişinin sermaye üzerinde yarattığı baskıların sürekli olarak kırılabilmesiyle birlikte ilksel birikimin kalıcı bir süreç haline gelmesini sağlayan koşulları yaratmıştır.

Üçüncüsü, yapısal uyum programları ve "refah devletinin" çözülüşü ile birlikte, devlet tarafından işgücünün yeniden üretimine yapılan yatırımların sistematik olarak geri çekilişine tanık olduk. Önceden de bahsettiğimiz üzere, 1960'lı yıllardaki mücadeleler, kapitalist sınıfa, emek gücünün yeniden üretimine yatırımın illa ki daha yüksek bir iş üretkenliğine dönüşmediğini öğretmiştir. Sonuç olarak, işçileri kendi yatırımlarından sorumlu mikro girişimciler olarak değerlendiren ve işçileri, onlar için gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetlerinden özel olarak fayda sağlayanlar olarak gören yeni bir ideoloji ve politika ortaya çıkmıştır. Bununla ilişkili olarak, yeniden üretim ve

14 *Maquila*: Meksika'da bir serbest ticaret bölgesi içinde, fabrikaların gümrüksüz bir biçimde ham madde ya da donanım ithal ettiği ve sonra montajını yaptığı, işlediği ya da imal ettiği ürünleri çoğu zaman bu ham madde ve donanımı temin ettiği ülkeye geri ihraç ettiği bir imalat işlemleri sistemi. [ç.n.]

birikim arasındaki geçici sabitlikte bir değişiklik görülmüştür. Sağlık hizmeti, eğitim, emekli aylığı ve toplu taşımaya verilen devlet desteği kesildikçe, aksine bu hizmetlere erişim ücreti artırıldıkça ve işçiler kendi yeniden üretimlerinin maliyetini sırtlanmaya zorlandıkça emek gücünün yeniden üretiminin her aşaması dolaysız bir birikim noktasına dönüşmüştür.

Dördüncüsü, ormanlar, okyanuslar, su kaynakları, balıkçılık, mercan adaları, hayvan ve bitki çeşitliliğinin şirketler tarafından temellükü ve yıkıma uğratılması tarihsel zirvesine erişmiştir. Afrika'dan Pasifik Adaları'na kadar pek çok ülkede çok geniş nüfuslar için yaşam kaynağı oluşturan kıyı suları ve tarlaların oldukça büyük bir bölümü özelleştirilmiş ve tarımsal ticaret, maden çıkarma ya da endüstriyel balıkçılığa açık hale getirilmiştir. Küreselleşme kapitalist üretim ve teknolojinin bedelini o kadar şüphe götürmez bir şekilde ortaya koymuştur ki Marx'ın *Grundrisse*'de yaptığı gibi, sermayenin "doğanın evrensel temellükü"nden ve "doğanın insanlık için sadece bir nesne, yalnızca bir kullanım maddesi olduğu, artık kendi içinde bir güç olarak görülmediği ve kendi bağımsız yasalarının teorik olarak kabulünün, onu ister tüketim nesnesi isterse üretim aracı olarak insani ihtiyaçlara tabi kılmak için tasarlanmış bir tuzak olarak göründüğü bir toplum aşamasını üretmesinden" kaynaklanan "uygarlaştırıcı etkisi"nden bahsetmek artık hayal bile edilemez hale getirmiştir.[15]

2011 yılında, büyük şirketlerin sebep olduğu diğer felaketlerin yanında, Meksika Körfezi'ndeki BP kaynaklı petrol sızıntısı ve Fukushima'da meydana gelen nükleer felaketlerden sonra, okyanuslar kirli atıkların oluşturduğu adalar yüzünden ölmeye devam ettikçe, uzay bir çöplüğe ve ordu deposuna dönüştükçe, bu gibi sözcükler bizlere kötülük habercisi olmaktan başka bir şeyi ifade etmiyor.

Farklı derecelerde olmakla birlikte bu gelişmeler gezegendeki bütün nüfusları etkiledi. Ancak, Yeni Dünya Düzeni en uygun

15 Karl Marx, *Grundrisse*, aktaran David McLellan, *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford: Oxford University Press, 1977), 363–64.

şekilde yeniden sömürgeleştirme süreci olarak ifade edilebilir. Bu düzen, dünyayı birbirinden bağımsız devrelerin oluşturduğu bir tür ağa dönüştürmekten daha çok bir piramit biçiminde yeniden inşa etti, eşitsizlikleri ve toplumsal/ekonomik kutuplaşmayı artırdı, sömürgecilik karşıtı hareketlerin ve kadın özgürlük hareketlerinin altını oyduğu cinsiyete dayalı ve uluslararası işbölümünü tarih boyunca şekillendiren hiyerarşileri derinleştirdi.

İlksel birikimin stratejik merkezi, eski sömürge dünyası, yani kapitalist sistemin tarihsel olarak korunaksız bölgesi, kölelik ve plantasyonların yeri olmuştur. Burayı "stratejik merkez" olarak adlandırıyorum, çünkü onun yeniden yapılanması, üretimin ve dünya emek piyasasının küresel anlamda yeniden örgütlenmesinin hem temelini hem de önkoşulunu oluşturmuştur. Aslında mülksüzleştirme ve yoksullaştırmanın ilk ve en radikal süreçleri, devletin emek gücünün yeniden üretiminden yatırımları geri çekmesinin en radikal biçimi burada yaşanmıştır. Sözü edilen tüm bu süreçler belgelenmiş durumdadır. 1980'lerin başından itibaren, yapısal uyumun bir sonucu olarak, pek çok "Üçüncü Dünya" ülkesinde işsizlik, o denli yüksek seviyelere çıkmıştır ki USAID, "İş Karşılığında Yemek"ten başka bir şey önermeden işçileri istihdam edebilmiştir. Ücretler o kadar çok düşmüştür ki kadın *maquila* işçilerinin sütü bardakla, domates ya da yumurtadan ise her seferinde bir tane almak zorunda kaldığı rapor edilmiştir. Toprakları hükümet projeleri ya da yabancı yatırımcılara verilmek üzere ellerinden alınan tüm topluluklar ortadan kaldırılmıştır. Şu anda Afrika kıtasının yarısı acil olarak gıda yardımına muhtaç.[16] Batı Afrika'da Nijer'den Nijerya ve Gana'ya kadar elektrikler kesik, ulusal şebekeler ise arızalı durumda ve bu tablo gücü yetenleri kendi jeneratörlerini almaya zorlamakta, öyle ki jeneratörlerin uğultusu geceleyin insanların uyumasını imkânsız hale getirmektedir. Hükümetin sağlık ve eğitim bütçeleri, çiftçi destekleri,

16 Sam Moyo ve Paris Yeros (der.) *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movement in Africa, Asia and Latin America* (Londra: Zed Books, 2005), 1.

temel ihtiyaçlar için sağlanan yardımların hepsi yakıldı, yıkıldı, baltalandı. Sonuç olarak, yaşam süresi kısalmaya başladı ve kapitalizmin uygarlaştırıcı etkisinin uzun zaman önce dünya üzerinden sildiği varsayılan tüm şu olgular yeniden hortladı: kıtlıklar, açlık, sürekli tekrarlayan bulaşıcı hastalıklar ve hatta cadı avları.[17] "Kemer sıkma" programları ve toprakları haksız yere ele geçirmenin yetmediği durumlarda görevi savaşlar devraldı, bu savaşlar petrol çıkartma ve elmas ya da koltan elde edilmesi için yeni alanlar yarattı. Bu tasfiyelerin hedefi olanlar ise, milyonlarca insanın topraklarından gitgide kamplara dönen şehirlere sürüklenmesiyle yeni bir diasporanın özneleri haline geldiler. Mike Davis bu durumu tanımlamak için "Kenar Mahalleler Gezegeni" ifadesini kullanmıştır, ama daha doğru ve keskin bir betimleme, bir gettolar gezegeninden ve küresel bir apartheid rejiminden bahsetmelidir.

Borç krizi ve yapısal uyum yüzünden "Üçüncü Dünya" ülkelerinin, gıda üretimini iç piyasadan dış piyasaya yönlendirmeye, işlenebilir arazileri tüketilebilir ekin yetiştirmek yerine maden çıkarmaya ve biyoyakıt üretimine tahsis etmeye, ormanları kesmeye, her türlü atığın atıldığı çöplüklere ve şirketlerin gen avcılığı için uygun yerlere dönüşmeye zorlandığını düşünürsek, uluslararası sermayenin planlarında şimdi dünya üzerinde "sıfıra yakın yeniden üretime" mahkûm edilecek bölgeler bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz. Gerçekten de, yaşamın her anlamda yıkımı; ham madde temininin, istenmeyen işçileri ayıklamanın, direnişleri köreltmenin ve emek üretiminin maliyetini azaltmanın bir aracı olarak, kapitalist ilişkilerin şekillenmesinde biyoiktidarın üretken gücü kadar önemlidir.

Dünya çapında milyonlarca insanın dile getirilmeyen zorluklarla karşılaşması ve göç etmek için hapis ve ölüm riskini göze almaları, işgücünün yeniden üretiminin ne kadar da az

17 Silvia Federici, "Witch-Hunting, Globalization, and Feminist Solidarity in Africa Today," *Journal of International Women's Studies, Special Issue: Women's Gender Activism in Africa 10*, no.1 (Ekim 2008): 21–35.

gelişmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Elbette göç etmek yalnızca bir zorunluluk değil, Yann Moulier Boutang ve Dimitris Papadopoulos'un öne sürdüğü gibi, diğer şeylerin yanında, daha güçlü mücadelelere doğru bir çıkış, çalınmış zenginliği yeniden temellük etmenin bir aracıdır.[18] Göçün emek piyasasının yapılanması için düzenleyici bir mekanizma olarak kullanılmasını zorlaştıran özerk bir nitelik edinmesinin nedeni budur. Ancak hiç şüphesiz ki eğer milyonlarca insan ülkelerini bilinmeyen, evlerinden kilometrelerce uzak bir varış yeri için terk ediyorsa, bunun nedeni kendilerini, en azından uygun yaşam koşulları altında, yeniden üretememeleridir. Bu durum özellikle, göçmenlerin yarısının, eşlerini ve çocuklarını arkalarında bırakmak zorunda kalan kadınlardan oluştuğunu düşündüğümüzde açık hale gelmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında bu, oldukça sıra dışıdır. Kadınlar genellikle, geleneksel baskılardan ya da girişken olmadıklarından ötürü değil, daha ziyade ailelerinin yeniden üretiminde en büyük sorumluluğun kendilerine ait olduğu hissettirildiği için geride kalır. Kendileri aç kalsalar bile çocuklarını aç bırakmamak, yaşlıların ve hastaların bakımını sağlamak zorunda olanlar, kadınlardır. Bu yüzden, yüz binlerce kadın, yıllarca aşağılanmak ve yalnız kalmak pahasına, dünyanın herhangi bir yerindeki yabancılara sundukları ilgi ve bakımı, sevdikleri insanlara sunamamanın acısıyla yaşamak pahasına evlerini terk ediyorsa, dünyada yeniden üretiminin örgütlenmesinde çok dramatik bir şeylerin meydana gelmekte olduğunu tahmin edebiliriz.

Ancak uluslararası kapitalist sınıfın, küreselleşmenin yol açtığı yaşam kaybı karşısındaki kayıtsızlığının, sermayenin canlı emeğe artık ihtiyacı olmadığının bir kanıtı olduğu sonucunu reddetmeliyiz. Aslında, insan yaşamının geniş ölçekte yıkımı,

18 Yann Moulier Boutang, *De l'esclavage au salariat. Économie historique du salariat bridé* (Paris: Presse Universitaire de France, 1998); Dimitris Papadopoulos, Niamh Stephenson ve Vassilis Tsianos, *Escape Routes: Control and Subversion in the 21st Century* (Londra: Pluto Press, 2008).

başından itibaren kapitalizmin yapısal bir bileşeni ve kaçınılmaz bir şekilde şiddet içeren bir süreç olan emek gücünün birikiminin zorunlu bir mukabili olmuştur. Son yıllarda Afrika'da tanık olduğumuz tekrarlanan "yeniden üretim krizleri", emek birikimi ve yıkımının bu diyalektiğinde köklenmiştir. Ayrıca sözleşmeyle bağlı olmayan emeğin ve kitlesel kapatılmalar, kan, organ ve vücuttaki diğer kısımların kaçakçılığı gibi "modern dünyada" iğrençlik gibi görülebilecek diğer olguların yaygınlaşması da bu bağlam içerisinde değerlendirilmelidir.

Kapitalizm kalıcı bir yeniden üretim krizini tetikler. Eğer bu durum kendi yaşamlarımızda, en azından Küresel Kuzey'in pek çok kesiminde daha belirgin değilse, bunun nedeni, kapitalizmin yol açtığı insani felaketlerin çoğu zaman dışsallaştırılması, sömürgelerle sınırlandırılması ve kültürel geri kalmışlığın ya da yanlış geleneklere veya "kabileciliğe" bağlılığın bir etkisi olarak rasyonelleştirilmesidir. Dahası 80'li ve 90'lı yılların büyük bir bölümünde, Kuzey'de küresel yeniden yapılanmanın etkileri, beyaz olmayan topluluklar dışında neredeyse hiç hissedilmedi ya da işin esnekleştirilmesi ve güvencesizleştirilmesi gibi bazı durumlarda, işçisiz bir toplum hayali olarak olmasa da, dokuz-beş mesai düzenine özgürleştirici bir alternatif olarak görüldü.

Ancak işçi-sermaye ilişkilerinin bütünü açısından bakıldığında bu gelişmeler, sermayenin işçileri dağıtma ve işçilerin ücretli işyerindeki örgütsel çabalarının altını oyma gücünü devam ettirdiğini göstermektedir. Bir araya getirildiğinde bu eğilimler, toplumsal sözleşmeleri feshetmiş, emek ilişkilerini serbestleştirmiş, sözleşmeyle bağlı olmayan emek biçimlerini yeniden uygulamaya sokarak, sadece işçilerin yüzyıllık mücadelelerinin bir kazanımı olan komünizm hücrelerine zarar vermekle kalmamış, aynı zamanda yeni "ortak olanların" üretimini tehdit etmiştir.

Kuzey'de de gerçek gelirler ve istihdam düşmüş, toprağa ve kentsel alanlara erişim kısıtlanmış, yoksulluk ve hatta açlık

yaygınlaşmıştır. Yakın zamandaki bir rapora göre ABD'de 37 milyon kişi açlıkla mücadele ederken, 2011 yılındaki tahminlere göre nüfusun yarısı "düşük gelirli" olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca emekten tasarruf eden teknolojilerin piyasaya sunulması da işgünü süresini kısaltmaktan daha çok uzatmış, öyle ki Japonya'da çalışmaktan dolayı insanlar hayatını kaybederken, "boş zaman" ve emeklilik bir lüks haline gelmiştir. Ek işte çalışmak ABD'deki pek çok işçi için zorunlu hale gelmiş, emekli aylıkları ellerinden alınan 60-70 yaş arasındaki pek çok yaşlı, emek piyasasına geri dönmüştür. En önemlisi ise evsiz, konargöçer durumda, göç etmeye zorlanmış, kamyonlarda, otobüslerde, vagonlarda ve her zaman hareket halinde olan, fırsatları kovalayarak iş arayan, bir zamanlar ABD'de sadece göçmen kuşlar gibi ekinleri kovalayan mevsimlik tarım işçilerine mahsus olan bir kaderi yaşayan bir işgücünün gelişimine tanık oluyoruz.

Yoksullaşma, işsizlik, aşırı çalışma, evsizlik ve borçlanmanın yanında, işçi sınıfının, 17. yüzyıldaki Büyük Kapatılma'yı hatırlatan bir kitlesel kapatma politikası yoluyla giderek suçlu konumuna getirilmesine ve kayıt dışı göçmen işçilerden, borçlarını ödeyemeyen öğrencilerden, yasadışı maddeleri üretenler ve satanlardan, seks işçilerinden oluşan, kanun yoluyla şekillendirilen bir proletaryanın oluşumuna tanık oluyoruz. Gölgede yaşayan ve çalışan bu proleterler çokluğu; köleler, borç köleleri, ameleler, mahkûmlar, yasadışı göçmenler gibi hakları olmayan nüfusların üretiminin, kapitalist birikimin hâlâ yapısal bir zorunluluğunu oluşturduğunu hatırlatmaktadır.

Özellikle siyahi gençlerin oluşturduğu işçi sınıfına yönelik saldırılar oldukça şiddetlidir. Siyah Gücü'nün politikasının potansiyel mirasçısı olan bu siyahi gençliğe, ne güvenli istihdam ne de eğitime erişim sağlanmaktadır. Ancak orta sınıfa mensup pek çok genç için de gelecek soru işareti oluşturmaktadır. Üniversite eğitimi almanın maliyeti, oldukça yüksek olduğundan, borçlanmaya ve borçların ödenememesine neden olmak-

tadır. İş bulma yarışı zorludur ve istikrarsızlık topluluk inşasını engelledikçe toplumsal ilişkiler gitgide kısırlaşmaktadır. Beklendiği üzere, yeniden üretimin yeniden yapılandırılmasının toplumsal sonuçları arasında, gençlerin intiharlarını, kadına ve hatta küçük yaştaki çocuklara yönelik şiddette de artışı görüyoruz. O halde, son yıllarda, ekonominin küresel yeniden yapılanmasının yarattığı yeni üretim biçimlerinin hâlihazırda daha özerk, daha elbirliğine dayalı çalışma biçimleri bakımından olanaklar sağladığını öne süren Negri ve Hardt gibilerin iyimserliğini paylaşmak mümkün değildir.

Ancak yeniden üretimimize yönelen saldırı elbette cevapsız kalmamaktadır. Direniş farklı şekillere bürünmüş, bazıları kitlesel olaylar olarak fark edilir hale gelinceye kadar görünmez kalmıştır. Özellikle ABD'de günlük yeniden üretimin kredi kartları, borçlar ve borçlanma aracılığıyla finansallaşması da bu bakış açısından, sadece finansal manipülasyonun bir ürünü yerine, ücretlerdeki azalmaya bir yanıt olarak ve bunun dayattığı sıkılığın bir reddi olarak görülmelidir. Tüm dünyada, 90'lı yıllardan beri küreselleşmenin her yönüne, kitlesel gösteriler, toprak işgalleri, dayanışma ekonomisinin ve ortak olanların başka biçimlerinin inşası yoluyla meydan okuyan bir hareketlerin hareketi yükselmiştir. En önemlisi, yakın dönemde kitlesel ayaklanmaların yayılması ve geçen yıl Tunus'tan Mısır'a, Ortadoğu'nun pek çok yerinden İspanya ve ABD'ye kadar dünyanın büyük bölümünü etkileyen "Occupy" hareketleri, büyük bir toplumsal dönüşüm vizyonunun yeniden mümkün hale geldiği alan açtı. Hiçbir şeyin gücünü yitirmekte olan kapitalist düzenin yıkıcı güçlerini durduramadığı kapanma yıllarından sonra, "Arap Baharı" ve artan evsiz nüfusun önceden kurmuş olduklarının yanında, Amerika toprakları üzerindeki çadırların yayılması gösteriyor ki alttakiler bir kez daha ayaklanıyor ve yeni bir kuşak, geleceklerine sahip çıkmak kararlılığıyla meydanları arşınlıyor ve potansiyel olarak, hâkim toplumsal bölünmelerin arasında bir köprü kurmaya başlayabilecek mücadele biçimlerini seçiyor.

Küresel ekonomide yeniden üretim emeği, kadınların işi ve toplumsal cinsiyet ilişkileri

Bu arka planla birlikte, şimdi yeniden üretim işinin küresel ekonomide nasıl yol aldığını ve geçirmiş olduğu değişikliklerin cinsiyete dayalı işbölümünü ve kadın-erkek ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini sormalıyız. Burada da üretim ve yeniden üretim arasındaki önemli fark varlığını sürdürmektedir. Dikkat edilmesi gereken ilk farklılık, üretim, dünya ekonomisinin kilit noktalarındaki teknolojik bir sıçrama sayesinde yeniden yapılandırılırken, ev içi emek alanında, ev dışında istihdam edilen kadınların sayısındaki devasa artışa rağmen, işgücünün yeniden üretimi için toplumsal olarak gerekli emeği ciddi derecede düşürecek hiçbir teknolojik sıçramanın görülmemesidir. Kuzey'de, kişisel bilgisayarlar; alışveriş, sosyalleşme, bilgiye erişim ve hatta cinsel içerikli bazı işlerin internet üzerinden yapılabilmesini sağlayacak şekilde, nüfusun geniş bir bölümünün yeniden üretimine girmiş bulunmaktadır. Japon şirketler, arkadaşlık ve eş ilişkilerini robotlaştırmaya çalışmaktadır. İcatları arasında yaşlılara banyo yaptıran "hemşire robotlar" ve müşterilerin kendi fantezileri ve isteklerine göre şekillendirebildiği interaktif sevgililer bulunmaktadır. Ancak teknolojik olarak en fazla gelişmiş ülkelerde bile ev işi önem arz edecek şekilde azalmamıştır. Aksine, ev işi piyasalaştırılmış, çoğunlukla Güney'den ve eski sosyalist ülkelerden gelen göçmen kadınların omuzlarına yüklenmiştir. Ve kadınlar bu işin büyük bir çoğunluğunu yapmaya devam etmektedir. Diğer üretim biçimlerinden farklı olarak, insanın üretimi, büyük oranda makineleştirilmeye indirgenemezdir, çünkü ciddi derecede insani etkileşimi ve fiziksel ile duygusal öğelerin ayrılmaz bir şekilde birleştiği karmaşık ihtiyaçların tatminini gerektirir. Yeniden üretim işinin emek yoğun bir süreç olduğu, en açık şekilde, en fiziksel öğelerinde bile güven duygusu vermeyi, rahatlatmayı, korku ve arzuları öngörmeyi gerektiren çocuk ve yaşlı bakı-

mında görülebilir.[19] Bu faaliyetlerin hiçbiri salt "maddi" ya da "maddi olmayan" nitelikte değildir, ne de internet üzerinden iletişimin sanal akışıyla mekanikleştirilmesi ya da ikame edilmesini mümkün kılacak şekilde parçalanabilir.

Ev işi ve bakım işinin, teknolojikleşmekten ziyade, küreselleşme ve ticarileştirme aracılığıyla farklı öznelerin omuzlarına yüklenecek şekilde yeniden dağıtılmasının nedeni budur. Kadınların ücretli işe katılımları özellikle Kuzey'de devasa bir biçimde arttıkça, ev işinin geniş bir bölümü ev dışına çıkmış ve ücretli istihdam bakımından şu an hâkim ekonomik sektörü oluşturan hizmet sektörünün sanal patlamasıyla, piyasa temelinde yeniden örgütlenmiştir. Bu da, daha çok yemeğin ev dışında yendiği, daha çok çamaşırın kuru temizleyicilerde ya da çamaşırhanelerde yıkandığı ve hazır yemeğin daha çok tüketildiği anlamına gelmektedir.

Ayrıca, evlilik ve çocuk yetiştirmenin içerdiği disiplinin kadınlarca reddedilmesinin bir sonucu olarak, yeniden üretim faaliyetlerinde bir düşüş görülmektedir. ABD'de, doğum oranı 1960'lı yıllarda 1000'de 118 iken 2006 yılında 66,7'ye düşmüş ve 1980 yılında 30 olan ilk annelik yaşının 2006 yılında 36,4'e yükselmesine neden olmuştur. Demografik büyümedeki düşüş özellikle Batı ve Doğu Avrupa'da yüksektir. İtalya ve Yunanistan gibi bazı ülkelerde ise kadınların doğurmaya karşı yaptığı grev sürmekte ve bu durum, politika yapıcılar arasında endişe yaratan, sıfır büyümeli bir demografik rejim sonucuna götürmektedir. Göçün genişlemesi için yapılan çağrıların giderek artmasının arkasında yatan temel etken yine budur. ABD'de de evliliklerin ve evli çiftlerin sayısında bir düşüş olmuş, 1990 yılında %56 iken 2006 yılında %51'e düşmüştür ve yine ABD'de yalnız yaşayan kişilerin sayısı 7,5 milyon artarak, 23 milyondan 30,5 milyona yükselmiştir. Bu neredeyse yüzde otuzluk bir artışa denk gelmektedir.

19 Bkz. Nancy Folbre, "Nursebots to the Rescue? Immigration, Automation and Care," *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 349–60.

En önemlisi, yapısal uyum ve ekonomik yeniden düzenleme sonrasında, yeniden üretim işi uluslararası düzeyde yeniden yapılandırılmıştır ve şimdi metropoldeki işgücünün yeniden üretiminin büyük bir kısmı, özellikle çocuk ve yaşlı bakımı ile erkek işçilerin cinsel yeniden üretiminde, Küresel Güney'den gelen göçmen kadınlar tarafından yerine getirilmektedir.[20] Bu durum pek çok açıdan oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Ne var ki bu durumun olası politik sonuçları, feministler tarafından, kadınlar arasında üretilen iktidar ilişkileri ve yeniden üretimin ticarileştirilmesinin sınırları bakımından henüz yeterince anlaşılmış değildir. Hükümetler, yeniden üretime yaptıkları yatırımı azaltmalarını sağlayan "bakım işinin küreselleşmesi"ni sevinçle karşılasalar da bu "çözümün" sadece göçmen kadınların kendileri değil aynı zamanda geldikleri topluluklar açısından da devasa bir toplumsal bedelinin olduğu açıktır.

Ne yeniden üretim işinin piyasa temelinde yeniden örgütlenmesi ne "bakım işinin küreselleşmesi" ne de yeniden üretim işinin teknolojikleşmesi, kadınları özgürleştirmiş, ne de yeniden üretim işinin mevcut biçiminden ayrılamayacak olan sömürüyü ortadan kaldırmıştır. Küresel bir bakış açısını benimsediğimizde, kadınların her ülkede ücretsiz ev işinin çoğunluğunu yerine getirmeye devam etmekle kalmayıp, sosyal hizmetlerdeki kesintilerden ve endüstriyel üretimin merkezsizleştirilmesinden dolayı, kadınların yaptığı ücretli veya ücretsiz ev işlerinin miktarında, ev dışında başka bir işe sahip olduklarında dahi, bir artış olduğunu görebiliriz.

Kadınların işgününü uzatan ve işi eve geri getiren üç etkenden bahsedebiliriz. Birincisi, kadınlar, dünya ekonomisinin serbestleşmesinin ve devletlerin işgücünün yeniden üretimine yatırımlarını giderek geri çekmesinin yarattığı ekonomik koşullardaki kötüleşmeyi çalışarak telafi etmek zorunda kal-

20 Bkz. Silvia Federici, bu kitapta "Yeni Uluslararası İşbölümünde Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele."

maları nedeniyle, ekonomik küreselleşmenin amortisörleridir. Bu durum özellikle, devletin sağlık hizmeti, eğitim, altyapı ve temel ihtiyaçlar için yaptığı harcamaları tamamen kestiği, yapısal uyum programlarına tabi kılınan ülkeler için doğrudur. Bu kesintilerin bir sonucu olarak, Afrika ve Güney Amerika'nın çoğu yerinde, kadınlar su taşımak, yiyecek elde etmek ve hazırlamak, yetersiz beslenme ve çevresel tahribatın insanların hastalıklara karşı direncini düşürdüğü ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin pek çok kişi için sağlık ocaklarına gitmeyi imkânsız hale getirdiği bir zamanda daha sıklıkla görülen hastalıklarla baş etmek için daha fazla zaman harcamaktadır.

ABD'de de bütçe kesintilerinden dolayı, daha önce hastane ve diğer kamu aktörlerinin üstlenmiş olduğu işlerin çoğunluğu özelleştirilmiş ve kadınların ücretsiz emeğinin yükünü daha da ağırlaştırmak üzere eve nakledilmiştir. Örneğin, hâlihazırda hastaların çoğu ameliyattan hemen sonra hastaneden taburcu edilmekte ve şimdi ev, geçmişte doktorlar ve uzman hemşireler tarafından yapılan, ameliyat sonrası tedavi ve (örneğin kronik hastalar için) diğer tıbbi bakım işlerini massetmek zorundadır.[21] Yaşlı insanlara (ev işleri ve kişisel bakımla ilgili) sağlanan kamusal yardımlar da kesilmiş, ev ziyaretleri kısalmış ve sunulan hizmetler azalmıştır.

Yeniden üretim emeğinin merkezini yeniden ev yapan ikinci etken "ev işinin" kısmen endüstriyel üretimin dağılmasından, kısmen de enformel çalışmanın yaygınlaşmasından dolayı artmasıdır. David Staples'ın 2006 yılında yayınlanan *No Place Like Home* kitabında yazdığı gibi, ev içi emek, işin anakronistik bir biçimi olmak bir yana, bugün dünyanın her yerinde, şehirlerde, kasabalarda ve kenar mahallelerdeki milyonlarca kadını ve çocuğu işgali altına alan, uzun süreli bir kapitalist strateji olduğunu göstermiş durumdadır. Staples'ın doğru bir şekilde ortaya koyduğu gibi, iş, ücretsiz ev içi emek tarafından

21 Nona Glazer, *Women's Paid and Unpaid Labor: Work Transfer in Health Care and Retail* (Philadelphia: Temple University Press, 1993).

acımasızca eve çekilmektedir, öyle ki işi ev temelinde örgütleyerek, işverenler ev işini görünmez hale kılabilmekte, işçilerin sendikalaşma çabalarını baltalayabilmekte ve ücretleri asgari düzeye çekebilmektedir. Pek çok kadın, gelir getirme ve ailesine bakma işini bir araya getirebilmek için bu işi seçer, ama sonucunda "formel koşullarda yerine getirildiğinde ödenecek ortalama ücretin çok altında bir getirisi olan ve kadınları ev işine daha derin bir şekilde sabitleyen cinsiyete dayalı işbölümünü yeniden üreten" işlerde köle gibi çalışır.[22]

Son olarak kadın istihdamının büyümesi ve yeniden üretimin yeniden yapılandırılması toplumsal cinsiyete dayalı emek hiyerarşilerini ortadan kaldırmamıştır. Daralan erkek istihdamına rağmen, kadınlar hâlâ erkeklerin aldıkları ücretlerin küçük bir bölümünü kazanmaktadır. Ayrıca erkeklerin kadına yönelik şiddetinde bir artış olduğuna tanık olduk ki bu durum bir bakıma ekonomik rekabetin yol açtığı korku, bir bakıma erkeklerin aile reisi olarak görevlerini yerine getirememeleri ve en önemlisi de daha fazla kadının kendi paralarını kazanmalarından ve ev dışında daha fazla zaman harcamalarından dolayı erkeklerin artık kadın bedeni üzerindeki kontrollerinin azalması gerçeği tarafından tetiklenmektedir. Düşük ücretler ve aile kurmalarını zorlaştıracak yaygın işsizlik koşullarında, pek çok erkek kadın bedenini, pornografi ve fahişelik aracılığıyla, dünya piyasasına erişim ve bir mübadele aracı olarak görmektedir.

Kadına yönelik şiddetteki artışı nicelik olarak belirlemek zordur ve bu durumun önemi, niteliksel anlamda düşünüldüğünde, yani büründüğü yeni şekillerin bakış açısından bakıldığında daha iyi takdir edilir. Yapısal uyumun etkisi altındaki bazı ülkelerde aile tamamen parçalanmıştır. Bu parçalanma genellikle karşılıklı rızayla, yani eşlerden biri ya da ikisi göç ettiğinde ya da her ikisi de gelir arayışıyla ayrıldıklarında ortaya çıkar. Ancak çoğu zaman bu durum, örneğin, kocalar eşlerini

22 David E. Staples, *No Place Like Home: Organizing Home-Based Labor in the Era of Structural Adjustment* (New York: Routledge, 2006), 1–5.

ve çocuklarını yoksulluğun ortasında bırakıp gittiğinde daha travmatik bir hal alır. Ayrıca Afrika ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde içine şeytan girdiği ithamına ya da büyücülük suçlamasına uğradıktan sonra evlerinden sürülen ve hatta öldürülen yaşlı kadınlar saldırılara uğramaktadır. Bu olay, muhtemelen büyük bir hızla azalan kaynaklardan dolayı artık üretken görülmeyen kişilere sunulan aile desteğindeki büyük krizi yansıtmaktadır. Bir diğer önemli husus ise, bunun, ortak toprak sistemlerinin hâlâ devam eden ortadan kaldırılması süreciyle ilişkili olmasıdır.[23] Ancak bu aynı zamanda yeniden üretim işinin ve bu işin öznelerinin, mali ilişkilerin genişlemesi karşısında maruz kaldıkları değersizleşmenin bir tezahürüdür.[24]

Küreselleşme sürecinden kaynaklanan diğer şiddet örnekleri arasında Hindistan'da drahoma yüzünden işlenen cinayetleri, kaçakçılıktaki ve zorla yaptırılan cinsel içerikli işlerin diğer biçimlerindeki artışı ve öldürülen ya da kaybolan kadınların sayısındaki devasa yükselişi saymak gerekir. Çoğu *maquila* işçileri olan yüzlerce genç kadın, Ciudad Juárez ve ABD ile sınır komşusu olan diğer Meksika şehirlerinde öldürülmüş, tecavüzün ya da pornografi veya "uyuşturucu" üreten suç şebekelerinin kurbanı olmuştur. Meksika ve Guatemala'da da cinayete kurban gitmiş kadınların sayısında korkunç bir artış görülmüştür. En çok artış gösteren yine de kurumsal şiddet olmuştur. Bu mutlak yoksulluğun, insanlık dışı çalışma koşullarının, gizli yollardan göç etmenin şiddetidir. Göçün, aynı zamanda kaçış yoluyla daha fazla otonomi ve öz-belirlenim için bir mücadele olarak, daha elverişli güç ilişkileri için bir arayış olarak görülebilecek olması bu gerçeği değiştirmez.

Bu analize dayanarak birtakım sonuçlar çıkarılabilir. Birincisi, ücretli iş için ya da "işyerindeki işçi sınıfına katılmak"

23 Hugo F. Hinfelaar. "Witch-Hunting in Zambia and International Illegal trade," *Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa*, Gerrie Ter Haar (der.) (Trenton, NJ: Africa World Press, 2007).

24 Federici, "Witch-Hunting, Globalization, and Feminist Solidarity in Africa Today."

için mücadele etmek, kimi Marksist feministlerin iddia ettiği gibi, özgürlüğe giden yol olamaz. Ücretli istihdam bir gereklilik olabilir, ancak tutarlı bir politik strateji olamaz. Yeniden üretim işi değersizleştirildiği ve bu iş, özel bir mesele ve kadına ait bir sorumluluk olarak düşünüldüğü sürece, kadınlar daima sermaye ve devlet ile, erkeklerden daha az güce sahip olarak, toplumsal ve ekonomik savunmasızlık koşullarında yüz yüze gelecektir. Ayrıca yeniden üretim işinin azaltılmasının ya da piyasa temelinde yeniden örgütlenmesinin ciddi sınırlarının olduğunun farkında olmak da önemlidir. Örneğin, çocuklar, yaşlılar ve hastaların bakım işini, bu bakıma ihtiyacı olanlara büyük bedeller dayatmadan ne kadar azaltabiliriz ya da ticarileştirebiliriz? Gıda üretiminin piyasalaşmasının nasıl da sağlığımızın bozulmasına yol açmış olduğu (örneğin, çocuklarda obeziteye neden olması) aslında öğretici niteliğe sahiptir. Yeniden üretim işinin diğer kadınların omuzlarına yüklenecek şekilde yeniden dağıtılması aracılığıyla ticarileşmesine gelince, şu andaki haliyle bu "çözüm" sadece ücretli bakım işçilerinin ailelerine kaydırılmış olan ev işi krizini genişletmeye ve kadınlar arasında yeni eşitsizlikler yaratmaya yaramaktadır.

İhtiyacımız olan şey, yeniden üretim üzerinde kolektif bir mücadeleyi yeniden başlatmak, yeniden üretimimizin maddi koşulları üzerindeki kontrolü geri kazanmak ve bu iş etrafında, piyasa ile sermayenin mantığı dışında yeni elbirliği biçimleri yaratmaktır. Bu bir ütopya olmaktan ziyade, dünyanın pek çok bölgesinde çoktan zemini hazırlanmış olan ve dünya finans sisteminin çökmesi durumunda genişlemesi muhtemel bir süreçtir. Hükümetler, şimdilerde krizi, önümüzdeki yıllarda katı kemer sıkma rejimlerini bizlere dayatmak için kullanma çabasındadır. Ancak -yeniden üretiminin bu yeniden örgütlenmesinin çok daha gelişmiş olduğu bazı alanları saymak gerekirse- toprakların geri alınması, kentsel çiftçilik, topluluk destekli tarım, işgal alanları, çeşitli takas biçimlerinin yaratımı, karşılıklı yardım, alternatif sağlık bakımı biçimleri aracılığıyla,

yeniden üretim işini boğucu, ayrımcı bir faaliyet olmaktan çıkarıp insan ilişkilerinin en özgürleştirici ve yaratıcı zeminine dönüştürebilecek yeni bir ekonomi gelişmeye başlamaktadır.

Daha önce de belirttiğim gibi, bu bir ütopya değildir. Küreselleşmiş dünya ekonomisinin sonuçları, kapitalist emek piyasasındaki değerlerine bakmaksızın, ailelerinin desteklenmesini güvence altına almak isteyen milyonlarca kadının çabaları olmasaydı kesinlikle çok daha feci olacaktı. Geçimlik faaliyetleri ve aynı zamanda çeşitli doğrudan eylem biçimleri (kamuya ait topraklara fiili olarak yerleşmekten kentsel çiftçiliğe kadar) aracılığıyla, kadınlar topluluklarının tamamen mülksüzleştirilmesini önlemeye, gelirlerinin artırılmasına ve mutfakta kaynayan tencerelere biraz daha şey eklenebilmesine yardım etmişlerdir. Savaşların, ekonomik krizlerin ve değersizleştirmelerin ortasında, etraflarındaki dünya param parça olurken, kadınlar terk edilmiş topraklara mısır ekmiş, caddelerde satmak için yemek pişirmiş, Şili ve Peru'daki ola komünleri gibi, ortak mutfaklar yapmış, böylece yaşamın tümden metalaştırılmasına karşı durmuş ve kendi yaşamlarımızın kontrolünü yeniden ele alacaksak kaçınılmaz olan, yeniden üretimin yeniden temellükü ve kolektifleştirilmesini başlatmışlardır. 2011'in şenlikli meydanları ve "işgal" hareketleri bir yönden bu sürecin devamı niteliğindedir, çünkü "çokluklar", hareketlerin, katılımcılarının yeniden üretimini merkeze almadığı ve böylece protesto gösterilerini aynı zamanda kolektif yeniden üretim ve elbirliğinin anlarına dönüştürmediği sürece, sürdürülemeyeceğini anlamış bulunmaktadır.

ORTAK OLANIN YENİDEN ÜRETİMİ

Yaşlı Bakımı ve Marksizm'in Sınırları Üzerine (2009)

Giriş

"Bakım işi," özellikle yaşlı bakımı son yıllarda OECD ülkelerinde, pek çok geleneksel yardımlaşma biçimini değiştirmiş olan yeni eğilimlere karşılık olarak halkın dikkatini çekmektedir. Sözü edilen eğilimlerden bir tanesi, göreli ve mutlak anlamda yaşlı nüfusun artması ve yaşam süresi uzamasına rağmen yaşlılara yönelik hizmetlerin buna uygun olarak artmamasıdır.[1] Ayrıca, kadınların ücretli istihdamı genişlemiş ve bu da kendi ailelerinin yeniden üretimine katkıda bulunmalarını azaltmıştır.[2] Bu faktörlere, devam eden kentleşme sürecini ve işçi sınıfına ait mahallelerin burjuvalaşmasını da eklemek gerekir. İşçi sınıfına ait mahallelerin burjuvalaşması, yalnız yaşayan yaşlı insanların eskiden ulaştığı karşılıklı yardımlaş-

1 Laurence J. Kotlikoff ve Scott Burns, *The Coming Generational Storm: What You Need to Know About America's Economic Future,* Cambridge, MA: MIT Press, 2004.

2 Nancy Folbre, "Nursebots to the Rescue? Immigration, Automation and Care," *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 350.

ma ve desteğe zarar vermiş, komşuların yaşlı insanlara yemek getirme, evi düzenleme ve onlarla sohbet etme geleneklerini azaltmıştır. Bu eğilimlerin bir sonucu olarak, çok sayıdaki yaşlı insan için daha uzun bir yaşam süresinin olumlu etkileri, yalnızlık, toplumsal dışlanma, fiziksel ve psikolojik istismara karşı artan savunmasızlık gibi olumsuz etkiler tarafından gölgelenmekte ve ortadan kaldırılmaktadır. Bunu akılda tutarak, özellikle ABD'de çağdaş sosyal politikada yaşlı bakımı sorununa dair bazı düşüncelerimi ifade ediyor ve sonra da bu alanda ne tür çalışmalar yapılabileceğini ve yaşlı bakımı sorununun niçin radikal solun gündeminde yer almadığını soran bir tartışma yapıyorum.

Burada asıl amacım toplumsal zenginliğin yaşlı bakımına yönelik olarak yeniden dağıtılması ve kendilerine yetemeyecek zamanlarında onlara bakanların hayatlarını sıkıntıya sokmadan bakılabilmelerini sağlayacak kolektif yeniden üretimin biçimlerinin oluşturulması çağrısını yapmaktır. Ama bunun oluşabilmesi için yaşlı bakımına üzerine yürütülen mücadelenin politikleştirilmesi ve toplumsal adalet hareketlerinin gündemine yerleştirilmesi gerekir. Ayrıca, bir yanda yaşlılığı devletin sırtında mali bir yük olarak, öte yandan ise eğer piyasa tarafından pompalanan doğru tıbbi teknolojiyi ve "ömür uzatan" reçeteleri uygularsak üstesinden gelebileceğimiz hatta engelleyebileceğimiz "tercihe bağlı" bir yaşam dönemi olarak küçük düşürücü biçimde ifade edilen yaşlılık kavramında kültürel bir devrim yapmak zorunludur.[3] Yaşlı bakımının politikleştirilmesinde söz konusu olan, yalnızca yaşlı insanların kaderinin ne olacağı ve bu derece önemli bir konuyu yaşamlarımıza sokama-

3 Joyce ve Mamo'nun 2007 yılında yayınlanan eseri "Graying the Cyborgs"'ta belirttiği gibi, kâr arayışında olan ve gençleri ayrıcalıklı gören bir ideoloji ile hareket ederek, yaşlıları tüketici olarak hedef alan, vücutlarını "gençleştirmeye" ve eğer uygun ilaçları ve teknolojileri kullanırlarsa yaşlanmayı geciktirmeye söz veren geniş çaplı bir kampanya yapım aşamasındadır. Bu bağlamda, yaşlılık neredeyse bir günah, en yeni gençleştirici ürünlerden faydalanmadığımız için kendi başımıza açtığımız bir felakettir.

yan radikal hareketlerin varlıklarını nasıl devam ettirebildikleri değil, aynı zamanda, yıllar boyunca politik iktisatçılar ve hükümetler tarafından, işçilerin yaşlandıklarında kazandıkları emekli aylığı ya da diğer sosyal güvence haklarını ekonomik bir saatli bomba ve gençlerin geleceğine yüklenen ağır bir borç gibi göstererek yürüttükleri acımasız kampanyaya karşı kuşaklararası sınıf dayanışması olanağının nasıl kurulacağıdır.

Küresel Çağda Yaşlı Bakımı Krizi

Kimi açılardan bakıldığında yaşlı bakımının mevcut krizi yeni bir durum değildir. Kapitalist toplumlarda yaşlı bakımı, hem kapitalizmde yeniden üretim işinin değersizleştirilmesi hem de yaşlı insanlar artık üretken olarak değil, kapitalizm öncesi toplumlarda olduğu gibi toplumsal hafızanın ve deneyimlerin deposu olarak değerli görüldükleri için her zaman bir kriz durumunda olmuştur. Diğer bir deyişle, yaşlı bakımı kültürel ve toplumsal değersizleşme nedeniyle iki kat daha fazla sorunludur. Bütün yeniden üretim işleri gibi, yaşlı bakımı da "iş" olarak kabul edilmez, ama emek gücünün yeniden üretiminin aksine, ki emek gücünün kabul edilen bir değeri vardır, yaşlı bakım işinin değer üreten değil tüketen bir iş olduğu düşünülür. Bu nedenle, yaşlı bakımı için oluşturulan fonlar alışıldığı üzere on dokuzuncu yüzyıldaki Yoksulları Koruma Yasaları'nın cimriliğini hatırlatacak kadar düşüktür ve artık kendilerine bakamayacak durumda olan yaşlıların bakım işi, kadınların ev işinin bir parçası olarak bu görevi doğalında üstlenmeleri gerektiği varsayımı temelinde, çok az bir dış destekle ailelere ve akrabalara bırakılmıştır.

Sermayeyi yalnızca "işe yarayan" emek gücünü değil, ayrıca artık emek piyasasının bir parçası olmayanlara yardım etmek koşuluyla bütün yaşam süresi boyunca işçi sınıfını yeniden üretmeye zorlamak için uzun bir mücadele yürütülmüştür. Ama Keynesçi devlet bu konudaki beklentileri karşılayamamıştır. New Deal politikaları kapsamında1940 yılında ABD'de

yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Yasası "yüzyılın başarılarından biri" olarak düşünülmüş, ama, sosyal güvenceyi ücretli istihdam süresine bağımlı kıldığı ve yaşlı bakımını yalnızca mutlak yoksulluk durumundaki kişilere sunduğu için, yaşlıların karşılaştığı sorunları kısmen çözebilmiştir.[4]

Neoliberalizmin zaferi bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Bazı OECD ülkelerinde 1990lı yıllarda, ev merkezli bakım işi için kaynakların artırılması ve bakım işini üstlenenlere hizmet ve danışmanlık verilmesi konusunda adımlar atılmıştır.[5] İngiltere'de hükümet bakım işini yapan kişilere ücretli iş ile bakım işini "bir araya getirebilmeleri" için işverenlerinden esnek çalışma programları talep etme hakkı tanımıştır.[6] Ama "refah devletinin" dağılması ve yeniden üretimin işçilerin kişisel sorumluluğu olduğu yönündeki ısrarlı neoliberal tutum, hızla ivme kazanan bir karşı eğilimi tetiklemiştir. Bu nedenle, mevcut ekonomik kriz hiç şüphesiz hızlanacaktır.

Yaşlılar için refah uygulamalarından vazgeçilmesi, özellikle işçilerin engelli anne babalarına bakmak için yoksullukla karşı karşıya kaldıkları Birleşik Devletler'de oldukça ciddi bir durumdur. Uygulanan politikalardan biri çok büyük sıkıntılara neden olmuştur. Bu politika, hastanedeki bakım işlerinin büyük kısmının evelere aktarılmasıdır. Sırf mali endişeler yüzünden atılan bu adım, hastanelerin verdiği hizmetleri verecek ve

4 Dora L. Costa, *The Evolution of Retirement: An American Economic History, 1880–1990,* Chicago: The University of Chicago Press, 1998, 1.

5 OECD Sağlık Projesi, *Long-Term Care for Older People,* Paris: OECD Publications, 2005; Lourdes Benería, "The Crisis of Care, International Migration, and Public Policy" *Feminist Economics* 14, no.3 (July 2008): 2–5.

6 5.2 milyon insanın kayıt dışı bakım işçisi olduğu tahmin edilen İngiltere ve Galler'de, 2007 yılının Nisan ayından başlayarak yaşlı bakımı için yetişkinlere esnek çalışma saati talep etme hakkı verildi. İskoçya'da 2002 yılında yürürlüğe giren Toplum Sağlığı Yasası "yaşlılar için ücretsiz kişisel bakım uygulaması başlatmış" ve bakım işçilerini "hizmet için ücret almak zorunda olan tüketicilerden daha çok kaynaklara erişimi olan iş arkadaşları" olarak yeniden tanımlamıştır (Fiona Carmichael vd., *Feminist Economics* 14, no. 2 [April 2008]: 7

bunların yerine geçecek yapılar hiç düşünülmeden yürütülmüştür. Nona Glazer'ın belirttiği gibi, bu gelişme sadece aile üyelerinin çoğunlukla da kadınların yapmak zorunda olduğu bakım işini artırmakla kalmamış,[7] aynı zamanda geçmişte yalnızca uzman hemşireler ve hastaneler yapılması beklenen "tehlikeli" ve "yaşamı tehdit eden" işlemlerin özel alana kaymasına yol açmıştır.[8] Ayrıca, devlet destekli ev bakım işçilerinin yaptıkları işi sadece "hane halkının bakımı ve vücut bakımı" işiyle sınırlandırarak ev ziyaretlerinin uzunluğu gittikçe kısaltılmasına rağmen,[9] iş yükleri ikiye katlanmıştır.[10] Eyaletler tarafından finanse edilen bakım evlerinde, "işçilerin kaç hastaya hizmet verebileceğini belirlemek için, zaman-hareket alıştırmalarını kullanan" "Taylorist" emek süreci uygulanmıştır.[11]

1980'li ve 90'lı yıllarda yaşlı bakımının "küreselleşmesi"

7 Glazer, *Women's Paid and Unpaid Labor: Work Transfer in Health Care and Retail*, Philadelphia: Temple University Press, 1993. Çeşitli araştırmalara göre, bu kesintilerin bir sonucu olarak ... ABD'deki 20 ila 50 milyon aile üyesi normalde hemşireler ve sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan bakım işini üstlenmektedir. Ailenin bakım işini yerine getiren kişiler hasta ve engelli akrabalar için verilen bakımın yaklaşık %80'lik kısmını üstlenmektedir ve ama sundukları hizmete duyulan ihtiyaç, nüfus yaşlandıkça ve modern tıp yaşam süresini uzatmayı başardıkça artacaktır 2007 yılının Ocak ayında sunulan Archives of Internal Medicine isimli dergideki rapora göre, son günlerine kadar kendi evlerinde kalmayı tercih eden ölümcül hastalardan dolayı aile üyeleri ya da arkadaşları yaşamlarının son günlerini yaşayan hasta ya da engelli yetişkinlerin 4/3'üne kayıt dışı bakıcı olarak hizmet sunmaktadır (Jane E. Brody, "When Families Take Care of Their Own," *New York Times*, November 11, 2008).

8 Sözü edilen "aktarımın" bir sonucu olarak, (Glazer'in yazdığı gibi) evler, diyalizlerin yapıldığı ve ev kadınları ile yardımcılarının kateter takmayı, yaraları iyileştirmeyi ve hastaları doyurmayı öğrenmek zorunda kaldığı tıbbi bir fabrikaya dönüşmüş ve bu nedenle evde kullanılma amacıyla pek çok yeni tıbbi malzeme üretilmeye başlamıştır (Glazer, *Women's Paid and Unpaid Labor*, 154).

9 Glazer, *Women's Paid and Unpaid Labor*, 166–67, 173–74.

10 Eileen Boris ve Jennifer Klein, "We Were the Invisible Workforce: Unionizing Home Care," *The Sex of Class: Women Transforming American Labor*, Dorothy Sue Cobble (der.) Ithaca: Cornell University Press, 2007, 180.

11 Glazer, *Women's Paid and Unpaid Labor*, 174.

bu durumu iyileştirmemiştir. Yeniden üretimin küreselleşme tarafından desteklenen yeni uluslar arası işbölümü, bakım işinin büyük çoğunluğunu göçmen kadınların omuzlarına yüklemiştir. Söz konusu gelişme, aksi halde yaşlı bakımına harcamak zorunda kalacakları milyon dolarları biriktirme imkânı sunduğu için hükümetler açısından oldukça avantajlı olmuştur. Ayrıca, kimseye bağımlı olmadan yaşamını devam ettirmek isteyen pek çok yaşlı insana mali sıkıntıya düşmeden evlerinde kalabilme imkânı sağlamıştır. Ama bu, bakım işçilerinin koşullarında bütünlüklü bir toplumsal ve ekonomik değişim yaratmadığı ve bu işi yapmayı "tercih etme" nedenlerini dönüştürmediği için, yaşlı bakımına bir "çözüm" olarak düşünülemez.

Afrika, Asya, Karayıp Adaları ve eski sosyalist ülkelerdeki milyonlarca kadının dadı, hizmetçi ve yaşlı bakıcısı olarak hizmet vermek için Avrupa, Orta Doğu ve ABD'nin daha zengin bölgelerine göç etmelerinin nedeni, kendi ülkelerinde uygulanan "ekonomik liberalleşme" ve "yapısal uyum" programlarının yıkıcı etkisidir. Kadınlar bu işleri yapmak için, çocukları ve yaşlı anne babaları dâhil olmak üzere kendi ailelerini bırakmak ve kendilerinin yapamadığı işleri yapmaları için akrabalarını ya da kendilerinden daha yoksul durumdaki başka kadınları işe almak zorunda kalmaktadır.[12] İtalya'yı örnek olarak ele alırsak, dört yaşlı bakım işçisinden üçünün kendi çocukları olduğu, ama bunların sadece %15'inin aileleriyle birlikte oturduğu hesaplanmıştır.[13] Bu, dünya üzerindeki başka insanlara sundukları hizmet işinin aynısını artık kendi ailesine sunamadıkları için, göç eden kadınların büyük çoğunluğu büyük bir endişe içinde yaşamaktadır. Bu bağlamda Arlie Hochschild "duyguların ve bakım işinin küresel transferi"nden ve "küresel bakım

12 Jean L. Pyle, "Transnational Migration and Gendered Care Work: Introduction," *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 289; Arlie Hochschild ve Barbara Ehrenreich, *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, New York: Holt, 2002.

13 Dario Di Vico, "Le badanti, il nuovo welfare privato. Aiutano gli anziani e lo Stato risparmia," *Corriere della Sera*, 13 Haziran 2004, 15.

zincirinin" oluşumundan bahsetmiştir.[14] Ama bu zincir sıklıkla kopmaktadır; göçmen kadınlar kendi çocuklarına yabancılaşmakta, öngörülen düzenlemeler hayatları karartmakta ve kadınların yokluğunda akrabalar yaşamlarını kaybetmektedir.

Aynı derecede önemli bir diğer mesele de, yeniden üretim işinin değersizleşmesi ve bu işi yapanların, göçmen, genellikle kayıt dışı ve beyaz ırktan olmamaları nedeniyle, ücretli bakım işçilerinin, uzun çalışma saatleri, ücretsiz izin, ırkçı tutum ve cinsel taciz gibi şantaj ve istismarlara açık olmalarıdır. ABD'de ev içi bakım işçilerinin ücretleri o kadar düşüktür ki, işçilerin neredeyse yarısı, geçinebilmek için gıda karnesi ya da diğer sosyal yardım programlarına bağımlıdır.[15] New York'ta bulunan ev/bakım işçilerinin en büyük örgütü ve Ev İşçileri Haklar Yasası'nın destekçisi olan Ev İşçileri Sendikası'nın belirttiği üzere, bakım işçileri "köleliğin gölgesinde" yaşamakta ve çalışmaktadır.[16]

Pek çok yaşlı insanın ve ailenin, bakım işçisi tutabilecek ya da ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetler için ödeme yapabilecek maddi güce sahip olmadığını vurgulamak da önemlidir. Bu durum özellikle gün boyu bakım gerektiren bir engeli olan yaşlı insanlar için doğrudur. CNEL'nin 2003'teki istatistiklerine göre, İtalya'da yaşlı insanların sadece %2.8i evinde ailesi dışındaki biri tarafından bakılmaktadır, Fransa'da bu oran iki katı, Almanya'da üç katıdır.[17] Ama bu oranlar hâlâ düşüktür. Yaşlı insanların büyük çoğunluğu, kendilerini yıpratan ve görünmez kılan pek çok zorlukla karşı karşıya tek başına yaşamak-

14 Arlie Hochschild, "Global Care Chains and Emotional Surplus Value," *Global Capitalism*, Will Hutton ve Anthony Giddens (der.) New York: The New Press, 2000; Arlie Hochschild ve Barbara Ehrenreich, *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, New York: Holt, 2002, 26–27.

15 *New York Times*, 28 Ocak 2009.

16 Ev İşçileri Sendikasının New York eyaletinde 2010 yılında mücadele ederek kazandığı Haklar Yasası, ülkede bakım işçilerini işçi olarak tanıyan ve diğer işçi sınıflarıyla aynı haklara sahip olma yetkisini getiren ilk yasadır.

17 Dario Di Vico, "Le badanti."

tadır. 2003 yılının "çok sıcak" geçen yaz aylarında, Avrupa'daki binlerce yaşlı insan susuzluk, yiyecek ve ilaç kıtlığı ya da aşırı sıcaktan dolayı hayatını kaybetmiştir. Paris'te ölü sayısı çok olduğu için yetkili kişiler, aileleri teşhis edene dek cenazeleri kamu alanlarındaki dondurucular içinde tutmuştur.

Aile üyeleri yaşlı bakım işini üstlendiği zaman, en büyük yük çoğunlukla kadınların omzuna yüklenir[18] ki bu kadınlar aylarca ve bazen yıllarca psikolojik ve fiziksel yorgunluğun eşiğinde yaşayan, iş ve yapmak zorunda olduğu bakım işinin sorumluluğu ile tükenmiş ve genellikle hazırlıksız olduğu sorumlulukları yapan kadınlardır. Pek çoğu ev dışında da çalışmaktadır, ancak bakım işi zorlaştığında işlerini bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle üzerinde durulması gereken kadınlar ise, aynı anda hem çocuklarını yetiştirip hem de anne babasına bakan "sandviç nesli"dir.[19] Bakım işi krizi öyle bir noktaya gelmiştir ki, ABD'deki düşük gelirli tek ebeveynli ailelerde, çoğu 11 yaşından büyük olmayan çocuklar ve gençler yaşlılara bakmakta ve aynı zamanda onların tedavileri ve terapileriyle ilgilenmektedir. *New York Times*'ın raporuna göre, 2005 yılında ülke çapında yürütülen bir çalışma "yaşları sekiz ve on sekiz arasında değişen çocuklu evlerin %3'ünün çocuk bakım işçisine sahip olduğunu" ortaya koymuştur.[20]

"Bakım için yardım" almaya gücü yetmeyenler için bir seçenek de kamu tarafından fonlanan bakım evleridir, ancak bunlar yaşlılar için otelden ziyade bir hapishane gibidir. Beklenildiği üzere, personel ve mali kaynak yetersizliği yüzünden bu

18 Ancak New York Times gazetesine göre, yaşlı anne babalarına bakan erkeklerin sayısı ABD'de gittikçe artmaktadır.

19 Martin Beckford, "'Sandwich Generation' Families Torn between Demands of Children and Parents," *Telegraph*, 1 Nisan 2009.

20 Pam Belluck, "In Turn about, Children Take Caregiver Role," *New York Times*, 22 Şubat 2009. Çocukların bakım işçisi olduğu diğer ülkeler Britanya ve Avustralya'dır. Bu ülkeler genellikle çocukların "hasta- bakım tartışmaları"na katılma ve yaptıkları iş için ücret talep etme haklarını tanımaktadır.

kurumlar çok az bakım hizmeti sunmaktadır. En iyi ihtimalle, bakımevinde kalanları, yattığı pozisyonu değiştirecek, yastıklarını düzeltecek, bacaklarına masaj yapacak, ülserleri için ilaç verecek ya da sadece onlarla konuşacak ve onları hâlâ hayatta ve değerli olduklarına inandıracak hiç kimse olmadan, yatakta saatlerce yatmaya terk etmektedirler. En kötü ihtimalle ise, bakım evleri yaşlı insanların ilaçlarla uyuşturulduğu, yataklarına bağlandığı, kendi dışkılarında yatmaya terk edildiği ve her türlü fiziksel ve psikolojik istismara maruz kaldığı yerlerdir. Bu durum, 2008 yılında ABD hükümeti tarafından yakın bir zamanda yayınlanan ve bakım evlerinin %94'lük bölümünde istismar, ihmalkârlık, güvenlik ve sağlık standartlarının ihlali olduğundan bahseden rapor ve benzer başka raporlar sayesinde ortaya çıkmıştır.[21] Durum başka ülkelerde de iç açıcı değildir. İtalya'daki bakım evlerinde engelli ya da kronik hastalığa sahip yaşlılara karşı uygulanan istismara ait raporlar sıklıkla ortaya çıkmaktadır, ki bunlar gerekli tıbbi yardımın verilmediği durumlarda görülmektedir.[22]

Yaşlı Bakımı, Sendikalar ve Sol

Üzerinde durduğum sorunlar o denli sıradan ve can sıkıcı ki, yaşlı bakımının evrensel anlamda toplumsal adalet hareketlerinin ve işçi sendikalarının gündemine girmesi gerektiğini düşünebiliriz. Ancak durum hiç de böyle değil. Tıpkı hemşireler ve yardımcı elemanların durumunda olduğu gibi, bakım işçileri de eğer kurumlarda çalışmıyorlarsa, sendikalar ve hatta en mü-

21 *New York Times*, 30 Ağustos 2008.

22 Bkz. Francesco Santanera, "Violenze e abusi dovuti anche alla mancata applicazione delle leggi" *Prospettive Assistenziali*, 169 (Ocak/Mart 2010). *Prospettive Assistenziali*dergisi, özellikle engelli ve yaşlı insanların toplumdan dışlanmasına karşı mücadeleye adanmıştır. Santanera'nın bu konudaki makalesi internet üzerinden de okunabilir: http//www.superando.it/content/voew/5754/121. 2010 yılında gerçekleştirilen hükümet kontrollerine göre, yaşlılar için hizmet veren kurumların üçte biri yasal normları ihlal etmektedir (http//:www.ansa.it/notizie/rubriche/cronaca/2010/02/26/visualizza_new).

cadeleci sendikalardan olan Güney Afrika Ticaret Sendikaları Kongresi (COSATU) tarafından bile önemsenmemektedir.[23]

Sendikalar emeklilik koşulları, emekli aylıkları ve sağlık hizmetleriyle ilgili görüşmelerde bulunmaktadır. Ama sendikaların programlarında, yaşlı insanların ve ister ücretli ister ücretsiz çalışsınlar bakım işçilerinin ihtiyaç duyduğu destek sistemiyle ilgili pek az tartışma vardır. Yakın zamana kadar ABD'de işçi sendikaları bakım işçilerini ve ücretsiz çalışan ev işçilerini örgütlemeyi hiç denemedi bile. Dolayısıyla bugüne kadar, kişiler ya da aileler için çalışan bakım işçileri, New Deal politikasının "asgari ücret, fazla mesai, toplu pazarlık hakları ve işyeri güvenliğine erişimi" sağlayan Fair Labor Standards Act (Adil Emk Standartları Kanunu)'ndan faydalanamamaktadır.[24] Daha önceden bahsedildiği üzere, elli eyalet arasında bugüne kadar sadece New York Eyaleti, 2010 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren, Ev İşçileri Sendikası'nın büyük mücadeleler sonucu elde ettiği haklar yasası sayesinde bakım işçilerini işçi olarak kabul etmiştir. Bu konuda tek örnek ABD değildir. 2004 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan araştırmaya göre, "ev hizmetleri sektöründe iki ya da daha fazla uluslu sendikalaşma oranı sadece %1'dir."[25] Emekli aylığı bakım işçiliği yapan herkese değil, sadece ücretli çalışanlara verilmekte ve ücretsiz bakım hizmeti veren aile bireylerine kesinlikle emekli aylığı ödemesi yapılmamaktadır. Yeniden üretim işi, iş olarak kabul edilmediği ve emeklilik aylığı sistemi ücretli işçilikte geçirilen yıllara göre hesaplandığı için, tam zamanlı ev kadınları emeklilik aylığını ancak ücretli bir işe sahip eşleri aracılığıyla alabilmekte ve boşanmaları durumunda hiçbir sosyal güvenceye sahip olamamaktadırlar.

23 Shireen Ally, "Caring about Care Workers: Organizing in the Female Shadow of Globalization," Center for Global Justice, San Miguel De Allende (Meksika): Uluslar arası Küreselleşme ve Kadın Konferansı, 27 Temmuz–3 Ağustos, 2005, 3.

24 Boris ve Klein, "We Were the Invisible Workforce," 182.

25 Ally, "Caring about Care Workers," 1.

Ne işçi sendikaları ne de toplumsal hareketler bu eşitsizliklere karşı mücadele etmiştir; öte yandan bir kaçı dışında Marksist Sol, yaşlı insanları mücadeleden çıkarmış gibi gözükmektedir, öyle ki modern Marksist analizlerde yaşlı bakımına dair herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Bu durumun sorumluluğu, kısmen Marx'ın kendisine kadar götürülebilir. Yaşlanma sorunu on sekizinci yüzyıldan beri devrimci politikanın gündeminde yer almış olmasına ve yardımlaşma dernekleri ve yeniden oluşturulan (Fourierci, Owencı ve Icariancı) ütopik toplum düşünceleri Marx zamanında artmış olmasına rağmen, yaşlı bakımı konusu Marx'ın çalışmalarında ele alınan bir konu değildir.[26]

Marx kapitalist üretimin işleyiş tarzını, sınıf mücadelesinin bu işleyişe meydan okuduğu ve yeniden biçimlendirdiği çeşitli yöntemleri anlamakla ilgileniyordu. Yaşlılıkta ve yaşlı bakımında güvenlik onun tartışma alanına girmiyordu. Yaşlılık Marx'ın zamanındaki fabrika işçileri ve madenciler arasında nadiren görülüyordu, çünkü Marx'ın çağdaşlarının ortaya

26 Robin Blackburn, *Banking on Death or Investing in Life: The History and Future of the Pensions*, Londra: Verso, 2002, 39–41; Nordhoff 1966. Robin Blackburn'ün belirttiği gibi, yaşlı insanlara emeklilik ücreti ödemek için sunulan ilk öneriler Fransız Devrimi zamanında olmuştur. Tom Paine bu konuyu 1792 yılında yayınlanan eseri *Rights of Man*'in ikinci kısmında tartışır, tüm vatandaşları kapsayacak bir plan öneren Condorcet de aynı konu üzerinde fikir yürütmüştür. Bu üç önerinin izinden giderek "Ulusal Kongre, 28 Ağustosun Fête de la Veillesse'nin tarihi olduğunu ve her bölümde yaşlı insanlar için huzur evleri kurulması gerektiğini beyan etti... Kongre, köleliğin kaldırılmasından birkaç ay sonra 1794 yılının Haziran ayında yaşlılar için vatandaşlık aylığı verilmesi ilkesini benimsedi" (Blackburn, *Banking on Death*, 40–41). Marx'ın zamanında, hastalık, yaşlılık, ölüm ve işsizlik için yapılan yardımlar "dostluk cemiyetleri" ve John Foster'ın "çalışan nüfusun büyük çoğunluğunun yaşamlarına dokunan tek toplumsal kurum olarak tanımladığı" ticaretle uğraşan kulüpler tarafından sağlanmıştır (Foster, *Class Struggle and the Industrial Revolution*, 216). Ayrıca, ütopik sosyalizm 19. Yüzyılın ilk dönemlerinde zirveye çıkmışken, 1860'lı yıllarda katılımcılarını sefalet, yaşlılık ve çaresizlikten korumaya adamış olan komüniter deneyimler, özellikle ABD'de devam etmekteydi. Çağdaş gazetecilerden biri olan Charles Nordhoff elbirliğine dayalı/komünist ilkeye uygun olarak örgütlenmiş en az 72 tanesinin varlığını ortaya koymuştur.

koyduğu açıklamalara inanılacak olursa,[27] Manchester ve Liverpool gibi sanayi bölgelerinde insan ömrü ortalama olarak otuz yılı geçmiyordu.

En önemlisi, Marx ne kapitalist birikim ne de yeni bir komünist toplumun kuruluşu açısından yeniden üretim işinin merkeziliğini fark etmedi. Marx ve Engels, İngiltere'de yaşayan ve çalışan işçi sınıfının oldukça kötü koşullarını açıklamışlarsa da, yeniden üretim sürecini neredeyse doğallaştırmış ve yeniden üretim işinin kapitalizm sonrası bir toplumda ya da mücadele sırasında nasıl yeniden örgütlenebileceğini hiç öngöremişlerdir. Örneğin, "elbirliği" ifadesini, Kropotkin'in daha sonra "karşılıklı yardım" olarak tanımladığı yeniden üretim süreci içinde, çeşitli proleter elbirliği biçimlerini nitel anlamda göz ardı ederek sadece meta üretim sürecinde tartışmıştır.[28]

Marx için işçiler arasındaki elbirliği, "tümüyle kapitalist(ler) tarafından oluşturulan," ancak işçiler "kendilerine ait olmayı bıraktıklarında" ortaya çıkan, sırf emek verimliliğinin ve üretkenliğinin artırılmasında işlevsel hale gelen kapitalist emek örgütlenmesinin temel bir özelliğidir.[29] Bu nedenle, Kropotkin'in o dönemin sanayi nüfusu arasında varolduğunu gördüğü çeşitli dayanışma ifadeleri ve "karşılıklı olarak yardımlaşan pek çok kurum" örneğin "dernekler, cemiyetler, topluluklar ve birlikler", Marx'ın çalışmalarında yer almaz.[30] Kropotkin'in belirttiği gibi, karşılıklı yardımın bu çeşitleri biçimleri, sermayenin ve devletin işçilerin yaşamı

27 Wally Seccombe, *Weathering the Storm: Working-Class Families from the Industrial Revolution to the Fertility Decline*, Londra: Verso, 1993 & 1995, 75–77.

28 Peter Kropotkin'in Karşılıklı Yardımlaşma kavramı için özellikle *Mutual Aid: A Factor of Evolution*,1902 [*Karşılıklı Yardımlaşma: Evrimin Bir Faktörü*, Kaos Yayınları, 2001] isimli eserin son iki bölümüne bakınız.

29 Marx, Capital, 451 [*Kapital*] Marx'ın dediği gibi: "İş arkadaşı ve çalışma organizmasının üyeleri olarak [işçiler] sadece sermayenin varlığının özel bir durumunu oluşturur." Geliştirdikleri üretici güç "sermayenin üretici gücüdür."

30 Kropotkin, *Mutual Aid*, 208, 221, 208.

üzerindeki iktidarını sınırlandırmış, pek çok proleterin zarara uğramasını engellemiş, işsizlik, hastalık, yaşlılık ve ölüme karşı bir miktar korumayı güvence altına alan öz-yönetim temelli bir güvenlik sisteminin tohumlarını atmıştır.[31]

Marx'ın bakış açısını sınırlayan bir diğer öğe 1857–58 yıllarında yazdığı *Grundrisse*'de "Makineler Üzerine Fragmanlar" bölümündeki ütopik bakış açısıdır. Burada Marx, bütün işlerin makineler tarafından yapıldığı, insanoğlunun sadece denetleyici olarak işlev gördüğü ve makinelerin bakımını yaptığı bir dünya tasarlar. Aslında bu resim, gelişmiş kapitalist ülkelerde bile toplumsal olarak gerekli emeğin büyük kısmının yeniden üretim faaliyetlerinden ibaret olduğunu ve bu işin makineleşmeye indirgenemeyeceğini kanıtladığı gerçeğini göz ardı eder.

Yaşlıların ve ücretli işi olmayan insanların ihtiyaçları, istekleri ve koşulları, yeniden üretim işiyle teknolojileri bütünleştirerek sadece minimal düzeyde karşılanabilir. Yaşlı bakımının otomasyonunda zaten epey yol alınmıştır. ABD'de önde gelen feminist iktisatçı ve yaşlı bakımı üzerine çalışan bir kuramcı olan Nancy Folbre'nin gösterdiği üzere, Japon sanayisi interaktif robot üretiminde olduğu gibi yaşlı bakımını teknolojik hale getirilmesi işinde de oldukça gelişmiştir. İnsanlara banyo yaptıran ya da onları "egzersiz yapmak için yürüyüşe çıkaran" hemşire robotlar ve robot köpekler, peluş ayılar gibi "refakatçi robotlar," fahiş fiyatta olsa da piyasada mevcuttur.[32] Ayrıca televizyonların ve kişisel bilgisayarların pek çok yaşlı için *bakıcı* yerine geçtiği de biliniyor. Akülü tekerlekli sandalyeler, yaşlıların kendi hareketlerini kontrol etme becerilerini artırarak, onların hareket alanını genişletmektedir.

Bu bilimsel ve teknolojik gelişmeler eğer maddi anlamda ucuz olursa yaşlılar için büyük fayda sağlayabilir. Sundukları bilgi akışı kesinlikle yaşlı insanların hizmetine büyük bir katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durum, özellikle de yalnız yaşayan,

31 A.g.e. 230.

32 Nancy Folbre. "Nursebots to the Rescue? Immigration, Automation and Care." *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 356.

hasta veya engelli olduğu için sıkıntı çeken yaşlılar söz konusu olduğunda, bakım işçilerinin emeğinin yerini dolduramaz. Folbre'nin belirttiği gibi, robotlar insanların yalnızlığını ve yabancılaşmışlığını daha da artırır.[33] Ayrıca, otomasyon, insanların yaşlandıkça tecrübe ettiği ve en basit ihtiyaçları için başkalarına bağımlı olduğu zaman yaşadığı korkular, endişeler, kendini ve değerini kaybetme gibi kötü duygulara çözüm sunamaz.

Yaşlı bakımı sorununa çözüm için gereken şey, teknolojik yenilikler değil toplumsal ilişkilerde değişimdir; bu değişim, sermayenin değerlenme sürecinin artık toplumsal etkinliği kumanda etmediği ve yeniden üretimin kolektif bir süreç haline geldiği durumda gerçekleşir. Ama bu, Marksist bir çerçeve içinde mümkün olmayacaktır; çünkü Marksist çerçeve, 1970'lerde politik tartışmalarımızın bir parçası olarak ev işinin işlevini ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın kökenini tartışmaya başlayıp, emek meselesi üzerine ciddi olarak yeniden düşünen feministlerin bakış açısından yoksundur. Feministler Marksizm'in, ücretlendirilmiş sanayi emeğine ve meta üretimine tarihsel olarak toplumsal dönüşümün önemli alanları olarak atfettiği merkeziliği reddetmiş; insan varlığının ve emek gücünün yeniden üretimini göz ardı etmesini eleştirmiştir. Feminist hareketten çıkarılacak ders, yalnızca, yeniden üretimin "toplumsal fabrika"nın temelini oluşturduğunu ileri sürmesi değil, kendimizi yeniden ürettiğimiz koşulları değiştirmenin "kendini yeniden üreten hareketler" yaratabilme becerisinin önemli bir parçası olduğunu iddia etmesidir.[34] "Kişisel" olanın "politik"

33 A.g.e.

34 "Kendini yeniden üretme hareketi" kavramı, tipik bir solcu politika olan, politik iş ile yaşamlarımızın gündelik yeniden üretimi arasındaki ayrımı reddeden ABD merkezli pek çok kolektif için bir düstur olmuştur. Bu kavramla ilgili daha ayrıntılı bilgi için Team Colors kolektifi tarafından yayınlanan "In the Middle of a Whirlwind," isimli derleme makalelere ve yakın zamanda yayınlanan Craig Hughes ve Kevin Van Meter'in *Rolling Thunder* adlı eserindeki "The Importance of Support. Building Foundations, Creating Community Sustaining Movements" makalesine bakınız.

olduğunu göz ardı etmek, mücadelemizin gücünü büyük ölçüde zayıflatmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, çağdaş Marksistler de Marx'ın önüne geçememişlerdir. Örneğin, "Duygulanımsal" ve "Maddi Olmayan Emek" hakkındaki Otonomist Marksist teoriyi ele aldığımızda, kapitalizmde yeniden üretim emeğine dair feminist analizin ortaya çıkardığı büyük sorunsalı ele almaktan kaçındığını görürüz.[35] Bu teori, kapitalist gelişmenin şu anki aşamasında, iş, maddi nesnelerden ziyade varoluş koşullarının, "duygulanımların" ve "maddi olmayanın" üretimine dönüştüğü için, üretim ve yeniden üretim arasındaki ayrımın tamamen bulanıklaştığını iddia etmektedir.[36] Bu anlamda, "duygulanımsal emek" (yeniden) üretimin özel bir biçimi olmaktan daha ziyade, bütün emek biçimlerinin bir öğesidir. Verilen ideal "duygulanımsal emekçi" örneği, fast-food restoranlarında çalışan, McDonalds'ta hamburgerleri yüzlerinde gülümsemeyle dağıtmak zorunda olan kadın işçiler ya da ilgilendikleri insanlara güven aşılamak zorunda olan hosteslerdir. Oysa bu tür örnekler yanıltıcıdır, çünkü yaşlı bakım işinde örneklendiği üzere yeniden üretim işlerinin çoğu, yeniden üretilecek insanlara bütünüyle sorumlu olmayı ve neredeyse hiçbir şekilde "maddi olmayan" olarak düşünülemeyecek bütün bir ilişkiyi gerektirir.

Yine de "bakım işi" kavramının bir ölçüde indirgemeci olduğunu kabul etmek önemlidir. Terim, 1980'li ve 1990'lı yıllarda yeniden üretim işinin içerisinde, bu işin fiziksel boyutunu duygusal boyutundan ayıran yeni bir işbölümünün ortaya

35 Burada özellikle Hardt ve Negri tarafından ortaya konulmuş *Empire*, 2000 [*İmparatorluk*, Ayrıntı Yayınları] ve *Commonwealth*, 2009 [*Ortak Zenginlik*, Ayrıntı Yayınları] üçlemesindeki "Maddi Olmayan Emek" teorisine atıfta bulunuyorum. Ayrıca bkz. *Multitudes: War and Democracy in the Age of Empire*, 2004, 108–11 [*Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, Ayrıntı Yayınları].

36 Hardt ve Negri'nin "Maddi Olmayan Emek" teorisi üzerine bir inceleme için bkz. Silvia Federici, "On Affective Labor," *Cognitive Capitalism, Education and Digital Labor*, Michael A. Peters ve Eergin Blut (der.) 57–74, New York: Peter Lang, 2011.

çıkışıyla bağlantılı olarak yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ücretli bakım işçileri bu ayrıma tutunmuş, işverenleri tarafından kendilerinden beklenen işleri belirlemelerini ve yaptıkları işin nitelikli emek sunduğunu belli etmek istemişlerdir. Oysa bu ayrım savunulamaz bir ayrımdır ve bunun böyle olduğunu ilk fark edenler bakım işçileridir. İnsanın yeniden üretimini meta üretiminden ayıran şey, yeniden üretim işindeki görevlerin bütünlüklü karakteridir. Aslında, bir ayrım devreye girdiği ve yaşlı insanların (ya da çocukların) duygusal ya da "duygulanımsal" tepkileri ve genel varlık koşulları dikkate alınmaksızın yıkandığı, tarandığı, masaj yapıldığı, ilaç verildiği sürece, radikal bir yabancılaşma dünyasına girmiş oluyoruz. "Duygulanımsal emek" teorisi bu sorunsalı ve yaşamın yeniden üretilmesindeki karmaşıklıkları göz ardı eder. Bu teori ayrıca, "sanayi sonrası" kapitalizmde tüm emek biçimlerinin giderek homojenleştiğini iddia etmektedir.[37] Ama şu anda oluşturulduğu gibi, yaşlı bakımının örgütlenmesine kısaca değinmek bu yanılsamayı yok etmektedir.

Feminist İktisatçıların Bakış Açısından Kadın, Yaşlılık ve Yaşlı Bakımı

Feminist iktisatçıların tartıştığı üzere, yaşlı bakımı krizi ister yaşlı insanların isterse bakım işini yürütenlerin açısından bakılsın, temel olarak bir toplumsal cinsiyet sorunudur. Bu alan giderek metalaşmasına rağmen, bakım işinin çoğu kadınlar tarafından ve herhangi bir emeklilik aylığı sunmayan ücretsiz emek biçiminde yapılmaktadır. Dolayısıyla çelişkili bir şekilde, kadınlar diğer insanlara ne kadar çok bakarlarsa karşılığında o kadar az şey alıyorlar, çünkü erkeklere oranla ücretli işe daha az zaman ayırıyorlar ve sosyal güvence planlarının çoğu, ücretli olarak çalışılan yıl sayısına göre hesaplanıyor. Daha önce gördüğümüz gibi, ücretli bakım işçileri de yeniden üretim işinin değersizleşmesinden etkileniyor ve top-

37 Negri ve Hardt, *Multitudes*, 114.

lumsal anlamda işçi olarak kabul görmek için hâlâ mücadele etmek zorunda kalan bir "alt sınıf" oluşturuyorlar. Özetle, yeniden üretim işinin değersileşmesi yüzünden, neredeyse her yerde kadınlar erkeklere oranla yaşlılığı daha az aile desteği, mali gelir ve malvarlığı yani daha az kaynakla geçirmek durumunda kalıyor. Emekli aylıkları ve sosyal güvencenin çalışma yılları üzerinden hesaplandığı ABD'de kadınlar, yoksul yaşlılar arasındaki en geniş grubu, çağımızın toplama kampları olan düşük gelirli bakım evlerinde kalanlar arasında sayıca en fazla grubu oluşturmaktadır, çünkü kadınlar yaşamlarının çoğunluğunu ücretli işgücünün dışında, iş olarak görülmeyen faaliyetleri yapmakla geçirirler.

Bilim ve teknoloji bu sorunu çözemez. Bu sorunun çözümü için gerekli olan şey, toplumsal/cinsiyetçi işbölümünde bir dönüşüm, her şeyden önemlisi yeniden üretim işinin iş olarak kabul edilmesi, bakım işini üstlenen aile üyelerinin yaptıkları iş karşılığında cezalı gibi muamele görmek yerine ücret almasıdır.[38] Yeniden üretim işinin kabul edilmesi ve değerlenmesi aynı zamanda, bakım işçileri arasında, bir yana kendi masraflarını en aza indirmeye çalışan aile üyelerini öte yana ise yoksulluk ve değersizleşme sınırında çalışmanın moral bozucu sonuçlarıyla karşılaşan kiralık bakım işçilerini koyan bölünmelerin üstesinden gelmek için de son derece önemlidir.

Bu konu üzerinde çalışan feminist iktisatçılar mevcut sistemlere farklı alternatifler dillendirmişlerdir. Nancy Folbre, Lois B. Shaw ve Agneta Stark *Warm Hands in a Cold Age* isimli çalışmalarında, uluslararası bir bakış açısıyla ve öncülük yapacak ülkelere dair bir değerlendirme yaparak, yaşlı nüfusa ve özellikle yaşlı kadınlara güvence sağlamak için gerekli reformları tartışmaktadır.[39] En başa, neredeyse evrensel sigorta siste-

38 Bu tartışmayla ilgili bkz. Mariarosa Dalla Costa, "Women's Autonomy and Remuneration for Carework in the New Emergencies," *The Commoner* 15 (Kış, 2012), http: //www.thecommoner.org.

39 Nancy Folbre, Lois B. Shaw ve Agneta Stark (der.) *Warm Hands in a Cold Age: Gender and Aging*, New York: Routledge, 2007, 164.

mi sağlayan İskandinav ülkelerini yerleştirmişlerdir. En altta ise, yaşlılık yardımının çalışılan yıl sayısına bağlı olduğu ABD ve İngiltere gelmektedir. Ancak, her iki durumda da politikaların oluşturulduğu yöntem, eşitsiz ve cinsiyetçi işbölümünü ve kadının toplum ve aile içindeki rolüyle ilgili geleneksel beklentileri yansıttığı için sorunludur. Değişmesi gereken en önemli alanlardan biri burasıdır.

Folbre ayrıca, halkın parasını askeri-sanayi komplekslerden ve diğer yıkıcı girişimlerden alarak yaşlı insanların bakımına yönlendirmek için kaynakların yeniden dağıtılması çağrısında bulunmaktadır. Folbre bunun devrim çağrısında bulunmakla eş değer, "gerçek dışı" bir çağrı gibi görünebileceğini kabul eder. Yine de bunu "gündemimize" almamız gerektiği konusunda ısrarcıdır, çünkü tüm işçilerin geleceği tehlikededir ve bugün ABD'de olduğu gibi, yaşlılıklarında pek çok insanı bekleyen tarifsiz acılara karşı kör olan bir toplum kendi yıkımını hazırlayan bir toplumdur.

Ama bu körlüğün yakın zamanda yok olacağına dair hiçbir işaret yoktur. Ekonomik kriz adı altında, politikacılar hiç bu tarafa bakmamakta, her yerde toplumsal harcamaları kesmeye ve emekli aylıklarını, bakım işine yönelik devlet destekli yardım da dâhil sosyal güvence sistemlerini baltalamaya uğraşmaktadır. İnatla yaşamaya devam eden daha yaşam dolu ve enerjik bir yaşlı nüfusun, devlet tarafından fonlanan emekli aylıklarının karşılanmasını sürdürülemez hale getirdiği yönündeki takıntılı şikâyet, bir nakarat gibi sürekli tekrarlanmaktadır. Milyonlarca Amerikalının 80 yaşından daha uzun yaşama kararlılığını aklında tutan Alan Greenspan'ın, anılarında Clinton yönetiminin aslında finansal bir artı biriktirdiğini fark edince korktuğunu itiraf etmesinin nedeni, muhtemelen budur![40] Ancak bu krizden önce bile politikacılar yıllarca kuşaklar arası bir

40 Alan Greenspan, *The Age of Turbulence: Adventures in a New World*, New York: Penguin Press, 2007, 217 [*Türbülans Çağı: Yeni Bir Dünya Serüveni*, Boyner Yayınları].

savaşı yönetmişler, 65 yaş üzerindeki kesimin nüfus artışının sosyal güvence sisteminin çökmesine neden olacağı ve daha genç kuşakların omuzlarına ödemekte zorlanacakları borç yüklediği hakkında durmaksızın uyarıda bulunuyordu. Şimdi kriz derinleştikçe, yaşlıları destekleme ve yaşlı bakımına karşı yürütülen saldırı, ister sabit gelirleri önemli ölçüde azaltan aşırı enflasyon, ister sosyal güvenlik sistemlerinin kısmi özelleştirilmesi ya da yükselen emeklilik yaşı şeklinde olsun, giderek artmaktadır. Kesin olan şey, hiç kimsenin yaşlıların bakımına yönelik hükümet fonlarının artırılması iddiasında bulunmamasıdır.[41]

O zaman, radikal akademisyenler ve aktivistler de dâhil olmak üzere toplumsal adalet hareketlerinin, yaşlıların aleyhine olacak bir kriz çözümü önerilmesini engellemek ve yaşlı bakımı sorunundan etkilenen ve genellikle birbiriyle çatışmalı bir ilişki içinde olan farklı kesimleri, yani bakım işçilerini, yaşlıların ailelerini ve öncelikle yaşlıların kendilerini bir araya getirebilecek inisiyatifler oluşturmak için bu soruna müdahil olmalıdır. Böylesi bir işbirliğini yaşlı bakımıyla ilgili bazı mücadelelerde zaten görüyoruz, çünkü hemşireler ve hastalar, ücretli bakım işçileri ve yaşlıların aileleri, bir şekilde devlete karşı durmak için daha çok bir araya gelmekte ve yeniden üretim ilişkileri antagonist hale geldikçe, hem üreticilerin hem de yeniden üretilenlerin bedel ödediğinin farkındadırlar.

Bu arada yeniden üretim işi ile bakım işinin "ortaklaşması" devam etmektedir. Şimdilerde bazı İtalyan şehirlerinde, kurumsallaştırılmaktan kaçınan, ailelerine güvenemedikleri ya da bir bakım işçisi tutamadıklarında çabalarını ve kaynaklarını bir araya getiren yaşlı insanlar tarafından "dayanışma anlaşmaları"na dayanan komünal yaşam biçimleri oluşturulmaktadır. ABD'de, hastalık, acı ve yaşlılık deneyimini ve "bakım işini" toplumsallaştırmayı ve kolektifleştirmeyi

41 Elizabeth A. Watson ve Jane Mears, *Women, Work and Care of the Elderly*, Burlington VT: Ashgate, 1999, 193.

amaçlayan ve bu süreçte hastalık, yaşlılık ve ölümün anlamını yeniden tanımlamaya ve yakalamaya başlayan daha genç politik kuşaklar tarafından "bakım toplulukları" kurulmaktadır.[42] Ama bu çabaların yaygınlaştırılması gerekiyor. Tüm bu çabalar, gündelik yaşamımızın yeniden örgütlenmesi ve sömürüye dayanmayan toplumsal ilişkilerin yaratılması için esastır. Yeni dünyanın tohumları "internet üzerinde" atılmayacak; bu dünya kendi aramızda geliştireceğimiz elbirliğiyle gerçekleşecek ve bu elbirliği, yaşamlarının en zor anlarında gereksinim duydukları yardımdan ve kaynaklardan mahrum bırakılan kişiler arasında başlayacaktır - bu mahrumiyet hiç şüphesiz toplumumuzdaki en yaygın ve gizli işkencedir.

42 "Bakım toplulukları"nın örgütlenmesi, bakım topluluklarını "kendini yeniden üretme" uğraklarının oluşturulmasında ön koşul olarak gören ve ABD'nin her iki yakasındaki anarşist kolektiflerdeki pek çok kişinin projesidir. Buradaki model, 1980li yıllarda eşcinsel topluluklarda AIDS'in yayılmasına karşı Act Up tarafından yürütülen bir dayanışma çalışmasıdır ve bütün engellere rağmen söz konusu hareketin büyümesinde büyük bir dönüm noktası oluşturmuştur. "Bakım toplulukları" projesi hakkında bilgiyi bazı internet sitelerinden (Portland Oregon Dicentra Kolektifi gibi) ve bu konu hakkında üretilmiş çeşitli elektronik dergilerden bulabilirsiniz. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bkz. "The Importance of Support: Building Foundations, Sustaining Community," *Rolling Thunder: An Anarchist Journal of Dangerous Living* 6, Sonbahar 2008, 29–39.

Kadınlar, Toprak Mücadeleleri ve Küreselleşme: Uluslararası Bir Bakış Açısı (2002)

Sömürgeci güçlerin kadınların tarım sistemlerini yok etmeye yönelik sistematik çabasına rağmen, günümüzde dünya üzerinde tarım işçilerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta ve doğal kaynakların (toprak, ormanlar, sular) kapitalist olmayan kullanımı için mücadelenin ön saflarında yer almaktadır. Geçimlik tarımı, toprağa ortak erişimi savunan ve toprakların istimlâk edilmesine karşı çıkan kadınlar, kıtlık ve çevresel yıkım tehlikesinin ortadan kalkacağı, sömürüye dayanmayan yeni bir topluma giden yolu uluslararası ölçekte inşa etmektedir.

> Üstünde çalışacak bir parça toprağı bulamazsak, yoksulluktan nasıl kurtulabiliriz? Ekecek toprağımız olsaydı, Amerika Birleşik Devletleri'nden bize gönderilen gıdaya ihtiyacımız olmayacaktı. Hayır. Kendi gıdamız olacaktı. Fakat hükümet ihtiyacımız olan toprağı ve diğer kaynakları bize vermeyi reddettiği sürece, ülkemizi yöneten yabancılar her zaman var olmaya devam edecek.[1]

1 Alıntı, *Don't Be Afraid, Gringo: A Honduran Woman Speaks from the Heart: The Story of Elvia Alvarado,* Medea Benjamin (der.) New York: Harper Perennial, 1987, 104 adlı eserden yapılmıştır.

Dünyayı Ayakta Tutan Kadınlar

Çiftçi olmasalardı ya da en azından yaşamın temeli olarak toprağın önemini hâlâ yüce sayan Amerikalı Yerlilerin soyundan gelmeselerdi, son zamanlara kadar, toprak ve toprak mücadeleleriyle ilgili meseleler Kuzey Amerikalılar arasında bu kadar ilgi uyandıramazdı. Birçoğu için toprak meseleleri, kayıp bir geçmişe ait gibi görünüyordu. Kitlesel kentleşme sonrasında, toprak artık yeniden üretimin temel aracı gibi görünmüyor ve bir zamanlar kendine-yeterli küçük ölçekli tarımla ilişkilendirilen gücün, özgüvenin ve yaratıcılığın, yeni endüstriyel teknolojiler tarafından sağlandığı iddia ediliyordu.

Sırf bu bellek yitimi, yediklerimizin nereden geldiği, hangi yiyeceklerin bedenimizi beslediği hangilerinin ise zehirlediği gibi varoluşumuzla ilgili en temel soruları yanıtsız bırakan ve hatta bu soruların genellikle sorulmadığı bir dünya yarattığı için, büyük bir kayıp olmuştur. Ama kentlilerin toprağa duyarsızlığı artık sona eriyor. Tarım ürünlerine genetik müdahale ve tropikal ormanların yok olmasının çevresel etkisiyle ilgili kaygılarla birlikte, toprağın özelleştirilmesine karşı çıkmak için silahlanarak ayaklanan Zapatistalar gibi yerli halkların mücadeleleri, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yakın zamana kadar hâlâ "Üçüncü Dünya" sorunu olarak nitelendirilen "toprak meselesinin" önemine dair yeni bir farkındalık yaratmıştır.

Bu kavramsal değişimin bir sonucu olarak, şimdi toprağın modern kapitalizmde hiç de ilgisiz bir "üretim faktörü" olmadığının farkına varılmıştır. Toprak, yeryüzünde milyonlarca insanın "gıda güvencesi"nin temel kaynağı olan geçimlik kadın emeğinin maddi temelidir. Bu arka plana dayanarak, kadınların sadece toprağı yeniden ele geçirmek için değil aynı zamanda geçimlik tarımı ve doğal kaynakların ticari olmayan kullanımını canlandırmak için dünya çapında yürüttükleri mücadelelere bakıyorum. Bu çabalar, yalnızca milyarlarca insanın yaşamını sürdürebilmesi kadınlara bağlı olduğu için değil, aynı zamanda kendi yeniden üretimimizin diğer insanlara zarar vermediği ve gezegendeki yaşamın

sürekliliğini tehdit etmediği bir toplum kuracaksak, yapmamız gereken değişiklikleri vurguladığı için de son derece önemlidir.

Kadın ve Toprak: Tarihsel Bir Bakış Açısı

Kırsal kesim kadar kentsel kesimde de kadınların bu dünyanın geçimlik çiftçileri olduğu tartışılmaz, ama ölçülmesi zor bir olgudur. Yani aileleri tarafından (hemen ya da sonradan) tüketilen ya da tüketilmek üzere yerel piyasalara, özellikle dünya nüfusunun büyük kısmının yaşadığı Afrika ve Asya'daki piyasalara satılan gıdaları kadınlar üretir.

Geçimlik tarımın ölçümünü yapmak zordur, çünkü çoğunlukla ücretlendirilmemiş emek tarafından ve kayıt dışı çiftliklerde yapılır. Dahası, bu işi yapan kadınların çoğu, bunu bir iş olarak görmez. Buna paralel olarak çok iyi bilinen bir diğer ekonomik olgu daha vardır: ev işçilerinin sayısını ve yaptıkları işin değerini ölçmek zordur. Piyasa için üretime yönelik kapitalist eğilim dikkate alındığında, ev işi, iş olarak görülmez ve birçok kişi tarafından hâlâ "gerçek iş" gibi düşünülmez.

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası aktörler, geçimlik emeğin ölçülmesindeki zorlukları genelde göz ardı etmekle birlikte, bu ölçme işinin kullanılan tanıma bağlı olduğunu kabul etmişlerdir. Örneğin, "Bangladeş'te, kadınların iş gücüne katılım oranı 1985-86'daki İş Gücü Araştırması'na göre %10'du. Oysa 1989'da İş Gücü Araştırması harmancılık, yiyecek üretimi ve tavukçuluk gibi belirli faaliyetleri anket formuna dâhil ettiğinde, ekonomik faaliyet oranı %63'e yükseldi."[2]

2 Birleşmiş Milletler, *The World's Women 1995: Trends and Statistics*, New York: United Nations, 1995, 114. 1988 yılında, Uluslararası Çalışma Örgütü tarım ve balıkçılıkla uğraşan geçimlik işçileri şöyle tanımlamıştır: "kendileri ve evlerinin geçimi için yiyecek, barınak ve asgari gelir sağlayan kişiler." Ancak bu tanım, "asgari gelir" ve "erzak temin etme" kavramlarının neye bağlı olduğu anlaşılmadığı için belirsizdir. Dahası, bu kavramların geçerli anlamı, niyetlerden, örneğin geçimlik işçilerin "piyasa oryantasyonu"na sahip olmamalarından ve gelişmiş teknoloji ile resmi krediye erişim imkânı bulamadıkları için yaşadıkları sorunlardan çıkarsanmaktadır.

Demek ki, ulaşılabilen istatistiklere dayanarak, geçimlik tarımda kaç kişinin özellikle de kaç kadının çalıştığını tam olarak hesaplamak kolay değildir, fakat azımsanmayacak sayıda kişinin çalıştığı açıktır. Örneğin Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre Sahra altı Afrika'da "hane halkı tüketimine ve satışa yönelik bütün temel gıdaların %80'ini kadınlar üretmektedir."[3] Çoğunluğu çocuklardan oluşan Sahra altı Afrika nüfusunun 750 milyon kişi olduğu düşünülürse, yüz milyondan fazla Afrikalı kadın geçimlik tarımla uğraşmak zorundadır.[4] Feminist sloganın dediği gibi, "kadınlar gökyüzünün yarısından fazlasını tutuyor."

Kapitalist gelişmenin, tarım üreticilerinin özellikle kadınların topraktan ayrılması öncülüne dayandığı düşünülürse, geçimlik tarımın ısrarla devam ediyor olmasının şaşırtıcı bir olgu olduğunu kabul etmeliyiz. Bu yalnızca, kadınların tarımın ticarileştirilmesine direnmek için yürüttükleri muazzam mücadele temelinde açıklanabilir.

Bu mücadelenin kanıtı, And Dağlarından Afrika'ya kadar, sömürgeleştirme tarihi içinde mevcuttur. Yerel şeflerin yardımıyla İspanyolların toprağa el koymasına karşılık olarak, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Meksika ve Peru'daki kadınlar

3 Gıda ve Tarım Örgütü, *Gender and Agriculture*, http://www.fao.org/Gender/agrib4-e.htm.

4 Sömürgeciliğin toplumsal ve ekonomik etkileri önemli derecede değişiklik gösterir, ve bu etkinin bir kısmı doğrudan uygulanan sömürgeci kontrolün süresine bağlıdır. Hatta kadınların geçimlik ve sanayiye yönelik ürünler üreten tarım faaliyetlerine katılımındaki mevcut farklılıkları, toprağın sömürgeci güçler tarafından sahiplenilmesinin ölçüsü olarak yorumlayabiliriz. BM ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün emek gücüne katılım istatistikleri kullanıldığında ve geçimlik tarımla ilgili ölçü sorunu akılda tutulduğunda görülüyor ki, Sahra altı Afrika tarım alanında en yüksek kadın emek gücü yüzdesine (%75) sahiptir. Oysa Güney Asya'da bu yüzde %55, Güneydoğu Asya'da %42, Doğu Asya'da %35'tir. Buna karşılık Güney ve Orta Amerika'da kadınların tarım üretimine katılım yüzdesi, Avrupa'daki "gelişmiş" bölgelerde görülen %7 ve %10 arasındaki oranlarla aynıdır. Yani, istihdama katılım oranları, genel hatlarıyla, söz konusu bölgelerde sömürgeciliğin ne kadar sürdüğü ile ilişkilidir.

dağlara çıktılar, yabancı işgalcilere direnmek için halkı topladılar ve doğa tanrılara tapan eski kültürlerin ve dinlerin en sadık savunucuları haline geldiler.[5] Daha sonra, on dokuzuncu yüzyılda, Afrika ve Asya'da kadınlar, Avrupalı sömürgecilerin kadınları dağıtma ve tarım işlerini erkek işi olarak yeniden tanımlama girişimlerine karşı kadınlara ait geleneksel çiftçilik sistemlerini savunmuştur.

Başkalarının yanı sıra Ester Boserup'un Batı Afrika'ya referansla gösterdiği üzere, sömürgeci yetkililer, misyonerler ve daha sonra da tarım geliştirme uzmanları, yalnızca, gıda üretimi aleyhine ticari ürünlerin üretimini dayatmakla kalmamış, aynı zamanda tarım işlerinin çoğunu yapan Afrikalı kadınları modern tarım sistemlerinden dışlamış ve teknik destekten mahrum bırakmıştır. Toprakların tahsis edilmesinde, evlerinde olmasalar bile erkeklere ayrıcalık tanımışlardır.[6] Böylece sömürgeciler ve kalkınmacılar, komünal toprak sistemlerine katılan ve bağımsız çiftçilik yapan kadınların "geleneksel" haklarını aşındırmanın yanında, kadın ve erkek arasında yeni ayrımlar ortaya çıkardılar. Sömürgeci düzende, kadınları erkeklere tabi kılan ve ihracata yönelik ürün üretiminde kocalarıyla ücretsiz işbirliği yapmalarını sağlayan yeni bir cinsiyetçi işbölümü dayatıldı.

Ama kadınlar, toplumsal konumlarındaki bu kötüleşmeyi protesto etmeden kabul etmedi. Sömürge Afrika'sında kadınlar, hükümetin ne zaman topraklarını satabileceğinden veya ürünlerine el koyabileceğinden korksalar, isyan ettiler. Kadınların 1958'de Kedjom Keku ve Kedjom Ketinguh'daki (Kuzeybatı Kamerun, daha sonra Britanya yönetiminde) sömürgeci otoritelere karşı çıkmaları, bu isyanlara bir örnek teşkil eder. Hükümetin, toprakları satışa çıkaracağını iddia eden söylen-

5 Irene Silverblatt, *Moon, Sun, and Witches: Gender Ideologies and Class in Inca and Colonial Peru*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987; Federici, *Caliban ve Cadı*.

6 Ester Boserup, *Women's Role in Economic Development*, London: George Allen and Unwin, 1970, 53–55, 59–60.

tilere sinirlenen yedi bin kadın sürekli olarak dönemin eyalet başkenti olan Bamenda'ya yürüdü ve İngiliz sömürge yönetimine ait binaların etrafında kamp kurup iki hafta süresince "yüksek sesle şarkı söylediler ve ses çıkararak varlıklarını hissettirdiler."[7]

Aynı bölgede, kadınlar geçimlerini sağladıkları çiftliklerin bölgedeki seçkin erkeklere ya da sömürgeci yetkililerin sürü vergisi toplama beklentisiyle sezonluk otlatma hakkı tanıdıkları göçebe Fulani'lere ait sığırlar tarafından talan edilmesine karşı mücadele ettiler. Bu durumda da, kadınların ses çıkarma eylemi, yetkilileri sorun yaratan meracılara yaptırım uygulamak zorunda bırakıp, planı bozguna uğrattı. Susan Diduk'un yazdığı gibi,

> Eylemlerde kadınlar, ailelerin ve akrabaların hayatta kalması ve geçim ihtiyaçlarının karşılanması için mücadele ettiklerini düşünüyorlardı. Onların tarımsal emeği, gündelik yiyecek üretimi için zorunluydu ve öyle olmaya devam ediyor. Kedjom erkekleri de geçmişte ve günümüzde kadınların bu rolünün önemini vurguluyor. Şimdilerde "kadınlar çiftçiliğin ve dokuz ay boyunca çocuklarını taşımanın sıkıntısını çekmiyor mu? Çekiyor, ama onlar ülke için iyi olanı yapıyorlar" sözleri sıkça duyuluyor.[8]

Afrika'da, 1940'larda ve 1950'lerde kadınların, kendile-

7 Susan Diduk, "Women's Agricultural Production and Political Action in the Cameroon Grassfields," *Africa* 59, no. 3 (1989): 339–40.

8 Susan Diduk "Women's Agricultural Production," 343; 1950'li yıllarda Batı Kamerun'daki kadın çiftçilerin mücadeleleri için ayrıca bkz. Margaret Snyder ve Mary Tadesse: "Kadınlar sömürge zamanlarında karşılaştıkları sıra dışı uygulamalara rağmen, ekonomik faaliyetlerini ısrarla sürdürdüler. Bunun bir örneği, 1950li yıllarda Batı Kamerun'da mısır değirmeni toplulukları oluşturmak için seferber olmalarıydı. Zamanla on sekiz bin üyeden oluşan toplam 200 tane topluluk kuruldu. Ortak mal olan değirmenler kullandılar, tarlalarını çitle çevirdiler ve su depolama birimleri ile kooperatif ambarlar inşa ettiler... Bir başka deyişle, "kuşaklar boyunca kadınlar, grubun üretkenliğini artırmak, sömürgeci yönetimin doldurmayı başaramadığı sosyo-ekonomik boşlukları doldurmak veya onları, ailelerine vermek istedikleri kaynaklardan yoksun bırakan politikaları protesto etmek için birtakım kolektif hareketler yarattılar (Margaret Snyder ve Mary Tadesse, *African Women and Development: A History*, Londra: Zed Books, 1995, 23).

rini geçimlik tarımdan uzaklaştıran ihracat ürünü uygulamasına ve kendilerine dayatılan fazla işe karşı direndiği çok sayıda benzer mücadele vardı. Sömürgeleştirilmiş toplulukların ayakta kalması açısından bakıldığında, kadınların üstlendiği geçimlik tarımın gücü, sömürgecilik karşıtı mücadeleye, özellikle Cezayir, Kenya ve Mozambik'teki özgürlük gerillalarının hayatta kalmasına yaptığı katkıda görülebilir.[9] Kadınlar bağımsızlık sonrası dönemde de, tarımsal kalkınma projelerinde kocalarının ücretsiz "yardımcıları" olarak istihdam edilmeye karşı mücadele etmiştir. Bu direnişin en iyi örneği, kadınların Senegal Gambia Konfederasyonu'nda, geçimlik gıda üretimi aleyhine gelişen ticarî pirinç ekiminde işbirliği yapmaya karşı yürüttüğü yoğun mücadeledir.[10]

Artık 1960'lar ve 1970'lerdeki tarımsal kalkınma projelerinin başarısız olmasının temel nedeni olarak görülen bu mücadeleler sayesinde, dünyanın birçok bölgesinde oldukça büyük bir geçimlik tarım sektörü, bağımsızlık öncesi ve sonrası hükümetler kapitalist çizgide bir "ekonomik kalkınma"ya bağlı olmasına rağmen, yaşamaya devam etmiştir.[11]

Afrika, Asya ve Amerika'daki milyonlarca kadının geçimlik tarımdan vazgeçmeme kararı karşısındaki eğilim vurgulanmalıdır; radikal sosyal bilimciler arasında bile yaygın olan bu eğilim, kadınların yürüttüğü geçimlik tarımın ayakta kalmasını, uluslararası sermayenin hem yeniden üretim emeğinin maliyetini ucuzlatma hem de erkek işçileri ticari ürün yetiştirme ve diğer ücretli işlerde istihdam etmek için "özgürleştirme" ihtiyacının bir işlevi olarak yorumlanmaktadır. Bu teorinin Marksist savunucusu Calude Meillassoux, kadınların geçime yönelik ta-

9 Basil Davidson, *The People's Cause: A History of Guerillas in Africa,* Londra: Longman, 1981, 76–78, 96–98, 170.

10 Judith Carney ve Michael Watts, "Disciplining Women? Rice, Mechanization, and the Evolution of Mandinka Gender Relations in Senegambia," *Signs* 16, no. 4 (1991): 651–81.

11 Caroline O.N. Moser, *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training,* Londra: Routledge, 1993.

rım üretiminin ya da kendi ifadesiyle "ev ekonomisi"nin, evde ve dışarıda kapitalist sektör için ucuz işçi arzını garantilemeye hizmet ettiğini ve böylece kapitalist birikimi desteklediğini ileri sürmüştür.[12] Meillassoux'un iddiasına göre, işverenler ücretli işçilerin emeğine artık ihtiyaç duymadığında, hem çocuk bakımı için ödeme yapmak hem de işsizlik ödeneği sağlamak zorunda olmadıkları için, Paris'e ya da Johannesburg'a göç eden işçiler, kapitalistlere kiralayacakları "özgür" bir meta sağlarlar ve bunu "köy"deki emek sayesinde yaparlar.

Bu bakış açısından bakıldığında, geçimlik tarımdaki kadın emeği hükümetler, şirketler ve kalkınma ajansları için bir artıdır, çünkü ücretli işçinin daha etkili bir şekilde sömürülmesine ve kırsal alanlardan kentsel alanlara sürekli bir zenginlik aktarımına olanak sağlar, ama aslında kadın çiftçilerin yaşam kalitesini düşürür.[13] Meillassoux, uluslararası aktörler ve hükümetlerin, geçimlik tarım sektörünü "geliştirmemek" için gösterdiği çabaların farkındadır. Geçimlik tarım sektörünün kaynaklarının sürekli kurutulduğunu söyler; yeniden üretim emeğinin bu biçiminin güvencesiz doğasını kabul eder ve bu güvencesizliğin en kısa zamanda nihaî bir krize yol açabileceği beklentisini taşır.[14] Fakat geçimlik tarım işinin ayakta kalmasına yapılan saldırıya rağmen, bu ayakta kalmanın altını çizen mücadeleyi ve bunun önemini, topluluğun kapitalist ilişkilerin saldırısına karşı direnme kapasitesinin bakış açısından görmekte de başarısız olur.

Liberal iktisatçıların bakış açısı, tıpkı kadınların ücretsiz ev içi emeğini iş olarak görmeyi reddetmesi gibi, "geçimlik iş"i

12 Claude Meillassoux, *Maidens, Meal, and Money: Capitalism and the Domestic Community*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.

13 A.g.e. 110–11.

14 Söz konusu kriz büyük ihtimalle şundan ibarettir: Eğer ev ekonomisi üretken olmayan bir hale gelirse, o zaman göçmen işçileri de yeniden üretemez, ama aşırı üretken hale gelirse bir duruma gelirse, o zaman da emeğin maliyetini yükseltir, çünkü bu durumda işçi ücretli işe girmekten kaçınabilir.

de "ekonomik olmayan," "üretken olmayan" bir etkinlik düzeyine indirir. Böylece liberal iktisatçılar, feminist bir tutum sergiliyormuş gibi göründüklerinde bile, neoliberal dönemde yoksulluğun evrensel olarak azaltılması ve kadınların kurtuluşunun anahtarı olarak "gelir getiren projeleri" bir alternatif gibi sunarlar.[15]

Bu farklı bakış açılarının göz ardı ettiği şey, şirketler ve hükümetler zaman zaman kendi amaçları için kullanma yeteneğine sahip olsalar bile, kadınların ve içinde yaşadıkları toplulukların toprağa erişimlerinin stratejik önemidir. Burada, bazı Karayip adalarında (örneğin Jamaika'da) kölelik döneminde, çiftlik sahiplerinin kölelere kendileri için ürün yetiştirsinler diye toprak verme ("toprak sağlama") uygulamasının yaygın olduğu durumla benzerlik kurulabilir. Çiftlik sahipleri bu önlemi, kendi ürünlerini ithal etmekten kaçınmak ve işçilerinin yeniden üretim maliyetini azaltmak için almışlardır. Ama bu strateji, daha fazla hareket etme ve bağımsızlık olanağı sunduğu için kölelere de avantaj sağlamıştır. Bazı tarihçilere göre, kurtuluştan önce bile bazı adalarda, bu hareket etme ve bağımsızlık gibi avantajlar sayesinde kendi ürünlerinin satışından gelir elde eden bir proto-köylü sınıf oluşmuştu.[16]

Geçimlik emeğin sömürgecilik sonrası kapitalist kullanımını göstermek için bu benzetmeyi genişlettiğimizde, geçimlik tarımın, milyonlarca işçiyi destekleyen önemli bir araç ol-

15 Buradaki örnek "Dünya Bankası feministi" olan ve kadınların işlerine yönelik karmaşık bir analiz sunarak kadınlara yaklaşımını, kendi tabiriyle, "özgürlükçü" olarak tanımlayan Caroline Moser'dir. Marksist yaklaşım da dâhil olmak üzere kadın emeğine yönelik pek çok teorik yaklaşımı titiz bir şekilde analiz ettikten sonra, üzerinde çalıştığı vaka araştırmaları, iki adet "gelir üretme" projesi ve "yiyecek için çalışmak" taslağı olmuştur (*Gender Planning and Development*, 235–38).

16 Barbara Bush, *Slave Women in Caribbean Society, 1650–1838*, Bloomington: Indiana University Press, 1990; Marietta Morrissey, Slave Women in the New World (Lawrence: University Press of Kansas, 1989). Ancak şekerin fiyatı dünya piyasasında yükselir yükselmez, plantasyon sahipleri kendi tarlalarını ekmek için kölelere verdikleri zamanı sınırlandılar.

duğunu, ücretli emekçilere daha iyi koşullarda çalışma olanağı sunduğunu, işçi grevlerinin ve politik eylemlerin sürmesini sağladığını ve böylece birkaç ülkede ücretli sektörün sayısal bakımdan çok küçük olmasına rağmen büyük bir önem kazandığını söyleyebiliriz.[17]

Komünal bir ortamda geçimlik tarım için kullanılan bir metafor olan "köy," devletin ve sermayenin el koyduğu zenginliği yeniden ele geçirmek için bir altyapı sunarak, kadın mücadelesinde önemli bir alan olmuştur. Bu mücadele pek çok biçime bürünmüş, hükümetlere karşı durduğu kadar erkeklere de karşı durmuş ve kadınların toprağa doğrudan erişimini sağlayarak onları her zaman güçlendirmiştir; böylece kadınlar kendilerini ve çocuklarını destekleyebilmiş ve ürettikleri ürünün fazlasını satıp bir miktar gelir elde edebilmişlerdir. O halde, kadınlar kentli hale geldikten sonra bile, ailelerini beslemek ve piyasadan kısmen bağımsız olmak için, ulaşabildikleri herhangi bir toprak parçasını ekmeye devam etmişlerdir.[18]

Köy, kadınlar için bir güç kaynağı olduğu ve eski sömürgeci dünyada erkek işçiler radikal saldırılarla engellenemediği ölçüde, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından1980'lerin başlarında ve 1990'lar boyunca yapısal uyum ve "küreselleşme" kisvesi altında köye karşı savaş açılmıştır.[19]

---

17 Federici, "The Debt Crisis"; Örnek için Michael Chege'nin Afrikalı ücretli işçiler ve toprak ile ilgili yazdıklarına bakınız: "Pek çok Afrikalı emekçi kırsalda tutunmaya çalışıyor; emeğin toprak sahipliğinden tamamen yabancılaşmış varoluşu henüz gerçekleşmedi" ("The State and Labour in Kenya" *Popular Struggles for Democracy in Africa*, Peter Anyang' Nyong'o (der.) Londra: Zed Books, 1987, 250). Bu "yabancılaşmanın" gerçekleşmesinin sonuçlarından biri, Afrikalı işçilerin grev yapmaya karar verdikleri her zaman köylerindeki insanlarla maddi bir dayanışmaya (özellikle tarla ekiminde) güvenebilecek olmalarıdır.

18 Deborah Fahy Bryceson, *Liberalizing Tanzania's Food Trade: Private and Public Faces of Urban Marketing Policy, 1930–1988*, Londra: Zed Books, 1993, 105–17.

19 Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum aracılığıyla ücretlilere yönelttiği saldı-

Dünya Bankası, her yerde var olan yapısal uyum programlarının en önemli öğesi olan geçimlik tarımın tahribatını ve toprağın ticarileştirilmesinin teşvikini gerçekleştirmiştir.[20] 1980'lerin sonlarında ve 1990'larda, yalnızca topraklar çitlenmedi, aynı zamanda Avrupa ve Kuzet Amerika'dan ithal edilen "ucuz" gıdalar, Afrika ve Asya'nın artık liberalleştirilen (ve çiftçilerine destek sağlamasına izin verilmeyen) ekonomilerini istila etti, dahası kadın çiftçileri yerel piyasalardan çıkarttı. Bir zamanlar komünal topraklar olan geniş araziler, tarım şirketleri tarafından devralındı ve ihracata yönelik tarıma tahsis edildi. Sonuç olarak, savaş ve kıtlık, milyonlarca insanı terörize etmiş ve anavatanlarından kaçırmıştır.

Tüm bunları ciddi bir yeniden üretim krizi izlemiş ve bu krizin boyutları sömürge dönemindekinden bile büyük olmuştur. Hatta Güney Nijerya gibi, bir zamanlar tarımsal üretkenliği ile ünlü bölgelerde bile şimdi yiyecek kıtlığı vardır veya yiyecekler ortalama bir kişinin karşılayamayacağı kadar pahalıdır. Yapısal uyum programları yüzünden ortalama bir kişi, aynı anda zamlarla, artmayan ücretlerle, devalüasyonla ve sosyal hizmetlerdeki kesintilerle mücadele etmek zorundadır.[21]

İşte kadınların toprak mücadelesinin öneminin ortaya çıktığı yer burasıdır. Kadınlar, Dünya Bankası'nın neoliberal

---

rı, Meillassoux'un ev ekonomisinin kapitalizm için işlevsel olduğu iddiasını yalanlamakta, ancak yine Meillasoux'un kapitalizmin ev ekonomisini kontrol edememe ve koruyamamasından dolayı "nihai" krizinin belli belirsiz görüldüğü tahminini doğrulamaktadır (Meillassoux, Maidens, *Meal, and Money*, 141).

20 Federici. "The Debt Crisis"; Caffentzis, "The Fundamental Implications"; Terisa E. Turner ve Leigh S. Brownhill, "African Jubilee: Mau Mau Resurgence and the Fight for Fertility in Kenya, 1986–2001," *Gender, Feminism and the Civil Commons: A Special Issue of Canadian Journal of Development Studies* 22, Terisa E. Turner ve Leigh S. Brownhill (der.).

21 " Reel ücretler"deki belirgin düşüşe ve Nijerya'da yoksulluk oranındaki artışa bakınız. "Orta gelirli" bir ülke olarak düşünülen Nijerya'da nüfusun %70'i günlük olarak 1 ABD dolarından daha az kazanmakta ve %90'ı günlük 2 ABD dolarından daha az kazanmaktadır (BM Gelişme Programı istatistiklerinden alıntıdır).

rejimi altında açlıkla karşı karşıya kalan dünya proletaryasının temel dayanağı olmuştur. Kimin yaşayıp kimin ölmesi gerektiğine "piyasa fiyatlarının" karar vereceğini söyleyen neoliberal iddianın asıl muhalifleri kadınlardır ve yaşamın ticarî olmayan bir yolla yeniden üretilmesine pratik bir model sunmuşlardır.

Afrika, Asya ve Amerika'da Ayakta Kalmak İçin Yürütülen "Küreselleşme" Karşıtı Mücadeleler

Küreselleşme döneminde toprakların özelleştirilmesi, ihracat için tarım üretiminin yaygınlaşması ve gıda fiyatlarının artmasıyla karşı karşıya kalan kadınlar, yeryüzündeki en güçlü kurumlara karşı kendileri koruyacak pek çok stratejiye başvurmuşlardır.

Kadınların benimsediği ilk strateji, kendi toplumlarını ekonomik uyumun ve küresel piyasaya bağımlılığın etkisinden korumak için şehir merkezlerinde geçimlik tarımı yaygınlaştırmak olmuştur. Buna örnek olarak, 1980'lerin başlarından beri, ürünlerini satıp para kazanmak yerine kıtlık zamanında ailelerine yiyecek sağlamayı tercih eden kadınların başkent Bissau ve diğer kentlerde sebze ekip, manyok ve meyve ağacı diktiği bahçelerin yer aldığı Gine Bissau gösterilebilir.[22] Yine Afrika'ya referansla Christa Wichterich, 1990'larda geçimlik kadın tarımının ve kentlerdeki bahçeciliğin ("tencere ekonomisi") birçok şehirde tekrar canlanmış olduğunu ve bu kentli çiftçilerin çoğunun alt sınıf kadınlardan oluştuğunu belirtir:

> Darüselam'da düşük ücret alan memurların yaşadığı toplu konutların önünde çiçek saksıları yerine soğanlar ve kavun ağaçları vardı; Lusaka'nın arka bahçelerinde ise tavuklar ve muz-

22 Rosemary Galli ve Ursula Frank, "Structural Adjustment and Gender in Guinea Bissau," *Women Pay the Price: Structural Adjustment in Africa and the Caribbean*, Gloria T. Emeagwali (der.) Trenton, NJ: Africa World Press, 1995. Bissau'da kadınlar yağmurlu dönem boyunca bölgenin dış kesimlerinde pirinç ektiler. Yağmursuz dönemde ise daha girişimci olan kadınlar, yalnızca ev içi tüketim için değil aynı zamanda satmak amacıyla sulanabilir sebzeler ekmek için daha yakın yerlere erişmeye çalıştılar (a.g.e., 20).

> lar, Kampala'nın ve özellikle besin sağlama sisteminin büyük oranda çöktüğü Kinshasa'nın ana yollarının geçtiği geniş merkezi bölgelerde sebzeler bulunurdu.... Kenya'nın kasabalarında, yol kenarlarına, ön bahçelere ve boş arazilere hemen mısır ve lahananın en yaygın türü sukum wiki ekilmişti.[23]

Ama gıda üretimini genişletmek için kadınlar daha fazla toprağa erişmek zorundaydı, bu da uluslararası aktörlerin toprak piyasası yaratma girişimlerini tehlikeye sokuyordu. İşleyecek toprağa sahip olmak için, diğer kadınlar hemcinslerinin çoğununun göç ettiği kırsalda kalmayı tercih ettiler. Netice itibariyle, çoğunluğu tek başına toprağı işleyen kadınlardan oluşan "köylerin kadınlaşması" durumu yaşandı.[24]

Geçimlik tarım için toprağı yeniden geri kazanmak ve genişletmek, Bangladeş'te yaşayan ve 1992'den beri toprak işgalleri gerçekleştiren Topraksız Kadınlar Birliği'nin oluşumuna önderlik eden köylü kadınlar için de önemli mücadelelerden biri haline gelmiştir. Bu dönemde Birlik, toprak sahipleriyle şiddetli çatışmalarda yüz yüze gelerek beş bin aileyi bir yerlere yerleştirmeyi başarmıştır. Bu bilgiyi edindiğim ve Birliğin liderlerinden biri olan Shamsun Nahar Khan Doli'ye göre, işgal edilen toprakların çoğu, "bir ırmağın ortasındaki toprak yığınlarının oluşturduğu ve deniz seviyesinin altında olan adacıkların üzerindedir."[25] Bangladeş yasalarına göre, bu tür topraklar, topraksız çiftçilere tahsis edilmelidir, fakat toprağın ticari değerinin günden güne artması yüzünden, büyük toprak sahipleri bu topraklara el koydular. Yine de kadınlar, kendilerini süpürgelerle, bambu sopalarıyla ve hatta bıçaklarla savunarak büyük toprak sahiplerini durdurmak için örgütlendiler. Bununla yetinmeyip, toprak sahiplerinin tekneleri ya da kiralık adamları adaya yaklaştıklarında, diğer kadınlara haber

23 Wichterich, *Globalized Woman*, 73.

24 Galli ve Funk, "Structural Adjustment and Gender," 23.

25 Bu rapor 2000 yılında yapılan Prag "Zirvesi"ndeki sözlü ifadeye dayanmaktadır.

vermek için alarm sistemleri kurdular ve böylece saldırganları daha adaya ayak basmadan geri püskürtebildiler.

Buna benzer toprak mücadeleleri Güney Amerika'da da yaşanmaktadır. Paraguay'daki Köylü Kadınlar Komisyonu (Peasant Women's Commission-CMC), toprak dağıtılması talebiyle Paraguaylı Köylüler Hareketi (Paraguayan Peasant's Movement-MCP) ile 1985 yılında işbirliği yapmıştır.[26] Jo Fischer'in de belirttiği gibi, CMC, kendi taleplerini desteklemek için sokağa dökülen, kadın sorunlarını programına dâhil eden ve "kadınların hem çiftçi hem de kadın olarak iki kat ezilmesini" kınayan ilk köylü kadın hareketiydi.[27]

Hükümetin, Brezilya sınırına yakın ormanlar içindeki büyük arazileri köylü hareketine hibe etmesi, CMC için dönüm noktası olmuştur. Kadınlar hibe edilen bu toprakları örnek bir toplum örgütlemenin olanağı olarak değerlendirmiş ve tarlalarda kolektif tarım yapmak üzere bir araya gelmişlerdir. CMC'nin ilk kurucularından Geraldina'nın da belirtildiği gibi,

> Bizler her zaman, hatta eskisinden daha çok çalışıyoruz, ama artık çalışma şeklimizi değiştirdik. Diğer işler için bize daha fazla zaman sağlayıp sağlamayacağını anlamak için komünal çalışmayı deniyoruz. Ayrıca bu çalışma şekli bize deneyimlerimizi ve kaygılarımızı birbirimizle paylaşma fırsatı da tanıyor. Bu bizler için çok farklı bir yaşam tarzı. Bundan önce, komşularımızın kimler olduğunu bile bilmiyorduk.[28]

Kadınların toprak mücadelesi, "kentsel gelişme" adı altında ticari konut projeleri tarafından tehdit altında olan toplulukların korunmasını da kapsar. "İskân," tarih boyunca gıda üretimi için gerekli "toprağın" kaybını gerektirmiştir. Bu eğilime karşı direnişin bir örneği, Kampala (Uganda)'nın Kawaala semtindeki kadınların mücadelesidir. Dünya Bankası, Kampala Belediye Meclisi (KCC) ile birlikte 1992-1993 yıllarında insan-

26 Fisher, *Out of the Shadows*, 86.
27 A.g.e. 87
28 A.g.e. 98

ların evlerinin çevresindeki ya da yakınındaki tarıma elverişli arazileri yok edecek büyük bir konut projesini finanse etmiştir. Buna karşı Abataka (Sakinleri) Komitesi'ni kurarak gayretle örgütlenen ve neticede Dünya Bankası'nı projeden çekilmeye zorlayan yine kadınlar olmuştur ve bu hiç de şaşırtıcı değildir. Komitenin kadın liderlerinden birine göre;

> Erkekler kendilerini geri çekerken, kadınlar hükümet yetkilileri önünde yapılan halk toplantılarında bir şeyler söyleyebilmeyi başarmıştır. Kadınların sesi daha çok duyuluyordu, çünkü bu durumdan doğrudan etkilenen onlardı. Kadınların herhangi bir geliri olmadan ayakta kalması çok zordur... Bu kadınların çoğu çocuklarına bakan kişilerdir ve herhangi bir gelirleri ve yiyecekleri olmadan çocuklarına bakamazlar... Siz geliyor ve onların huzurunu bozarak gelirlerini ellerinden alıyorsunuz; bu durumda kadınlar istediklerinden değil, baskı gördükleri ve ezildikleri için mücadele edeceklerdir.[29]

Aili Mari Tripp, Kawaala semtindeki durumun tek olmadığını, buna benzer durumların Afrika ve Asya'nın farklı yerlerinde rastlandığına dair haberler alındığı belirtmektedir.[30] Bu yerlerdeki köylü kadın örgütleri, kadınları ve ailelerini yerlerinden etme ve çevreyi kirletme tehdidi saçan endüstriyel bölgelerin gelişmesine karşı çıkmaktadır.

Endüstriyel ya da ticarî konut yapımının artması, şehir merkezlerinde giderek daha çok kadının bahçeyle uğraşması (örneğin Kampala'da kadınlar, aileleri için gerekli gıdanın %45'ini kendileri yetiştirmektedir) bağlamında, kadınların geçimlik tarım yapmasıyla çatışma halindedir. Ticarî çıkarlardan kaynaklanan saldırılara karşı toprağı koruyan ve "toprak ve

29 Aili Mari Tripp, *Women and Politics in Uganda,* Oxford: James Currey, 2000, 183.

30 Tripp "Kawaala mücadelesinin pek çok açıdan Uganda'da ortaya çıkan bazı değişikliklerin küçük bir örneği olduğu" sonucuna varır (a.g.e., 194). Benzer mücadeleler, çiftçi kadın örgütlerinin kendilerini ve ailelerini yerlerinden etmekle ve çevreyi kirletmekle tehdit eden sanayi bölgelerinin gelişmesine karşı durdukları Üçüncü Dünya'da verilmiştir.

yaşam satılık değildir" ilkesini benimseyenler, tıpkı geçmişteki sömürge istilalarında olduğu gibi, yine kadınlardır. Kawaala örneğinde, dava konusu olan topraklardaki sakinlerin çoğu, nesillerdir burada oturmaktadır ve akrabaları da burada gömülüdür. Birçokları için Uganda'da toprak sahibi olmanın kesin kanıtı budur. Tripp'in bu toprak mücadeleleri hakkındaki düşünceleri, benim şimdiye kadar yürüttüğüm tartışmalarla alakalıdır:

> Bu çatışmadaki olaylar üzerine durup düşündüğümüzde, sakinlerin ve özellikle de kadınların toplum seferberliği için sadece Kawaala'da değil aynı zamanda daha geniş çapta diğer toplum projeleri için bir model teşkil edecek birtakım yeni normlar yerleştirmeye çalıştıkları belirginleşir. Başlangıç noktası olarak; kadınların, dulların, çocukların ve yaşlıların ihtiyaçları için daha fazla ortak çabadan oluşan bir vizyona sahiplerdi ve hayatta kalmalarının toprakla olan ilişkilerine bağlı olduğunu biliyorlardı.[31]

Kadınların geçimlik üretimi savunmalarıyla bağlantılı iki gelişmeden daha bahsetmek gerekiyor. Bunlardan ilki, "gıda güvenliğini" garanti altına almayı ve rekabeti reddeden, dayanışma üzerine kurulu bir ekonomiyi sürdürmeyi amaçlayan, kendine yeterli bölgesel sistemlerin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda en etkileyici örnek, Hindistan'da kadınlar tarafından oluşturulan Kadın Gıda Hakları Ulusal Birliği'dir. Otuz beş kadın grubu tarafından oluşturulmuş ulusal bir hareket olan bu birliğin en temel çabalarından biri, Hindistan'da hem kırsalda hem de şehirde yaşayan çoğu kadın için çok önemli olan hardal tohumu ekonomisinin savunulması yönünde kampanyalar yürütülmesidir. Bir geçimlik tarım ürünü olan bu tohum, genetik olarak değiştirilmiş soya fasulyelerinin yemeklik yağ olarak kullanılmasını teşvik etmek için Amerika Birleşik Devletleri temelli çok uluslu şirketlerin girişimleri tarafından tehdit edilmektedir.[32] Bunun

31 A.g.e. 194.

32 Bu girişime, yerel olarak üretilen ve dağıtımı yapılan hardal tohumun-

üzerine Birlik, bu hareketin öncülerinden olan Vandana Shiva (2000), tarafından belirtildiği üzere "çiftçilerin geçim kaynaklarını ve tüketicilerin kültürel tercihlerini korumak" amacıyla "doğrudan üretici-tüketici birliklerini" kurmuştur. Shiva şunları dile getirmektedir: "Soya fasulyesi ithalatını protesto ediyoruz ve genetik olarak değiştirilmiş soya fasulyesi ürünlerinin ithalatının yasaklanması için çağrıda bulunuyoruz. Delhi gecekondularındaki kadınların söylediği şarkıdaki gibi "*Sarson Bachao, Soya Bhagaa*" ya da "Hardala Evet, Soyaya Hayır."[33]

İkinci gelişme ise, dünya çapında kadınların, tomruk ticaretini engellemede ve yakıt, ilaç ve sosyal ilişkilerin yanı sıra beslenme ihtiyaçlarını da karşılayarak insanların geçimlik ekonomilerinin temeli olan ormanları korumak ya da yenileştirmek için yürütülen mücadelelerde başı çekmekleridir. Vandana Shiva'nın yazdığı gibi, gezegenin her bir köşesinden gelen yankıları yansıtan ormanlar, "yeryüzündeki bereketliliğin ve verimliliğin en güzel ifadesidir."[34] Bu nedenle, ormanlara yönelik saldırıların başlaması, o ormanlarda yaşayan insanlar, özellikle kadınlar için ölüm fermanı demektir ve bu yüzden kadınlar ormanları yok edenleri engellemek için her şeyi yaparlar. Shiva bu bağlamda genellikle Chikpo hareketinden alıntı yapar. Bu hareket, Himalayaların eteklerindeki Garhwal kadınlarının 1970'li yılların ilk dönemlerinde başlattığı ve ağaçları kesmeye gelenlerin önüne engel olmak için kendi bedenlerini siper ettikleri harekettir.[35] Garhwal'daki kadınlar ağaçların kesilmesini önlemek için seferber olurken, Kuzey Tayland'daki

dan çıkarılan yemeklik yağın esrarengiz bir şekilde 41 insanın ölümüne sebep olduğunun ortaya çıktığı 1998 yılında destek verildi. Daha sonra hükümet satış için bu yağın üretilmesini yasakladı. Ulusal İttifak buna cevaben olayı mahkemeye taşıdı ve tüketiciler ile üreticileri hükümetle işbirliği yapmamaya çağırdı (Vandana Shiva, *Stolen Harvest: Hijacking of the Global Food Supply*, Boston, MA: South End Press, 2000, 54).

33 A.g.e. 32-33.

34 Vandana Shiva, *Staying Alive: Women, Ecology and Development*, Londra: Zed Books, 1989, 56.

35 A.g.e.

köylerde kadınlar Thai askerî hükümetinin desteğiyle bir Japon kâğıt firması tarafından istimlâk edilen çiftliklerine zorla ekilen okaliptüs plantasyonlarını protesto etmişlerdir.[36] Afrika'daki "Yeşil Kuşak Hareketi" önemli bir çabadır. Bu hareket, Wangari Maathai liderliğinde büyük şehirlerin çevresinde yeşil bir kuşak oluşturma ve 1977'den beri ormanları tahrip etmeyi, toprak kaybını, çölleşmeyi ve yakacak odun kıtlığını önlemek için on milyonlarca ağaç dikme işini üstlenmiştir.[37]

Ancak ormanların tahrip edilmesine karşı verilen en çarpıcı mücadele, tropik bitkilerden oluşan bataklığın petrol üretimi yüzünden tehdit altında olduğu Nijer Delta'sında görülmüştür. Bu harekete karşı Ogharefe'de 1984 yılında başlayan ve bölgedeki binlerce kadının denizin, ağaçların ve toprağın zarar görmesinin telafi edilmesi talebiyle Pan Ocean'ın Üretim İstasyonu'nu kuşattıkları mücadele 20 yıl sürmüştür. Kararlılıklarını göstermek için kadınlar, eğer talepleri dikkate alınmazsa, yetkilileri soyunmakla tehdit ettiler. Şirketin yöneticisi geldiğinde bu tehdidi eyleme geçirdiler ve yönetici kendisini Nijer Delta'sındaki toplulukların gözleri önünde binlerce çıplak kadın tarafından kuşatılmış bulunca, zararı telafi etmek için talepleri kabul etmek zorunda kaldı.[38]

Toprak için mücadele 1970'li yıllardan beri New York gibi en umulmadık yerlerde kent bahçesi hareketleri biçiminde büyümeye devam etmiştir. Bu hareket, Lower East Side'daki boş arsaları temizleyen ve "Yeşil Gerillalar" adıyla bilinen bir kadın grubunun inisiyatifiyle başlamıştır. 1990'lı yıllarda, şehirlerde 850 kent bahçesi yapılmış ve pek çok topluluk dayanışması oluşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi "dünya ile yeniden bağ-

36 Matsui, *Women in the New Asia*, 88–90.

37 Wangari Maathai, "Kenya's Green Belt Movement," *Africa* (5.basım), F. Jeffress Ramsay (der.) Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, 1993.

38 Terisa E. Turner ve M.O. Oshare, "Women's Uprisings against the Nigerian Oil Industry," *Arise! Ye Mighty People!: Gender, Class and Race in Popular Struggles*, Terisa Turner (der.) Trenton, NJ: Africa World Press, 1994, 140–41.

lantı kurmak ve çocuklara sokakların dışında bir seçenek sunmak" isteyen bir grup kadın tarafından başlatılan Greening of Harlem Dayanışması'dır. Günümüzde yirmi bir örgütten daha fazlasını ve otuz bahçe projesini kapsamaktadır.[39]

Burada, bahçelerin yalnızca sebze ve çiçek yetiştirmek için kullanılmadığını, aynı zamanda toplulukların oluşturulmasına ve gecekondulaşma ile çiftlik evleri kurma gibi mücadeleler için de bir sıçrama tahtası olduğunu belirtmek önemlidir. Bu çalışma yüzünden, bahçeler Vali Giuliani'nin döneminde tahrip edilmeye başlanmış ve birkaç senedir bu hareketin temel zorluklarından biri de buldozerleri durdurmak olmuştur. Son on yılda "gelişme" adı altında yüz bahçe yok edilmiş, kırktan fazlası da buldozerlerle tahrip edilmiştir; gelecek yıllarda daha ne kadar bahçenin tahrip edileceği ise endişe yaratmaktadır.[40] Aslında atanmasından bu yana New York şehrinin şu anki valisi Michael Bloomberg de selefleri gibi bu bahçelere karşı bir savaş başlatmıştır.

Mücadelenin Önemi

Dünyadaki pek çok şehirde gördüğümüz gibi, şehir sakinlerinin en az dörtte biri kadınların geçimlik emeği ile üretilen yiyeceklere bağımlıdır. Örneğin, Afrika'da kasabalarda yaşayan insanların dörtte biri geçimlik gıda üretimi olmadan yaşayamaz. Bu durum BM Nüfus Fonu tarafından doğrulanmıştır ve "şehirlerde yaşayan iki yüz milyon kişinin gıda ürettiği ve yaklaşık bir milyar kişiye yiyecek desteği sağladığı" iddia edilmiştir.[41] Geçimlik gıda üreticilerinin büyük bölümünün kadınlar olduğu düşünüldüğünde Kedjomlu erkeklerin neden "Evet, geçimlik kadın çiftçiler insanlığa fayda sağlıyor" dedikleri anlaşılabilir. Onlar sayesinde, günde bir ya da iki dolar kazanan

39 Wilson ve Weinberg, *Avant Gardening*, 36.
40 A.g.e. 61.
41 United Nations Population Fund, *State of the World Population 2001*, New York: United Nations, 2001.

köylü ya da kentli milyarlarca insan, ekonomik kriz zamanlarında bile mali anlamda zor duruma düşmemiştir.

Kadınların geçimlik tarım üretimi, geçimlik ürün için kullanılacak toprakların endüstriyel tarım tarafından azaltılması eğilimine, ki yüksek gıda fiyatlarının ve açlığın temel nedenlerinden biri bu eğilimdir, karşı çıkar. Aynı zamanda, üretilen gıdaların kalitesi üzerinde denetim hakkını garantiye alıp, tüketicileri genetiği değiştirilmiş ürünlere ve böcek ilaçlarına karşı korur. Üstelik kadınların geçimlik tarım üretimi, endüstriyel tarımda kullanılan böcek ilaçlarının tarım ürünleri üzerindeki etkilerinin, dünyada özellikle kadın çiftçiler arasında yüksek bir ölüm oranına ve hastalığa neden olduğu bir zamanda, üzerinde özellikle düşünülmesi gereken güvenli bir çiftçilik yöntemdir.[42] Bu yüzden geçimlik tarım kadınlara kendilerinin ve ailelerinin sağlıkları ve yaşamları üzerinde önemli bir kontrol gücü sağlamaktadır.[43]

Ayrıca geçimlik üretimin, yeni bir toplumun inşa edilmesi için hayati önem taşıyan rekabetsiz, dayanışmaya dayalı bir yaşam tarzına katkı sağladığını da söyleyebiliriz. Bu, Veronika Bennholdt-Thomsen ve Maria Mies'in "öteki ekonomi" olarak adlandırdığı şeyin çekirdeğini oluşturur. Bu kavram, "yaşamı ve bu gezegende yaşamı üretmek ve devam ettirmek için gerekli olan her şeyi, ölü paranın hiç bitmeyen birikimine" karşı "ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin merkezine koyar."[44]

42 Örnek için bkz. L. Settimi ve diğerleri. "Cancer Risk Among Female Agricultural Workers: A Multi-Center Case-Control Study," *American Journal of Industrial Medicine* 36 (1999): 135–41.

43 Veronika Bennholdt-Thomsen ve Maria Mies, *The Subsistence Perspective: Beyond the Globalised Economy*, Londra: Zed Books, 1999.

44 A.g.e. 5.

Feminizm ve İlksel Birikim Döneminde Ortak Olan Politikası (2010)

Bizim bakış açımız gezegenin ortakçılarının [*commoner*] bakış açısıdır; bedenleriyle, ihtiyaçlarıyla, arzularıyla birlikte, en esaslı geleneği hayatı kurma ve sürdürmede elbirliği olan, ama bunu, cefa altında ve birbirinden, doğadan ve nesiller boyunca yarattığımız ortak zenginlikten ayrıldığı koşullarda yapmak zorunda olan insanların bakış açısı.

The Emergeny Exit Collective, "The Great Eight Masters and the Six Billion Commeners" (Bristol, 1 Mayıs 2008)

Hem kadınların geçimlik işlerinin hem de ortak olanların, yerli insanların somut varoluşuna sağladığı katkılar, sadece benzer değil aynı zamanda ortak köklere sahip yollardan idealleştirilerek görünmez kılınmıştır... Bir bakıma kadınlara ortak olanlar, ortak olanlara ise kadınlar gibi muamele edilmiştir.
Maria Mies ve Veronica Benhodt-Thomsen,"Defening, Reclaiming, Reinventing the Commons" (1999)

Yeniden üretim toplumsal üretimden önce gelir. Kadınlara dokunmak demek, sert kayaya çarpmak demektir.
Peter Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto* (2008)

Giriş: neden ortak olanlar

En azından Zapatistaların, Meksika'nın ortak topraklarını ortadan kaldırmaya yönelik yasayı protesto etmek amacıyla San Cristobal'ı 21 Aralık 1993'te ele geçirmelerinden bu yana, "ortak olan" [*the common*] kavramı hem uluslararası düzeyde hem de ABD'deki radikal Sol içinde, anarşistler, Marksistler/sosyalistler, ekolojistler ve eko-feministlerin üzerinde birleştiği bir zemin olarak yaygınlık kazanmıştır.[1]

Bu görünüşte arkaik düşüncenin günümüz toplumsal hareketlerinde politik tartışmalarının merkezine taşınmasının önemli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan özellikle ikisini vurgulamak gerekir. Bir tarafta, kapitalizme alternatif oluşturmak isteyen radikal hareketlerin çabalarını onlarca yıldır baltalamış olan, devrime dair devletçi model yok olmuştur. Diğer tarafta, yaşamın ve bilginin her biçimini piyasa mantığına tabi kılan neoliberal girişim, artık denizlere, ağaçlara, hayvanlara ve hemcinslerimize nakit bağı olmadan ulaşamadığımız bir dünyada yaşamanın dayattığı tehlike konusundaki farkındalığımızı artırmıştır. "Yeni çitlemeler", çoğu insanın sona erdiğine inandığı ya da özelleştirme tehdidiyle karşılaşana kadar değer verilmeyen tüm bir komünal mülkiyetler ve ilişkiler dünyasını görünür hale getirmiştir.[2] Yeni çitlemeler, ironik bir biçimde, sadece ortak olanların ortadan kalkmadığını değil, aynı zamanda, örneğin İnternet gibi, önceden var olmayan yaşam alanlarında da olmak üzere, yeni toplumsal elbirliği biçimlerinin sürekli üretilmekte olduğunu ortaya koymuştur.

---

1 İngiltere merkezli *The Commoner* adlı elektronik dergi, on yılı aşkın bir süredir ortak olanlara dair politikalar ve bunun kuramsal temelleri hakkında ana kaynak haline gelmiştir. (http://www.commoner.org.uk).

2 Bu durumu en iyi şekilde anlatan örnek ise Maine eyaletindeki birçok topluluğun Nestle'nin Portland kaynak suyunu şişelemek için Maine sularına el koymasına karşı yürüttüğü mücadeledir. Nestle'nin yaptığı bu hırsızlık, insanların bu suların ve su kanallarının hayati önem taşıdığının farkına varmasına sağlamış ve onları bir ortak olan olarak kurmuştur (*Food and Water Watch*, Haziran 2006).

Bu bağlamda ortak olan/lar fikri, bizlere hem Devlet mülkiyetine hem de özel mülkiyete mantıksal ve tarihsel bir alternatif önererek, bunların karşılıklı olarak dışlayıcı olduğu ve politik olanaklarımızın bunlardan ibaret olduğu kurgusunu reddedebilmemizi mümkün kılmıştır. Ayrıca bu fikir, radikal Sol'un oluşturmak için uğraştığı elbirliğine dayalı bir toplumun bir öngörüsünü sunan birleştirici bir kavram olarak ideolojik bir işlev de görmektedir. Bununla birlikte, bu kavramın yorumları, ortak olanlar ilkesini tutarlı bir politik projeye dönüştürmek istiyorsak açıklığa kavuşturmamız gereken önemli farklar ve muğlaklıklar içermektedir.[3]

Örneğin, bir ortak olanı oluşturan şey nedir? Buna çok fazla örnek verilebilir. Toprak, su, hava gibi ortak olanlarımızın yanında dijital ortak olanlarımız, hizmetle ilgili ortak olanlarımız var; sosyal güvenlik maaşları gibi edinilmiş haklarımız sık sık "ortak olanlar" olarak tanımlandığı gibi, diller, kütüphaneler, geçmiş kültürlerin kolektif ürünleri de ortak olanlar olarak görülmektedir. Ancak anti-kapitalist bir stratejinin oluşturulması bakımından, tüm bu "ortak olanlar" aynı düzeyde midir? Tüm bunlar birbirleriyle uyumlu mudur? Ayrıca bunların, daha inşa edilmesi gereken bir birliği yansıtmamasını nasıl sağlayabiliriz?

Bu soruları akılda tutarak, bu makalede ortak olanlar politikasına feminist bir perspektiften yaklaşmaya çalışacağım. Burada "feminist", cinsiyet ayrımcılığına karşı ve Linebaugh'un deyişiyle, toplumun üzerine kurulduğu kaya parçası olan yeniden üretim işi üzerinde verilen mücadeleyle şekillenen bir bakış açısına göndermede bulunmaktadır. Bu politikayı daha iyi tanımlamak, bugüne kadar erkek egemenliğinde kalmış olan bir tartışmayı genişletmek ve ortak olan/lar ilkesinin hangi şartlar altında bir anti-kapitalist programın temeli haline gelebileceğine açıklık getirmek için, bu müdahalenin gerekli

3 İngiltere'deki hareketleri merkeze alan *Turbulence* dergisinin son sayısı, ortak olanlar üzerine yürütülen mevcut tartışmalara dair mükemmel bir zemin sunmaktadır (5 Aralık 2009), http://www.turbulence.org.

olduğuna inanıyorum. İki mesele, bu görevi özellikle önemli kılmaktadır.

Küresel ortak olanlar, Dünya Bankası ortak olanları

İlk olarak, en azından 1990'ların başlarından itibaren ortak olanlar dili Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından temellük edilerek özelleştirmenin hizmetine sunulmuştur. Sözde biyolojik çeşitliliği koruma ve "küresel ortak olanları" muhafaza etme kisvesi altında, Dünya Bankası yağmur ormanlarını ekolojik rezervlere dönüştürmüş, buraları, ihtiyacı olmayan ama sırf bedelini ödeyebilen insanlara, örneğin eko-turizm yoluyla, açık hale getirmek için, geçimini bu ormanlardan sağlayan nüfuslardan arındırmıştır.[4] Kendi payına Birleşmiş Milletler de, sözde insanlığın ortak mirasını korumak adına, okyanuslara erişimi düzenleyen uluslararası yasayı, hükümetlerin deniz sularının kullanımını tekellere devretmesine izin verecek şekilde yeniden düzenlemiştir.[5]

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler, ortak olanlar fikrini piyasa çıkarlarına uyarlama konusunda yalnız değillerdir. Farklı motivasyonlara cevap verir şekilde, ortak olanların yeniden değerlendirilmesi, ana akım iktisatçılar ve kapitalist planlamacılar arasında rağbet görmeye başlamıştır. Bu mesele ve onun türevleri olan "sosyal sermaye", "armağan ekonomileri" ve "özgecilik" üzerine akademik yazındaki gelişme bu eğilimin bir göstergesidir. Ayrıca 2009 yılında ekonomideki Nobel

4 Konu ile ilgili olarak Ana Isla tarafından yazılan *Who Pays for the Kyoto Protocol?* (2009) adlı önemli makaleyi inceleyebilirsiniz. Yazar bu makalede, biyoçeşitliliğin korunmasının, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlara, "karbon tüketip" "oksijen ürettiklerine" dayanarak, yağmur ormanlarını çitlemeleri için nasıl bir bahane olarak hizmet ettiğini anlatır.

5 1994 Kasım ayında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, iki yüz mil açıkta bir sınır getirerek, ülkelerin kullanabilecekleri, yönetebilecekleri ve balık yatağından tutun da doğal gaza kadar kaynaklarını koruyabilecekleri bir Sınırlanmış Ekonomik Bölge tanımlar. Bu sözleşme aynı zamanda deniz altından petrol, doğal gaz vb. kaynakların çıkarılmasına ve sonuçta elde edilen yararın kullanımına yönelik düzenlemeler getirir.

Ödülü'nün bu alanın önde gelen sözcülerinden, siyaset bilimci Elinor Ostrom'a verilmesi de bu eğilimin resmi olarak tanınması anlamına gelmiştir.[6]

Kalkınma planlamacıları ve politika yapıcılar, uygun koşullar altında doğal kaynakların kolektif yönetiminin özelleştirmeden daha verimli ve daha az çatışmalı olabileceğini ve ortak olanların piyasa için üretir hale getirilebileceğini keşfetmişlerdir.[7] Ayrıca sonuna kadar götürüldüğünde, toplumsal ilişkilerin metalaşmasının, kendi kendini sekteye uğratan sonuçlara yol açtığını fark etmişlerdir. Neoliberalizmin teşvik ettiği şekilde, meta biçiminin toplumsal fabrikanın her köşesine yayılması, kapitalist ideologlar için ideal bir limittir, fakat bu, kapitalist sistemin uzun dönemde yeniden üretimi bakımından yalnızca gerçekleştirilemez değil aynı zamanda istenmeyen bir projedir. Kapitalist birikim, yapısal olarak, tıpkı işverenlerin işgücünün yeniden üretimi için dayanmakta olduğu, kadınlar tarafından sağlanan ücretsiz emek gibi, piyasaya ait olmayan dışsallıklar olarak görünmesi gereken devasa emek ve kaynaklar alanının serbest temellüküne dayanır.

O halde, Wall Street "finansal erimesi"nden uzun zaman önce, birçok ekonomist ve sosyal kuramcının yaşamın tüm alanlarının piyasalaşmasının piyasanın işlerliğine zarar verdiği konusunda uyarması hiç de tesadüfi bir durum değildir. Çünkü, iddialarına göre, piyasalar da itimat, güven ve armağanlaşmak gibi parasal olmayan ilişkilere dayanır.[8] Kısacası sermaye "ortak yarar"ın üstünlüklerini öğrenmektedir. Yüz elli yıldan fazla bir

6 Wikipedia tarafından tanımlandığı üzere, Ostrom'un çalışması ortak su kaynaklarına odaklanır ve "uzun vadeli sürdürülebilir kaynak kullanımını sağlamak için insanların eko-sistemle nasıl etkileşimde olduğunu vurgular."

7 Bu konuyla ilgili bkz. Celestus Juma, *In Land We Trust* (1996). Juma'nın bu çalışması, kapitalist gelişme ve girişimler bağlamında, komünal mülkiyet ilişkilerinin etkililiği üzerine yapılan ilk bilimsel çalışmadır.

8 David Bollier, *Silent Theft. The Private Plunder of Our Common Wealth* (Londra: Routledge, 2002).

süredir serbest piyasa ekonomisinin kapitalist yayın organı olan Londra merkezli *Ekonomist* bile 31 Temmuz 2008 tarihli sayısında, temkinli bir şekilde bu koroya katılmıştır. Dergi, "yeni ortak olanlar ekonomisi"nin "henüz emekleme devresinde olduğunu" yazarak şöyle devam etmektedir: "Hipotezlerinden emin olmak için daha çok erkendir. Fakat yine de, politika yapıcıların alabilecekleri tüm yardımlara ihtiyaç duyduğu, internet, fikri haklar ya da uluslararası kirliliğin yönetimi gibi sorunlar hakkında düşünmenin faydalı bir yolu olabilir."[9] O halde ortak olanlar üzerine söylem oluştururken, kriz içindeki kapitalist sınıfın kendisini, örneğin gezegenin koruyucusu gibi görünerek, yeniden toparlamasına izin vermemeye dikkat etmeliyiz.

Hangi ortak olanlar?

İkinci bir mesele, uluslararası kurumlar, ortak olanları piyasa için işlevli hale getirmeyi öğrenirken, ortak olanların kapitalist olmayan bir ekonominin nasıl temeli haline gelebileceği sorusunun henüz yanıtsız olmasıdır. Peter Linebaugh'un çalışmasından, özellikle *The Magna Carta Manifesto*'dan (2008) biliyoruz ki ortak olanlar, sınıf mücadelesi tarihini günümüze bağlayan silsileyi oluşturur ve işin aslı ortak olanlar için mücadele etrafımızda her yerde sürmekte olan bir mücadeledir. Maine eyaletinde yaşayanlar sularını ve balıkçılık ürünlerini korumak için mücadele ediyor. Appalachia bölgesinin sakinleri ise kömür çıkaran açık maden ocağı işletmecilerinin tehdidi altındaki dağlarını korumak için örgütleniyorlar, açık kaynak ve özgür yazılım hareketleri bilginin metalaşmasına karşı gelirken yeni iletişim ve elbirliği alanları açıyorlar. Bunların yanında, Chris Carlsson'un *Nowtopia*'sında bahsettiği üzere, Kuzey Amerika'da insanların yaratmış olduğu görünür olmayan çok sayıda topluluk [*community*] ve türlü ortaklaşma [*commoning*] etkinlikleri var.[10] Carlsson'un gösterdiği gibi, para/piyasa eko-

9 *Economist* (2008).
10 Chris Carlsson, *Nowtopia*, Oakland, CA: AK Press, 2008.

nomisi radarı altında serpilmekte olan "sanal ortak olanların" ve toplumsallık biçimlerinin üretimine çok fazla yaratıcılık vakfediliyor.

En önemlisi ise, bilhassa Afrika, Karayip ya da Birleşik Devletler'in güneyinden gelen göçmen toplulukların çabaları sayesinde, 1980'ler ve 1990'larda tüm ülkeye yayılmış olan kent bahçelerinin[11] oluşumudur. Bu bahçelerin öneminden ne kadar bahsedilse azdır. Kent bahçeleri, yiyeceklerimizin üretiminin kontrolünü yeniden ele geçirecek, çevremizi iyileştirecek ve geçimimizi sağlayacaksak olmazsa olmaz olan *rurbanizasyon*[12] sürecinin önünü açmıştır. Bu bahçeler yiyecek teminatının bir kaynağından öte şeylerdir. Bunlar aynı zamanda toplumsallığın, bilgi üretiminin, kültürel ve kuşaklararası mübadelenin kaynağıdır. Margarita Farnandez'in New York'un bahçeleri üzerine yazarken dile getirdiği gibi, kent bahçeleri insanların sadece toprağı işlemek için değil, birlikte kâğıt oynamak, düğün yapmak, bebeklerin dünyaya gelişini ya da çocuklarının doğum gününü kutlamak için bir araya geldiği yerler olarak, "topluluk bağlarını güçleştiren yerlerdir."[13] Bu bahçelerden bazılarının semt okullarıyla da ortaklığı vardır ve okuldan sonra bu bahçelerde çocuklara çevre eğitimi verilir. Bu bahçeler aynı zamanda Afrika meyveleri ve tarım pratiklerinin Karayip-

11 İlk kez yüz yılı aşkın bir süre önce Almanya'da tesis edilmeye başlanan bu bahçelere görüldükleri ülkelerde ve çeşitli dönemlerde farklı isimler verilmiştir. Almanya'da önceleri *Armengarten*, *Schrebergarten*, *Arbeitergarten* isimleriyle bilinen küçük kent bahçelerine günümüzde *Kleingarten* adı verilmektedir. İngiltere'de *Guinea Garden*, *Allotment Garden* ve *Hobby Garden*, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise *Street Garden* ve *Community Garden* isimleriyle anılmaktadır. (ç.n.)

12 Rurbanizasyon (*rurbanisation*), kentsel hayat tarzına uygun faaliyetlerin, altyapı donanımlarının ve yerleşim şekillerinin kırsal alanda yayılması olgusudur. (ç.n.)

13 Bkz. Margarita Fernandez, "Cultivating Community, Food and Empowerment," (Proje Dersi için hazırlanmış, yayımlanmamış metin, 2003), 23–26. Kent bahçeleri üzerine yapılmış ilk ve önemli çalışma, Weinberg ve Wilson, *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City & the World* (1999) adlı çalışmadır.

lilerinkilerle melezleştiği, "farklı kültürel pratiklerin aktarımı ve karşılaşması için bir ortam"dır.[14]

Bunlarla beraber, kent bahçelerinin en önemli özelliği ticari amaçlardan ziyade komşuluk tüketimi için üretmeleridir. Bu özelliği, bu bahçeleri, Maine Eyaletinin "Lobster Kıyısı"ndaki balıkçılarda olduğu gibi ya piyasa için üreten ya da açık alanları muhafaza eden arazi kooperatiflerinde olduğu gibi piyasaya getirilen yeniden üretici ortak olanlardan ayırır.[15] Ancak sorun şu ki, bu kent bahçeleri kendiliğinden bir taban girişimi olarak kalmış ve ABD'deki hareketlerin bu bahçelerin varlığını genişletmek ve toprağa erişimi mücadelenin kilit bir alanı haline getirmek yönündeki çabaları sınırlı kalmıştır. Daha genel olarak bakıldığında, savunulan, geliştirilen ve uğruna mücadele edilen, giderek artan bu çok sayıdaki ortak olanın, yeni bir üretim tarzının temelini oluşturacak şekilde kaynaşmış bir bütün olarak nasıl bir araya getirilebileceği, Sol'un henüz daha önüne koymadığı bir soru olarak durmaktadır.

Negri ve Hardt tarafından *İmparatorluk* (2000), *Çokluk* (2004) ve daha yakın zamanda *Ortak Zenginlik*'te (2009) öne sürülen teori, buna bir istisna oluşturur. Bu teoriye göre, ortak olan ilkesi üzerine kurulmuş bir toplum, bilginin enformatikleşmesinden hâlihazırda gelişmektedir. Üretim, internet aracılığıyla, ağırlıklı olarak bir bilgi üretimi haline geldikçe, içerme ya da dışlama kurallarını tanımlama probleminden kaçan

14 A.g.e.

15 Bununla birlikte Maine'de balıkçılık alanındaki "ortak olanlar" son zamanlarda ironik biçimde "avlanma payı" olarak adlandırılan ve koruma adı altında meşrulaştırılan yeni bir özelleştirme politikasının tehdidi altındadır. Kanada ve Alaska'da zaten uygulanan bu sistem sayesinde, yerel yönetimler avlanabilecek balık miktarını sınırlandırmakta ve avlanan balık miktarından alınacak bireysel payları geçmiş yıllarda avlanan balık miktarlarını esas alarak belirlemektedir. Bu sistem küçük, bağımsız balıkçıları, kendi paylarını en kısa zamanda en yüksek teklif veren firmalara satmaya mecbur bırakarak onların sonunu hazırlamıştır. Maine'deki balıkçı toplulukları arasında artık bu uygulamalara karşı protestolar yükseliyor. Bkz. "Catch Shares or Share-Croppers?" *Fishermen's Voice*, 14, no. 12 (Aralık 2009).

bir ortak alan oluşmaktadır, çünkü erişim ve kullanım nette mevcut olan kaynakların sayısını azaltacağına çoğaltmaktadır. Bu, zenginlik üzerine kurulmuş bir toplumun imkânına işaret etmektedir. Bu durumda "çokluğun" önünde kalan tek engel, büyük ihtimalle, üretilen zenginliğe kapitalist bir biçimde el konulmasının nasıl önleneceğidir.

Bu teorinin cazipliği, "ortak olan"ın oluşumunu, kurulu olduğu haliyle işin ve üretimin örgütlenmesinden ayırmak yerine ona içkin olarak görüyor olmasıdır. Bu teorinin sınırı, bilgisayarların, hâlihazırdaki örgütlenmeleri içinde toplumsal ve ekolojik olarak son derece yıkıcı olan ekonomik etkinliklere -veri didikleme, mikroçip ve nadir toprak üretimi- bağlı olduğu gerçeğini gözden kaçırarak, internetin dayandığı dijital teknolojinin maddi temelini sorgulamıyor oluşudur.[16] Üstelik bilim, bilgi üretimi ve enformasyon üzerine vurgusuyla bu teori gündelik hayatın yeniden üretimi meselesinin üzerinden atlamaktadır. Ne var ki bu, hâlihazırdaki ortak olanların sunduğu olanaklardan ve bunların, ücretli emeğe bağımlılığa ve kapitalist ilişkilere tabiyete direnmemize izin verecek yeniden üretim biçimlerinin yaratılması bakımından taşıdığı potansiyellerden daha çok, ortak olanların varlığının biçimsel önkoşullarına odaklanan, bir bütün olarak ortak olanlar üzerine söylem için de geçerlidir.

Kadınlar ve ortak olanlar

Bu bağlamda ortak olanlara feminist bir bakış açısı önemli hale gelmektedir. Bu bakış açısı, tarih boyunca ve şimdi de yeniden üretim işinin başlıca özneleri olarak kadınların, ortak kaynaklara erişime erkeklere göre daha bağımlı olduklarının ve bunların savunulmasına kendini en çok vakfedenlerin de ka-

16 Örneğin kişisel bilgisayar üretmek için otuz üç bin litre su ve on beş ile on dokuz bin ton malzeme gerektiği hesaplanmıştır. Bkz. Saral Sarkar, *Eco-Socialism or Eco-Capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choices*, Londra: Zed Books, 1999, 126.

dınlar olduğunun farkına varılmasıyla başlar. *Caliban ve Cadı*'da (2004) dile getirdiğim gibi, kapitalist gelişmenin ilk safhasında hem İngiltere'de hem de "Yeni Dünya"da toprak çitlemelerine karşı verilen mücadelede kadınlar ön saflardaydı ve Avrupa kaynaklı sömürgeleştirmenin yıkmaya çalıştığı komünal kültürlerin en sadık savunucuları da kadınlar olmuşlardı. Peru'da İspanyol istilacılar köylerinin kontrolünü ele geçirdiğinde, kadınlar dağlara kaçarak varlığını bugün bile sürdürmekte olan kolektif yaşam biçimlerini yeniden yarattılar. Dünya tarihinde on altıncı ve on yedinci yüzyılların, kadınlara yönelik en şiddetli saldırıya, kadınların cadı ilan edilerek zulme uğratılmasına tanıklık etmesi tesadüf değildir. Bugün, yeni bir İlksel Birikim sürecinin karşısında, kadınlar doğanın tümden ticarileştirilmesinin önünde engel olan temel toplumsal güçtür. Kadınlar dünyanın geçimlik çiftçileridir. Dünya Bankası ve diğer kuruluşların, yaptıkları işleri piyasa için ürün üretmeye yönlendirmeleri için kadınları ikna çabalarına rağmen, Afrika'da insanların tükettiği besinin yüzde seksenini kadınlar üretmektedir. Toprak erişiminden mahrum kalmanın reddi o kadar güçlüdür ki, şehirlerde, birçok kadın kamu arazilerinde parselleri ele geçirmekte, boş arsalara mısır ve manyok[17] ekmektedir. Bu süreç, Afrika şehirlerinin kentsel görünümünü değiştirmekte ve kent ile kır arasındaki ayrımı yok etmektedir.[18] Hindistan'da ise kadınlar zarar görmüş orman alanlarını eski hallerine getirmiş, ağaçlara bekçilik yapmış ve birlik olup ağaçları kesmek isteyenleri kovalamış, maden çıkarma faaliyetleri ve baraj yapımlarına karşı set oluşturmuştur.[19]

17 Manyok, bol nişastalı köklerinden besin olarak yararlanılan tropik bir bitkidir. Anayurdu Güney Amerika olan bu bitki (*Manihot esculenta*) İ.Ö. 2500'den beri bilinmekte ve yetiştirilmektedir. (ç.n.)

18 Silvia Federici, "Women, Land Struggles, and the Reconstruction of the Commons," *WorkingUSA: The Journal of Labor and Society* 14, no.1 (Mart 2011): 52.

19 Vandana Shiva, *Staying Alive: Women, Ecology and Development* (Londra: Zed Books, 1989); *Ecology and The Politics of Survival: Conflicts Over Natural Resources in India* (New Delhi/Londra: Sage Publications, 1991), 102–17; a.g.e., 274.

Kadınların yeniden üretim araçlarına doğrudan erişim için verdiği mücadelenin diğer yüzü, Üçüncü Dünya ülkelerinde -Kamboçya'dan Senegal'e kadar- para kaynakları olarak işlev gören kredi kurumlarının oluşumu olmuştur.[20] Afrika'nın bazı bölgelerindeki adıyla "tontinler", bankaya erişimi olmayan kişilere ya da gruplara nakit para sağlayan, sadece güven ilişkisine dayalı olarak işleyen özerk, özyönetime dayalı ve kadınlar tarafından oluşturulan banka sistemleridir. Bu yönüyle tontinler, Dünya Bankası tarafından desteklenen, (Nijerya'da olduğu gibi) borçlarını geri ödeyemeyen kadınların fotoğraflarının kamusal alanlarda afişe edilmesi yüzünden bazılarının intihara sürüklenmesine yol açacak kadar vahim sonuçlar doğuran, utanç temelinde işletilen mikrokredi sistemlerinden tamamıyla farklıdır.[21]

Ayrıca kadınlar, hem yeniden üretimin maliyetinin ekonomikleştirilmesinin hem de her birini yoksulluk, devlet şiddeti ve erkeklerin şiddetinden koruyan bir araç olarak, yeniden üretim emeğini kolektifleştirme çabasına öncülük etmişlerdir. Bunun çarpıcı örneklerinden biri, Şili ve Peru'da, aşırı enflasyon yüzünden tek başına mutfak alışverişinin maliyetini karşılamanın mümkün olmadığı 1980'lerde kadınların kurmuş olduğu ola komünleridir (ortak mutfaklar).[22] Ortaklaşa yeniden ağaçlandırma ve toprakların tekrardan tarıma elverişli duruma getirilmesinde olduğu gibi, bu pratikler de komünal bağların hâlâ güçlü olduğu bir dünyanın ifadesidir. Bununla birlikte, tüm bunları politika öncesi,"doğal" bir şey ya da "geleneğin" bir ürünü olarak değerlendirmek yanlış olur. Aslında Leo Podlashuc'un "Ortak Olanları Koruyan Kadınları Korumak" adlı çalışmasında belirttiği üzere, bu mücadeleler kolektif bir kimlik geliştirir, evde ve toplulukta bir karşı-güç oluşturur ve

20 Leo Podlashuc, "Saving Women: Saving Commons," *Eco-Sufficiency and Global Justice: Women Write Political Ecology*, Ariel Salleh (der.) (New York, Londra: Macmillan Palgrave, 2009).

21 Ousseina Alidou ile röportaj.

22 Fisher, *Out of the Shadows*, 1993; Andreas, *Why Women Rebel*.

bize çok şey öğretecek olan bir kendini değerli kılma ve kendi kaderini tayin etme sürecinin önünü açar.

Bu mücadelelerden çıkarılacak ilk ders, yeniden üretimin maddi araçlarının "ortaklaşmasının", kolektif bir çıkarın ve karşılıklı bağların yaratılmasının temel mekanizması olduğudur. Bu aynı zamanda, ister ordu, ister genelev isterse çalışma şartlarının çok kötü olduğu işyerlerinde olsun, kölece bir yaşama karşı direnişin ilk hattıdır. Kuzey Amerika'da yaşayan bizler açısından, çıkarılacak diğer bir ders ise şudur: Kaynaklarımızı birleştirerek, topraklarımızı ve sularımızı geri alarak ve bunları ortak olan haline getirerek, yeniden üretimimizi, dünya piyasası içinde diğer yerlerdeki pek çok insanın mülksüzleştirilmesinden sorumlu olan meta akışlarından koparmaya başlayabiliriz. Geçim kaynaklarımızı sadece dünya piyasasından değil aynı zamanda dünya piyasasının hegemonyasının dayandığı savaş makinesi ve hapishane sisteminden de kurtarabiliriz. Dahası, dayanma kapasitemizi, alabileceğimiz riskleri sınırlayan, hareket içindeki ilişkilerimizi çoğunlukla darlaştıran soyut dayanışmanın ötesine geçebiliriz.

Hiç şüphesiz bu, ABD'nin her yerinde, İlk Amerikalılardan başlayarak arazilerin ıslahıyla ilgilenen bütün topluluklarla beraber, uzun bir bilinç yükseltme, kültürlerarası mübadele ve koalisyonlar oluşturma süreciyle başarılabilecek ihtiyaç duyan zorlu bir görevdir. Bu görev, iğne deliğinden iplik geçirmekten daha zor görünse bile, otonomi alanımızı genişletmenin, kapitalist birikimi beslemeye son vermenin ve yeniden üretimimizin dünyanın diğer ortakçıları ve ortak olanları pahasına gerçekleşmesini kabul etmeyi reddetmenin tek koşuludur.

Feminist yeniden inşalar

Bu görevin neleri gerektirdiği, Maria Mies tarafından etkili bir biçimde açıklanmaktadır. Mies, kapitalizmdeki toplumsal işbölümünün ayırmış olduğu şeyi tekrar birleştirmek için, ortak olanların üretiminin en başta gündelik yaşamımızda

köklü bir dönüşümü gerektirdiğini dile getirir. Çünkü üretimin yeniden üretim ve tüketimden koparılması, yediğimizin, giydiğimizin ve çalışırken kullandığımızın hangi koşullar altında üretildiğini, bunların toplumsal ve çevresel bedelini ve neden olduğumuz israfın ceremesini çeken nüfusun kaderini göz ardı etmemize neden olmaktadır.[23]

Başka bir deyişle, kapitalizmde toplumsal işbölümünün örgütlenişinin yıkıcı biçimlerinden kaynaklanan, eylemlerimizin sonuçları söz konusu olduğunda takındığımız sürekli inkâr ve sorumsuzluk tavrını aşmamız gerekiyor. Kısacası, yaşamımızın üretimi kaçınılmaz bir biçimde başkaları için bir ölüm haline geliyor. Mies'in de işaret ettiği gibi, küreselleşme, üretilen ile tüketilen arasındaki mesafeyi daha da genişleterek ve böylece görünüşte artan küresel karşılıklı bağlılığa rağmen, yediğimiz yemekte, kullandığımız petrolde, giydiğimiz giyside, iletişim için kullandığımız bilgisayardaki kan karşısındaki körlüğümüzü daha da şiddetlendirerek bu krizi daha da kötüleştirmektedir.[24]

Ortak olanların yeniden inşasında, feminist bakış açısının bize bir şeyler öğretebileceği yer tam da bu unutuşun aşılması noktasıdır. Yaşamlarımızı ve yeniden üretimimizi başkalarının acıları üzerine kurmayı, kendimizi onlardan ayrı tutmayı reddetmedikçe, hiçbir ortak olan mümkün değildir. Aslında "ortaklaşma"nın bir anlamı varsa, bu, kendimizin bir ortak özne olarak üretimi olmalıdır. "Topluluk olmadan ortak olan olmaz" sloganını tam da böyle anlamamız gerekir. Fakat "topluluk" derken etrafı çevrilmiş, kapalı bir gerçeklik, dini ve etnik temele dayalı topluluklarda olduğu gibi, kendilerini diğerlerinden ayıran özgül çıkarların bir araya getirdiği bir insanlar grubu kastedilmemektedir. İlişkilerin bir niteliği olarak, bir elbirliği ve de birbirine, yeryüzüne, ormanlara, denizlere ve hayvanlara karşı sorumluluk ilkesi olarak topluluk.

23 Bennholdt-Thomsen ve Mies, *The Subsistence Perspective*, 141.
24 A.g.e.

Elbette, böyle bir topluluğun yaratılması, gündelik yeniden üretim işimizin kolektifleşmesi gibi, sadece bir başlangıç olabilir. Bu, özelleştirmeye karşı yürütülen kapsamlı kampanyaların ve ortak zenginliğimizin yeniden kuruluşunun yerini tutacak bir şey değildir. Yine de, kolektif yönetişim için eğitim sürecimizin ve tarihin ortak bir proje olarak tanınmasının (kapitalizmin neoliberal döneminin temel zayiatı) asli bir parçasıdır.

Bu yüzden, ABD'de on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki ütopik sosyalist deneyimlerden, on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyılın başlarında "materyalist feministlerin" ev içi emeği ve böylece de kolektif ev idaresi yoluyla evi, mahalleyi yeniden örgütleme ve toplumsallaştırma yönündeki girişimlerine (1920'de "Red Scare"in[25] son verdiği çabalara) uzanan zengin feminist geleneğimizi yeniden canlandırarak, ev işinin komünalleştirilmesi/kolektifleştirilmesini politik gündemimize dâhil etmeliyiz.[26] Bu pratikler ve eski feministlerin yeniden üretim emeğini, insan etkinliğinin, olumsuzlanması değil devrimcileştirilmesi gereken önemli bir alanı olarak ele alma konusundaki becerileri, yeniden düşünülmeli ve değerlendirilmelidir.

Yaşamanın kolektif biçimlerini yaratmak için önemli sebeplerden biri, insanın yeniden üretiminin yeryüzündeki en emek yoğun iş olup büyük oranda da mekanikleşmeye indirgenemez olmasıdır. Çocuk bakımını ya da hasta bakımını ya da fiziksel ve duygusal dengemizi yeniden bütünleştirmek için gerekli olan psikolojik işi mekanikleştiremeyiz. Fütürist endüstricilerin tüm çabalarına rağmen, işin içinde olan insanlara korkunç bir bedel ödetmeksizin, "bakımı" robotlaştıramayız. Hiç kimse özellikle çocukları ve hastaları için bakıcı olarak "hemşire robotları" kabul etmeyecektir. Uygun bir bakımın tek teminatı, tedarik edenlerin pahasına verilmeyen bir şey olarak,

25 *Red Scare*: Amerikan tarihinde genel bir Bolşevizm ve anarşizm korkusunun yaşandığı döneme verilen ad. (ç.n.)

26 Hayden, *The Grand Domestic Revolution and Redesigning the American Dream: The Future of Housing, Work and Family Life* (New York: Norton and Company, 1986).

paylaşılan sorumluluk ve elbirliğine dayalı çalışmadır. İnsanın yeniden üretimi yüzyıllardır kolektif bir süreçtir. Özellikle proleter mahallelerdeki insanların, yalnız yaşadıklarında bile, dayanabildikleri şey geniş ailelerin ve toplulukların çalışması olmuştur. Böylece yaşlandıklarında, bugün pek çok yaşlının yaşadığının aksine, yalnızlık çekmemişler ve bağımlı kalmamışlardır. Yeniden üretimin tamamen özelleştirilmesi yalnızca kapitalizmle birlikte gerçekleşmiştir ve bugün bu süreç hayatlarımızın mahvına sebep olacak bir düzeye taşınmıştır. Yaşamlarımızın sürekli olarak değersizleştirilmesi ve parçalanmasına dur diyeceksek, değiştirmemiz gereken şey işte budur.

Şimdi böyle bir başlangıç için uygun zamandır. Kapitalist kriz, Birleşik Devletler de dâhil olmak üzere dünya çapında milyonlarca insan için gerekli olan yeniden üretimin başlıca unsurunu yıkıyorsa, gündelik yaşamımızın yeniden inşası hem bir imkân hem de zorunluluktur. Grevler gibi, toplumsal/ekonomik krizler ücretli iş disiplinini kırarak bizleri yeni toplumsallık biçimlerine zorlar. Hareketlilik ve göçebelik özgürlüğü isteyen *hobo-men*'in,[27] yük trenlerini ortak olanlara çevirdiği bir harekete neden olan Büyük Bunalım sırasında olan şey tam da budur.[28] Bu insanlar, demiryolu kavşaklarında, *hobo-jungle*'lar kurarak, koydukları özyönetim kuralları ve gösterdikleri dayanışmayla birlikte, sakinlerinin çoğunun inandığı komünist dünyanın bir ön canlandırmasını oluşturdular.[29] Ancak birkaç

27 *Hobo-men*: On dokuzuncu yüzyılda, sayıları giderek artmak üzere, Amerika'da göçebe hayatı süren, tren vagonlarında kaçak seyahat ederek yaşayan, aslında serseri olmayıp nerede iş nerede aş varsa oraya sürüklenen bu insanlara *Hobo*, *tramp* gibi isimler takılmış, serseri olarak adlandırılmışlar. (ç.n.)

28 Her yıl düzenlenen ISA (International Studies Association/Uluslararası Çalışmalar Birliği) toplantısına, Mart 2006'da San Diego, California'da, George Caffentzis tarafından sunulan "Three Temporal Dimensions of Class Struggle" (Sınıf Mücadelesinin Üç Zamansal Boyutu) adlı bildiri.

29 Nels Anderson, *Men on the Move* (Chicago: Chicago University Press, 1998); Todd Depastino, *Citizen Hobo* (Chicago: The University of Chicago Press, 2003); Caffentzis, "Three Temporal Dimensions."

"*box-car* Bertha"sı[30] için, bu, ağırlıklı olarak erkek egemen olan bir dünya, bir erkek kardeşliğiydi ve uzun dönemde bu yüzden sürdürülemedi. Savaş ve ekonomik kriz sona erdiğinde, bu hobo adamlar emek gücünün sabitlenmesinin iki devasa makinesi olan aile ve ev yoluyla evcilleştirildiler. Bunalım sırasında işçi sınıfının yeniden bileşiminin oluşturduğu tehdidi hâlâ hatırlayan Amerikan sermayesi, ekonomik yaşamın örgütlenmesini tanımlayan disiplinin uygulanmasını ileriye taşıdı: üretim noktasındaki dayanışma ve yeniden üretim noktasındaki ayrılma ve atomlaştırma. Levittown'da[31] tedarik edilen atomize ve serileştirilmiş aile evleri ve bunların ayrılmaz bir parçası olan arabalar, sadece işçiyi yerleşik bir düzene geçirmekle kalmadı, aynı zamanda *hobo-jungle*'larda ifadesini bulan otonom işçilerin ortak olanını sona erdirdi.[32] Bugün milyonlarca Amerikalının evi ve arabası geri alınırken; hacizler, tahliyeler ve işten çıkarmalar kapitalist iş disiplininin temel dayanaklarını altüst ederken kıyıdan kıyıya yayılmakta olan çadır kentler gibi yeni ortak zeminler de şekilleniyor. Ancak bu sefer yeni ortak olanları inşa edenler, kadınlar olmalıdır ki geçici mekânlar ya da geçici otonom bölgeler olarak kalmak yerine, toplumsal yeniden üretimin yeni biçimlerinin temeli haline gelebilsinler.

Eğer ev, ekonominin üzerine kurulduğu *oikos* ise, o halde, evi, çok çeşitli insanların ve elbirliği biçimlerinin kat ettiği, yalnızlığa ve sabitlenmeye izin vermeden güvenliği sağlayan, topluluğun varlıklarının paylaşılmasına ve dolaşımını mümkün kılan ve her şeyden önce yeniden üretimin kolektif biçimlerinin temelini sunan kolektif bir yaşamın merkezi olarak geri kazanma inisiyatifini almasını gerekenler, tarih boyunca

30 *Boxcar Bertha* (1972) adlı film, Martin Scorsese'in, radikal ve gezginci bir kişiliğe sahip Bertha Thompson'un kurgulanmış otobiyografisi olan "Sister of the Road" adlı eserden yaptığı bir uyarlamadır.

31 Levittown, 1946'da Abraham Levitt tarafından Long Island, New York'ta kurulan kentin ismidir. Savaş sonrasında büyük kentlerin dışında kurulan düşük maliyetli konut bölgelerine öncülük etmiştir. (ç.n.)

32 Hayden, *Redesigning the American Dream*.

ev işçisi ve ev mahkûmu olmuş olan kadınlardır. Daha önce de öne sürdüğümüz gibi, bu proje için ilhamımızı, evin "kadının ezilmesinin önemli bir mekânsal unsuru" olduğuna inandıkları için, ortak mutfaklar, müşterek evler örgütleyen ve işçilerin yeniden üretim üzerindeki kontrolünü savunan on dokuzuncu yüzyıl "materyalist feministlerin" programlarından alabiliriz.[33] Bu amaçlar günümüz için çok önemlidir: Özel bir ev içindeki hayatın soyutlanmasını kırmak, sadece temel ihtiyaçlarımızı karşılamanın ve işveren ile devlete nazaran gücümüzü artırmanın bir önkoşulu değildir. Massimo de Angelis'in hatırlattığı gibi, bu aynı zamanda ekolojik felaket karşı bir koruma sağlar. Çünkü günümüzde ev dediğimiz, kışları atmosfere ısı yayan, yazları bizi dinmeyen sıcaklara maruz bırakan yeniden üretim varlıklarının ve kapalı meskenlerin ekonomik olmayan artışının tahripkâr sonuçları konusunda şüpheye yer yoktur. En önemlisi ise, yeniden üretimimizi elbirliğine çok daha dayalı biçimlerde yeniden tanımlamadığımız ve kişisel ve politik olan arasındaki, politik eylemcilik ve gündelik yaşamın yeniden üretimi arasındaki ayrıma bir son vermediğimiz sürece, alternatif bir toplum ve kendi kendini üretebilen güçlü bir hareket kuramayız.

Şimdi geriye, yeniden üretimin ortaklaşması/kolektifleşmesi görevini kadına yüklemenin, "kadınlığın" doğalcı bir kavranışına ödün vermek anlamına gelmediğini göstermek kalıyor. Birçok feminist, anlaşılır bir şekilde, bu ihtimali "ölümden beter bir kader" olarak görecektir. Kadınların, erkeklerin ortak olanı olarak ve kapitalistlerin doğanın zenginliğini serbestçe temellükü gibi, erkekler tarafından serbestçe temellük edilecek doğal bir zenginlik kaynağı olarak görüldüğü kolektif bilincimize derin bir biçimde kazınmış durumdadır. Fakat Dolores Hayden'dan aktaracak olursak, yeniden üretim işinin yeniden örgütlenmesi ve dolayısıyla evin ve kamusal alanın yeniden örgütlenmesi, bir kimlik so-

33 Hayden, *The Grand Domestic Revolution.*

runu değil, bir emek sorunu ve –biz de ekleyecek olursak- bir güç ve güvenlik sorunudur.[34] Burada Brezilya Topraksızlar Hareketi'nin (MST) kadın üyelerinin deneyimini hatırlatmak istiyorum. Parçası oldukları topluluklar işgal ettikleri toprakları ellerinde tutma hakkı kazandığında kadınlar, mücadele sırasında yaptıkları gibi ev işlerini paylaşmak, beraber çamaşır yıkamak, birlikte yemek yapmak, erkeklerle nöbetleşmek ve erkeklerden kötü muamele gördüklerinde birbirlerinin yardımına koşabilmek için, yeni yapılacak evlerin tek bir yerleşke oluşturacak şekilde inşa edilmesinde ısrar etmişlerdi. Yeniden üretim işlerinin ve evlerin kolektifleşmesinde kadınların başı çekmesi gerektiğini öne sürmek, ev işlerini bir kadın işi olarak doğallaştırmak anlamına gelmez. Aksine bu, kadınların, tarihi, kapitalizme karşı direnişimizde önemli bir yer tutan yeniden üretim işiyle ilgili olarak biriktirdikleri kolektif deneyimleri, bilgiyi ve mücadeleyi silmeyi reddetmektir. Bu tarihle yeniden bağlantı kurmak, yaşamlarımızın cinsiyetçi mimarisini ortadan kaldırabilmek ve evlerimizi, yaşamlarımızı ortak olanlar olarak yeniden inşa edebilmek adına, bugün hem kadınlar hem de erkekler için çok önemli bir adımdır.

34 Hayden, *Redesigning the American Dream*, 230.

Kaynakça

Abramovitz, Mimi. *Regulating the Lives of Women: Social Welfare Policy From Colonial Times to the Present*. Boston: South End Press, 1996.

Africa Watch Report. *Somalia: A Government at War with Its People*. New York: Human Rights Watch, 1990.

Alexander, Mary. "ERP (Economic Recovery Program) Hits Women Hardest." *NSAMANKOW: Voice of Patriotic and Democratic Forces in Ghana* 2 (Ağustos 1990): 8–9.

Alger, Chadwick F. "Perceiving, Analyzing and Coping with the Local-Global Nexus." *International Social Science Journal* 117 (1988).

Allen, Chris. "The Machinery of External Control." *Review of African Political Economy*, no. 76 (Mart 1998).

Ally, Shireen. "Caring about Care Workers: Organizing in the Female Shadow of Globalization." Center for Global Justice, San Miguel De Allende (Meksika): Kadınlar ve Küreselleşme Üzerine Uluslararası Konferans, 27 Temmuz – 3 Ağustos, 2005.

Altvater, Elmar, ve diğerleri, *The Poverty of Nations: A Guide to the Debt Crisis from Argentina to Zaire*. Londra: Zed Books, 1991.

Alvarado, Elvia. *Don't Be Afraid, Gringo: A Honduran Woman Speaks From the Heart*. New York: Harper and Row, 1987.

Amin, Samir. *Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment*. New York: Monthly Review Press, 1970.

_____. *Unequal Development. An Essay on the Formation of Peripheral Capitalism*. New York: Monthly Review Press, 1976.

Amore, Louise(der.). *The Global Resistance Reader*. New York: Routledge, 2005.
Anderson, A., ve A. Cottringer. *Hell to Pay*. Belgesel video. New York: Women Make Movies, 1988.
Anderson, Nels. *Men on the Move*. Chicago: Chicago University Press, 1998.
Andreas, Carol. *Why Women Rebel: The Rise of Popular Feminism in Peru*. Westport, CT: Lawrence Hill Company, 1985.
Anton, Anatole, Milton Fisk, ve Nancy Holmstrom. *Not for Sale: In Defense of Public Goods*. Boulder, CO: Westview Press, 2000.
Antrobus, Peggy. *The Global Women's Movements: Origins, Issues and Strategies*. Londra: Zed Books, 2004.
Asia Watch. *A Modern Form of Slavery: Trafficking of Burmese Women and Girls into Brothels in Thailand*. New York: Human Rights Watch, 1993.
Asian Women United of California(der.). *Making Waves: An Anthology of Writings by and about Asian American Women*. Boston: Beacon Press, 1989.
Association of Concerned Africa Scholars (ACAS). "The Aid Debate," *ACAS Bulletin* 47 (Güz 1996).
Bakker, Isabella. "Engendering Macro-economic Policy Reform in the Era of Global Restructuring and Adjustment." *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy* içinde, der Isabella Bakker, 1–29. Londra: Zed Books, 1994.
Bales, Kevin. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. Berkeley: University of California Press, 1999 [*Kullanıp Atılanlar: Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*, Çev. Pınar Öğünç. İstanbul: Çitlembik Yayınevi, 2002].
Barnet, Richard J., ve John Cavanagh. *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*. New York: Simon and Schuster, 1994.
Barry, Kathleen. *The Coalition against Trafficking in Women: History and Statement of Purpose 1991–1992* (State College, PA: CATW, 1992).
_____. *Female Sexual Slavery*. New York: Avon Books, 1981.
_____. *The Prostitution of Sexuality: The Global Exploitation of Women*. New York: New York University Press, 1995.
Baxandall, Rosalyn, ve Linda Gordon(der.), *Dear Sisters: Dispatches from the Women's Liberation Movement*. New York: Basic Books, 2000.
Bayart, Jean-Francois, ve diğerleri, *The Criminalization of the State in Africa*. Oxford, UK: The International African Institute in Association with James Curry, 1999.
Becker, Gary. *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: University of Chicago Press, 1976.
_____, "A Theory of the Allocation of Time." *Economic Journal* 75, no. 299 (1965).
Beckford, Martin. "'Sandwich Generation' Families Torn between Demands of Children and Parents." *Telegraph*. 1 Nisan, 2009.

Bello, Walden. *Dark Victory: The United States, Structural Adjustment and Global Poverty*. Londra: Pluto Press, 1994.

Bello, Walden, Shea Cunningham, ve Li Kheng Po. *A Siamese Tragedy: Development and Disintegration in Modern Thailand*. Londra: Zed Books 1998.

Belluck, Pam. "In a Turnabout, More Children Take On the Caregiver Role for Their Elders." *New York Times*. 23 Şubat, 2009.

Beneria, Lourdes. "The Crisis of Care, International Migration, and Public Policy." *Feminist Economics* 14, no. 3 (Temmuz 2008): 1–21.

Beneria, Lourdes, ve Shelley Feldman(der.), *Unequal Burden, Economic Crisis, Persistent Poverty, and Women's Work*. Boulder, CO: Westview Press, 1992.

Benjamin, Medea(der), *Don't Be Afraid, Gringo: A Honduran Woman Speaks. The Story of Elvia Alvarado*. New York: Harper Perennial, 1987.

Bennholdt-Thomsen, Veronika, Nicholas Faraclas, ve Claudia von Werlhof(der.), *There Is an Alternative: Subsistence and Worldwide Resistance to Globalization*. Londra: Zed Books, 2001.

Bennholdt-Thomsen, Veronika, ve Maria Mies. *The Subsistence Perspective: Beyond the Globalised Economy*. Londra: Zed Books, 1999.

Bennis, Phyllis, ve Michel Mushabeck. *Altered States: A Reader in the New World Order*. Brooklyn, NY: Olive Branch Press, 1993.

Berninghausen, Jutta, ve Birgit Kerstan. *Forging New Paths: Feminist Social Methodology and Rural Women in Java*. Londra: Zed Books, 1992.

Blackburn, Robin. *Banking on Death or Investing in Life: The History and Future of the Pensions*. Londra: Verso, 2002.

Blot, Daniel. "Demographics of Migration." *OECD Observer* 163 (Nisan - Mayıs 1990).

Bolles, A. Lynn. "Kitchens Hit by Priorities: Employed Working-Class Jamaican Women Confront the IMF." *Women, Men and the International Division of Labor* içinde, June Nash ve Maria P. Fernandez-Kelley(der.), 138–60. Albany: SUNY University Press, 1983.

Bollier, David. *Silent Theft: The Private Plunder of Our Common Wealth*. Londra: Routledge, 2002.

Bonefeld, Werner,ve diğerleri(der.), *Emancipating Marx (Open Marxism 3)*. Londra: Pluto Press, 1995.

Bonefeld, Werner(der.), *Subverting the Present, Imagining the Future: Class, Struggle, Commons*. Brooklyn: Autonomedia, 2008.

Boris, Eileen, ve Jennifer Klein. "We Were the Invisible Workforce: Unionizing Home Care." *The Sex of Class: Women Transforming American Labor* içinde, Dorothy Sue Cobble(der.), 177–93. Ithaca: Cornell University Press, 2007.

Boserup, Ester. *Women's Role in Economic Development*. Londra: George Allen and Unwin Ltd., 1970.

Brecher, Jeremy, ve Tim Costello. *Global Village or Global Pillage: Economic Reconstruction from the Bottom Up.* Boston: South End Press, 1994.

Brody, Jane E. "When Families Take Care of Their Own." *New York Times.* 11 Kasım, 2008.

Brozn, Michelle Burton. "Women Garment Workers of Bangladesh Seek U.S. Support in Anti-Sweatshop Campaign." Industrial Workers of the World. http://www.iww.org/unions/iu410/ mlb/11-23-2004.shtml.

Bryceson, Deborah Fahy. *Liberalizing Tanzania's Food Trade: Private and Public Faces of Urban Marketing Policy, 1930–1988.* Londra: Zed Books, 1993.

Buckley, Cara, ve Annie Correal. "Domestic Workers Organize to End an 'Atmosphere of Violence' on the Job." *New York Times.* 9 Haziran, 2008.

Burkett, Paul. *Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy.* Boston: Brill, 2006) [*Marksizm ve Ekolojik İktisat: Kızıl ve Yeşil bir Ekonomi Politiğe Doğru*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011]

Bush, Barbara. *Slave Women in Caribbean Society, 1650–1838.* Bloomington: Indiana University Press, 1990.

Buvinic, Mayra. "Women in Poverty: A New Global Underclass." *Perspectives: Global Issues* içinde, James M. Lindsay(der.). Boulder: Coursewise Publishing, 1998.

CAFA (Committee For Academic Freedom in Africa). *Newsletter* 2 (Güz 1991).

_____. *Newsletter* 4 (Bahar 1993).

_____. *Newsletter* 5 (Güz 1993).

Caffentzis, George. "The Fundamental Implications of the Debt Crisis for Social reproduction in Africa." *Paying the Price: Women and the Politics of International Economic Strategy* içinde, Mariarosa Dalla Costa ve Giovanna Franca Dalla Costa(der.), 15–41. Londra: Zed Books, 1995.

_____. "The Future of 'The Commons': Neoliberalism's 'Plan B' or The Original Disaccumulation of Capital." *Imperial Ecologies: A Journal of Culture/Theory/Politics* 69 (2010): 23–41.

_____. "On the Notion of the Crisis of Social Reproduction: A Theoretical Review." *Women, Development and Labor of Reproduction: Struggles and Movements* içinde, Mariarosa Dalla Costa ve Giovanna Franca Dalla Costa(der.), 153–88. Trenton (NJ): Africa World Press, 1999.

_____. "Three Temporal Dimensions of Class Struggle." Uluslararası Araştırmalar Birliği'nin(ISA) San Diego'da gerçekleştirilen yıllık toplantısında sunulmuştur (CA), Mart 2006.

_____. "The Work/Energy Crisis and the Apocalypse." *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973–1992* içinde, Midnight Notes Collective(der.), New York: Autonomedia 1981.

Calasanti, Toni M., ve Kathleen F. Slevin(der.), *Age Matters: Realigning Feminist Thinking.* New York: Routledge, 2006.

Campbell, Horace, ve Howard Stein(der.), *The IMF and Tanzania.* Harare (Zimbabwe): Natprint, 1991.

Carlsson, Chris. *Nowtopia: How Pirate Programmers, Outlaw Bicyclists, and Vacant-Lot Gardeners Are Inventing the Future Today!.* Oakland, CA: AK Press, 2008.

Carmichael, Fiona, Claire Hulme, Sally Sheppard, ve Gemma Connell. "Work-Life Imbalance: Informal Care and Paid Employment in the UK." *Feminist Economics* 14, no. 2 (Nisan 2008): 3–35.

Carney, Judith, ve Michael Watts. "Disciplining Women? Rice, Mechanization, and the Evolution of Mandinka Gender Relations in Senegambia." *Signs* 16, no. 4 (1991): 651–81.

Carnoy, Martin,ve diğerleri, *The New Global Economy in the Information Age.* University Park, PA: Pennsylvania University Press, 1993.

Castegnaro, Alessandro. "La Rivoluzione occulta dell'assistenza agli anziani: le aiutanti domiciliari." *Studi Zancan*, 2 (2002).

Castells, Manuel. *The End of Millennium: The Information Age. Economy, Society and Culture.* Malden, MA: Blackwell Publishers, 1998 [*Binyılın Sonu: Enformasyon Çağı, Ekonomi, Toplum ve Kültür*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008]

_____. "The Informational Economy and the New International Division of Labor." *The New Global Economy in the Information Age* içinde, Martin Carnoy, ve diğerleri(der.), 15–45. University Park, PA: Pennsylvania University Press, 1993.

Chandler, Michael Alison. "When a Kid Becomes the Caregiver." *Washington Post*, 25 Ağustos, 2007.

Chege, Michael. "The State and Labour in Kenya." *Popular Struggles for Democracy in Africa* içinde, Peter Anyang' Nyong'o(der.). Londra: Zed Books, 1987.

Chira, Susan. "Babies for Export: And Now the Painful Question." *New York Times.* 21 Nisan, 1988.

Chossudovsky, Michel. *The Globalization of Poverty: Impacts of the IMF and World Bank Reforms.* Londra: Zed Books, 1998 [*Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 1999]

Cleaver, Harry. *Reading Capital Politically.* Edinburgh: AK Press, 2000. [*Kapitali Politik Olarak Okumak*, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008.]

Clough, Michael. *Free at Last? U.S. Policy toward Africa at the End of the Cold War.* New York: Council of Foreign Relations, 1992.

Coalition of South African Trade Unions (COSATU). http://www.cosatu.org.za/shop/shop1006-08.html.

Cobble, Dorothy Sue(der.), *The Sex of Class: Women Transforming American Labor.* Ithaca: Cornell University Press, 2007.

Cock, Jacklyn. "Trapped Workers: The Case of Domestic Servants in South Africa." *Patriarchy and Class: African Women in the Home and in the Workforce* içinde, Sharon B. Stichter ve Jane L. Parpart(der.). Boulder, CO: Westview Press, 1988.

Cohen, Roberta. *The New Helots: Migrants in the International Division of Labor.* Aldershot, UK: Gower Publishing Co., 1987.

Cohen, Roberta, ve Francis M. Deng. *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement.* Washington, DC: Brookings Institution Press, 1998.

Colatrella, Steven. *Workers of the World: African and Asian Migrants in Italy in the 1990s.* Trenton, NJ: Africa World Press, 2001.

Commonwealth Secretariat. *Engendering Adjustment for the 1990s.* Londra, 1990.

Costa, Dora L. *The Evolution of Retirement: An American Economic History, 1880–1990.* Chicago: University of Chicago Press, 1998.

Cowan, Ruth. *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave.* New York: Basic Books, 1983.

Cowell, Alan. "Affluent Europe's Plight: Graying." *New York Times.* 8 Eylül, 1994.

Cozart, Bernadette. "The Greening of Harlem." *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City and the World* içinde, Peter Lamborn Wilson ve Bill Weinberg(der.). New York: Autonomedia, 1999.

Dalla Costa, Giovanna Franca. "Development and Economic Crisis: Women's Labour and Social Policies in Venezuela in the Context of International Indebtedness." *Paying the Price: Women and the Politics of International Economic Strategy* içinde, Dalla Costa, Mariarosa ve Giovanna Franca Dalla Costa(der.). Londra: Zed Books, 1995.

Dalla Costa, Mariarosa. "Capitalism and Reproduction." *Subverting the Present, Imagining the Future: Class, Struggle, Commons* içinde, Werner Bonefeld(der.), 87–98. Brooklyn: Autonomedia, 2008.

_____. "Community, Factory and School from the Woman's Viewpoint." *L'Offensiva* (1972).

_____. "Riproduzione e emigrazione." *L'Operaio Multinazionale in Europa* içinde, Alessandro Serafini(der.). Milan: Feltrinelli, 1974. Silvia Federici ve Harry Cleaver'ın çevirisiyle "Reproduction and Emigration" olarak *The Commoner* içinde yayınlandı, 15 (Kış 2012): 95–157.

_____. "Women and the Subversion of the Community." *The Power of Women and the Subversion of the Community* içinde, Mariarosa Dalla Costa ve Selma James. Bristol: Falling Wall Press, 1973.

_____. "Women's Autonomy and Remuneration for Care Work in the New Emergencies." *The Commoner* 15 (Kış 2012): 198–234.

Dalla Costa, Mariarosa, ve Giovanna Franca Dalla Costa(der.). *Paying the Pri-*

ce: Women and the Politics of International Economic Strategy. Londra: Zed Books, 1995.

_____. *Women, Development and Labor of Reproduction: Struggles and Movements.* Trenton, NJ: Africa World Press, 1999.

Dalla Costa, Mariarosa, ve Leopoldina Fortunati. *Brutto Ciao. Direzioni di marcia delle donne negli ultimi trent'anni.* Roma: Edizioni delle donne, 1976.

Dalla Costa, Mariarosa, ve Selma James. *The Power of Women and the Subversion of the Community.* Bristol: Falling Wall Press, 1973.

Davidson, Basil. *The People's Cause: A History of Guerillas in Africa.* Londra: Longman, 1981.

Davies, Miranda. *Third World: Second Sex.* Londra: Zed Books, 1987 [*Üçüncü Dünyada İkinci Cins*, İstanbul: Pencere Yayınları, 2010.]

Davis, Mike. *Planet of Slums: Urban Involution and the Informal Working Class.* Londra: Verso, 2006. [*Gecekondu Gezegeni*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2007.]

De Angelis, Massimo. *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital.* Londra: Pluto Press, 2007.

Department of Health, Education and Welfare. *Work in America. Report of a special task force to the Secretary of HEW* (Health, Education and Welfare). Cambridge, MA: MIT, 1975.

Depastino, Todd. *Citizen Hobo.* Chicago: The University of Chicago Press, 2003.

Diduk, Susan. "Women's Agricultural Production and Political Action in the Cameroon Grassfields." *Africa* 59, no. 3 (1989): 338–55.

Di Vico, Dario. "Le badanti, il nuovo welfare privato. Aiutano gli anziani e lo Stato risparmia." *Corriere della Sera.* 13 Haziran, 2004, 15.

Duffield, Mark. "The Political Economy of Internal War: Asset Transfer, Complex Emergencies, and International Aid." *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies* içinde, Joanna Macrae ve Anthony Zwi(der.). Londra: Zed Books, 1994.

Eaton, Susan E. "Eldercare in the United States: Inadequate, Inequitable, but Not a Lost Cause." *Warm Hands in a Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 37–52. New York: Routledge, 2007.

[The] Ecologist. *Whose Commons, Whose Future. Reclaiming the Commons.* Filedelfiya: New Society Publishers with Earthscan, 1993.

Economist. "Trafficking in Women: In the Shadows." *Economist* 356, no. 8185. 26 Ağustos, 2000.

_____. "Why It Still Pays to Study Medieval English Landholding and Sahelian Nomadism." 31 Temmuz, 2008. http://www.economist.com/node/11848182.

Edelman, Marc, ve Angelique Haugerud(der.), *The Anthropology of Develop-*

ment and Globalization: From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2005.

Effe. *La Rivista delle Librerie Feltrinelli* 13 (1999).

El Saadawi, Nawal. *Woman at Point Zero.* Londra: Zed Books, 1999.

Elson, Diane,. "From Survival Strategies to Transformation Strategies: Women's Needs and Structural Adjustment." *Unequal Burden, Economic Crisis, Persistent Poverty, and Women's Work,* Lourdes Beneria ve Shelley Feldman(der.), 26–49. Boulder, CO: Westview Press, 1992.

_____. *Male Bias in the Development Process.* Manchester: Manchester University Press, 1990.

Emeagwali, Gloria T. *Women Pay the Price: Structural Adjustment in Africa and the Caribbean.* Trenton: Africa World Press, 1995.

Emergency Exit Collective. *The Great Eight Masters and the Six Billion Commoners.* Bristol: May Day, 2008.

Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases.* Berkeley: University of California Press, 1990.

Engels, Friederich. *The Condition of the Working Class in England.* Moscow: Progress Publishers, 1980. [*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Ankara: Sol Yayınları, 2013.]

FAO (Food and Agriculture Association). *Gender and Agriculture.* http://www.fao.org/Gender/agrib4-e.htm

Faraclas, Nicholas. "Melanesia, the Banks, and the BINGOs: Real Alternatives Are Everywhere (Except in the Consultants' Briefcases)." *There Is an Alternative: Subsistence and Worldwide Resistance to Corporate Globalization* içinde, Veronika Bennholdt-Thomsen, Nicholas Faraclas, ve Claudia von Werlhof(der.). Londra: Zed Books, 2001.

Federici, Silvia. *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation.* Brooklyn, NY: Autonomedia, 2004. [*Caliban ve Cadı Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2012.]

_____. "The Debt Crisis, Africa, and the New Enclosures." *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973–1992* içinde, Midnight Notes Collective(der.), 303–17. New York: Autonomedia, 1992.

_____. "Economic Crisis and Demographic Policy in Sub-Saharan Africa: The Case of Nigeria." *Paying the Price: Women and the Politics of International Economic Strategy* içinde, Mariarosa Dalla Costa ve Giovanna Franca Dalla Costa(der.), 42–57. Londra: Zed Books, 1995.

_____. "Going to Beijin: The United Nations and the Taming of the International Women's Movement." Yayımlanmamış elyazması, 1997.

_____. "The New African Student Movement." *A Thousand Flowers: Social Struggles against Structural Adjustment in African Universities* içinde, Silvia Federici(der.), 86–112. Trenton, NJ: Africa World Press, 2000.

_____. "On Affective Labor." *Cognitive Capitalism, Education and Digital Labor* içinde, Michael A. Peters ve Eergin Blut(der.), 57–74. New York: Peter Lang, 2011.

_____. "War, Globalization and Reproduction." *Peace and Change* 25, no. 2 (Nisan 2000). *Seeds of New Hope: Pan-African Peace Studies for the Twenty-First Century* içinde tekrar basıldı, Matt Meyer ve Elavie Ndura-Ouédraogo(der.), 141–64. Trenton, NJ: Africa World Press, 2008.

_____. "Witch-Hunting, Globalization, and Feminist Solidarity in Africa Today." *Journal of International Women's Studies*, Special Issue: Women's Gender Activism in Africa 10, no. 1 (Ekim 2008a): 21–35.

_____. "Women, Land Struggles, and the Reconstruction of the Commons." *WorkingUSA: The Journal of Labor and Society* 14, no. 1 (Mart 2011): 41–56.

Federici, Silvia, ve diğerleri, *A Thousand Flowers: Social Struggles against Structural Adjustment in African Universities*. Trenton: Africa World Press, 2000.

Ferguson, Ann, ve Nancy Folbre. "Women, Care and the Public Good: A Dialogue." *Not For Sale: In Defense of Public Goods* içinde, Anatole Anton, Milton Fisk, ve Nancy Holmstrom(der.), 95–108. Boulder, CO: Westview Press, 2000.

Ferguson, Sarah. "A Brief History of Grassroots Greening in the Lower East Side." *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City and the World* içinde, Peter Lamborn Wilson ve Bill Weinberg(der.). New York: Autonomedia, 1999.

Fernandez, Margarita. "Cultivating Community, Food, and Empowerment: Urban Gardens in New York City." Proje dersi makalesi, 2003.

Firestone, David. "Gloom and Despair Among Advocates of the Poor." *New York Times*. 21 Eylül, 1995.

Fisher, Jo. *Out of the Shadows: Women, Resistance and Politics in South America*. Londra: Latin America Bureau, 1993.

Flowers, Amy. *The Fantasy Factory: An Insider's View of the Phone Sex Industry*. Filedelfiya: University of Pennsylvania Press, 1998.

Folbre, Nancy. "Nursebots to the Rescue? Immigration, Automation and Care." *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 349–60.

Folbre, Nancy, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.). *Warm Hands in Cold Age*. New York: Routledge, 2007.

Fortunati, Leopoldina. *The Arcane of Reproduction: Housework, Prostitution, Labor and Capital*. Brooklyn: Autonomedia, 1995. (İlk olarak "L'Arcano della Riproduzione: Casalinghe, Prostitute, Operai e Capitale" ismiyle İtalyanca olarak yayınlandı. Venedik: Marsilio, 1981).

GABRIELA. *Globalization: Displacement, Commodification and Modern-day Slavery of Women. Proceedings of the Workshop on Women and Globalization*. Quezon City. Filipinler. 23 Kasım, 1996.

Gai, Dharam(der.), *The IMF and the South: The Social Impact of Crisis and Adjustment*. Londra: Zed Books, 1991.

Gall, Carlotta. "Poverty and a Decade of Balkan Conflicts Feed a Network of Sex Slavery." *Herald Tribune*. 31 Temmuz, 2001.

Galli, Rosemary, ve Ursula Frank. "Structural Adjustment and Gender in Guinea Bissau." *Women Pay the Price: Structural Adjustment in Africa and the Caribbean* içinde, Gloria T. Emeagwali(der.). Trenton, NJ: Africa World Press, 1995.

Glazer, Nona. *Women's Paid and Unpaid Labor: Work Transfer in Health Care and Retail*. Filedelfiya: Temple University Press, 1993.

Goldberg, Carey. "Sex Slavery, Thailand to New York: Thousands of Indentured Asian Prostitutes May Be in U.S." *New York Times*, 11 Eylül, 1995.

Goldschmidt-Clermont, Luisella. *Economic Evaluations of Unpaid Household Work: Africa, Asia, Latin America, Oceania*. Cenevre: ILO Publications, 1987.

Gray, Anne. *Unsocial Europe: Social Protection or Flexpoitation?* Londra: Pluto Press, 2004.

Gray, Lorraine. *The Global Assembly Line*. Belgesel video. Wayne, NJ: New Day Films, 1986.

Green, Carole A. "Race, Ethnicity and Social Security Retirement Age in the U.S." *Warm Hands in Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 117–44. New York: Routledge, 2007.

Greenspan, Alan. *The Age of Turbulence: Adventures in a New World*. New York: Penguin Press, 2007. [*Türbülans Çağı: Yeni Bir Dünya Serüveni*, İstanbul: Boyner Yayınları, 2008.]

Grunwald, Joseph, ve Kenneth Flamm. *The Global Factory: Foreign Assembly in International Trade*. Washington, DC: The Brookings Institution, 1985.

Guelfi, Carlo. "Il Dialogo Nord-Sud e i Suoi Problemi." *Nuove Questioni di Storia Contemporanea III* içinde, R.H. Rainero(der.), 137–81. Milan: Marzorati, 1985.

Gunder Frank, Andre. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York: Monthly Review Press, 1967.

_____. *The Development of Underdevelopment*. New York: Monthly Review Press, 1966.

_____. *World Accumulation, 1942–1789*. New York: Monthly Review Press, 1978.

Hamermesh, Mira. *Maids and Madams*. Belgesel video. Associated Film Production. Channel 4 Television Co., Londra, 1985.

Hanlon, Joseph. *Mozambique: Who Calls the Shots?* Londra: James Currey, 1991.

_____. *Peace Without Profit: How the IMF Blocks Rebuilding in Mozambique*, Oxford: James Currey, 1996.

Hardt, Michael, and Antonio Negri. *Empire.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. [*İmparatorluk*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.]

_____. *Multitudes: War and Democracy in the Age of Empire.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. [*Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.]

Haraway, Donna J. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature.* New York: Routledge, 1991.

Harrington, Meyer, ve diğerleri, "Linking Benefits to Marital Status: Race and Social Security in the U.S." *Warm Hands in Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 163–98. New York: Routledge, 2007.

Hayden, Dolores. *The Grand Domestic Revolution.* Cambridge, MA: MIT Press, 1985.

_____. *Redesigning the American Dream: The Future of Housing, Work, and Family Life.* New York: Norton and Company, 1986.

Heyzer, Noleen, ve diğerleri, *The Trade in Domestic Workers: Causes, Mechanisms and Consequences of International Migration.* Londra & Kuala Lumpur: Asian and Pacific Development Centre ve ZED Books, 1994.

Hinfelar, Hugo F. "Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade." *Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa* içinde, Gerrie Ter Haar(der.), 229–46. Trenton, NJ: Africa World Press, 2007.

Hochschild, Adam. *King Leopold's Ghost*, Boston: Houghton Mifflin Co., 1998.

Hochschild, Arlie. "Global Care Chains and Emotional Surplus Value." *Global Capitalism* içinde, Will Hutton ve Anthony Giddens(der.). New York: The New Press, 2000.

Hochschild, Arlie, ve Barbara Ehrenreich. *Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy.* New York: Holt, 2002.

Holloway, John. *Change the World Without Taking Power.* Londra: Pluto Press, 2002. [*İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003.]

_____. *Crack Capitalism.* Londra: Pluto Press, 2010. [*Kapitalizmde Çatlaklar Yaratmak*, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2011.]

Holmstrom, Nancy(der.), *The Socialist Feminist Project: A Contemporary Reader in Theory and Politics.* New York: Monthly Review Press, 2002.

hooks, bell. *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics.* Boston: South End Press, 1990.

Human Rights Watch (Africa). *Child Soldiers in Liberia.* New York: Human Rights Watch, 1994.

_____. *Slaves, Street Children and Child Soldiers.* New York: Human Rights Watch, 1995.

Inglehart, Ronald, ve Pippa Norris. *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

International Labour Organization. "Migrants from Constraint to Free Choice." *World of Work* 3 (Nisan, 1993).

Isla, Ana. "Enclosure and Micro-enterprise as Sustainable Development: The Case of the Canada–Costa Rica Debt-for-Nature Investment." *Canadian Journal of Development Studies* 22 (2001): 935–43.

_____. "Who Pays for the Kyoto Protocol?" *Eco-Sufficiency and Global Justice. Women Write Political Ecology* içinde, Ariel Salleh(der.), 199–217. New York, Londra: Macmillan Palgrave, 2009.

Iyun, Folasode. "The Impact of Structural Adjustment on Maternal and Child Health in Nigeria." *Women Pay the Price: Structural Adjustment in Africa and the Caribbean* içinde, T. Emeagwali(der.). Trenton: Africa World Press, 1995.

Jackson, Robert M(der.), *Global Issues: 93, 94.* Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, 1993.

James, Selma. *Sex, Race and Class.* Bristol: Falling Wall Press (Race Today ile), 1975.

_____. *Sex, Racé, and Class: The Perspective of Winning: A Selection of Writings, 1952–2011* (Oakland, PM Press: 2012). [*Cinsiyet, Irk, Sınıf: Kadınlardan Yeni Bir Perspektif*, İstanbul: Bgst Yayınları, 2010.]

Jelin, Elizabeth. *Women and Social Change in Latin America.* Londra: Zed Books, 1990.

Joekes, Susan. *Trade-Related Employment for Women in Industry and Services in Developing Countries.* Cenevre: UNRISD, 1995.

Johnson-Odim, Cheryl. "Common Themes, Different Contexts, Third World Women and Feminism." *Third World Women and the Politics of Feminism* içinde, Chandra Talpade Mohanti, Ann Russo, ve Lourdes Torres(der.), 314–27. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991.

Joyce, Kelly, ve Laura Mamo. "Greying the Cyborg: New Directions in Feminist Analyses of Aging, Science and Technology." *Age Matters: Realigning Feminist Thinking* içinde, Toni M. Calasanti ve Kathleen F. Slevin(der.), 99–122. New York: Routledge, 2006.

Keen, David. "The Functions of Famine in Southwestern Sudan: Implications for Relief." *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies* içinde, Joanna Macrae ve Anthony Zwi(der.). Londra: Zed Books, 1994.

Keen, David, ve Ken Wilson. "Engaging with Violence: A Reassessment of Relief in Wartime." *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies* içinde, Joanna Macrae ve Anthony Zwi(der.), 209–21. Londra: Zed Books, 1994.

Kelly, Deirdre M. *Hard Work, Hard Choices: A Survey of Women in St. Lucia's Export-Oriented Electronic Factories.* Cave Hill, Barbados: University of the West Indies, Institute of Social and Economic Research. 1987.

Kempadoo, Kamala, ve Jo Doezema(der.), *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition.* Londra: Routledge, 1998.

Kerr, Joanna(der.), *Ours by Right: Women's Rights as Human Rights.* Londra: Zed Books, 1993.

Kotlikoff, Laurence J., ve Scott Burns. *The Coming Generational Storm: What You Need to Know About America's Economic Future.* Cambridge, MA: MIT Press, 2004.

Kreps, Juanita Morris(der.), *Sex in the Marketplace: American Women at Work.* Baltimore: John Hopkins University Press, 1971.

_____. *Women and the American Economy: A Look at the 1980s.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1976.

Kropotkin, Peter. *Mutual Aid: A Factor of Evolution.* Londra: Freedom Press, 1902.

Krugman, Paul. "Fantasy Economics." *New York Times.* 26 Eylül, 1994.

Kumar, Radha. *The History of Doing: An Illustrated Account of Movements for Women's Rights and Feminism in India 1800–1990.* Londra: Verso, 1997.

Kuppers, Gaby. *Compañeras: Voices from the Latin American Women's Movement.* Londra: Latin American Bureau, 1992.

Lim, Linda. "Capitalism, Imperialism and Patriarchy." *Women, Men and the International Division of Labor* içinde, June Nash ve Maria P. Fernandez-Kelley(der.), 70–91. Albany, NY: SUNY University Press, 1983.

Lindsay, James M. ed. *Perspectives: Global Issues.* Boulder: Coursewise Publishing, 1998.

Linebaugh, Peter. *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All.* Berkeley: University of California Press, 2007.

Lovins, Amory. *Soft Energy Paths.* New York: Harper and Row, 1977.

Lyon, Dawn. "The Organization of Carework in Italy: Gender and Migrant Labor in the New Economy." *Indiana Journal of Legal Studies* 13, no. 1 (Kış 2006): 207–24.

Maathai, Wangari. "Kenya's Green Belt Movement." *Africa* (5. baskı.) içinde, F. Jeffress Ramsay. Guilford(der.), CT: The Dushkin Publishing Group, 1993.

Macrae, Joanna, ve Anthony Zwi(der.), *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies.* Londra: Zed Books, 1994.

Makhijani, Arjun. "Economic Apartheid in the New World Order." *Altered States: A Reader in the New World Order* içinde, Phyllis Bennis ve Michel Mushabeck(der.). Brooklyn, NY: Olive Branch Press, 1993.

Malos, Ellen(der.), *The Politics of Housework.* Cheltenham, UK: New Clarion Press, 1980.

Mander, Jerry, ve Edward Goldsmith. *The Case against the Global Economy and for a Turn toward the Local*. San Francisco: Sierra Club Books, 1996.

Marx, Karl. *Capital*. 1. Cilt. Londra: Penguin Classics, 1990. [*Kapital*, 1. Cilt, Ankara: Sol Yayınları, 2000.]

_____. *Grundrisse*. Londra: The Penguin Press, 1973. [*Grundrisse 1*: Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temelleri, Ankara: Sol Yayınları.]

_____. "Wages of Labour," *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* içinde. Moskova: Progress Publishers, 1974. [*1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*, Ankara: Sol Yayınları.]

Marshall, Alfred. *Principles of Economics*. Londra: Macmillan and Co., 1890 & 1938.

Mathieu, Lilian. "The Debate on Prostitution in France: A Conflict between Abolition, Regulation and Prohibition." *Journal of Contemporary European Studies* 12, no. 2 (Ağustos 2004): 153–64.

Matsui, Yayori. *Women in the New Asia: From Pain to Power*. Londra: Zed Books, 1999.

McAfee, Kathy. *Storm Signals: Structural Adjustment and Development Alternatives in the Caribbean*. Boston: South End Press, Oxfam America ile, 1991.

McLellan, David. *Karl Marx: Selected Writings*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1977.

Meisenheimer II, Joseph R. "How Do Immigrants Fare in the U.S. Labor Market?" *Monthly Labor Review* (Aralık 1992).

Meillassoux, Claude. *Maidens, Meal, and Money: Capitalism and the Domestic Community*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.

Melotti, Umberto. *L'immigrazione una sfida per l'Europa*. Capodarco di Fermo, AP: Edizioni Associate, 1992.

Mendez, Jennifer Bickham. *From Revolution to the Maquiladoras: Gender, Labor and Globalization*. Durham: Duke University Press, 2005.

Meyer, Mary K., ve Elizabeth Prugl(der.), *Gender Politics in Global Governance*. Boulder: Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1999.

Michalet, Charles Albert. *The Multinational Companies and the New International Division of Labour*. Cenova: ILO, World Employment Programme Research Working Papers, 1976.

Midnight Notes Collective. *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973–1992*. New York: Autonomedia, 1992.

_____. "The New Enclosures." *Midnight Oil: Work, Energy* içinde, *War, 1973–1992*, Midnight Notes Collective(der.). New York: Autonomedia, 1992.

Mies, Maria. "From the Individual to the Individual: In the Supermarket of 'Reproductive Alternatives.'" *Genetic Engineering* 1, no. 3 (1988): 225–37.

_____. *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour.* Londra: Zed Books, 1986. [*Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2012.]

Mies, Maria, ve Veronika Bennholdt-Thomsen. "Defending, Reclaiming, and Reinventing the Commons." *The Subsistence Perspective: Beyond the Globalised Economy* içinde, Veronika Bennholdt-Thomsen ve Maria Mies(der.), 141–64. Londra: Zed Books, 1999.

Mies, Maria, Veronika Bennholdt-Thomsen, ve Claudia von Werlhof. *Women: The Last Colony.* Londra: Zed Books, 1988. [*Son Sömürge: Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2008.]

Mies, Maria, ve Vandana Shiva. *Ecofeminism.* Londra: Zed Books, 1993.

Milwaukee County Welfare Rights Organization. *Welfare Mothers Speak Out.* New York: W.W. Norton Co., 1972.

Misra, Joya, Jonathan Woodring, ve Sabine N. Merz. "The Globalization of Care Work: Neoliberal Economic Restructuring and Migration Policy." *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 317–32.

Mohanti, Chandra Talpade, Ann Russo, ve Lourdes Torres. *Third World Women and the Politics of Feminism.* Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1991.

Morgan, Robin(der.), *Sisterhood Is Global: The International Women's Movement Anthology.* New York: Doubleday, 1984.

Morokvasic, Mirjana. "Birds of Passage Are Also Women." *International Migration Review (IMR)* 13, no. 4 (1984): 886–907.

Morrissey, Marietta. *Slave Women in the New World.* Lawrence: University Press of Kansas, 1989.

Moser, Caroline O.N. *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training.* Londra: Routledge, 1993.

Moulier Boutang, Yann. *De l'esclavage au salariat. Économie historique du salariat bridé.* Paris: Presse Universitaire de France, 1998.

Moynihan, Daniel P. *The Politics of a Guaranteed Income.* New York: Random House, 1973.

Moyo, Sam, ve Paris Yeros(der.), *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movement in Africa, Asia and Latin America.* Londra: Zed Books, 2005.

_____. "The Resurgence of Rural Movements under Neoliberalism." *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movement in Africa, Asia and Latin America* içinde, Sam Moyo ve Paris Yeros(der.), 8–66. Londra: Zed Books, 2005.

Murphy, Josette L. *Gender Issues in World Bank Lending.* Washington DC: The World Bank, 1995.

Murray, Alison. "Debt-Bondage and Trafficking: Don't Believe the Hype." *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition* içinde, Kamala Kempadoo ve Jo Doezema(der.). Londra: Routledge, 1998.

Narayan, Uma. "'Mail-Order' Brides." *Hypatia* 10, no. 1 (Kış 1995).
Nash, June. "The Impact of the Changing International Division of Labor on Different Sectors of the Labor Force." *Women, Men and the International Division of Labor* içinde, June Nash ve Maria P. Fernandez-Kelley(der.), 3–39. Albany, NY: SUNY University Press, 1983.
Nash, June, ve Maria P. Fernandez-Kelley. *Women, Men and the International Division of Labor*. Albany, NY: SUNY University Press, 1983.
National Labor Committee. *Zoned For Slavery: The Child Behind the Label*. New York: Crowing Rooster Arts, 1995.
Neft, Naomi, ve D. Levine. *Where Women Stand: An International Report on the Status of Women in 140 Countries, 1997–1998*. New York: Random House, 1997.
Nels, Anderson. *On Hobos and Homelessness*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998.
Nordhoff, Charles. *The Communistic Societies of the United States: From Personal Observation*. New York: Dover Publications, Inc., 1875 & 1966.
Nzongola, Ntalaja(der.), *The Crisis in Zaire: Myths and Realities*. Trenton, NJ: Africa World Press, 1986.
Ode, J. "Women Under SAP." *Newswatch*. 9 Temmuz, 1990.
Ogundipe-Leslie, Molara. *Re-Creating Ourselves: African Women and Critical Transformations*. Trenton, NJ: Africa World Press, 1994.
Olivera, Oscar, Tom Lewis ile. *Cochabamba! Water War in Bolivia*. Cambridge, MA: South End Press, 2004.
Oppenheimer, Valerie Kincaid. *The Female Labor Force in the United States: Demographic and Economic Factors Governing Its Growth and Changing Composition*. Berkeley: University of California Press, 1970.
Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Health Project. *Long-Term Care for Older People*. Paris: OECD Publications, 2005.
Ostrom, Elinor. *Governing the Commons: Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990.
Outram, Quentin. "'It's Terminal Either Way': An Analysis of Armed Conflict in Liberia, 1989–1996." *Review of African Political Economy* 24, no. 73 (Eylül 1997): 355–72.
Pakenham, Thomas. *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. New York: Avon Books, 1991.
Papadopoulos, Dimitris, Niamh Stephenson, ve Vassilis Tsianos. *Escape Routes: Control and Subversion in the 21st Century*. Londra: Pluto Press, 2008.
Parreñas, Rhacel Salazar. *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2002.
Patel, Raj. *Stuffed and Starved: The Hidden Battle for the World Food System*. Brooklyn, NY: Melville House Publishing, 2007.

_____. *The Value of Nothing: How to Reshape Market Society and Redefine Democracy*. New York: St Martin's Press, 2009.

Pear, Robert. "Violations Reported in 94% of Nursing Homes." *New York Times*. 30 Eylül, 2008.

Philipps, Lisa. "Silent Partners: The Role of Unpaid Market labor in Families." *Feminist Economics* 14, no. 2 (Nisan 2008): 37–57.

Pietila, Hilkka, ve Jeanne Vickers. *Making Women Matter: The Role of the United Nations*. Londra: Zed Books, 1990 & 1994.

Pitelis, Christos ve Roger Sugden. *The Nature of the Transnational Firm*. New York: Routledge, 1991.

Platt, Leah. "Regulating the Global Brothel." *American Prospect*. 2 Temmuz, 2001.

Podlashuc, Leo. "Saving Women: Saving Commons." *Eco-Sufficiency and Global Justice: Women Write Political Ecology* içinde, Ariel Salleh(der.), 268–90. New York, Londra: Macmillan Palgrave, 2009.

Polanyi, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, 1957 [*Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2007]

Porter, Marilyn, ve Ellen Judd(der.), *Feminists Doing Development: A Practical Critique*. Londra: Zed Books, 1999.

Potts, Lydia. *The World Labor Market: A History of Migration*. Londra: Zed Books, 1990.

Povoledo, Elisabetta. "Italian Plan to Deal with Migrants Could Affect Residents Who Rely on Them." *New York Times*. 21 Haziran, 2008.

Prunier, Gerard. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. New York: Columbia University Press, 1995.

Pullella, Phillip. "UN Highlights Trade in People." *St. Petersburg Times*. 15 Aralık, 2000.

Pyle, Jean L. "Globalization and the Increase in Transnational Care Work: The Flip Side." *Globalization* 3, no. 3 (2006): 297–316.

_____. "Transnational Migration and Gendered Care Work: Introduction." *Globalizations* 3, no. 3 (2006): 283–96.

Rainero, Roman H.(der.), *Nuove Questioni di Storia Contemporanea* (III. Cilt). Milan: Marzorati, 1985.

Rau, Bill. *From Feast to Famine: Official Cures and Grassroots Remedies in Africa's Food Crisis*. Londra: Zed Books, 1991.

Raymond, Janice. "At Issue: Children for Organ Export?" *Reproductive and Genetic Engineering* 2, no. 3 (1989): 237–45.

_____. "The International Traffic in Women: Women Used in Systems of Surrogacy and Reproduction." *Reproductive and Genetic Engineering* 2, no. 1 (1989): 51–57.

_____. "Prostitution against Women: NGO Stonewalling in Beijing and Elsewhere." *Women's Studies International Forum* 21, no. 1 (1998): 1–9.

_____. *Women as Wombs: The New Reproductive Technologies and the Struggle for Women's Freedom*. San Francisco: Harpers and Co., 1994.

Reysoo, Fenneke(der.), *Economie mondialisee et identites de genre*. Cenova: Institut universitaire d'etudes du developpement, 2002.

Rich, Bruce. *Mortgaging the Earth: The World Bank, Environmental Impoverishment and the Crisis of Development*. Boston: Beacon Press, 1994.

Romero, Mary. *Maid in the U.S.A*. New York ve Londra: Routledge, 1992.

Roy-Campbell, Z.M. "The Politics of Education in Tanzania: From Colonialism to Liberalization." *The IMF and Tanzania* içinde, Horace Campbell ve Howard Stein(der.). Harare (Zimbabwe): Natprint, 1991.

Salleh, Ariel. *Ecofeminism as Politics: Nature, Marx, and the Postmodern*. Londra: Zed Books, 1997.

Salleh, Ariel(der.), *Eco-Sufficiency and Global Justice: Women Write Political Ecology*. New York, Londra: Macmillan Palgrave, 2009.

Sarkar, Saral. *Eco-Socialism or Eco-Capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choices*. Londra: Zed Books, 1999.

Sassen, Saskia. "Labor Migrations and the New Industrial Division of Labor." *Women, Men and the International Division of Labor* içinde, June Nash ve Maria P. Fernandez-Kelley(der.), 3–39. Albany, NY: SUNY University Press, 1983.

_____. *The Mobility of Labor and Capital: A Study In International Investment and Labor Flow*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988 & 1990.

Sawyer, Roger. *Children Enslaved*. Londra, New York: Routledge, 1988.

Schlemmer, Bernard(der.), *The Exploited Child*. Londra: Zed Books, 2000.

Scott, James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, CT: Yale University Press, 1985.

Seccombe, Wally. *Weathering the Storm: Working-Class Families from The Industrial Revolution to The Fertility Decline*. Londra: Verso, 1993 & 1995.

Seguino, Stephanie. "Plus ca Change? Evidence on Global Trends in Gender Norms and Stereotypes." *Feminist Economics* 13, no. 2 (Nisan 2007): 1–28.

Serafini, Alessandro(der.), *L'Operaio Multinazionale in Europa*. Milan: Feltrinelli, 1974.

Settimi, L. ve diğerleri, "Cancer Risk among Female Agricultural Workers: A Multi-Center Case-Control Study." *American Journal of Industrial Medicine* 36 (1999): 135–41.

Shaw, Lois B., ve Sunhwa Lee. "Growing Old in the U.S.: Gender and Income Inadequacy." *Warm Hands in a Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 174–98. New York: Routledge, 2007.

Sheppard, Nathaniel. "More Teen-aged Girls Are Turning to Prostitution, Youth Agencies Say." *New York Times*. 5 Nisan, 1976.

Shiva, Vandana. "The Chikpo Women's Concept of Freedom." *Ecofeminism* içinde, Maria Mies ve Vandana Shiva(der.). Londra: Zed Books, 1993.

_____. *Close to Home: Women Reconnect Ecology, Health and Development Worldwide.* Philadelphia: New Society Publishers, 1994.

_____. *Earth Democracy: Justice, Sustainability, and Peace.* Cambridge, MA: South End Press.

_____. *Ecology and The Politics of Survival: Conflicts Over Natural Resources in India.* New Delhi/Londra: Sage Publications, 1991.

_____. *Staying Alive: Women, Ecology and Development.* Londra: Zed Books, 1989.

_____. *Stolen Harvest: Hijacking of the Global Food Supply.* Boston, MA: South End Press, 2000.

Sigle-Rushton, Wendy, ve Jane Waldfogel. "Motherhood and Earnings in Anglo-American, Continental European and Nordic Countries." *Feminist Economics* 13, no. 2 (Nisan 2007): 55–92.

Silverblatt, Irene. *Moon, Sun, and Witches: Gender Ideologies and Class in Inca and Colonial Peru.* Princeton: Princeton University Press, 1987.

Smeeding, Timothy M., ve Susanna Sandström. "Poverty Income Maintenance in Old Age: A Cross-National View of Low Income Older Women." *Warm Hands in Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 163–74. New York: Routledge, 2007.

Smith Barrett, Nancy. "The Economy Ahead of Us." *Women and the American Economy* içinde, Juanita Kreps(der.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1976.

Smith, Joan K., Immanuel Wallerstein, ve Hans Dieter Evers(der.), *Households and the World Economy.* Beverly Hills, CA: Sage, 1984.

Snyder, Margaret, ve Mary Tadesse. *African Women and Development: A History.* Londra: Zed Books, 1995.

Sogge, David. "Angola: Surviving against Rollback and Petrodollars." *War and Hunger: Rethinking International Responses to Complex Emergencies* içinde, Joanna Macrae ve Anthony Zwi. Londra: Zed Books, 1994.

Sparr, Pamela(der.), *Mortgaging Women's Lives: Feminist Critiques of Structural Adjustment.* Londra: Zed Books, 1994.

Stalker, Peter. *The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration.* Cenova: International Labour Office, 1994.

Stanley, Alessandra. "Adoption of Russian Children Tied Up in Red Tape." *New York Times.* 17 Ağustos, 1995.

_____. "Nationalism Slows Foreign Adoption in Russia." *New York Times.* 8 Aralık, 1994.

Staples, David E. *No Place Like Home: Organizing Home-Based Labor in the Era of Structural Adjustment.* New York: Routledge, 2006.

Stark, Agneta. "Warm Hands in a Cold Age: On the Need of a New World

Order of Care." *Warm Hands in a Cold Age* içinde, Nancy Folbre, Lois B. Shaw, ve Agneta Stark(der.), 7–36. New York: Routledge, 2007.

Steady, Filomina Chioma. *Women and Children First: Environment, Poverty, and Sustainable Development*. Rochester, VT: Schenkman Books, 1993.

Stichter, Sharon B., ve Jane L. Parpart(der.), *Patriarchy and Class: African Women in the Home and in the Workforce*. Boulder & Londra: Westview Press, 1988.

_____. *Women, Employment and the Family in the International Division of Labour*. Filedelfiya, PA: Temple University Press, 1990.

Stienstra, Deborah. *Women's Movements and International Organizations*. New York: St. Martin's Press, 1994.

Stone, Martin. *The Agony of Algeria*. New York: Columbia University Press, 1997.

Summerfield, Gale, Jean Pyle, ve Manisha Desai. "Preface to the Symposium: Globalizations, Transnational Migrations, and Gendered Care Work." *Globalizations* 3, no. 3 (Eylül 2006): 281–82.

Tabet, Paola. "'I'm the Meat, I'm the Knife': Sexual Service, Migration, and Repression in Some African Societies." *Feminist Issues* 11, no. 4 (Bahar 1991): 3–22.

Tanner, Victor. "Liberia Railroading Peace." *Review of African Political Economy* 25, no. 75 (Mart 1998).

Team Colors (Craig Hughes ve Kevin Van Meter)."The Importance of Support: Building Foundations, Creating Community Sustaining Movements." *Rolling Thunder* 6 (Güz 2008): 29–39.

Ter Haar, Gerrie(der.),, *Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa*. Trenton, NJ: Africa World Press, 2007.

Thomas, Dorothy Q. "Holding Governments Accountable by Public Pressure." *Ours by Right: Women's Rights as Human Rights* içinde, Joanna Kerr(der.), 82–88. Londra: Zed Books, 1993.

Thompson, Ginger. "Successful Anti-Sweatshop Campaign against Nike in Mexico." *New York Times*. 8 Ekim, 2001.

Thorbeck, Susanne. *Voices from the City: Women of Bangkok*. Londra: Zed Books, 1987.

Tiano, Susan. "Maquiladora Women: A New Category of Workers?" *Women Workers and Global Restructuring* içinde, Kathryn Ward(der.), 193–223. Ithaca, NY: Cornell University, Industrial Labor Relations Press, 1990.

Tisheva, Genoveva. "Some Aspects of the Impact of Globalization in Bulgaria." *Economie mondialisee et identites de genre* içinde, Fenneke Reysoo(der.). Cenova: Institut universitaire d'etudes du developpement, 2002.

Topouzis, Daphni. "Feminization of Poverty." *Global Issues: 93, 94*, Robert M. Jackson(der.). Guilford, CT: The Dushkin Publishing Group, 1993.

Tripp, Aili Mari. *Women and Politics in Uganda.* Oxford: James Currey, 2000.

Truong, Thanh-Dam. *Sex and Morality: Prostitution and Tourism in South East Asia.* Londra: Zed Books, 1990.

Turbulence: Ideas For Movement 5 (Aralık, 2009). http://turbulence.org.uk.

Turner, Terisa E.(der.), *Arise! Ye Mighty People!: Gender, Class and Race in Popular Struggles.* Trenton, NJ: Africa World Press, 1994.

Turner, Terisa E., ve Leigh S. Brownhill(der.), Gender, Feminism and the Civil Commons: A Special Issue of *Canadian Journal of Development Studies* 22 (2001).

Turner, Terisa E. and M.O. Oshare. "Women's Uprisings against the Nigerian Oil Industry." *Arise! Ye Mighty People!: Gender, Class and Race in Popular Struggles* içinde, Terisa E. Turner(der.). Trenton, NJ: Africa World Press, 1994.

Turshen, Meredith(der.), *Women and Health in Africa.* Trenton, NJ: Africa World Press, 1991.

United Nations. *Beijing Declaration and Platform for Action Adopted by the Fourth World Conference on Women: Action for Equality, Development and Peace.* Beijing: United Nations, 1995.

_____. *From Nairobi to Beijing.* New York: United Nations, 1995.

_____. *The United Nations and the Advancement of Women: 1945–1996.* New York: United Nations, 1996.

_____. *The World's Women 1995: Trends and Statistics.* New York: United Nations, 1995a.

United Nations High Commission for Refugees (UNHCR). *The State of the World's Refugees: The Challenge of Protection.* New York: Penguin, 1993.

United Nations Population Fund. *State of the World Population 2001.* New York: United Nations, 2001.

U.S. Bureau of Labor Statistics, *Monthly Labor Report* 103, no. 5 (Mayıs 1980).

U.S. Department of Commerce. *Service Industries: Trends and Prospects.* Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1975.

Villapando, Venny. "The Business of Selling Mail-Order Brides." *Making Waves: An Anthology of Writings By and About Asian American Women* içinde, Asian Women United of California(der.). Boston: Beacon Press, 1989.

de Waal, Alex. *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa.* Londra: Zed Books, 1997.

Wachter, Michael L. "The Labor Market and Illegal Immigration: The Outlook for the 1980s." *Industrial and Labor Relations Review* 33, no. 3 (Nisan 1980): 342–54.

Wallerstein, Immanuel. *The Modern World System.* New York: Academic Press, 1974. [*Modern Dünya Sistemi*, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.]

Walton, John, ve David Seddon. *Free Markets and Food Riots: The Politics of Global Adjustment.* Oxford: Basil Blackwell, 1994.

wan, wind. "A Dialogue with "Small Sister" Organizer Yim Yuelin." *Inter-Asia Cultural Studies* 2, no. 2 (2001): 319–23.
Ward, Kathryn. *Women Workers and Global Restructuring*. Ithaca, NY: Cornell University, Industrial Labor Relations Press, 1990.
Watson, Elizabeth A., ve Jane Mears. *Women, Work and Care of the Elderly*. Burlington VT: Ashgate, 1999.
When Language Runs Dry : A Zine for People with Chronic Pain and Their Allies. http://chronicpainezine.blogspot.com
Wichterich, Christa. *The Globalized Woman: Reports from a Future of Inequality*. Londra: Zed Books, 2000.
Williams, Phil. "The Nature of Drug-Trafficking Networks." *Current History* (Nisan, 1998).
Wilson, Peter Lamborn, and Bill Weinberg(der.), *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City and the World*. New York: Autonomedia, 1999.
Wolf, Diana L. "Linking Women's Labor With the Global Economy: Factory Workers and their Families in Rural Java." *Women Workers and Global Restructuring* içinde, Kathryn Ward(der.), 25–47. Ithaca, NY: Cornell University, Industrial Labor Relations Press, 1990.
Women and Health, United States. Public Health Reports, U.S. Government Printing Office: Washington, 1980.
Work in America. A report of a special task force to the Secretary of HEW (Health Education and Welfare). Boston: MIT Press, 1975.
World Investment Report. *Transnational Corporations and Integrated International Production*. New York: United Nations, 1993.
World Values Survey. *Data from the World Values Survey*. http://www.worldvaluessurvey.org.
The Worst: A Compilation Zine on Grief and Loss 1 (2008). http://www.theworstcompzine.blogspot.com
Zajicek, Edward K., Toni Calasanti, Cristie Ginther, ve Julie Summers. "Intersectionality and Age Relations: Unpaid Care Work and Chicanas." *Age Matters: Realigning Feminist Thinking* içinde, Toni M. Calasanti ve Kathleen F. Slevin(der.), 175–97. New York: Routledge, 2006.
Zimmerman, Mary K., ve diğerleril. *Global Dimensions of Gender and Carework*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

Silvia Federici ev işi, toplumsal yeniden üretim ve kadın mücadeleleri üzerine 1974'ten bu yana kırk yıldır yürüttüğü çalışmalardan oluşan makalelerini bu kitapta bir araya getiriyor. Kitap boyunca hem Federici'nin hem de kadın mücadelelerinin ve feminist hareketin gelişimini izlemek mümkün. Ev işi için ücret mücadelelerinden başlayıp günümüzde özellikle Üçüncü Dünya'daki kadınların kendi emeklerini değerli kılabilecekleri maddi koşullardan nasıl koparılarak mülksüzleştirildiğini ve buna karşı kadınların örgütledikleri kolektif mücadele deneyimlerine uzanan bir feminist mücadele tarihçesi... Federici'ye göre Sıfır Noktasında Devrim, bir yandan kapitalist değer üretiminin güvencesi olan üretken emeği yeniden üreten kadın emeğini yok sayan ve gizleyen kapitalistlere karşı, öte yandan devrimin öznesini sadece üretken-ücretli emekçiler olarak gören Marksistlere karşı bir devrimdir. Sıfır Noktasında Devrim aynı zamanda hiçbir toplumsal güvencesi olmadan, hem kapitalizm hem de ataerki tarafından bastırılan ve yok sayılan, tam anlamıyla mülksüzleştirilmiş olanların, kaybedecek bir ücreti bile olmayan kadınların devrimidir. Kadınların yoksunluğu ve mülksüzlüğü, onların yoksulluğu değil devrimci kudretlerinin zenginliği, yıkıcı ve kurucu gücüdür.

9 789756 056615

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com